

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00688

UNDZER FOTER SHOMER

Rose Shomer-Bachelis

*Permanent preservation of this book was made possible by
The Elovitz Family Fund
in honor of
the Gantse Mishpokhe*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

ראזע שאַמעך-באַטשעלים

אונדזער פאָטער שמ"ך

ערשטער טייל

פון

מרים שאַמעך-צונוער

א י ק ו פּ

סאַרלאַנג

UNZER FOTER SHOMER

by

ROSE SHOMER-BACHELIS

First Part by

MIRIAM SHOMER-ZUNZER

Copyright, 1950

by Rose Shomer-Bachelis

209

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

א י נ ה א ל ט

ערשטער טייל

פון שמ"רס קינדהייט ביזן דערשיינען פון זיין ערשטן ביכל

זייט	קאפיטל
13	1. אבות
19	2. קינדהייט
24	3. יוגנט
32	4. דער בחור ווערט א מאן
38	5. שייקעוויטש הייבט אן שרייבן
45	6. א מערקווירדיק יידיש ביכל
49	7. שייקעוויטש ווערט שמ"ר

צווייטער טייל

שמ"ר דער ראמאניסט און דערציילער

59	8. שמ"ר אין אָדעס — ער הויבט אן צו שרייבן ראמאנען
63	9. שמ"רס גרויסע פאָפולאריטעט שאפט א סך נאָכמאכער
74	10. שמ"רס דערציילונגען און ראמאנען

דריטער טייל

שמ"ר און דער יידישער טעאָטער

85	11. דער געבורט פון דעם יידישן טעאָטער
95	12. שמ"רס העברייאישע דערציילונגען
98	13. שמ"ר דער ציוניסט

פערטער טייל

דעראינערונגען וועגן מיין פאָטער שמ"ר

105	14. דעראינערונגען
111	15. שמ"ר פאָרט קיין אמעריקע
119	16. מיר געזעגענען זיך מיט פינסק
122	17. מיר זיינען אין אמעריקע
130	18. א. ח. ראָזענבערג און זיין פאָמיליע
133	19. א שמערצלעכע פאָסירונג
140	20. שמ"ר עפנט ווידער אַ דרוקעריי

144	21.	אונדזער הויז — א צענטער פאר יידישע שרייבער
149	22.	שמ"ר ווערט ווידער באפאלן פון קריטיקער
152	23.	שמ"ר צווישן זיינע נאָענטסטע
157	24.	שמ"ר ענטפערט זיינע קריטיקער
159	25.	מײן ברודער רופט אַרױם אויף אַ דעכאַטע 5. קאַברין
162	56.	שמ"ר פאַרקויפט זײַן דרוקערײַ
164	27.	מיר „מופן" צוריק קײן נײַ־יאָרק
167	28.	שמ"ר שרײַבט צװײ נײַע טעאַטער־שטיק
169	29.	שמ"ר גיט אַרױם „די נאַציאָן"
180	31.	אויף דער 63טער גאַס
171	30.	שמ"רס קינדער
183	32.	שמ"ר ווערט קראַנק און שטאַרבט

פֿינפטער טײל

אַפשאַצונגען

193	אליקום צונזער — שמ"ר (ליד)
196	אנא שאַמער־ראַטענבערג — מײן פּאַטער שמ"ר
199	אברהם רײזען — צום 25טן יאַרצײט פון שמ"ר
206	ד"ר ש. מ. מלמד — שמ"ר און זײַנע ראַמאַנען
212	שאול גינזבורג — 30 יאָר נאָך שמ"רס טױט
217	יעקב גלאַטשטיין — שמ"ר און זײַנע קריטיקער
223	גרשם באַדער — אַ נײַער װײכּוח װעגן שמ"ר
228	א. װעװיאַרקע — שלום־עליכם און שמ"ר
232	זלמן רײזען — די שמ"ר־ביבליאָגראַפיע
239	

ראזע שאַמער־באַטשעליס

פאָררעדע

דעם 18טן דעצעמבער, 1946, איז געוואָרן הונדערט יאָר זינט מיין זעליקער פאָטער, נחום-מאיר שייקעוויטש, שמ"ר, איז געבוירן געוואָרן. עס איז זייער פיל געשריבן געוואָרן וועגן אים אין פארשיידענע זשורנאַלן, לעקסיקאָנען, ענציקלאָפּעדיעס און ביכער. קיין אויספירלעכע ביאָגראַפיע פון אים איז אָבער ביז איצט נאָך נישטאָ.

שרייבן אַ ביאָגראַפיע וועגן אַ מענטשן, וועלכער האָט גייסטיק גע- שאַפן, איז אַ שווערע און פאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעט. אין דעם פּאַל פון מיין פּאָטער, איז די אַרבעט געווען נאָך אַ שווערערע: ערשטנס, ווייל ער האָט געשריבן אין פאַרשיידענע צווייגן פון דער יידישער, און אויך פון דער העברייאישער ליטעראַטור, און צווייטנס, צוליב דעם גרויסן לי- טעראַרישן קאָמף, וואָס איז אָנגעגאַנגען אַרום זיין שרייבן. אַ סך, אַ סך גוטס איז וועגן אים געזאַגט געוואָרן, און אויך אַ סך שלעכטס: וועלכע פון די צוויי אַפּשאַצונגען וועט איבערוועגן דעם וואָגשאַל פון אמת און יושר, דאָס וועט די צייט באַווייזן. דערווייל, צו דעם ענין „שמ"ר“, לייגן מיר, זיינע קינדער, צו נאָך אַ וואָרט: „אונדזער פּאָטער שמ"ר.“

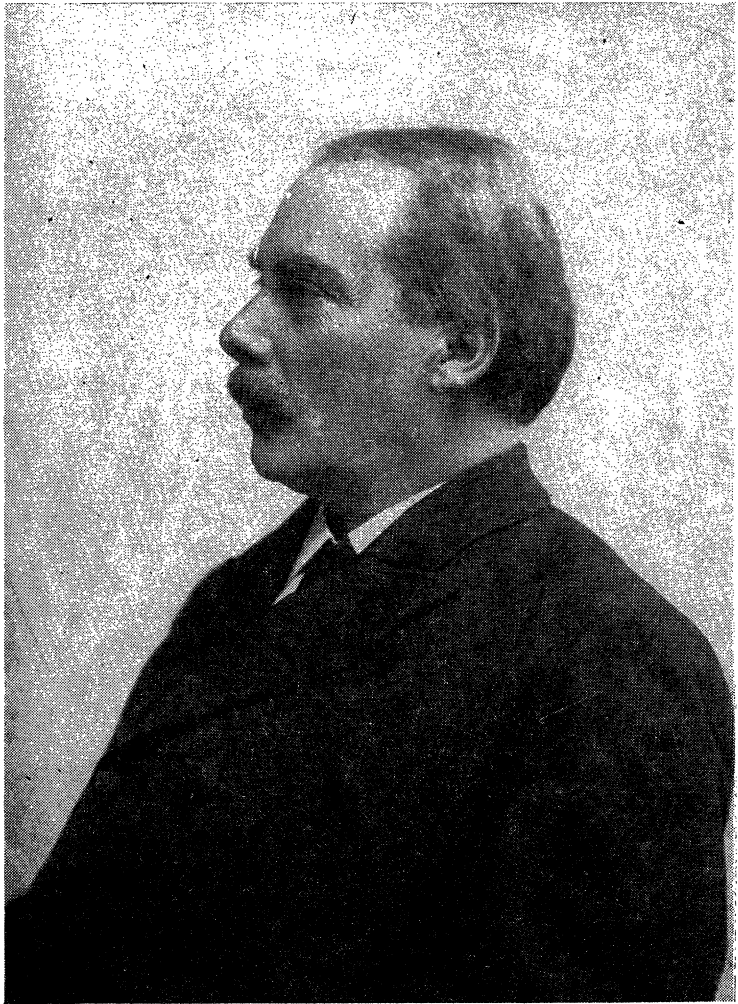
אין דעם אַנאַליז פון פּאָטערס ווערק האָבן מיר זיך אָפּגעהאַלטן אויסצודריקן אונדזער אייגענע מיינונגען. מיר האָבן נאָר ציטירט מיין נונגען און אַפּשאַצונגען פון אַ ריי באַוואוסטע שרייבער און קריטיקער; איבערהויפּט פון דעם פאַרשטאַרבענעם יידישן-סאָוועטישן שרייבער א. וועוויאַקא, וועלכער האָט מער ווי ווער עס איז אַן אַנדערער, געמאַכט אַ ערנסטע און גרינטלעכע שטודיע פון דעם פּאָטערס ווערק.

איך וויל דאָ אויסדריקן אַ דאַנק צו מיין שוועסטער, מרים שאַמער- צונזער, פאַר ביישטייערן דעם ערשטן טייל פון דעם ווערק; ווי אויך צו מיין שוועסטער אַנאַ שאַמער-ראַטענבערג פאַר איר וואָרט אין לעצטן טייל. איך וויל אויך דערמאָנען מיין פאַרשטאַרבענעם ברודער, אברהם שאַמער, וועלכע האָט מיר איבערגעגעבן אַ צאָל אינטערעסאַנטע פּאַקטן אין פאַר- בינדונג מיט אונדזער פּאָטערס טעטיקייטן אין יידישן טעאַטער אין אַדעס און אין ניו-יאָרק. עס איז צו באַדויערן, וואָס אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן איז דער ברודער געווען קראַנק, און דעריבער ניט געקאַנט

צוגעבן אויך זיין טייל צו דער ביאָגראַפֿיע פֿון אונדזער זעליקן פּאָטער.
איך גיב אַ דאַנק דעם חשובֿן ביבליאָגראַף, דר. ישראל שאַפֿיראַ, פֿאַר
די פּאַקטן און דאַטעס, וואָס ער האָט מיר איבערגעגעבן בנוגע מיין פּאַ-
טערס העברייאישע ווערק.

איך דריק אויס מיין האַרציקן דאַנק דעם חשובֿן קלמן מרמר פֿאַר
זיין וואַרעמען אינטערעס צו אונדזער בוך, און פֿאַר די נוצלעכע עצות
און אַנווייזונגען, וועלכער ער האָט מיר געגעבן.
איך האָלט אויך פֿאַר מיין חובֿ צו באַדאַנקען די חשובֿע שרייבער גרשם
באַדער, יעקב גלאַטשטיין און אברהם רייזען פֿאַר זייער דערלויבעניש
איבערצודרוקן זייערע אַרטיקלען אין מיין בוך.
ראַזע שאַמער-באַטשעליים

מאי 1950.

נחום-מאיר שייקעוויטש — שמ"ר
(אין דער עלטער פון 54 יאר)

ערשטער טייל

פון שמ'רס קינדהייט
ביזן דערשיינען פון זיין
ערשטן ביכל

פון

מרים שאַמער-צונזער

מרים שאמער-צונוער

קאפיטל 1

אבות

אין ערשטן פערטל פונעם ניינצנטן יארהונדערט, אין דער שטאט ניעסוויזש, מינסקער גובערניע, האט געלעבט א ייד מיט דעם נאמען ר' גבריאל גאלדבערג. אין זיין צייט איז ער געווען פאררעכנט פאר א גאר גרויסן גביר. געהאנדלט האט ער מיט פראכט, זיינע שיפן זיינען גע-שוואמען איבערן טייך ניעמאן און ווייט-ווייטער — אויב די ברעגעס פונעם באליטישן ים.

אין די טיפע זעכציקער, איז ר' גבריאל נאך געווען א קרעפטיקער מאן, און ס'האט אויסגעזען, אז קיין גליקלעכערער מענטש פון אים איז גאר אויף דער וועלט ניטא. אבער אין אמתן איז עס אזוי ניט געווען, ווייל ער און זיין ווייב האבן קיין קינדער ניט געהאט.

אין יענער צייט איז ביי יידן צו האבן א קינד, א קדיש, געווען אזוי נויטיק ווי לעבן. שטארבן אן א קדיש האט געמיינט ניט נאר, אז דעם יידנס הויז און נאמען וועלן פארגעסן ווערן, נאר אז א צווייג פון פאלק ישראל וועט אפגעהאקט ווערן. און דאס האט ר' גבריאלן שטארק געפלאגט, און איבערלאזן זיין גרויס פארמעגן צו פרעמדע האט זיך אים אויך ניט געוואלט.

ער האט באטראכט זיין לאגע מיט גרויס באזארגטקייט: זיין ווייב איז געווען אין איין עלטער מיט אים. כמעט פופציק יאר זיינען זיי געווען פארהייראט, אבער אין דער גאנצער צייט האט זי אים קיין קינד ניט געבוירן. גטן זי האט ער ניט געוואלט, ער האט זי שטארק ליב געהאט. אבער איצט, ווען זיין לעבן האט שוין באלד דערגרייכט דעם עלטער פון זיבעציק יאר, האט אים שטארק וויי געטאן, וואס ער האט ניט זוכה געווען צו האבן א קינד.

ר' גבריאל האט זיך גענומען מיישב זיין מיט זיינע פריינט, אבער ער האט זיך אנגעטראפן אויף חילוקי-דעות. איין טייל האט אים דערמאנט זיין עלטער און אויך גערעדט וועגן יושר בנוגע זיין ווייב. דער אנדערער טייל האט געטענה'ט, אז דאס פאלק ישראל שטייט העכער פון א ווייב, מעג

זי זיין ווי ליב און געשעצט. די וואָס האָבן זיך אָנגענומען פאַר דער קרייודע פּונעם פּאַרק ישראל, האָבן געגעבן האַפענונגען ר' גבריאל, אַז מיט אַ יונגער פּרוי וואַלט ער געקאָנט באַגליקן דאָס ייִדישע פּאַרק. און נאָך אַ לאַנגן קאַמף מיט זיך אַליין האָט ער ענדלעך באַשלאָסן: ער וועט זיך גטן מיט זיין ווייב.

דער אַלטער מאַן האָט זיך גענומען עסק'ן וועגן אַרויסבאַקומען אַ גט. נאָר דאָ האָט ער זיך אָנגעשלאָגן אַן דער אייזערנער וואַנט פון ייִדישן דין, וואָס זאָגט, אַז אַ מאַן מעג אַפּגטן זיין ווייב, אויב צען יאָר נאָך דער חתונה האָט זי אים קיין קינדער ניט געבוירן. אָבער אויב ער האָט עס נאָך די צען יאָר ניט געטאָן, קאָן ער שוין שפּעטער אויף דעם גרונט זי ניט אַפּגטן. דער גביר ר' גבריאל איז ניט געוואוינט געווען ניט אויסצופירן אַ זאָך, און בפרט אין אַן אָנגעלעגנהייט וואָס האָט אַזוי טיף אָנגערירט זיין לעבן. ס'איז אים ניט געפעלן געוואָרן, וואָס די נייעסוויזשער רבנים האָבן ניט צוגעשטימט צו זיין ווילן. אָבער יאָ גבירשקייט צי ניט קיין גביריש-קייט, יאָ קדיש צי ניט קדיש — זיי האָבן זיך איינגעשפּאַרט און ניט געוואַלט געבן זייער הסכּם.

ר' גבריאל איז געווען שטאַרק אויפגעבראַכט. סטייטש, יאָרן לאַנג האָט ער געטיילט צדקה מיט אַ פּולער האַנט. קיין שול, קיין קלוז, קיין מקווה און קיין הקדש איז ניט געווען, וואו זיינע הונדערטער האָבן ניט געשטעקט. און איצט קאָן מען ניט געפינען אַ היתר אויף זיין פּאַרלאַנג? ער האָט זיך געבעטן, צוגעזאָגט אַרנטלעך באַזאָרגן זיין ווייב, עס האָט אָבער ניט געהאַלפּן. באַין ברירה האָט ר' גבריאל אַרויסגעפירט זיין גט-פּראָצעס אין אַנדערע שטעט און אָנגעהויבן פירן אַ קאַמף צו באַפרייען זיך פון זיין פּרוי.

די מעשה מיט ר' גבריאלס גט האָט אַזוי אויפגערודערט נייעסוויזש, אַז זי איז פאַרשריבן אין דאָרטיקן פּנקס. אין יענער צייט האָט אַזאָ גע-שעעניש אויפגערודערט דאָס דעמאָלסדיקע לעבן. אין דער מחלוקה זיינען אַריינגעשלעפט געוואָרן באַוואוסטע רבנים פון די אַרומיקע שטעט און שטעטלעך.

ר' גבריאל איז געאַנגען פון איין בית-דין צום אַנדערן. דער גאַנצער ענין-האַט זיך געדרייט אַרום דער אויסטייטשונג פון דעם דין אונטער געוויסע אומשטאַנדן. אייניקע רבנים האָבן אַפילו איינגעזען, אַז ר' גבריאל איז גערעכט, אָבער קיינער פון זיי האָט ניט געוואַלט נעמען אויף זיך אַדורכצופירן דעם גט. ענדלעך האָט דער נייעסוויזשער רב ר' נחום-מאיר

געוואגט אפצוגטן ר' גבריאלן פון זיין ווייב און האט אים מתיר געווען נאכאמאל חתונה צו האָבן.

מיט דעם אָבער האט זיך די מעשה ניט געענדיקט. דאָס אַלטע ווייב האט ניט געוואָלט נעמען דעם גט אין איר האַנט. זי האט אויך ניט געוואָלט צורירן זיך צו די צען טויזנט רובל, וואָס איז געווען איינגעלייגט פאַר איר.

ר' גבריאל אָבער האט זי נישט געהערט, און עטלעכע חדשים נאָך זיין גט האט ער חתונה געהאַט מיט אַ זעכצן־יאַריק מיידל. סאַרקע האט זי געהייסן.

דעמאָלט איז שוין ר' גבריאל אַלט געווען ניין־און־זעכציק יאָר. די חתונה איז געווען אַ שטיצע, בלויז די נאָענטע און אַ פאַר געסט. דער מסדר־קידושין איז געווען דער רב ר' נחום־מאיר אַליין.

שווער איז געווען די לאַסט, וואָס דער רב האט אויף זיך גענומען. שווער האט ער געמאַכט דאָס געמיט פון די, וועלכע האָבן זיך אַרומגעקליבן אַרום אים. שטייענדיק ביי דער חופה, האט ער פלוצלונג אויסגערופן: „אויב די חתונה איז קעגן דעם ווילן פון גאָט, זאָר דיין ווייב, גבריאל, בלייבן אַן עקרה, אומפרוכטבאַר, ווי דאָס זאַמד פון מדבר; אויב אָבער איך האָב געפאַלגט גאָטס ווילן, זאָר אייער בונד געבענטשט ווערן מיט קינדער, און די, גבריאל, זאָסט זוכה זיין חתונה־מאַכן אַפילו דעם יינגסטן פון זיי. זאָגט אַלע אַמן!“ די חתונה־געסט האָבן געענטפערט „אַמן“ און אין פחד זיך צעלאָפּן. סאַרקע איז געבליבן שטיין ווי פאַרשטיינערט פון דעם רבס ווערטער.

עס ווערט דערציילט, ווי ניעסוויזש האט אין די קומענדיקע חדשים גענומען נאָכקוקן סאַרקען. ס'האט ניט לאַנג געדויערט און עס איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז „סאַרקע קרימט זיך“. מען האט זיך גענומען סוד'ען, אַז סאַרקע גייט ניט מער אין מקוה. ס'איז געבליבן ביים שטעטל איינס פון די ביידע: אָדער סאַרקע לעבט ניט מיט איר מאַן, אָדער זי איז טראַגעדיק. דאָס צווייטע האט זיך אַרויסגעוויזן פאַר אמת.

ווען די נייע האט דערגרייכט צו גבריאלס אַלט ווייב, האט זי צו־גענומען דעם גט. אין דעם קומען פון אַ קינד האט זי געזען גאָטס ווילן. זי האט צוזאַמענגעקליבן אירע זאָכן, האט צוגענומען דאָס געלט, וואָס איז געווען איינגעלייגט פאַר איר, און איז אַוועקגעפאַרן קיין ארץ־ישׂראל צו שטאַרבן. זי האט ניט געקאַנט געבן קיין קינד צו איר פאַלק, זאָלן כאַטש אירע אַלטע ביינער רוען אין דער ערד פונעם הייליקן לאַנד.

און ניעסוויזש האָט גענומען שפעקולירן: — אַ יינגל צי אַ מיידל?
אַ „קדיש“ צי ניט? איז טאַקע געווען ניט קיין „קדיש“, נאָר אַ מיידל.
האַדעס האָט מען איר אַ נאָמען געגעבן. האַדעס. דאָס ערשטע קינד
פון דעם פאָר, איז שפעטער געווען די מוטער פון דעם, וואָס איז באַוואוסט
געוואָרן אַלס „שמ״ר“. מען האָט אים אַ נאָמען געגעבן נחום-מאיר, נאָך
דעם רב, וואָס האָט חתונה געמאַכט גבריאַלן מיט סאַרקען.

פון אַנהויב-אָן האָט די זעכצן-יאָריקע סאַרקע געקוקט אויף איר חתונה
מיט דעם אַלטן ר' גבריאַל ווי אויף עפעס אַ גאַט-זאָך. אויב ס'איז איר
געווען באַשערט אים צו געבן אַ דור-קינדער, האָט זי געהאַט דאָס רעכט
הויך האַלטן איר קאַפּ און שטאַלצירן מיט איר מזל. די געבורט פון
איר יעדן קינד איז געווען אַ מין „אַמן“ צו דעם רב ר' נחום-מאירס שבוועה.
צען קינדער האָט סאַרקע געבוירן איר מאַן — זיין און טעכטער. ר'
גבריאַל האָט דערגרייכט דעם הויכן עלטער פון איבער הונדערט יאָר. ער
האָט דערלעבט חתונה צו מאַכן אַלע קינדער, טאַקע ביז דעם סאַמע יינגסטן.
עס ווערט אַפילו דערציילט ווי די באַבע סאַרקע האָט זיך אַליין פאַר-
געוואָרפן וואָס זי האָט חתונה געמאַכט איר מיזיניק אברהם. וואָלט זי אים
ניט חתונה געמאַכט, האָט זי געטענהט, — וואָלט דער אַלטער אירער נאָך
געלעבט און געלעבט — ווער ווייס ווי לאַנג.

קאַרגע פערציק יאָר האָט סאַרקע מיט איר מאַן אָפגעלעבט. אין דער
צייט האָט זי איבערגענומען זיינע געשעפטן און איז געוואָרן די באַלעבאַסטע
ניט נאָר איבער זיין הויז, נאָר אויך איבער זיינע פראַכט-שיפּן, וועלכע
זיינען געגאַנגען אין ווייטע לענדער.

סאַרקע איז געווען אַ קלוגע פרוי. זי האָט זיך געקאַנט אַריינפאַסן
אין יעדער אומגעבונג. האַנדלענדיק מיט סוחרים פון אַנדערע לענדער
האָט זי באַוויזן זיך אויסצולערנען זייערע שפראַכן. זי האָט געקענט רעדן
דייטש, רוסיש און פויליש. איר אַלטן מאַן האָט זי אָפגעהיט און אים
געלאָזן ביי זיין לערנען. זי אַליין האָט דערצויגן אירע צען קינדער מיט
אַ שטרענגער, כאַטש אַ וואַרעמער האַנט. איר הויז איז געווען אַ מין
מאַטריאַרכאַט, וואו זי האָט געהערשט. אירע זין און טעכטער האָבן איר
געהאַלפן אין די געשעפטן. אונטער איר השגחה האָבן זיך ר' גבריאַלס
שיפּן פאַרטאַפלט, און סאַרקע גבריאַלס, ווי מען האָט זי גערופן, איז געוואָרן
אַ גאָר-באַקאַנטע פערזענלעכקייט ניט נאָר אין ניעסוויזש, נאָר אויך אין
דער גאַנצער אומגעגנט.

ווען האָדעס איז געשטאַנען אין שידוכים, האָט איר מאַמע געזוכט פאַר איר אַ מאַן, וואָס זאָל זיך אַרײַנפאַסן אין דעם אַרט לעבן, וואָס זי, איר מאַמע, האָט פאַר איר באַשטימט.

האָדעס איז געווען אַ בילד־שיינע מיידל, און פאַר יענער צײַט איז זי געווען אויסערגעוויינלעך געבילדעט. ווי איר מוטער, האָט זי געקענט רעדן, לײַענען און שרײַבן עטלעכע שפראַכן. זי האָט אויך געקענט שפּילן אויף דער גיטאַרע. חוץ דעם אַלעם איז איר דערציאונג געווען שטרענג־אַרטאָדאָקסיש רעליגיעז.

אין סאַרקעס אויגן איז האָדעס' גרעסטע מעלה געווען איר אויסטויגן זיך אין געשעפט. דערפאַר טאַקע האָט זי געזוכט פאַר איר טאַכטער אַ שידוך, וואו דער מאַן זאָל זײַן אַ למדן; ער זאָל זײַן פאַרטאָן אין די שוואַרצע אותיות־עך, און זאָל האָבן גענוג געלט צו קאַנען האָדעסן פאַר־זיכערן מיט אַן אייגענעם לײַטישן געשעפט.

סאַרקע האָט טאַקע אויסגעקליבן פאַר איר טאַכטער איינעם אַ געוויסן יצחק־אײזיק שײקעוויטש, אַ זון פון פאַרמעגלעכע וואַלד־הענדלער. דער שידוך איז געווען פונקט ווי סאַרקע האָט געוואָלט. דער חתן איז געווען אַ שטילער, אַ וואויל־דערבער, אַ בעל־חַלּוּמוֹת און, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר, איינער פון די יורשים פון דעם זיידע אליהו־לײַבס גאָר אַ גרויס פאַרמעגן.

נאָך דער חתונה האָט האָדעס אויפגעעפנט אַ גרויס אימפּאַרט־געשעפט, וואו זי האָט געווערטיקט מיט אַן אייזערנער האַנט. אַלץ איז געגאַנגען ווי געוואונטשן. אַלץ, אַ חוץ אײן זאַך — גאָר אַ וויכטיקע. מיט דער צײַט האָט יצחק־אײזיק זיך אַנטוויקלט גאָר נײַט ווי זײַן ווייב און שוויגער האָבן געוואָלט. ער האָט זיך אויפגעהערט צו שאַקלען איבער זײַנע ספרים און גענומען חלומען וועגן דער אויסלײזונג פונעם יידישן פּאָפּל פון גלות.

זײַנע טרוימען וואָלטן האָדעסן גאַנץ ווײַניק געשטערט, ווען איר מאַן וואָרט נײַט געווען אַזוי אוימפּאַקטיש. ער האָט אָבער מיט זײַן אידעאָליזם איר אַנגעטאָן גרויסע צרות. ער האָט געשלעפט געלט פון געשעפט און דאָס געליען אָדער אַוועקגעשענקט יעדן איינעם, וואָס האָט גאָר געבעטן. אַלעמען האָט ער געגאָויבט און געטרויט. האָדעס איז געווען געדולדיק, צוגעזען און נײַט פאַרבאָטן אים צו טאָן עס, ווייל נאָך אַלעמען איז יצחק־אײזיק געווען דער פּאַטער פון אירע קינדער.

דערווייל איז דער זיידע אליהו־לײַב געשטאַרבן און איבערגעלאָזט אַ קאַפיטאַל פון איבער פּופציק טויזנט רובל פאַר זײַנע יורשים. ווייל יצחק־

אייזיקס פאטער, איינער פון אליהו-לייבס דריי זין, איז שוין אויף דער וועלט ניט געווען, האט זיין חלק פון דער ירושה באדארפט אַנקומען צו אים, צו יצחק-אייזיקן. דער אומפראקטישער מענטש האט אָבער דערלאָזט, אַז זיינע רייכע פעטערס זאָלן ביי אים אויסנאַרן זיין חלק פון דער ירושה. האַדעס איז געווען אויסער זיך. לויט איר שכל איז אויסגעקומען, אַז קיין גרעסערע שאַנד איז פאַר אַ מענטשן ניטאָ, ווי זיך לאָזן אַזוי מיאוס אָפּנאַרן. פאַרלירנדיק זיין ירושה, האַט יצחק-אייזיק אויך פאַרלאָרן דעם חן און די לייטזעליקייט אין זיין ווייבס אויגן. פון דאָן אָן איז דער שלום-בית צעשטערט געוואָרן.

דאָרט וואו עס איז ניטאָ קיין שלום, איז ניטאָ קיין ברכה. דער שטרייט צווישן האַדעסן און איר מאַן האַט געפירט צו חורבן-פרנסה. האַדעס האַט געמוזט צומאַכן דאָס געשעפט און דער יאָך פון חיונה איז געפאַלן אויף יצחק-אייזיקן. אין זיין נויט איז אים געקומען צו הילף זיין פעטער אברהם שייקעוויטש, איינער פון די פעטערס, וועלכע האָבן ביי אים אויסגענאַרט זיין ירושה. דער פעטער אברהם האַט פאַר אים באַקומען אַ שטעלע אַלס פאַרוואַלטער אין אַ בראַנפן-ברוי, מיט וועלכן ער איז געווען פאַרבונדן. יצחק-אייזיק האַט באַדארפט אויפפאַסן איבער דעם בראַנפן-אַקציו פון אַ גאַנצן ראיאָן. ער האַט אָבער פאַר דער אַרבעט ניט געטויגט. האַט דער פעטער אברהם אים אַוועקגעשיקט אין דעם שטעטל כאַראַל, וואו ער איז געוואָרן דער „רעוויזאָר“ איבער אַנדערע אַקציוניקעס. פאַר דעם אַמט האַט יצחק-אייזיק אויך ניט געטויגט. פון כאַראַל איז ער אַוועק און געוואָרן אַן אַקציוניק אין דעם דאָרף נאַראַסיים, פון נאַראַסיים איז ער אַוועק קיין ווישניקע און דערנאָך קיין יאַנקי.

פיר יאָר נאַכאַנאַנד האַט זיך יצחק-אייזיק איינער אַליין געפלאַגט ביז ער האַט געקאַנט ברענגען זיין פאַמיליע צו זיך.

קאפיטל 2

ק י נ ד ה י י ט

דערווייל האָט זיך אין ניעטוויזש, אונטער דער אויפזיכט פונעם עטלעכע-און-ניינציק-יאָריקן זיידן גבריאַל, געהאָדעוועט יצחק-אייזיקס יינגל נחום-מאיר (ער איז געבוירן דעם 18טן דעצעמבער, 1846), אַ שיינ קינד איז דאָס געווען, מיט פּעך-שוואַרצע האָר און בלוי-גרױע אויגן, מיט אַ קורץ נעזל — ווי זיין פּאָטערס, און אַ ווייסע הויט — ווי ביי זיין מוטער. ער איז געגאַנגען אין חדר, זיך גוט געלערנט און צו זעקס יאָר אָנגעהויבן לערנען גמרא, אָבער דער דרויסן האָט אים שטאַרק געצויגן. די גרינע פעלדער, די שמעקעדיקע וועלדער — ווי האָט מען זיי געקאָנט פּאַרגלייכן מיט דעם ענגן, פּינצטערן חדר? האָט דאָס יינגל, שוין אָביסל אָן עלטערער, גענומען אַרומלויפן אַ באַרוועסער און אַ פּאַרחלומטער איבער בערג און טאָלן. זיינע חברים, זעענדיק זיין ווייס לייב, האָבן אים אַ נאָמען געגעבן „ווייסע פּיס“. דער רבי זיינער האָט ניט געקאָנט צווען ווי דאָס בחורל בלאַנקעט אַרום. אים איז ניט געפּעלן געוואָרן ווי דאָס גמרא-יינגל רייסט זיך אָפּ פון לערנען, האָט ער אים געקאָטעוועט אויף דעם אַלטן שטייגער. נחום-מאיר איז ניט געווען קיין גליקלעך קינד. די מאַמע זיינע איז געווען פּאַרנאָמען מיט פּרנסה, זיין גוטער פּאָטער איז ניט געווען אינדער-היים. די מעשה מיט דער אויסגענאַרטער ירושה האָט פּאַראָמערט זייערע טעג. די באַבע סאַרקע, שוין ניט אַזוי רייך ווי פּריער, איז געווען פּאַרטאָן אין אירע געשעפטן. דער רבי מיטן קאָנטשיק האָט פּאַרביטערט זיין קינדיש לעבן. די איינציקע טרייסט, וואָס איז פּאַר דעם יינגל פּאַרבליבן, איז געווען דער אַלטער זיידע גבריאַל. און נאָך אַ טרייסט האָט נחום-מאיר געהאַט — דערציילן מעשיות. זיצנדיק אויפן אַלטנס קני, פּלעגט דאָס יונגע קינד אויסגיטן זיין האַרץ און פּאַנטאַזיע פּאַר דעם גריין דורך פּאַר-שיידענע מעשהלעך. דער זיידע האָט אים ליב געהאַט. ער האָט שטאַרק ליב געהאַט נחום-מאיר — אַ נאָמען נאָך דעם, וואָס האָט אים אַמאָל באַגליקט. פּלעגט דער אַלטער אַרױפּלייגן זיין שטאַרע האַנט אויף דעם קינדס קעפל און זאָגן: „דערצייל, מיין קינד, דערצייל.“ און דער קליינער

האָט דערצייגט פריער אים, דעם זיידן אליין, און דערנאָך אויך זיינע חברים — די יינגלעך, וועלכע האָבן זיך אַרומגעקליבן צו הערן זיינע מעשיות. ווען דער טאטע יצחק־אייזיק האָט שפעטער אַרויסגערופן זיין ווייב און קינדער צו זיך אין ווישניקי, וואו ער האָט זיך דאָן געפונען, איז נחום־מאירן אַ שאַד געווען איבערצולאָזן דעם זיידן, די וועלדער און פעלדער אַרום נייעסוויזש, און דעם טייד נייעמאַן. דערפאַר אָבער, האָט ער זיך געטרייסט, וואָס ער וועט האָבן אַרום זיך דעם טאטן, און עס וועט זיין אַ נייע וועלט, נייע הייזער, נייע גאַסן, נייע מענטשן און אַ נייער רבי, וואָס וועט אפשר אַזוי ניט קאטעווען. אָבער ס'איז אים ניט באַשערט געווען קיין גוטער מלמד. מען האָט דאָס קינד אַוועקגעשיקט אַזיין צו אַ רבין אין כאַראַל, וואו ער האָט געלעבט אויף קעסט.

דער נייער מלמד איז ניט געווען בעסער פאַר דעם אַלטן. ער האָט ניט נאָר געקאטעוועט מיט אַ קאַנטשיק ווי דער אַלטער מלמד, ער האָט דערצו ניט געגעבן גענוג צו עסן. די רביצין האָט זיך געשאַפט מיט דעם תלמיד ווי מיט אַ משרת: — נחום־מאיר, קער אויס די שטוב! נחום־מאיר, טראַג אַרויס די פאַמיניצע! נחום־מאיר, האַק אָן האַלץ פאַרן אויוון! — ווען ער האָט ניט געפאַלגט, האָט מען אים געשראַגן ביז בלוט. פינצטער און ביטער איז געווען דעם יינגלס לעבן ביים מלמד אין שטוב.

איין מאָל אין אָונט, ס'איז געווען ווינטער־צייט, האָט די רביצין געהייסן דעם תלמיד גיין אין קלייט עפעס איינצוקויפן. אין דרויסן איז געווען אַ זאָווערוכע, און אין שטעטל האָט מען געהאַט געזאָגט, אַז וועלף דרייען זיך אַרום אין די גאַסן. ס'יינגל האָט מורא געהאַט אַרויסצוגיין אין גאַס. ער האָט זיך אָפגעזאָגט צו גיין. האָט די רביצין אין גרויס צאָרן געכאַפט אַ שטעקן און אים גענומען שלאָגן. דער רבי האָט אונטערגעהאַלפן, ביז מען האָט דאָס קינד שיער ניט דערהרגעט. בלוט האָט זיך געגאַסן. דעם קינדס קולות האָט מען דערהערט אין גאַס. צוויי מענטשן זיינען אַריינגעלאָפן אים ראַטעווען. די מענטשן זיינען טאַקע געווען דעם יינגלס לייברעכע פעטערס, יחיאל וויגאָדסקי פון באַברויסק און יוסף מישקינד פון מינסק, וועלכע זיינען געקומען קיין כאַראַל מיט דעם צוועק אים אויפ־צוזוכן. אָפּגעראַטעוועט זייער אומגליקלעכען פלימעניק, האָבן די פעטערס געגעבן דעם רבין און דער רביצין אַ פינצטערן סוף, האָבן דעם יינגל צוגענומען פון זייער הויז, און אים אַוועקגעפירט צוריק אַהיים, צו טאַטע־מאַמע.

יצחק־אייזיק האָט באַשאַסן מער זיין אַרעם קינד אין קיין חדר ניט

שיקן. האדעס אבער האט ניט איינגעשטימט: ניין, א קינד דארף גיין אין חדר; אויב ניט, איז גאט ווייסט, וואס עס וועט פון אים ווערן! זי האט אפגעזוכט א מלמד אין אן אנדער שטעטל, און ווידער נחום-מאירן אוועק-געשיקט. דארט האט ער געליטן דחקות און נויט און איז פארקרעציקט געווארן, שלאפנדיק אויף א פאק שמאטעס. האדעס האט געמוזט ברענגען איר זון אהיים, אין יאנקי, וואו יצחק-אייזיק האט געזוכט א נייע פרנסה. נחום-מאיר האט דערווייל אויפגעהערט צו גיין אין חדר.

איצט האט זיך פאר אים אנגעהויבן די גדיקלעכסטע צייט פון זיין יונג לעבן. פריי פון חדר, האט נחום-מאיר גענומען לערנען און לייענען דאס, וואס ער אייניג האט געוואלט. ער האט דורכגעלערנט גאנץ תנ"ך אין מענדעלסאגס דייטשער איבערזעצונג, ווי אויך די פאפולערע געשיכטע-באשרייבונגען — "יוסיפון" און "שארית ישראל".

מיט א יאר שפעטער זיינען יצחק-אייזיק מיט זיין פאמיליע ווידער געקומען אין ניעסוויזש. נחום-מאיר איז דעמאלט אלט געווען ערף יאר. אים האט זיך ניט געוואלט ווידער פארלאזן פיאות, אנטאן א קאפאטע און גיין צוריק צו די מלמדים און רביים, וועמען ער האט אזוי פיינט געהאט. ער האט זיך אבער ניט געקאנט העלפן: אזוי האט די מאמע געפאדערט. אבער דער גרויסער צער, וואס האט ווידעראמאל דעם יינגל ארומגעכאפט, איז מיט א שטיקל צייט שפעטער פלוצלונג פארמינדערט געווארן דורך א גאר-נייער און וואונדערלעכער איבערלעבונג.

ביז אהער זיינען געווען פארמישט אין דעם יונגן נחום-מאירס לעבן צוויי אויסערגעוויינלעכע עלעמענטן, וועלכע האבן שטארק געווירקט אויף זיין פאנטאזיע. ערשטנס, די וואונדערלעכע מעשה וואס איז נאך אלץ דערציילט געווארן וועגן דעם זיידן גבריאאל און דער באבע סארקע; צווייטנס, דער אומגליק, וואס איז געשען מיט זיין פאטער — די מעשה וועגן דער אויסגענארטער ירושה. איצט איז אים געקומען צו דער האנט א דריטער איינפלוס — דאס איז געווען דער באבע סארקעס בוידעם!

אין דער צייט, ווען סארקע האט זיך באשעפטיקט מיט פראכט, זיינען סוחרים פון פרעמדע לענדער געווען פארבונדן מיט איר אין געשעפט-ענינים. אפטמאל פלעגט זיך טרעפן, אז א סוחר האט פארגעסן אן ארטן טשעמאדאן א מאדנע היטל, א ווילדן רעקל, א בוך, פאפירן א.א.וו. סארקע פלעגט די זאכן צונויפקלייבן און זיי באהאלטן אויפן בוידעם, ביז די סוחרים וועלן שיקן נאך זיי אדער אייניג קומען זיי אפנעמען. ביסלעכווייז

האָבן זיך אויפן בוידעם אָנגעקליבן פעק מיט אויסטערלישע זאָכן. ס'האָט זיך דער באַבע סאַרקען קיינמאָל ניט געחלומט, אַז דער דאָזיקער בוידעם זאָל ווערן פאַר איר ערשטן אייניקל אָן אַרט, וואו זיין פּאַנטאָזיע זאָל קאַנען שוועבן און פליען ביז אין זיבעטן הימל אַריין.

אין איינעם אַ טאָג האָט דער באַבעס אייניקל, האַדעס' תכשיט, נחום-מאיר, פאַרבלאָנדזשעט אויפן בוידעם. ער האָט דאַרטן דערזען אַן אוצר. וואָס נאָר קינדער און פּאַעטן קאַנען אָפּשאַצן: היטלען פאַרצייטיקע, אַלט-פרענקישע פּושקעס, אינסטרומענטן, מלבושים, וואָס זיינען געטראַגן גע-וואָרן פון מענטשן פון ווייטע, פרעמדע לענדער. אַט דער געוואַלדיקער אוצר האָט אויפגערודערט די פאַרשטעלונגס-קראַפט פון דעם יונגן מעשה-דערציילער. באלד אָבער האָט ער געפונען נאָך אַ גרעסערן אוצר — ביכער! ביכער געדרוקט אין פרעמדע לשונות, — לשונות, וואָס ער האָט געקענט פליענען, ווייל זיין מאַמע און באַבע האָבן אים אויסגעלערנט. דייטשע, רוסישע און פּוילישע ביכער זיינען דאָס געווען, וואו ס'זיינען געווען באַשריבן געשיכטעס פון ליבעס און מאַרד, און פון וועלט-מלחמות! וואונדערלעכע זאָכן, וואָס ער האָט וועגן זיי קיינמאָל ניט געהערט אין חדר. צווישן די דאָזיקע ביכער איז געווען איינס, וואָס האָט דעם יונגן נחום-מאירן אינגאַנצן פאַרכאַפט. דאָס איז געווען אַן איבערזעצונג פון אַ פראַנצויזישן בוך מיטן מאַדנעם נאָמען „מסתרי פאַריז“, געשריבן פון איינעם אַ שרייבער מיטן טשיקאַוו נאָמען יודישין סיו! די ווירקונג, וואָס דאָס בוך האָט אויף אים געמאַכט, איז געווען אומגעהויער-גרויס. פיל מאָל האָט דאָס עלף-יאָריק יינגל עס איבערגעלייענט, ביז דאָס בוך, מיט זיין פאַרנעם און זיין סטיל, איז אַריין אין זיין צערודערטער נשמה און געגעבן אים פליגלען פאַר זיין כוח-הדמיון.

פון דעם ערשטן מאַמענט, וואָס ער האָט געפונען די פאַרבאַרגענע אוצרות, האָט מען נחום-מאירן מער אויף דער וויסער וועלט כמעט ניט געזען. יעדע פרייע מינוט, וואָס ער האָט געהאַט, איז ער געלעגן פאַרבאַרגן ביי די וואונדערלעכע ביכלעך. ביז איין שבת בייטאָג איז זיין מוטער שטילערהייט נאָכגעגאַנגען, און אים געכאַפט ביי דער האַנט. אין איר צאָרן האָט די פרומע האַדעס איר זון גוט אויסגעפאַטשט, און פאַרגעסנדיק אָן דעם הייליקן טאָג שבת, האָט זי צעריסן דעם „טריף-פסול“ אויף שטיקער. נאָך דעם האָט דאָס הויזגעזינד נאָכגעקוקט דעם תכשיט מיט טויזנט אויגן, נחום-מאירס לעבן איז שטאַרק פאַרביטערט געוואָרן, ביז גאָט האָט געהאַלפן און יצחק-אייזיק, דער איינציקער, וואָס האָט מיט זיין זון מיט-

אונדזער פאטער שמ"ר

געפילט, האָט געקראָגן אַ שטעלע אין דעם שטעטל קאַפּוליע. דאָרט, צום ערשטן מאָל אין זיין לעבן, איז נחום־מאירן געווען באַשערט צו קריגן אַ רבין, וועלכן ער האָט זיב באַקומען—אַ רבין אַ משכיל, וועלכער פלעגט אים שטיצעהייט געבן לייענען ראַמאַנען: אברהם מאַפּו'ס ראַמאַנען „אהבת ציון“ און „אשמת שומרון“ אין אַ גאַר־וואונדערלעכן העברייאיש. אָבער די פרומע מאַמע האָט זיך דערוואוסט וועגן דעם, און אים פון זיין טייערן רבין צוגענומען. דער אַפיקורס דער טאַטע האָט מיטגעפּיידט מיט זיין זון, נאָר העלפן אים האָט ער ניט געקאַנט.

נאָך אַ פאַר יאָר האָט זיך דאָס בחור געלעבט אין קאַפּוליע, און דערנאָך האָט זיך אַנגעהויבן זיין וואַנדערן פון איין ישיבה אין אַן אַנדערער.

קאפיטל 3

יוגנט

נחום-מאיר האָט געלערנט אין פאַרשידענע ישיבות, ביז ער איז ענדלעך אָנגעקומען קיין וואַלאַזשין, די באַרימטע ישיבה פון יענער צייט. ער איז שוין דעמאָלט אַלט געווען זיבעצן יאָר. זיין מוח איז געווען יאָנג-געשטאַפט מיט די פאַרצייטיקע יידישע לימודים, אָבער אין מויל איז אים געלעגן דער טעם פון די נייע העברייאישע ראַמאַנען, און פון די פרעמדע ביכער פון די אומות-העולם, וואָס ער האָט גענאָשט ביי דער באַבע סאַרקען אויפן בוידעם. אין וואַלאַזשין אָבער איז ער געקומען פנים אל פנים מיט דער גרויסער נייער באַוועגונג אינעם יידישן לעבן, פון וועלכער ער האָט פריער בלוז געהערט אין קאַפּוליע. השכלה האָט אָט די באַוועגונג געהייסן. ער האָט זי דאָ דערזען און דערשפּירט אין איר פּולער פּראַכט און גלאַנץ.

עס איז שוין איצט קלאַר פאַר אַלעמען, אַז דער צוועק פון דער השכלה איז געווען אויפצופענען דורך העברייאיש, די טויערן פון וויסנשאַפט און דיטעראַטור פאַר דעם יידישן פּאָלק; אַריינלאָזן אַביסל ליכט אין דער געדיכטער פינצטערניש, וואָס איז געהאַנגען איבער די גרויסע רוסישע און פּוילישע יידישע ישובים. אין דער צייט, ווען נחום-מאיר איז אָנגעקומען אין דער וואַלאַזשיןער ישיבה, איז דער ענין השכלה גאַר ניט געווען אַזוי קלאַר און פשוט. פאַר די פרומע יידישע מאַסן, וואָס זיינען געווען איינגעטונקט אין פאַנאַטיזם, איז השכלה געווען טריף. ס'איז ביי זיי קיין ספק ניט געווען, אַז השכלה, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט וועלטלעכער בילדונג און רוסיפיקאַציע, האָט געפירט צו שמד. דער פרייער געברויך פון העברייאיש פאַר ניט-רעליגיעזע צוועקן איז געווען פאַררעכנט פאַר אַ הייל-השם. די טרעגער פון השכלה זיינען באַטראַכט געוואָרן ווי שונאים פון יידישן פּאָלק, ווי אַפיקורסים, וואָס דאַרפן אויס-געראַטן ווערן. דער קוק פון אָט די פרומע האָט אָבער ניט אָפּגעהאַלטן די באַוועגונג, זי זאָל זיך לאַנגזאַם פאַרשפּרייטן. אָבער דער ראַדיקאַלער עלעמענט צווישן דעם יונגן דור, איז געווען פאַרכאַפט פון דער באַוועגונג.

וואס האט אויפגערודערט דאס יידישע לעבן פונעם ניינצנטן יארהונדערט. אין דער וואלאזשינער ישיבה, וואו השכלה איז אריינגעשמוגלט גע- ווארן, איז נחום-מאיר שייקעוויטש געווען איינער פון אירע באגייסטערער און אנהענגער. ער האט אין געהיים געשלאנגען די נייע פארבאטענע העברייאישע ביכער, און אינגיכן האט ער אליין גענומען שרייבן אין דער שפראך. ער איז געווען א קעמפער פאר ליכט און בילדונג. ער האט אבער אין דער שטיל געבענקט נאך א שטילן ווינקל און א ליבער היים.

דעמאלט איז עס געשען, אז זיין מוטער האדעס און זיין באבע סארקע גבריאס האבן פאר אים אויסגעזוכט א שידוך מיט דער טאכטער פון א געוויסן ר' מיכל בערצינסקי פון דער שטאט פינסק.

דער פארשלאג פון א שידוך, אן אייגענער היים, איז נחום-מאירן גע- פעלן געווארן, אבער ווי אזוי קאן ער, דער השכלה-קעמפער, דער געהימער ליינער פון וועלטלעכע ביכער, דער טרעגער פון נייע אידייען, זיך לאזן פארשדענען הינטער די אויגן? ער האט באשלאסן ניט צו דערלאזן שרייבן תנאים, ביז ער וועט ניט אַנקוקן די כלה. ער וועט זיך שטעלן אַנטקעגן דער מאמען און דער באבע סארקען, די ביז-איצטיקע הערשערינס פון זיין לעבן.

ר' מיכל בערצינסקי איז געווען א ייד א באַלעבאַס, אן אַנגעזעענע פערזענלעכקייט, וואס האט געפירט די שטאט פינסק ביי דער נאז. גערופן האט מען אים ר' מיכל שרייבער, ווייל קענענדיק רוסיש און דאס רוסישע געזעץ, האט ער זיך באשעפטיקט מיט געזעצלעכע ענינים. ער האט זיך פארנומען מיט פארטיידיקונג אין געריכטן, געשריבן פאפירן און "פרא-שעניעס" צו רעגירונגס-באאמטע, ביז צו דעם גובערנאטאר אליין. איינמאל האט ער דערלאנגט מיט זיינס א ביטע אזש צו דעם קייסער אין פעטערס-בורג. גאנץ פינסק האט געהאלטן פון אים; ער איז אויסגעקליבן געווארן פאר דעם "גלאסנע" פון דער שטאטישער דומע, א פאסטן, וועלכן ער האט פארנומען צענדליקער יארן.

ר' מיכל איז געווען דער אייגנטימער פון א גרויס הויז, און א בעל-מוטפל פון ניט ווייניקער ווי פיר-און-צוואנציק קינדער, וואס זיין ווייב יענטל האט אים געשענקט. אין יענע צייטן, ווען קינדער-קראַנקהייטן און מגפות האבן געבושעוועט איבערן לאַנד, האבן זיכער ניט אלע פון די פיר-און-צוואנציק קינדער זיך אויסגעהאָדעוועט. בלויז צען זיינען פארבליבן לעבן. איבער זיי, איבער זיין ווייב, איבער זיין הויז, איבער זיינע שוועסטער

און ברידער, וועלכע זיינען געשטאנען אונטער זיין השגחה, האט ר' מיכל רעגירט ווי א שטרענגער מלך. זיין ווארט האט קיינער נישט געטאראט ווידערשפעניקן.

כאטש ער איז געווען א גרויסער פארדינער, איז אבער ר' מיכל קיין גביר נישט געווען. ער האט געהאט אן אפענע האנט און אן אפן הויז. ער האט געשאטן מיט געלט אויף אייגענע און אויף פרעמדע. קיין הונגעריקער איז קיינמאל נישט ארויס פון זיין שטוב. איין מאל, אין דער צייט פון א הונגער אין שטאט, זיינען אין ר' מיכלס הויף פאנאנדערגעשטעצט געווארן טישן, און א טייל שטאט האט גענאסן פון ר' מיכלס שפייכלער.

ר' מיכל האט ליב געהאט כבוד און עולם-הזה; נאך מער האט ער אבער געהאלטן פון עולם-הבא. ליב און טייער איז אים געווען דאס דערנען. אויב ער אליין, א פרומער חסיד, איז אביסל אוועק אויף פרעמדע וועגן און זיך אויסגעלערנט רוסיש, האט ער אבער געוואלט, א זיינע זין זאלן זיין למדנים, און די זעקס טעכטער זיינע — וואס קאן מען דערווארטן פון ווייבער? — זאלן אבער קריגן מענער, וואס זאלן זיין וואויל-דערנער. זיין עלטסטן זון משה האט ר' מיכל געכאוועט ווי אן אבן-טוב. מען האט אים געפוצט און געקעכלט און געשטאפט אין אים תורה וויפל ס'איז אין אים אריין. מען האט פאר אים געזוכט א כלה פון א מיחסדיקער משפחה. מען האט אויסגעזוכט פאר אים א גאר צייטישן שידוך פון דער שטאט בריסק, — א משפחה, וואס איז געווען אויסגעקנאטן פון גאלע רבנים. מען איז אזוי פארטאן געווען אין אויסרעכענען דעם יחוס, און מען האט גאר פארגעסן עפעס א פרעג צו טאן וועגן דער כלה. אונטער דער חופה איז מען ערשט געווארן געווארן, און די כלה איז געווען א סך עלטער פון דעם חתן; אז, כאטש א געבילדעטע, איז זי געווען א מיאוסע און א געשטופלטע פון פאקן. משה איז פארבליבן אן אומגליקלעכער זיין גאנצן לעבן.

ר' מיכלס צווייט קינד איז געווען א טאכטער. דינה האט זי געהייסן. דינה מיכלס איז צו זיבעצן יאר געווען א ברען א מיידל, וואס מען טרעפט זעלטן. זי איז דערצו געווען א הויכע, א פעסטע, מיט רויטע באקן, ברוינע זיידענע האר און מיט פלאם-פייערדיקע ברוינע אויגן, ווי ביי איר פאטער. זי איז געווען אזוי פעסט און שטארק, און ווען אין פינסק איז איינגעפאלן א בריקל, האבן לייט געזאגט: מן-הסתם איז דינה מיכלס דא דורכגעגאנגען!

ווען ר' מיכל האט גענומען קלערן וועגן א שידוך פאר זיין טאכטער,

האָט ער ניט געוואָלט טאָן גלאַט אַזוי אַ פשוטן שידוך; ער האָט געזוכט פאַר זיין טאָכטער עפעס גאָר אויסערגעוויינלעכס.

אין איין שיינעם טאָג, איז צו ר' מיכלען געקומען צו לויפן לייבעלע דער שדכן און אויסגעשריען מיט גרויס התלהבות, אַז ער האָט פאַר זיין טאָכטער דעם „ריכטיקן אַרטיקל“. אין דער שטאַט נייעסוויזש, האָט ער דערציילט, איז דאָ אַ בחור מיטן נאָמען נחום-מאיר שייקעוויטש, אַ טאַטנס אַ קינד, אַ למדן, אַ מושלם, אַ צאַצקע, וואָס ווייסט נישט קיין צורת מטבע. ר' מיכל האָט זיך צוגעהערט צום שדכנס רייד, און האָט אַוועקגעשיקט שלוחים קיין נייעסוויזש, זיך נאָכפרעגן אויף דעם בחור.

ער האָט באַקומען די בעסטע גרוסק, טאַקע ווי לייבעלע דער שדכן האָט אים פאַרגעשטעלט. ר' מיכל איז איינגעגאַנגען אויפן שידוך. אַפֿ געמאַכט מיט די שלוחים פון ביידע צדדים, האָט ער זיין טאָכטער אָנגעזאָגט די בשורה, אַז זי איז מיט מזל געוואָרן אַ כלה. אָבער זיין פֿלאַם-פייערדיקע טאָכטער, וואָס איז געווען אַן עדות פון ברודערס אומגליק, האָט ניט געוואָלט הערן פון קיין שידוך מיט אַ מענטשן, וועמען זי האָט ניט געהערט און געזען.

— שטיל, דו! — האָט דער פאָטער ר' מיכל געדונערט מיט אַן אויפֿ-געהויבענער האַנט. — דו וועסט טאָן ווי דער טאַטע הייסט!

דינה איז אַוועקגעלאָפֿן צו ר' אבא ראָזענטאַל — איר פאָטערס בעסטן פריינט, און אויסגעגאַסן פאַר אים איר ביטער האַרץ.

ר' אבא — אַ גוטער, קלוגער ייד, האָט פאַרשטאַנען דער מידלס צער. איינגעשטילט אירע טרערן, האָט ער איר צוגעזאָגט, אַז ער אַליין וועט זיך מטריח זיין קיין נייעסוויזש אַ קוק צו טאָן ווער דער בחור איז. אויב, חס־וחליפה, עפעס איז נישט אַזוי ווי עס באַדאַרף צו זיין, וועט ער, אבא, ניט דערלאָזן, ס'זאָר קומען צו אַ שידוך.

נישט דערציילנדיק זיין פריינט ר' מיכל בערצינסקי וועגן דער נסיעה, איז ר' אבא שטילערהייט אַוועקגעפאַרן קיין נייעסוויזש.

דערווייז האָט זיך אין ר' מיכלס הויז געקערט וועלטן. מען האָט זיך געגרייט צו די תנאים. דינה איז געזעסן און געוויינט. זי האָט געפילט, ווי מען פירט זי צו דער עקידה. אָבער דאָ איז ר' אבא צוריקגעקומען. זיין פנים האָט געלויכטן. ער האָט געזען דעם יונגמאַן, — ער איז טאַקע געווען אַ צאַצקע. דינה האָט דערוואָרט עפעס מער וועגן דעם, ווי דער בחור זעט אויס, אָבער ר' אבא האָט געשמייכלט און זיך געגלעט די באַרד. „דו

וועסט אליין זען! — האָט ער איר געזאָגט. כאָטש אַ ביסעלע באַרואיקט.
האָט דאָס מיידל אָבער אַלץ ניט געפונען קיין אַרט פאַר זיך.
עס איז אָנגעקומען דער טאָג, וואָס איז באַשטימט געוואָרן פאַר די
תנאים. אַ גאַנצער קאַראָוואַן פון בוידן האָט זיך אוועקגעלאָזט אין דער
ריכטונג פון דער אכסניא. וואו די תנאים האָבן באַדאַרפט געשריבן ווערן.
אין לעצטן וואָג, אָנגעטאָן „אין עסיק און אין האָניק“, איז געזעסן די
כדה און געוויינט: ווער ווייסט צו וואָס פאַר אַ מענטשן זי ווערט פאַר-
שלייערט?

ווען זיי זיינען אָנגעקומען אין דער אכסניא, זיינען שוין די מחותנים
פון חתנם צד דאָרטן געווען. זיי זיינען איינגעשטאַנען אין אַ באַזונדער
הויז אין זעלבן הויף. די מחותנים פון ביידע צדדים האָבן זיך באַגעגנט,
געשמעסט, און עס האָט זיך געפילט עפעס אַ מאַדנע אומרואיקייט. דינה
האָט ניט געוואָלט וויסן וועגן וואָס עס האָט זיך געהאַנדלט. זי איז אַנט-
לאָפן צו זיך אין צימער, וואו די ווייבער האָבן זיך באַלד אַ נעם געטאָן
זי צו קעמען און פּרעזענטירן זי צוגרייטן צו דער צערעמאָניע. ווי נאָר אָבער
זיי האָבן זי געלאָזן צורו און זיך גענומען צו זייערע אייגענע באַפּוצונגען.
האָט זיך די כלה אַרויסגעגנבעט פון צימער. עס איז שוין געווען נאַכט.
קיינער האָט ניט געזען ווי זי איז אַרויס פון הויז. זי איז געקומען צום
שטיבל, וואו דער חתן און זיין פאַמיליע זיינען איינגעשטאַנען. דער
אונטערשטער גרויסער צימער איז געווען שטאַרק באַלויכטן. שטילערהייט
האָט זי זיך צום פענצטער צוגעגנבעט. זי האָט זיך אַראָפּגעלאָזט אויף די
קני און אַריינגעקוקט אין פענצטער. זי האָט דערזען פאַר זיך דרייסיק יידן
מיט בערד. דער אַטעם האָט איר פאַרכאַפט: וועלכער פון די בערד וועט
דאָס זיין אירער? — עס קאָן דאָך ניט זיין, אַז איינער פון די יידן זאָל
זיין איר חתן! זיי זיינען דאָך אַלע צו אַלט פאַר איר. קוקנדיק ווייטער,
האָט איר האַרץ אַ שפּרונג געטאָן: צווישן די עלטערע יידן איז געווען
איינער אַ יונגערמאַן, אַ הויכער, אַ שלאַנקער, אַ שיינער. גאַנץ גענוי האָט
זי זיין פנים ניט געקאָנט זען, אָבער זי האָט באַמערקט די לאַנגע, שוואַרצע
האַר איבער זיין הויכן שטערן, דאָס קליינע בלאַנדע בערדל, וואָס האָט
נאָר-וואָס אָנגעהויבן אַרויסצושפּראַצן, און זיין שייך, גלייך נעזל. זי איז
צוריק אוועקגעלאָפן צו זיך אין הויז. ווען זי האָט אויפגעעפנט די טיר,
זיינען די ווייבער זי באַפּאַלן מיט געוואָלדן: „וואו איז דאָס געהערט גע-
וואָרן, אַז אַ כלה זאָל אינמיטן דעריינען ניט ערן? מען האָט דאָך דיך
אומעטום אַרומגעזוכט!“ אַ גאַנצע איבערקערעניש איז פאַרגעקומען צוליב

דעם חתן. דער חתן וויל ניט שרייבן קיין תנאים, איידער ער וועט ניט זען די כלה. אלע זיינען געווען פול מיט צאָרן קעגן דעם בחור.

ערשט איצט איז דינהן קלאָר געוואָרן, וואָס די צערודערונג פון די מחותנים און דאָס אַרומלויפן פון שלוחים האָט באַטייט. דער חתן, הייסט עס, איז אומרואיק וועגן איר, ווי זי איז געווען אומרואיק וועגן אים. ניט שלעכט! אויף אַ מינוט האָט זיך איר אויסגעדאַכט, אַז עפעס איז דאָ אין דעם אַ באַליידיקונג, אָבער — זאָל ער זי אַנקוקן! ווער הייסט אים, ער זאָל זי נעמען בלינדערהייט?...

טאַטע-מאַמע פון ביידע צדדים זיינען געווען אויפגעבראַכט. אַזוינס איז נאָך ניט געהערט געוואָרן. אָבער נחום-מאיר האָט זיך איינגעשפּאַרט: ניט אַנדערש, ער מוז זען די כלה פאַר די תנאים. האַדעס און די באַבע סאַרקע, אויפגערעגט ביז גאַר, האָבן געמוזט אים נאַכגעבן.

אין אַ באַזונדער צימער זיינען געזעסן דינה און אירע עלטערן און האָבן געוואָרט.

די טיר האָט זיך געעפנט, און עס איז אַריינגעקומען דער יונגערמאַן, וועלכן דינה האָט געזען דורכן פענצטער, אינעם חתנס שטיבל. דאָס האַרץ האָט איר אַ שפרונג געטאָן פאַר פרייד. ער איז ניט געווען אַליין, אויף איין זייט איז געגאַנגען אַ הויכע, שיינע פרוי — זיין מוטער האַדעס; אויף דער אַנדערער זייט — זיין שיינער, גוטמוטיקער פאָטער יצחק-אייזיק. נאָך זיי איז געגאַנגען אַן אשת-חיל, אַ יידענע מיט אַ קלוגן פנים — די באַבע סאַרקע.

דינה האָט אירע אויגן אַנגעשטעלט אויף דעם, וואָס דאַרף ווערן איר חתן. איצט האָט זי דערזען, אַז זיינע אויגן זיינען געווען גרוי-בלוי, אַז זיין נעזל איז געווען עטוואָס אַרויף, אַז די פינגער פון זיינע הענט זיינען געווען לאַנג און ווייס און שייין פאַרשאַרפט.

די צוויי יונגע מענטשן האָט מען ניט געלאָזט אויסרעדן אַ וואָרט צווישן זיך, דערפאַר אָבער האָבן די עלטערן געהאַלטן אין איין טענהן, וואָס זיי האָבן גערעדט, האָט דינה ניט געהערט, זי איז געווען פאַרנומען מיט עמעצן אַנדערש, ביז איר צוקונפטיקער שוויגערס שטרענגע רייד זיינען געפאַלן: „גו, זאָל מען שוין שרייבן תנאים!“

כאָטש דאָס זיינען געווען ווערטער, וואָס דינה האָט געוואַלט הערן, האָט איר אָבער דער טאָן פון האַדעס רעדן פאַרדראָסן. פון דעם מאַמענט אַן האָט זי פיינט געקראַגן איר צוקונפטיקע שוויגער. וואָס דער נינצן-יאַריקער נחום-מאיר האָט דאָן געפילט, האָט ער

קיינעם ניט געזאָגט. אָבער דער פּאָקט, וואָס ער האָט אונטערגעשריבן די תּנאים, האָט געזאָגט עדות, אַז די כּלה איז אים געווען געפעלן. קיינעם איז אָבער ניט איינגעפּאָלן, אַז דאָס מיידל און די תּנאים זאָלן אויפּברויזן געפּילן אינעם בחורס האַרצן, וואָס זאָלן אים פּירן צו שפּעטערדיקע מאַדנע מעשים.

ביי די תּנאים, איז דער טאָג פּון דער חתונה באַשטימט געוואָרן אויף אַכט מאָנאַטן שפּעטער. ווי געוויינטלעך, זיינען זיך חתן-כלה צעפּאַרן יעדערער אין זיין שטעטל. אַז די צוויי זאָלן זיך אין לויף פּון אַט דער צייט אין אַ וועלכן עס איז אופּן פּאַרבינדן, איז געווען אויסגעשלאָסן. חתן-כלה האָבן אין יענע יאָרן אַזאַ זאָך ניט געטאַן. דערפּאַר טאַקע איז ר' מיכלס דערשטוינונג געווען גרויס, ווען פּון ניעסוויזש האָבן גענומען אַנקומען בריוו צו זיין טאָכטער דינה.

איידער דינה האָט געהאַט די מעגלעכקייט אַ קוק צו טאָן וואָס אין די בריוו שטייט געשריבן, איז שוין גאַנץ פּינסק געווען פּול מיט זיי, ווייל אַזעלכע בריוו האָט נאָך דאָס שטעטל ניט געהערט און ניט געזען. דער-וואוסט פּון די בריוו האָט זיך דאָס שטעטל טאַקע פּון ר' מיכלען אַליין; מיט גרויס גדלות האָט ער זיי געלייענט אין דער הויך, פּאַר אַלעמען אין שול.

די בריוו זיינען געווען עפעס גאַר-גאַר ניט אַזעלכע, צו וועלכע יידן זיינען געוואוינט געווען. ערשטנס, האָט דער חתן, נחום-מאיר, אַדרעסירט זיינע בריוו ניט צו זיין כּלה, נאָר צו זיין „בראַוט“. „בראַוט“, האָט מען געזאָגט, איז אויף דייטש אַ כּלה. צווייטנס, אַנשטאַט צו רעדן פּון חומש און רש"י, ווי עס פּאַסט פּאַר אַ מושלם, אַ למדן, האָט דער מענטש גאַר גערעדט פּון דער זון און פּון דער לבנה, און געבעטן די וואַלקנס זיי זאָלן טראָגן אויף זייערע פּליגלען ווערטער פּון ליבע און גרוס, וואָס זיינען דאָס פּאַר ווערטער?! און וואָס הייסט עס, אַז אַ חתן זאָל רעדן פּון ליבע צו זיין כּלה? וואו איז עס געהערט געוואָרן ביי באַלעבאַטישע לייט? דעם בחורס שרייבן אָבער איז געווען אַזוי דערהויבן, אַז קיינער האָט ניט געקאַנט פּאַראיבל האָבן אויף אים דערפּאַר. מען האָט זיך איינגעהערט מיט אַפענע מיידער און מען האָט זיך געוואונדערט — וואָס איז דאָס פּאַר אַ שרייבן?!

דינה אַליין איז געווען אין זיבעטן הימל. אין אירע שענסטע חלומות האָט זי זיך ניט פּאַרגעשטעלט, אַז אַזאַ זאָך זאָל מיט איר געשען. אומ-צופּרידן מיט דעם לעבן, וואו אין אויבנאָן זיינען אומעטום געווען מאַנסבידן,

אונדזער פאטער שמ"ר

און פרויען און מיידלעך זיינען געווען אין הינטערגרונט. — האט זי זיך
ניט געקאנט פארשטעלן, אז זי זאל פרוצלונג ווערן דער צענטער פון
איר וועלט, און מ'זאל איר שענקען אזוי פיל אויפמערקזאמקייט. דינה
האט געשוועבט אין דער לופטן. זי איז געווען דאס ערשטע מיידל אין
פינסק, וואס איז געווען פארבונדן אין אזא זאך ווי א ראמאן. דאס גאנצע
שטעטל האט מיט דעם געקאכט, און די חברטעס האבן איר מקנא געווען.
אט-אזוי, ניט-וויילנדיק, האט נחום-מאיר שייקעוויטש פון ניעטוויזש,
אריינגעבראכט גאר נייע באגריפן פון ראמאן און ליבע אין א פרומען
יידישן הויז.

קאפיטל 4

דער בחור ווערט אַ מאַן

פריילינג 1866, אינעם דאָרף פלאַטקינ, האָבן בחום-מאיר שייקעוויטש און דינה בערצינסקי חתונה געהאַט. ס'איז געווען אַן אויפגעפאַרענע חתונה: די מחותנים פון ביידע צדדים מיט זייערע קרובים, געסט, קעכערס, סאַרווערס און קלעזמאַרים, זיינען געקומען צו פאַרן אין בוידן, געשעפט פון פערד און אַקסן.

דריי אַזייגער בייטאַג איז שוין די כלה געזעסן אָנגעטאַן אין אַ מאַרעיי-זיידן קלייד, מיט אַ פאַנגער שלעפע, פאַרטיק צו גיין צו דער חופּה. אַרום איר זיינען געווען די פרויען פון איר משפּחה און אירע חברטעס, וואָס האָבן זי באַגלייט אַזש פון פינסק, ווען די קלעזמער זיינען אַריינגעקומען אין צימער „אַפּצושפּילן“ דער כלה, האָבן זיך די מיידלעך אַוועקגעאַזט אין אַן אייגנאַרטיקן טאַנץ. ס'איז נישט געווען קיין קאַדרייל אָדער לאַנסער, וואָס זיי האָבן גוט געקענט און מיט וועלכע זיי האָבן שטאַצירט, — דאָס איז געווען אַ טאַנץ, וואָס זיי האָבן אַליין געשאַפּן און וואָס האָט אויס-געדריקט די פרייד, וואָס זיי האָבן אין יענער צייט געפירט. די מיידלעך האָבן געקלאַפט מיט די הענט, געטופּעט מיט די פיס און געזונגען:

„דער בעל-חוב וועט קומען מאַנען,
דער בעל-חוב וועט קומען מאַנען,
וועל איך האָבן,
וועל איך געבן;

וועל איך נישט האָבן,
וועל איך נישט געבן.
איין וואָרט — איך האָב נישט,
איין וואָרט — איך האָב נישט.“

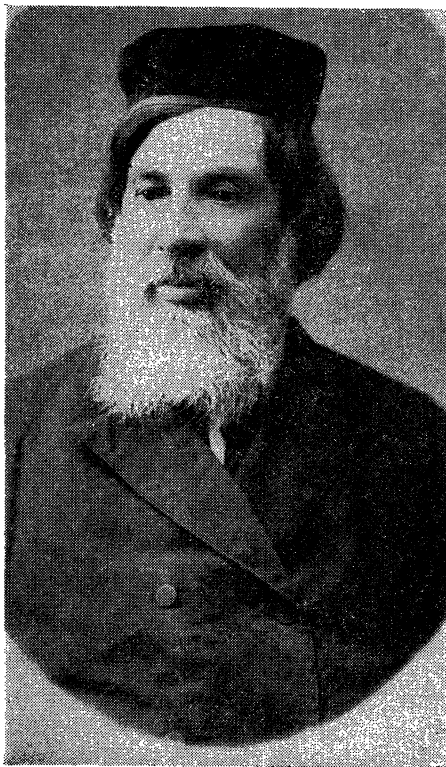
צווייב וואָס זיי איז איינגעפאַלן צו זינגען גראַד וועגן דעם בעל-חוב, ווייס איך נישט, ווייל מיין מוטער, עליה-השלוּם, וואָס האָט מיר דערציילט

וועגן דעם אלעמען, האט עס אויך ניט געוואוסט. זי האט נאך געדענקט, אז זיי האבן געהאט גרויס הנאה פון זייער זינגען און אז זי אליין, כאטש א ביסעלע אפגעשוואכט פון פאסטן א גאנצן טאג, האט זיך ניט געקאנט באהערשן און צוזאמען מיט די מיידלעך האט זי געהוילעט און געטאנצט. אבער גלייך האט זיך באוויזן דער בדיחן, און דער געלעכטער איז פאר-וואנדלט געווארן אין א יללה. דער בדיחן האט גענומען באוויינען און בא-קלאגן די יונגע יארן פון דער כלה, וואס זיינען אזוי גיך אוועק; דעם מזל אירן, וואס — ווער ווייסט? — קאן זיין גאר א שווארצער. ער האט איר גענומען סטראשען מיט אפשר א יונגן טויט — אזוי לאנג און אזוי ברייט, ביז עטלעכע פון אירע חברטעס זיינען געפאלן אין חלשות. דינה אליין האט ניט געחלשט. זי האט פיינט געהאט דעם בדיחן מיט זיינע פוילע שטיק. אויב זי האט אויך געוויינט, איז דאס ניט געווען צוליב דעם בדיחן, נאר ווייל דאס הארץ האט איר געצויגן אי פאר הונגער, און אויך פון דעם געדאנק, אז נאך אלעמען: — ווער ווייסט, וועמעס מארגן עס איז און וואס פאר א "קוויט" גאט האט פאר איר אנגעשריבן?

און אט האט זיך די טיר געעפנט און עס האט זיך אריינגעלאזן א מחנה ווייבער. ס'איז געווארן א געשריי: "כלה באדעקנס! כלה באדעקנס!" ס'זיינען געקומען אירע עלטערן, און די מחותנים, וואס האבן אריינגעפירט דעם חתן. א רעגן פון האפנס האט זיך געשאטן איבער נחום-מאירס קאפ, ריין און וויצעלעך — פאר פרוכטבארקייט, און צוקער — אז דאס לעבן פון דעם פארפאלק זאל זיין זיס.

נחום-מאיר איז אויף א מינוט געבליבן שטיין לעבן זיין כלהס שטוב. זי האט געוואלט אויפהויבן אירע אויגן צו אים, אבער זי האט ניט געהאט דעם מוט. באד איז דאס דעקטוך געפאלן איבער איר קאפ, און א רגע שפעטער האבן שוין די פידלען געוויינט און געכליפעט און געהוילעט, דער פלייט האט אונטערגעבלאזן און די פויק האט צוגעקלאפט. דער חתן מיט זיין טאטע-מאמע, מיט דער באבע סארקע, און אלע זייערע מענטשן זיינען ארויסגעגאנגען אדער זיך ארויסגעהאצקעט פון חדר אויפן פעלד, ניט ווייט פון הויז, וואו די חופה איז געשטאנען און געווארט אויף חתן-כלה און די מחותנים.

די כלה מיט איר צד זיינען נאך זיי נאכגעגאנגען. איר שיינער טאטע, ר' מיכל בערצינסקי, האט זי געהאלטן אונטערן האנט פון איין זייט; איר קורצע, אויסגעפוצטע מאמע יענטל — פון דער אנדערער זייט. זיי זיינען געגאנגען איבערן פעלד, די אנגעצונדענע ליכטלעך האבן הויך געפלאקערט

ר' מיכל בערצינסקי

איבער זייערע קעפ. די קרעזמער האָבן געשפּילט, די ווייבער האָבן זיך געהאַצקעט און, אונטער לאַנגע אַטלעסענע קאַפּאַטעס, האָבן זיך געהויבן מאַנסבידשע פּיס אין לאַנגע, ווייסע זאַקן און קליינע שיכלעך. ווי אַלע יידישע כלות, האָט זיך דינה געדרייט זיבן מאָל אַרום איר צוקונפטיקן מאָן. דער מסדר־קידושין האָט געטאָן זיינס, — ער האָט דערמאָנט טאַטעס און מאַמעס, זיידעס און באַבעס, געמאַכט אַן „אַל מלא רחמים“ פאַר די

ליבע און טייערע, וועלכע זיינען שוין אַוועק אויף אייביק, דער עולם, פאַר-
 כאַפט פון דער ערנסטקייט פון דעם מאַמענט, האָט געשאַקלט מיט די
 קעפּ, געזאַגט „אַמין“, וואו מען האָט באַדאַרפט, און דערביי פאַרגאַסן
 ביטערע טרערן, חתן-כלה האָבן געזופט וויין פון איין בעכער, אַ גלעזל
 איז צעבראַכן געוואָרן אונטערן חתנם פּוס. עס זיינען געקומען די קידושי-
 ברכות, און נחום-מאיר און דינה זיינען אין אַ גוטער שעה געוואָרן מאַן
 און ווייב.

איבערן גאַנצן פעַד קלינגען די קולות: מזל-טוב! מזל-טוב! עס
 טאַנצן די מחותנים, עס טאַנצט די מאַמע האַדעס אַנטקעגן פאַטער ר' מיכל;
 עס טאַנצט דער כלהס מאַמע יענטל אַנטקעגן דעם חתנם טאַטן יצחק-אייזיק;
 עס טאַנצט די אַלטע באַבע סאַרקע אַליין אין קאַן, און טאַנצנדיק ווישט זי
 די טרערן און בענקט נאָך איר אַלטן גבריאַלן, זי געדענקט נאָך דעם
 רבס נבואה, אַז ער, גבריאַל, וועט דערלעבן חתונה מאַכן זיין יינגסט
 קינד, און זאָרגט, וואָס ער איז ניטאָ אויף זיין ליבסטן אייניקלס חתונה.
 עס טאַנצט דער חתן מיט דעם ליבאוויטשער רבין, האַלטנדיק זיך ביי די
 עקן פון אַ פאַטשילע; עס טאַנצט די כלה מיט די בעטלער, וועלכע האָבן
 זיך צוזאַמענגעקליבן פון דער געגנט, און ווערן זיך אויפהאַלטן דאָ אין פעלד
 די גאַנצע צוויי וואָכן, וואָס די חתונה וועט געדויערן. אַנטקעגן זיי אַדעמען
 טאַנצט אַ ווילד-פרעמדע יידענע אַ מצווה-טאַנץ, זי טאַנצט אויף-הינטער,
 און פירט דעם גאַנצן עולם צוריק אין הויז אַריין. קיינער שטעלט זי ניט
 אָפּ. קיינער גייט איר ניט פאַראויס, קיינער ניט, אַחוץ די קינדער, וואָס
 לויפן מיט געפילדער און שרייען הילכיק: מזל-טוב!

דער עולם איז שוין באַלד אין הויז, ביז אַהער איז אַרץ געגאַנגען ווי
 עס באַדאַרף צו זיין, מיט פרייד און ווירדע, אַבער פּלוצלונג איז געוואָרן
 אַ געלאַף פון צוויי קליינע גרופּעס מענטשן, ווער זיי זיינען געווען? מען
 האָט אויף דער מינוט ניט געוואוסט, אַבער באַלד האָט מען זיך דער-
 קונדיקט, אין דער שטופּעניש ביי דער טיר האָט מען דערוען טאַקע
 האַדעסן אַליין, זי האָט אַפּגעהאַלטן און אַפּגעטריבן אַדעמען פון דינהס
 צד, אַז זיי זאָלן ניט צוקומען צו דער שוועל, זי האָט געוואַלט ניט
 אַנדערש, ווי נחום-מאיר זאָל דער ערשטער איבערטעטן די שוועל, זי
 האָט געגלויבט, אַז דער וואָס טרעט איבער די שוועל דער ערשטער, נאָך
 דער חופּה, וועט דעם גאַנצן לעבן האָבן די דעה אין הויז; און אזוי ווי
 דינהס פריינט האָבן אויך געהאַלטן פון דעם מנהג, איז ביי דער טיר
 פאַרגעקומען אַ געדענג, נחום-מאיר אַליין האָט עס פאַרמידן, ווען ער

האָט, מיט ריטערלעכער העפלעכקייט, אָפּגעטראָטן דעם וועג, און געלאָזט זיין יונג ווייבל אַפּריער אַרײַן אין הויז.

דינה האָט ביזן סוף פון איר לאַנגן לעבן האָדעסן דערפאַר געדענקט. די חתונה האָט געדויערט צוויי וואָכן, אָבער פאַר דעם יונגן פאַרל האָט עס אויסגעוויזן ווי אַן אייביקייט. ענדלעך איז געקומען דער טאָג, ווען די געסט זיינען זיך צעפאַרן. נחום-מאיר האָט זיך געזעגנט מיט זיינע עלטערן און מיט זיין באַבע סאַרקען.

דאָס צעשיידן זיך איז זיי אַלעמען געווען אַביסל שווער, ווייל ר' מיכל האָט גענומען דעם איידעם זיינעם צו זיך אין פינסק אויף קעסט און אַלע האָבן געוואוסט, אַז פון זיין הויז גייט מען אַזוי גיך ניט אַוועק.

דעם לעצטן טאָג אין אכסניא, איז דינה אויפגעשטאַנען באַגינען, אָבער איר מאַן איז שוין אין צימער ניט געווען. דורכן פענצטער האָט זי דערזען, ווי ער גייט פאַרחלומט צוריק איבערן פעלד. שפעטער האָט זי זיך דער-וואוסט, אַז דאָרט, אויף אַן איינזאַמען בוים, האָט ער אויסגעקריצט זייערע ביידנס נעמען, איינס געקלאַמערט אין דעם אַנדערן.

אַן אמתער ראַמאַנטיקער איז ער געווען!

דעם יונגן שייקעוויטשעס אַנקומען קיין פינסק האָט אַרויסגערוּפּן אַ סך רייד ביי די נייגעריקע. ענדלעך איז ער דאָ, דער „מושלם“, דער „ריכטיקער אַרטיקל“, די צאצקע וואָס האָט פאַרוואַרפּן זיין „בראַוט“ מיט אַזעלכע טשיקאַווע בריוו. פריינט, באַקאַנטע, שכנים און סתם מענטשן זיינען געקומען צו ר' מיכלען אַנצוקוקן זיין איידעם. באַלד האָבן זיך די דאָזיקע לייט איבערצייגט, אַז ס'איז געווען מער צו זען ווי וואָס צו הערן. דער צוואַנציק-יאַריקער באַלעבעסט איז געווען אַ פאַרשוין, אַ הויכער, אַ שלאַנקער, מיט שוואַרצע האָר און אַ בלאַנד בערדל, אָבער דער מענטש האָט געשוויגן. שטילערהייט איז ער געזעסן מיט אַ סיגאַרעט צווישן די פינגער, און זיך איינגעהערט צו דעם, וואָס אַנדערע רעדן. די גאָר-נייגעריקע אָבער, וואָס זיינען שפעטער פאַרבליבן מיט אים אַליין און באַוויזן אים אַרײַן צושלעפּן אין אַ געשפרעך, האָבן געזען, אַז דער זיידענער יונגעראַמאַן קען טאַקע גוט לערנען, אַז ער איז באַהאַונט אין דער ניי-העברייאישער שפּראַך און אַז ער פאַרמאָגט אַ פיינעם הומאָר. זיי האָבן זיך אויך דערוואוסט, אַז דער יונגער איידעם שרייבט העברייאישע שירים אין אַ קלאַר-געקינצלטער האַנט-שריפט.

שייקעוויטש האָט אויסגענומען ביים פינסקער עולם, און ר' מיכל האָט

אָנגעקוואַלן צוקוקנדיק זיך ווי די שענסטע יונגע־לייט פון שטאָט גייען אַרום זיין טאָכטערס מאַן. ער האָט לײב געקראָגן נחום-מאירן, און קיינמאָל אים אַ הויך וואָרט ניט געזאָגט. פאַר דער גאַנצער פאַמיליע, ווי פאַר גאַנץ שטאָט, איז עס געווען אַ וואונדער.

אַ נײַ לעבן האָט זיך אָנגעהויבן פאַר נחום-מאירן, ווען די יונגע משכילים פון פינסק פלעגן קומען צו אים אין צימער צו רעדן וועגן השכלה, וועגן העברייאיש, און שפילן אין שאַך. כאָטש ר' מיכל אַליין איז געווען אַ חסיד, ווייט פון די אַלע נײַ-וועלטלעכע זאַכן, האָט ער אָבער גוט געדענקט דעם ווידערשטאַנד פון זיין פאַטער, ווען ער האָט צו זעכצן יאָר זיך גענומען לערנען רוסיש. ער האָט זיין איידעם ניט געשטערט; פאַרקערט, אים איז געפעלן געווען נחום-מאירס נײַער אויפגעקלערטער קרייז, פון וואָנען עס זײנען שפעטער אַרויסגעוואַקסן אַזעלכע מענטשן, ווי אברהם-חיים ראָזענבערג (שפעטער דער פאַרפאַסער פון „אוצר-השמות“), דוב בער דובזעוויטץ, דער מגיד צבי-הירש מאַסליאַנסקי (שפעטער באַ-קאַנט געוואָרן אין נײַ-יאָרק אַלס דער ״ידישער ״פאַלקסטריבון״) און משה-אהרן שאַצקעס (דער פאַרפאַסער פונעם ״ידישן פאַר פסח״). אַ פײַנער עולם איז דאָס טאַקע געווען!

קאפיטל 5

שייקעוויטש הייבט אן שרייבן

א וויכטיקע פאסירונג איז פאָרגעקומען אין שייקעוויטשעס לעבן, ווען זומער 1869 האָט די הויך־רעספעקטירטע העברייאישע צייטשריפט „המליץ“ אָפגעדרוקט זיינעם אַן אַרטיקל, וואָס האָט געהייסן „אוכלי פירות, שוכני עצים“. די פאָסירונג האָט געמאַכט אַ סענסאַציע ניט נאָר אין ר' מיכלס הויז, נאָר אין גאַנץ פינסק. מען האָט שטאַלצירט מיט דעם, וואָס אַן אייגענער מענטש איז אַזוי הויך געשטיגן, אַז מען האָט געדרוקט זיינעם אַ מאַמר. פינסק איז עולה לגדולה געוואָרן. עפעס אַ קלייניקייט — איינער פון אירע תושבים איז אַ שרייבער אין „המליץ“!

אַז שייקעוויטש זאָל שרייבן אין העברייאיש, איז געווען נאַטירלעך. אין וואָס דען פאַר אַ שפראַך זאָל אַ ייד שרייבן? כאַטש דאָס פאַלק האָט גערעדט יידיש, האָט אָבער אַ חשובער און לייטישער משכיל געשריבן אויף העברייאיש. יידיש איז טאַקע געווען די מוטער־שפראַך, קיין אַנדער לשון ווי יידיש האָבן טאַקע די יידישע מאַמעס ניט געקענט. בלויז די יינג־לעך האָט מען געשיקט אין חדר, האָבן די מענער, ניט די ווייבער, געקענט העברייאיש. זעלטן־ווען אַ פרוי האָט פאַרשטאַנען דעם טייטש פון די תפילות און די ברכות, וואָס זי האָט געזאָגט איר גאַנץ לעבן. אין דער ווייבערשער שול איז געווען אַ „זאָגערין“, וואָס האָט געלייענט פון ספר, און די ווייבער האָבן איר נאַכגעזאָגט וואָרט נאָך וואָרט. די „צאינה־וראינה“, דער טייטש־חומש איז געשריבן געוואָרן אין אַ לשון, וואָס איז געווען אַ געמיש פון יידיש און דייטש. העברייאיש איז געווען אַ פרעמדער ענין פאַר דער יידישער פרוי. די ניי־העברייאישע ליטעראַטור, ווי די אַלטע, איז געווען פאַר איר פרעמד.

די השכלה מיט איר העברייאיש איז געווען ווייט און נייטש צום דערגרייכן אויך פאַר דעם באַלמעלאַכע. ווייט שטייגן אין לערנען איז פאַר דעם יינגל פון דעם פשוטן יידישן אַרבעטער און פאַלקס־מענטש געווען

כמעט ווי אויסגעשלאָסן. עס איז ניט געווען מיט וואָס צו באַצאָלן דעם דרדקי-מלמד, האָט מען שוין פון גמרא אַוודאי ניט געקאָנט טראַכטן. פאַר דעם שוסטער-יונג, פאַר דעם שניידער, דעם סטאַליער, דעם קירזשנער, דעם בעקער, דעם טרעגער, א. אָו. וו. — פאַר אַ גאַר גרויסן טייל פון די יידישע מאַסן (פרויען אַריינגערעכנט) איז השכלה פאַרבליבן אַ פרעמדע וועלט. און ווען אַפילו די יידישע פאַקס-מאַסן וואַלטן פאַרשטאַנען אַביסל העברייאיש, וואָרט השכלה, מיט אירע הויכע טעאַרעטישע און וויסנשאַפט-לעכע ענינים, פאַרט פאַרבליבן ווייט און פרעמד פאַר זיי. גענאַשט פון דער השכלה האָבן דעריבער נאָר משכילים, די אויפגעקלערטע וואויל-לערנער, אַ פאַרהעלטנישמעסיק-קליינע גרופע. גאַר ווייניק פונעם פּאָלק איז געווען אימשטאַנד נאָכצופאַלגן דעם נייעם השכלה-שטראָם.

הגם העברייאיש איז אין יענער צייט געווען די שפראַך פון אַ מינדער-הייט פונעם יידישן פאַלק, איז זי דאָך געווען די שפראַך, אין וועלכער די השכלה-אידייען זיינען פאַרשפרייט געוואָרן. העברייאיש האָט געדינט פאַר די יידן פון אַזע לענדער ניט נאָר ווי אַן אַלגעמיינער רעליגיעזער בונד, נאָר אין יענער צייט אויך ווי די שפראַך פון זייער ביזדונג און קולטור. די משכילים, די טרעגער פון דער השכלה-באַוועגונג, וואָס האָבן רעספעקט-טירט און ליב געהאַט דעם לשון פון זייערע אַבות, האָבן פאַראַכטעט דעם לשון פונעם פּראָסטן המון. יידיש איז ביי זיי געווען אַ „זשאַרגאָן“, אַ מיש-מאַש, דער אויסדרוק פון די אומגעבידעטע. ווי-זשע פאַרט האָט מען געקאָנט אין אַט דעם לשון אַרויסברענגען די נייע אידייען? די משכילים האָבן געוויס געקענט יידיש, זיי האָבן זיך דאָך אויסגעהאָדעוועט אין דעם לשון; פונדעסטוועגן האָבן זיי די שפראַך געהאַט. העברייאיש, רוסיש, פויליש, דייטש, פּראַנצויזיש — דאָס זיינען שפראַכן פאַר אינטעליגענטע מענטשן, — אַבער ניט יידיש. יידיש איז פאַרדאַמט געוואָרן, און די, וואָס האָבן געמוזט זיך באַנוצן מיט יידיש אויפן פּאַפיר, האָבן דאָס אַרעמע לשון באַפּוצט און באַצירט מיט אַלערליי דייטשע ווערטער און אויסדרוקן. אַזוי האָט מען דעמאָלט געהאַלפן שאַפן דעם דייטשמעריש, פון וועלכן מיר לאַכן איצט. אין דער צייט אַבער, ווען אַט דער דייטשמעריש איז באַנוצט געוואָרן, האָט ער פאַרנומען אַ בכבודיק אַרט צווישן די יידיש-דענדניקע מאַסן. ביז היינטיקן טאָג איז פאַראַן אַ קלאַס יידן, וואָס שעמט זיך מיט יידיש, און מען רעדט דייטשמעריש און מען מיינט, אַז מיט דעם ווערט מען דערהויבן.

פון דער השכלה-באַוועגונג איז שפעטער אַרויסגעוואַקסן דער וואונ-

דערלעכער שרייבער מענדעלע, וואָס האָט גענומען שרייבן אין יידיש. דאָס פאָלק האָט אים נאָך ווייניק געלייענט, ווייל ניט דער צו-ליטעראַרישער אינהאַלט און ניט די געשליפענע שפראַך זיינען פאַרן עולם געווען פאַר-שטענדלעך. מענדעלע איז לכתחילה געלייענט געוואָרן בעיקר דורך די משכילים.

אייזיק-מאיר דיק (דער פאַרלויפער פון דער מאָדערנער יידישער ליטעראַטור) האָט טאַקע געשריבן יידיש, ער איז פאַפולער געוואָרן ביי אַ ברייטערן זייענער-קרייז, אָבער קיינער פון די „פּנאי“ האָט זיך אויף אים ניט שטאַרק אומגעקוקט: מאַלע וואָס איינער שרייבט דאָרט אין דעם וויסטן „זשאַרגאָן“ אין אַ פאַרוואָרפן ווינקל אין ווילנע!

בקיזור, דער גרעסטער טייל פון יידישן פאָלק האָט נאָך ניט צו-געוואוינט זיך צו זייענען. די יידישע פאָלקס-מאַסן זיינען געשטאַנען ווייט פונעם געדרוקטן וואָרט. זיי האָבן געקוקט מיט דרד-ארץ אויף די, וואָס קענען און ווייסן, אָבער אַזיין זיינען זיי געבליבן פאַרזונקען אין פינצטערניש און ווייניק געוואוסט, וואָס עס טוט זיך אויף דער גרויסער וועלט.

האָט נחום-מאיר שייקעוויטש געשריבן און ס'איז אָפגעדרוקט געוואָרן — אין העברייאיש. גאַנץ פינסק האָט אים באַוואונדערט, און זיין שווער האָט מיט אים שטאַלצירט. דינה איז געבליבן אין אַ צושטאַנד ערגעץ צווישן הימל און ערד. הימל — ווייל אין איר צימערל האָט השכּלה גע-קלאַפט מיט אירע פליגלען; ערד — ווייל זי איז ניט געווען גענוג גרייט נאָכצופליען איר מאַף אין העברייאישן הימל אַריין. איר פאַרדראָס איז געווען גרויס, פאַרוואָס איר פאָטער האָט אויך פאַר איר ניט געדונגען קיין מלמדים, ווי ער האָט עס געטאָן פאַר זיינע זין. פאַרוואָס זיינען פרויען אַזוי געשטראָפט?

זי האָט זיך געמיט הויך צו האַלטן איר קאַפּ. אין איר וועלטל איז זי דאָך, דאָכט זיך, געווען אַ זייט; ווען קיינער האָט ניט געזען, האָט זי אָבער פאַרגאַסן ביטערע טרערן. די דריי יאָר קעסט, וואָס איר פאָטער האָט איר צוגעזאַגט, זיינען שוין אַוועק, און איר נחום-מאיר איז נאָך אַלץ געזעסן אין זיין צימער, אָנגעטאַן אין זיין שלאָף-ראַק, געשריבן, געהאַלטן אין רעדן וועגן השכּלה און געדרייט מיט דעם קוטאַס פון זיין גאַרטל. העברייאיש איז טאַקע אַ גאַר-גרויסע זאַך און אַרטיקלען אין „המדין“ זיינען ניט קיין קלייניקייט, אָבער פאַרדינען אויף ברויט — דאָס האָט ער דערווייל ניט באַוויזן. און קינדער זיינען געקומען איינס נאָכן אַנדערן.

ר' מיכל האט אליין געטראגן דעם יאך פון אויפהאלטן די גאנצע משפחה. מיטאמאל איז זיין גאנצע עשירות אויסגערובען: זיין זון משה האט ווידער פארלוירן עטלעכע טויזנט רובל פונעם טאטנס געלט. ס'איז אויסגעקומען, אז איצט וועלן זיך אי משה אי נחום-מאיר מוזן א נעם טאן צו זוכן חיבנה.

מען האט ארויסגענומען דינהס נדן, און נחום-מאיר, דער „מושלם בכל המעלות“, וואס ווייסט אבער ניט קיין צורת מטבע, איז געווארן א סוחר. ער האט געעפנט א געהיליך-געשעפט.

מיטאמאל איז ר' מיכלס הויף געווארן פארדייגט מיט קלעצער. טאג נאך טאג, אין רעגן און ווינט, האט מען אהין געבראכט געהיליך. מען האט געשטעלט זעגער און די קלעצער זיינען צעזעגט געווארן אויף אלערליי ברעטער. די פראגע איז נאר געווען: ווען וועלן אט די ברעטער פאר-קויפט ווערן?

ביז די דעצטע טעג פון איר לאנגן לעבן, פלעגט דינה רויט ווערן פון אויפרעגונג, ווען זי פלעגט זיך דערמאנען ווי אזוי איר מאן האט געפירט דאס דאזיקע געשעפט.

— נחום-מאיר! נחום-מאיר! שמעון דער פאדריאדטשיק איז אין הויף, ער וויל קויפן קלעצער!

— הא? וואס? — האט דער יונגערמאן געפרעגט, אויסטשוכענדיק זיך פון די געדאנקען, מיט וועלכע ער איז געווען פארנומען. — וואו? ווער?

— שמעון דער פאדריאדטשיק, ער ווארט אין הויף!

נחום-מאיר פארהעקלט זיין שלאפראק, און גייט ארויס אויפן הויף, גייענדיק דרייט ער מיט דעם זיידענעם קוטאס פון זיין גארטל. עס גייט אוועק א האלבע שעה און א שעה, און דער האליך-הענדלער מיט זיין קליענט, דעם פאדריאטשיק, קומען ביידע אריין אין שטוב, פארטאן אין א געשפרעך איבער דעם דעצטן ארטיקל אין „המליץ“. דער פאדריאדטשיק, קוקט אויס, איז אריין געווען א שטיקל משכיל, האבן זיי זיך ביידע, דער סוחר און דער קונה, אריינגעדאון אין א שמועס וועגן השכלה, און דער עסק וועגן די קלעצער מיט די ברעטער איז אינגאנצן פארגעסן געווארן. אט אזוי, האט דינה דערציילט, האט איר מאן געפירט געשעפטן מיט די משכילים, אויב אבער זיינע קונים זיינען געווען ארעמעלייט, באל-מעלאכעס, ניט באהאוונט אין השכלה, פלעגט דער יונגער סוחר פארקויפן

זיין געהילף פאר אזא מקח. אז ער האט אין דעם מסחר דערלייגט אַנשטאַט צו פאַרדינען געלט.

ווען דינה איז געלעגן אין קימפעט מיט איר צווייטן קינד, איז איר מאַמע געלעגן געוואָרן מיט איר פיר-און-צוואַנציקסטן. דינה האָט געהאַט אַ מיידל — שיינדעלע, יענטל האָט געהאַט אַ יינגל, יהושע. עס פאַרשטייט זיך, אַז יענטל און ניט דינה איז געווען די יחסנטע. „אַ צווייט קינד, אַ מיידל, אויך מיר אַ זאך!“ — האָט מען גערעדט אין הויז. אָבער דאָ איז דינהס און נחום-מאירס ערשט קינד גבריאל (אַ נאַמען נאָך דעם זיידן ר' גבריאל) קראַנק געוואָרן אויף דיפטעריע, און איידער מען האָט אים באַוויזן צו ראַטעווען, איז ער געשטאַרבן ביי זיין פאַטער אויף די הענט. שווער, זייער שווער איז געוואָרן דעם פאַרלס לעבן.

אין דער צייט האָט זיך אין ר' מיכלס הויז געטאָן מעשים מיט זיין צווייטער טאָכטער, חיה. דאָס מיידל האָט אָפּגעטאָן אזאָ ניט-פיינע זאָך ווי פאַרליבן זיך. דער בחור איז גראַד געווען אַ פיינער יונגערמאַן פון אַ לייטישער משפּחה, אָבער, ניט אויסגערעדט זאָל עס זיין, ער האָט געהאַט אַ געשמדטע מומע. כדי צו פאַרהיטן זיין טאָכטער פונעם שידוך, וואָס וועט זיין אַ חרפה פאַר אים, האָט ר' מיכל באַשאַסן, אַז זיין חיה זאָל חתונה האָבן מיט אברהם-חיים ראָזענבערג, אַ ייד אַ געלערנטער, אַן אלמן מיט דריי קינדער, וועמען ר' מיכל האָט פריער ניט געוואָלט און וועמען ער האָט ניט דערלאָזט ווערן דער „קאָזיאַנער“ רב פון פינסק. גאַנץ פינסק איז שטאַרק אויפגערודערט געוואָרן פון דער מעשה, ווייל טאַקע דער אייגענער ר' מיכל, דער רעדל-פירער פון שטאָט, האָט איצט באַוויזן, אַז ראָזענבערג זאָל יאָ דערזייען ווערן פאַר דעם אָמט, און אַז חיה זאָל מיט אים חתונה האָבן. די געשיכטע, ווי ראָזענבערגס שונא ר' מיכל איז געוואָרן זיין מחותן, איז ווערט צו דערמאָנען, ווייל זי האָט שפעטער געהאַלפן אַרויסברענגען נחום-מאירן אויף אַ נייעם וועג — אַ וועג, וואָס האָט ניט נאָר געענדערט זיין אייגן לעבן, נאָר האָט געהאַט אַ שטאַרקן איינפלוס אויף די לעבנס פון טויזנטער אַנדערע מענטשן.

די צייט האָט זיך דערווייל גערוקט, און נחום-מאירס לאַגע ביי זיין שווער אין הויז איז געוואָרן אַלץ ערגער. פון נדן און פונעם האַרץ-געשעפט איז שוין קיין סימן ניט געבליבן. קיין געלט האָט ער ניט פאַרדינט, און זיינע קינדער זיינען געבוירן געוואָרן און געשטאַרבן. פון פיר קינדער

איז נאך איין קינד געבליבן — דאס פינף-יאַריקע שיינדעלע. אַ פּיין מיידעלע איז דאָס געווען, מיט גאַלדענע הערעלעך און מיט אַ זיס שטימעלע צום זינגען. דאָס הויז-געזינד פּלעגט קלייבן נחת, ווען זי און יהושעלע פּלעגן צוזאַמענלייגן די קעפּלעך און זינגען:

„אליהו הנביא, אליהו התנבי, אליהו הגלעדי . . .“

אַבער פּסט, צום ערשטן סדר, איז דאָס קינד קראַנק געוואָרן. „קרופּ“, האָט דער דאָקטער געזאָגט. אויף מאַרגן איז שוין דאָס קינד ניט געווען. דינה האָט שטאַרק ריב געהאַט שיינדעלען, האָט מען זי ניט צוגעלאָזט צו דער קבורה. קיינער האָט איר ניט געוואָלט זאָגן וואו דאָס קינד איז באַערדיקט געוואָרן.

אַ געוויסן טאָג האָט זיך דינה אַרויסגעגנבעט פון הויז און איז וואו פאַר-פאַלן געוואָרן; נאָך אַ לאַנגן זוכן האָט מען זי געפונען, אַ האַלב-טויטע, אויף איר קינדס קבר. וואָסן-לאַנג איז זי געלעגן אין בעט, געשוועבט צווישן לעבן און טויט. איר נאַטירלעכע שטאַרקייט איז איר דאָ צוויי געקומען. דינה איז געבליבן לעבן. די מאַטעריעלע לאַגע איז אַלץ געווען אַ שווערע. נחום-מאיר האָט ניט געהאַט מיט וואָס צו באַערדיקן זיינע טויטע קינדער און מיט וואָס צו באַגעגענען דאָס ניי קינד, וואָס זיין ווייב האָט דערוואַרט. ער האָט געפרוּאווט קנעלן מיט קינדער אין פינסק און אין אַנדערע שטעטלעך, אָבער ס'איז ניט געגאַנגען. פון די דריי יאָר קעסט איז געוואָרן גיין, און דער „מושם בכף המעלות“ איז נאָך אַלץ געזעסן אַ פאַרצווייפּלטער ביי זיין שווער. ר' מיכל האָט קוים געקאַנט טראָגן די לאַסט, וואָס זיינע קינדער האָבן אויף אים אַרויפגעלייגט.

אין איינעם אַ שיינעם טאָג איז ר' מיכלס אַ שכנה, מיטן נאָמען דבורה ציפעס, געפאַרן קיין ווילנע. אויף דער באַן האָט זי זיך פּאַנאַדער-גרעדט מיט אַ ווילנערין, וואָס איז געזעסן לעבן איר.

— אַזוי, איר זייט פון פינסק? — האָט די ווילנערין צו איר געזאָגט. — איך האָב דאָרט אַן אייגענעם, אַ פּלימעניק מיינעם, ער איז אַן איידעם ביי אַ געוויסן ר' מיכל בערצינסקי. שייקעוויטש רופט מען מיין פּלימעניק, נחום-מאיר שייקעוויטש.

די ווילנערין איז געווען ראַניע וויגאַדסקי (די מוטער פון דעם שפּעטער-באַוואוסטן דר. יעקב וויגאַדסקי), האַדעס' אַ לייבלעכע שוועסטער און די פרוי פון דעם אייגענעם יחיאל וויגאַדסקי, וואָס האָט אַמאָל אַפּגע-

ראטעוועט נחום-מאירן פון דעם רבין מיט דער רביצין, וואָס האָבן אים שטאַרק געשלאָגן.

דבורה ציפעס האָט קיין צייט ניט פאַרלאָרן; זי האָט געעפנט דאָס מויל און אָפגעמאַלט פאַר דער פרוי וויגאַדסקי אַ בילד פון דער ביטערער לאַגע, אין וועלכער איר פלימעניק געפינט זיך. אַזוי לאַנג און אַזוי ברייט האָט דבורה גערעדט, ביז די פרוי וויגאַדסקי האָט איר צוגעזאָגט, אַז ווי נאָר זי קומט אַהיים, קיין ווילנע, וועט זי רעדן מיט איר מאַן און זען, אַז עפעס זאָל געטאָן ווערן פאַר איר פלימעניק.

פרוי וויגאַדסקי האָט געהאַלטן וואָרט. מיט אַ קורצער צייט שפעטער האָט נחום-מאיר שייקעוויטש באַקומען אַ בריוו פון זיין מומע ראַניע, וואו זי האָט אים פאַרבעטן צו קומען קיין ווילנע, און דער פעטער יחיאל וועט פאַר אים אויסזוכן אַ שטעלע.

„זיי געזונט, פינסק! זיי געזונט, דו שטאַט פון יונגע חלומות, פון האַפענונגען און אַנטוישונגען! זיי געזונט, מיין ווייב! אַ סך האַסטו גע-
ליטן! שלאַפט רואיק, קינדער מיינע, דאָרט אויפן וויסטן בית-עולם!
זייט געזונט, ר' מיכל! אַ גוטער שווער זייט איר מיר געווען! זייט מיר
מוחל, אויב איך האָב אייך צופיל באַלעסטיקט. זייט געזונט, איר אַלע
אין דעם גרויסן הויז-געזינד, צוגעבונדן בין איך צו אייך אַלעמען. זייט
אַלע געזונט און שטאַרק!...“

דאָס זיינען געווען די אַפשייד-ווערטער פון נחום-מאיר שייקעוויטש,
פאַר זיין אָפפאַרן קיין ווילנע, וואו אַ ניי לעבן האָט זיך אָנגעהויבן פאַר
אים, ווי אויך אַ נייע תקופה פאַר דעם גרויסן יידיש-רעדנדיקן עולם.

קאפיטל 6

אַ מערקווירדיק יידיש ביכל

דאָס איז געווען אין יאָר 1876. דינה איז געלעגן אין קימפעט מיט איר פינפט קינד.

— מזל־טוב! אַ יינגל! — האָט געזאָגט די אַלטע באַבע, וואָס האָט ס'קינד צוגענומען.

— מיט מזל זאָרט איר לעבן! — האָט די קימפעטאַרין געענטפערט, אַבער קיין פרייד אין האַרצן איז ביי איר ניט געווען. ווידער אַ קינד געבאַרן געוואָרן, ווער ווייסט, אפשר ווידער אויף אַ פריצייטיקן טויט. סראַנק איז דינה געווען, פינצטער איז געווען איר וועלט. עטלעכע חדשים זיינען שוין אַוועק ווי איר מאַן איז אַוועקגעפאַרן קיין ווילנע. ער זיצט דאָרט ערגעץ ביים פעטער וויגאָדסקי און וואָרט אויף אַ שטעלע... ווער ווייסט, צי ער וועט זיך אויף עפעס דערוואַרטן. אַ ניי קינד. ניטאָ קיין געלט פאַר דעם רופאַ; ניטאָ מיט וואָס צו קויפן ליידעכלעך און וויקעלעך פאַרן קינד. דער טאַטע אירער, ר' מיכל, איז אין מינסק — ער „קלאָ" פאַטשעט" וועגן „קאַזיאַנע" פאַפירן. דער מאַמען האָט זי מער ניט געקאַנט „דאָקוטשען". די אַלטע דינסט, סאַשע, לייט איר אויס אַ פאַר קאַפיקעס און נעמט אַראָפּ אַביסל זופ פאַר איר פון דער שוועגערינס טעפל. די באַבע פאַרוויקלט דאָס קינד אין אַ וויקעלע ביז עס איז שטייף ווי אַ ברעטל.

— ווי וועט מען אים אַ נאַמען געבן? — פרעגט זי.

— אברהם, — ענטפערט דינה. — אברהם שייקעוויטש וועט ער הייסן. זי ליגט אין בעט און טראַכט וועגן איר ניי־געבאַרענעם זון: ווי מאַכט מען אַ לייטישן ברית פאַר אים? מיט וואָס דינגט מען פאַר אים אַן אָם? ווי אַזוי וועט דאָס קינד לעבן בלייבן, ווען די אַלע פריערדיקע פיר זיינען . . .

זי האָט מער ניט געקאַנט טראַכטן: טרערן האָבן זי געשטיקט אין האַרדן. סאַשע איז אַריינגעקומען מיט אַ בריוו אין האַנט. דינה האָט אַ קוק געטאָן אויפן קאַנווערט און דערקענט נחום־מאירס האַנטשריפט. אַבער

וואָס קומט אַרויס פון זיין שרייבן? זי האָט שוין אויפגעגעבן די האַפּענונג, איר מאַן זאָל עפעס פאַרדינען. דינה האָט אויסגעריסן דעם קאַנווערט, און צוויי נייע רובלען זיינען אַראָפּגעפאַלן אויף דער ערד. די קימפעטאַרין איז שיער פון בעט ניט אַרויסגעשפרונגען: געלט! אמת געלט! נחום-מאיר האָט איר געשיקט געלט! — דינה האָט זיך צעכליפּעט פאַר פרייד.

פאַר גרויס שמחה האָט די גליקלעכע פרוי ניט באַמערקט, אַז איר מאַן האָט ניט געשריבן ווי ער האָט דאָס געלט פאַרדינט. נאָר צו וואָס פרעגן? — געלט איז געלט! אַ נייע האַפּענונג האָט זיך אין דינהס האַרצן אָנגעצונדן: אפשר האָט זי אין איר מאַן גאָר אַ טעות געהאַט? אפשר וועט ער נאָך זיין אַ פאַרדינער? מיט אַ נייעם געמיט האָט זי צוגעדריקט איר נייע-געבאַרענעם זון צום האַרצן. ווער האָט געקאָנט פאַרשטיין די פרייד, וואָס די צוויי רובל האָבן ביי איר אַרויסגערוּפּן?

מיט עטלעכע טעג שפעטער איז אָנגעקומען נאָך אַ בריוועלע פון ווילנע, — דאָס מאַל מיט פינף רובל! דערנאָך זיינען אָנגעקומען נאָך בריוו מיט נאָך געלט.

ר' מיכלס הויז איז געגאַנגען אויף רעדדעך: וואָס הייסט! וואָס הייסט! נחום-מאיר פאַרדינט געלט, ער שיט מיט געלט!

— אַבער ווי אזוי? פון וואָס פאַרדינט ער? — האָט זיך ר' מיכל געוואונדערט.

אַ געוויסן שבת-בייטאַג, באַלד נאָך דער שבתדיקער סעודה, איז זעליק דער מלמד אַריינגעלאָפּן צו ר' מיכלען אין הויז אָן אַטעם.

— ר' מיכל, ר' מיכל! — האָט ער געסאָפּעט. — מען האָט איך באַשריבן!

ס'איז גרינג זיך פאַרצושטעלן, מיט וואָס פאַר אַ פּנימער די גרויסע בערצינסקי-משפּחה האָט אָנגעקוקט דעם מלמד. צי איז ער משוגע, צי הסר-דעה! וואָס הייסט באַשריבן? וואָס זיינען דאָס פאַר אַ ווערטער? וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? וואָס באַשריבן? ווער באַשריבן?

מען דאַרף געדענקען, אַז אין יענער צייט איז דער באַגריף פון „באַשריבן ווערן“ געווען כמעט ווי אומפאַרשטענדלעך. קיין יידיש געדרוקט וואָרט איז נאָך כמעט ווי ניט געווען — סיידן די געצייטלעכע ביכער, מיט וועלכע דער גרויסער כלל איז געווען אינגאַנצן אומבאַקאַנט. דערפאַר האָט דער עולם געקוקט אויף זעליק דעם מלמד ווי אויף עפעס אַ משוגענעם. דער ייד אַבער האָט ניט אויפּגעהערט צו פאַכן מיט עפעס אַ ביכל איבערן

קאפ און שרייען אויף א קול: „געוואלד, מען האט אייך באשריבן!“
 ענדלעך האט מען דעם מזמד איינגעשטילט, און ר' מיכל האט גענומען
 דאס ביכל אין האנט. אויף דעם שער-בלאט איז געווען געדרוקט מיט שיינע
 שווארצע אותיות: „מחותנים פון שונאים“, א קורצער ראמאן פון שמ"ר.
 א מאדנע זאך: א יידיש ביכל, וואס רופט זיך אן „ראמאן“! איז געבליבן,
 א זעליק זאך דאס טשיקאווע ביכל ליינען הויך אויף א קול, כדי אלע
 זאלן הערן און פסקענען, צי ער ווייסט וואס ער רעדט, צי ניט.
 מען האט זעליקן אוועקגעזעצט אין מיטן שטוב, אדע ארום אים, און
 ער האט גענומען ליינענען.

הערנדיק די ווערטער, וואס האבן זיך געשאטן פון זעליקס מויל, איז
 די בערצינסקי־משפחה געווארן פארגאפט. ערשטנס, איז דאס געווען אזא
 וואונדערלעכע זאך ווי א יידישע מעשה, וואס אלע האבן געקאנט פארשטיין.
 צווייטנס, איז דאס, וואס איז דערציילט געווארן, זיי אלעמען געווען באקאנט.
 ס'איז געווען חיה'ס און ראזענבערגס געשיכטע, — א מעשה ווי פון שונאים
 זיינען געווארן מחותנים. הויך אלעמען זיינען די מענטשן אין ביכל זיי גאר
 ניט געווען פרעמד. די בערצינסקיס האבן דערקענט ר' מיכלען און יענט-
 לען און אנדערע פון דער משפחה!

זעליק האט די מעשה פארענדיקט, און די בערצינסקיס האבן זיך
 אנגעקוקט איינס דאס אנדערע. ס'איז קיין ספק ניט, אז דער ייד האט רעכט.
 מען האט ר' מיכלען און זיין הויז-געזינד, חליה, ניט געקרייודעט, אבער
 מען האט זיי באשריבן, קונציק באשריבן. אבער ווער? ווער האט אזא זאך
 געקאנט טאן?

מען האט נאך אמאל איבערגעלייענט דאס שער-בלאט. „א קורצער
 ראמאן פון שמ"ר.“ שמ"ר! וואס איז דאס פאר א מין נאמען, — אן אן
 אנהויב און אן א סוף? אט אזוי גלאט אין דער וועלט אריין — שמ"ר!
 ווער איז דאס דער שמ"ר, וואס האט אזוי גוט געוואוסט ווי אנצושרייבן
 אט דאס ביכל?

מיטאמאל האט זיך ר' מיכל אפגעשטעלט און צעעפנט די אויגן.
 — איך ווייס וועמענס ארבעט דאס איז! — האט ער אויסגעשריען. —
 דאס איז ניט קיין אנדערער ווי נחום-מאיר!
 ער האט געוויס רעכט געהאט.

אין שטאט איז מען דעם פאקן-טרעגער באפאלן פון אלע זייטן. אדע
 האבן געווארט קויפן „מחותנים פון שונאים“. אלע האבן געוואלט זען דאס
 טשיקאווע יידיש ביכל און געוואלט וויסן וואס אין ביכל שטייט. די, וואס

מ ר י ס ש א מ ע ר - צ ו נ ז ע ר

האָבן געקאָנט לייענען, האָבן געשלאָנגען שמ"רס ווערטער ווי מען שלינגט הייסע האַדישקעס. די וואָס האָבן ניט געקאָנט לייענען, האָבן זיך אַרומ-געקליבן אין רעדדעך און געפאַקט איינעם, וואָס קען, ער זאָג זיי פאַר-לייענען אין דערהויך. באַלמעלאַכעס און משכילים, מענער און ווייבער, יינגלעך און מיידלעך — אַלע, אַלע האָבן געוואָלט הערן די אינטערעסאַנטע מעשה, וואָס איז פאַרלאָפן טאַקע אין פּינסק, און וואָס איז דערציילט געוואָרן אין אַ לשון און אויף אַ שטייגער, וואָס זיי אַלע האָבן פאַרשטאַנען.

קאפיטל 7

שייקעוויטש ווערט שמ"ר

דאָמיר זיך אויף אַ מינוט צוריקקערן צו נחום-מאירן און זען וואָס עס האָט מיט אים פאַסירט, ווען ער איז אָנגעקומען קיין ווילנע, און ווי אַזוי זיינס אַ מעשה האָט דערלעבט צו זען די לייכטיקע שייך.
דער פעטער וויגאַדסקי און די מומע ראַניע האָבן זייער פלימעניק, דעם פינסקער באַלעבעסל, גאַנץ פּיין אויפגענומען.

יחיאַל וויגאַדסקי איז געווען אַ רייכער, אָנגעזעענער ייד און געפירט גרויסע געשעפטן. ביי אים איז גאָר קיין ספק ניט געווען, אַז ער וועט קאָנען פאַר זיין פלימעניק געפינען אַ שטעלע, צו פאַרדינען זיין ברויט. דערפאַר איז אים געוואָרן אַביסל קאַדעמוטנע אויפן האַרצן, ווען ער האָט דערזען, וואָס פאַר אַ מין פאַרטראַכטע נשמה זיין גאַסט איז געווען.

— וואָס איז דאָס פאַר אַ מענטש? — האָט זיך וויגאַדסקי געוואונ- דערט. — אַ ייד מיט אַ באַרד זאָל זיין נאַאיוו ווי אַ קינד! אַלעמען גלויבט ער אויפן וואָרט און אַלעמען געטרויט ער. אַ ראַמאַנטיקער, רחמנאַ-דצדן! דער פעטער וויגאַדסקי איז אַריינגעפאַרן אין אַ פאַרלעגנהייט: ווי קאָן מען אַזאַ מענטשן אַריינגעמען אין אַ געשעפט? און דער ענטפער איז געווען: מען קאָן ניט. איז געבליבן ביי אים און ביי דער מומע ראַניען, אַז נחום-מאיר זאָל וואָרטן, אפשר וועט זיך עפעס מאַכן אַ שטעלע, וואָס זאָל טויגן פאַר אים.

דער וויגאַדסקי-פאַמיליע איז באַשערט געווען אַנצוקוקן נחום-מאירן, וועלכער האָט דינהן אַפט אַרויסגעבראַכט פון די כּללים. דער מענטש איז געזעסן פאַרטפּיט אין פאַפירן און ביכער, געלייענט און געשריבן, גע- טרוימט און געדרייט מיטן קוטאַס פון זיין שדאַפּראַק.

די מומע ראַניע האָט אים אַן אַנטוישטע אָנגעקוקט: וואָס זיצט ער? וואָס טוט ער? וואָס חלומט ער? פאַרוואָס גייט ער ניט אַרויס ערגעץ-וואו צו זוכן אַ שטעלע? וואָס זיצט ער דאָרט טאַג און נאַכט און שרייבט? וואָס שרייבט ער? וועגן וואָס קאָן מען אַזוי פּיך שרייבן?
איר מאַן האָט זי באַרואיקט. זאָל מען וואָרטן נאָך אַביסל. דער

רוסיש-טערקישער קריג האָט זיך דאָן צעפלאַקערט. מען איז איבערן קאַפּ געווען פאַרנומען מיט געשעפטן, מיט קאַנטראַקטן. אפשר וועט נחום-מאיר ערגעץ-וואו צוניץ קומען.

אין אמתן האָט ראַניע איר שוועסטער האַדעס' זון גאַנץ ליב געהאַט: אַ פיינער, איידעלער מענטש. איז זיך נחום-מאיר געבליבן זיצן אין זיין ווינקל, וואו ער האָט בשתיקה אָנגעהויבן אויפבויען זיין אייגענע צוקונפט. אין אַ געוויסן טאָג האָט זיך דער יונגערמאַן אויפגעהויבן, זיך פּיין אָנגעטאָן, גענומען אַ פעקל אָנגעשריבענע פאַפירן אונטערן אַרעם און מיט גרויס קוראַזש זיך אַוועקגעלאָזט אין שטאָט אַרײַן. ער איז געגאַנגען מיט פעסטע טריט און אָנגעקומען אין דער גאַס, וואו עס האָט זיך געפונען די רעדאַקציע פון דעם „הכרמל“. דאָ האָט זיך דער אימפעט פון דעם יונגן מאַנס גאַנג אַביסל אָפגעקילט. ביי דער טיר פון דער געביידע איז שוין פון זיין קוראַזש קיין סימן ניט געבליבן. נחום-מאיר שייקעוויטש איז געבליבן שטיין, די האַנט אויף דער קליאַמקע. וואו נעמט מען כּח די טיר אויפֿ-צועפענען, די טיר אַ שטופ טאָן, ווען אינעווייניק זיצט דער באַוואוסטער געלערנטער און שרייבער שמואל יוסף פּיין, דער רעדאַקטאָר פון „הכרמל“. אינעם פאַרציימער פון דער רעדאַקציע האָט מען דעם יונגמאַן געבעטן וואַרטן: „דער רעדאַקטאָר איז פאַרנומען.“ נחום-מאיר האָט זיך אַוועק-געזעצט: אַ דאַנק גאַט, וואָס מען דאַרף אַביסל צוואַוואַרטן; מען וועט דער-ווייל קאַנען אָפכאַפּן דעם אַטעם און אַביסל צו זיך קומען.

שמואל יוסף פּיין האָט נחום-מאירן אויפגענומען גאַר פּריינטלעך. יאָ, געוויס... ער האָט געלייענט הער שייקעוויטשעס אַרטיקלען אין „המליץ“, גאַנץ פּיין געשריבן, אַ פיינער ביבלישער דשון-קודש. די צוויי מענער האָבן זיך צעשמועסט וועגן אַלערליי ליטעראַרישע ענינים. דער שמועס האָט לאַנג געדויערט. ענדלעך האָט זיך ה' פּיין אויפגעהויבן: זייער אָנגענעם געווען זיך צו באַקענען מיטן מחבר, גוט וואָס ער איז געקומען קיין ווילנע, וואו עס געפינען זיך אַלע העברייאישע שרייבער און משכילים. זאָל דער הער שייקעוויטש אים אָפט באַזוכן. ער דריקט נחום-מאירס האַנט, זאָגט אים „אַדיע“. יענער אַבער שטייט, וויל ניט אַוועקגיין. פּיין שטויסט זיך אָן:

— אַהא, אַ מאַנסקריפט! נו, זאָגט שוין אויס, וואָס האָט איר גע-בראַכט?

נחום-מאיר שלעפט אַרויס דעם פאַק פאַפירן, וואָס ער האָט מיט-געבראַכט — אַ העברייאישער ראַמאַן מיטן נאָמען „זבחי האינקוויזיציע“.

— נו, גוט! — זאגט ה' פין. — לאזט דאס איבער, מען וועט דארפן אין דעם אריינקוקן!

שטארק צופרידן פון דעם רעדאקטארס פריינטשאפט און העפלעכ־קייט, וויל שוין נחום־מאיר אוועקגיין, אבער יענער שטעלט אים אפ:

— ס'איז געווען אן אנפראגע אויף א דערציילונג אין יידיש. אפשר וואָרט דער הער שייקעוויטש געקאָנט אזא ביכל אַנשרייבן?

נחום־מאיר גיט אַ קלער און שטראַלט־אויף: — יאָ, ער גלויבט, אז ער וואָלט עס געקאָנט!

מאָרגן אינדערפרי איז שייקעוויטש ווידער געווען ביי דעם רעדאקטאר אין קאָבינעט. פין האָט אים וואַרעם באַגריסט:

— איר ווילט עפעס פאַרריכטן אין אייער כתב־יד?

— ניין, — האָט אים נחום־מאיר געענטפערט, — איך האָב אייך גע־בראַכט דאָס יידיש ביכל, וואָס איר האָט פאַרלאָנגט.

פין האָט אים דערשטוינט אַנגעקוקט:

— ווען האָט איר עס אַנגעשריבן?

— היינטיקע נאַכט, — האָט נחום־מאיר געענטפערט.

פין איז איבערראַשט געוואָרן: ווי קאָן אַ מענטש אַנשרייבן אַ גאַנץ ביכל איבערנאַכט! ס'האָט זיך אים גיט געגלויבט, אַז אזא דער־ציילונג זאָל האָבן אַ באַדייטונג. ער האָט אויפגעעפנט דעם מאָנוסקריפט און געכאַפט אין דעם אַ בליק.

און דאָ האָט געטראָפן מיט פינען, וואָס ס'האָט שפּעטער פּאַסירט מיט טויזנטער פון שמ"רס זייענער. פין האָט זיך פון דער דערציילונג גיט געקאָנט אַפּרייטן. ער האָט זיך אוועקגעזעצט און עס איבערגעלייענט ביי דער לעצטער שורה.

וואָס די צוויי האָבן צווישן זיך געשמועסט, ווען פין איז פאַרטיק געוואָרן מיטן זייענען, איז גיט באַקאָנט. אַבער איינס איז באַוואוסט: ווען ס'איז אַפּגעמאַכט געוואָרן, אַז פין וועט דאָס ביכל אַרויסגעבן, האָט דער רעדאקטאר מיט פרייד אַ פרעג געטאָן דעם מחבר:

— וויפיל זאָל איך אייך געבן פאַר אייער „מחותנים פון שונאים“?

— דריי רובל, — האָט געענטפערט דער, וואָס האָט גיט געוואוסט קיין צורת מטבע.

מיר האָבן שוין דערציילט ווי צוויי פון די רובלס זיינען אַראָפּגעפּאַלן צו דינהאָס בעט, ווען זי איז געזעגן אין קימפעט מיט איר זון אברהם. דעם דריטן רובל האָט נחום־מאיר איבערגעלאָזן פאַר זיך — נאָך אַלעמען, לעבט

מען דאך איין מאָל אויף דער וועלט!

איידער נחום-מאיר האָט פאַרלאָזן פינס קאַבינעט, האָט ער דעם רעדאַקטאָר געגעבן צו פאַרשטיין דעם סוד פון זיין פסעוודאָנים — שמ"ר: שין, מעם, רייש — די לעצטע אותיות פון זיין נאָמען נחום-מאיר שייקעוויטש, און, צעמישט די אותיות, קומט אַרויס דער נאָמען שמ"ר. פֿין האָט זיך צעלאַכט פון שייקעוויטשעס קונציקן אויפטו. ער האָט אַבער פאַרשטאַנען די סיבה, פאַרוואָס ער האָט זיך באַהאַלטן אונטער אַ פסעוודאָנים. ער האָט עס געטאָן ניט צו פאַרשאַפן קיין אומכבוד זיין משפּחה... און צווייטנס, איז אין יענע צייטן שרייבן אין יידיש ניט געווען אַזאַ גרויסער כבוד.

— טאָ הערט-זשע, הער שמ"ר, — האָט אים ש. י. פֿין געזאָגט, — ווען איר וועט אַנשרייבן נאָך אַ ביכל, ברענגט עס מיר. מיר וועלן מאַכן געשעפט.

אויף מאַרגן איז נחום-מאיר ווידער געקומען צום רעדאַקטאָר. — איך האָב אייך געבראַכט אַ צווייט ביכל, ווי איר האָט געוואָלט. פֿין האָט אים אָנגעקוקט פאַרחידושט. ער האָט קוים געקאָנט גלויבן די ווערטער, וואָס ער האָט געהערט. נחום-מאיר האָט אַרויסגענומען אַ מאַנסקריפט און אַוועקגעלייגט עס אויפן טיש. און ווידער האָט פֿין די גאַנצע דערציילונג איבערגעלייענט פון אַנהויב ביזן סוף. ער האָט אויפן אָרט אָפּגעקויפט זי פאַר דעמזעלבן פֿרייז, וואָס ער האָט באַצאָלט פאַר „מחותנים פון שונאים". אין די ווייטערדיקע זיבן טעג האָט שמ"ר אָנגעשריבן זיבן נייע לאַנגע דערציילונגען: „אַ מיאוסער טעות", „אומגעריכטער גליק", „כאַצקע דער באַבעס", „לודוויג דער אייזערנער", „דאָס גן-עדן פייגעלע", „פֿרינצעסין אין וואָרד" און „צוויי טעג און צוויי נעכט". פֿין האָט זיי אַלע אָפּ געקויפט, דערנאָך האָט ער געזאָגט: „גענוג!" ער האָט אָנגעקויפט איבער גענוג פאַר זיבן-און-צוואַנציק רובל. איצט איז ביי אים געווען די פֿראַגע, וואָסערע פון די ניין ביכלעך זאָל ער פֿריער אַרויסגעבן. נחום-מאיר איז אַוועק צוריק צו די וויגאַדסקיס, — ווידער חלומען און דרייען מיטן קוטאַס, און די פֿירמע „שריפטזעצער און ראָזענקראַנץ" האָט גענומען זיך צוגרייטן אַרויסצוגעבן די ביכלעך, וועלכע האָבן זיי אַרייַנגעבראַכט אַ סך געלט.

און דאָ האָט דאָס גליק פאַר נחום-מאירן ווידער אויפגעשיינט. ווען זיין לעצטע פֿרוטה האָט שוין געהאַלטן ביים אויסלאָזן זיך, איז געקומען

אונדזער פאטער שמ"ר

דער פעטער וויגאדסקי מיט דער גליקלעכער בשורה, אז ער האט פאר אים א שטעלע. אין פארבינדונג מיטן רוסיש-טערקישן קריג האט וויגאדסקי געקראגן פיל קאנטראקטן. וויגאדסקי האט באדארפט צושטעלן היי און האבער פאר דעם צאָרס „פאלקאווע“ פערד. צוליב דעם האט מען באדארפט האָבן מענטשן — „פאָדריאָדטשיקעס“. איז נחום-מאיר געוואָרן איינער פון זיי: א „פאָדריאָדטשיק“ פון היי און האָבער, און אַמאָל אויך — פון קי-פעלכלעך. שכירות האט ער באַקומען גאַנצע צוואַנציק רובל אַ חודש.

דינה האט דערהאַטן די ערשטע „פאָוועסטקע“ פון פאָסט אויף 20 רובל, ווען זי איז געזעסן ביי איר פאָטערס טיש פורים צו דער סעודה. גרויס איז געווען איר פרייד. נאָר אסתר המלכה האט זיך געקאָנט פאָר-מעסטן מיט איר פרייד.

מיט אַ קורצער צייט שפעטער האט זי איינגעפאָקט אירע זאָכן, גענומען אברהמלעך אויף די הענט און האט זיך אַרויסגעקליבן אין אַן אייגענער דירה. גאַנצע דרייצן יאָר איז זי אַפגעזעסן אויף קעסט אין איר פאָטערס הויז.

אין דער צייט, ווען שמואל יוסף פין האט זיך גענומען אַרויסצוגעבן נחום-מאיר שייקעוויטשעס ביכלעך, האט נחום-מאיר גענומען אַרבעטן אויף זיין שטעלע. וואָס פאָר אַן איינדרוק די דאָזיקע אַרבעט האט אויף אים געמאַכט און ווי די מלחמה אַליין האט אויף אים געוויקט, וועגן דעם איז ניט באַקאַנט, ווייל דער מענטש איז געווען אַ שווייגער. דאָס איינציקע מעשהלעך, וואָס איז פאַרבליבן פון יענער צייט, האט צו טאָן ניט מיט קיין רוס און ניט מיט קיין טערק; ניט אַפילו מיטן צאָרס „פאלקאווע“ פערד. עס איז פאַרבונדן מיט אַ יידישער חתונה און מיט אַ נאַרישעוואָטן חתן-בחור:

אויפקויפנדיק היי און האָבער, איז נחום-מאירן אויסגעקומען איינ-צושיין אין אַ יידישער קרעטשמע, ערגעץ אין אַ פאַרוואָרפן ווינקל. די קרעטשמע איז געוואָרן דער צענטער פון וואָנען דער „פאָדריאָדטשיק“ האט איינגעקויפט די געווינטשטע תבואות. טעג נאָכאַנאַנד פלעגט ער אַרומ-פאַרן אין דער געגנט און זיך צוריקגעקערט ווען זיינע געשעפטן זיינען דערדייקט געוואָרן.

ווען ער איז איינמאָל צוריקגעקומען פון זיין וועג, האט ער געפונען

א גאנצע איבערקערעניש אין דער קרעטשמע. מען האט זיך געגרייט צו אן אויפגעפארענער חתונה. דאס הויז איז געווען געפאקט מיט חתונה-געסט. אלע זיינען געווען פריילעך — אלע, אחוץ דער בעל-הבית. דער ייד איז ארומגעלאפן ווי אן א קאפ, ווייל דער חתן האט זיך איינגעשפארט, און ניט אנדערש ווי ער מוז האבן א שטילן, רואיקן חדר, וואו ער זאל קאנען אויפשרייבן און צוגרייטן זיין דרשה. ענדלעך איז דעם באלעבאס איינגעפארן א גליקלעכער געדאנק: פארוואס זאל דער חתן ניט איינשטיין ביים „פאדריאדטשיק“ אין צימער? ער איז צוגעשטאנען צו די ביידע יונגעלייט, ביז זיי האבן מסכים געווען צו שלאפן אין איין חדר.

דער חתן איז אריין אין נחום-מאירס ווינקל און זיך געזעצט הארעווען איבער זיין דרשה. דער „פאדריאדטשיק“ האט אים ניט געוואלט שטערן און האט ארומגעוואנדערט איבער די פעדער אין שוין פון דער לבנה.

אבער ווי לאנג קאן עס א מענטש אזוי ארומוואנדערן, בפרט ווען מען איז מיד און מען דארף מארגן גאנץ פרי אויפשטיין? האט זיך נחום-מאיר שטילערהייט אריינגעגנבעט צו זיך אין צימער, זיך אויסגעטאן און אריין אין בעט. ער האט אבער ניט געקאנט שלאפן, ווייל דער לאמפ האט געברענט. איז ער געלעגן און געקוקט אויף דעם ארעמען חתן, ווי ער מוטשעט זיך ביים אויפשרייבן זיין דרשה, וואס מער דער בחור האט געשריבן, אלץ מער איז עס אים ניט געפעלן און ער האט צעריסן דאס אנגעשריבענע.

נחום-מאיר האט זיך איבערגעדרייט מיטן פנים צו דער וואנט, — נאך עס האט ניט געהאלפן. דער חתן האט געהאלטן אין איין ארומשפרייזן איבערן צימער, ער האט זיך געווישט דעם שווייס, געמאכט מיט די הענט און געגלאצט מיט די אויגן. אבער גאט האט געהאלפן, דער נאפט אין לאמפ איז אויסגעגאנגען, אין צימער איז געווארן פינצטער, און נחום-מאיר איז אנטשלאפן געווארן.

אויף מארגן איז ער אויפגעשטאנען גאנץ באגינען. דאס מאץ האט ער באדארפט אוועקפארן אין א ווייטער נסיעה אויף א לענגערער צייט.

קלייבנדיק זיך ארויס פון צימער, האט ער געכאפט א קוק אויף דעם ארעמען חתן, וועלכער איז געזעגן אן אויסגעמאטערטער אויפן בעטל. לעבן אים איז געלעגן די אנגעשריבענע, אויסגעמוטשעטע דרשה. נחום-מאיר האט פארזיכטיק אויפגעהויבן דעם פאפיר און איבערגעקוקט. עס האט לחלוטין ניט געטויגט. האט ער זיך שטיצערהייט אוועקגעזעצט, גענומען א פאר ריינע בויגנס פאפיר און אנגעשריבן א נייע דרשה. ער האט

אָוועקגעלייגט זיין קלאָרן כתב־יד אויף דעם חתנס אויסגעמוטשעטע בלעטער און איז אָוועק.

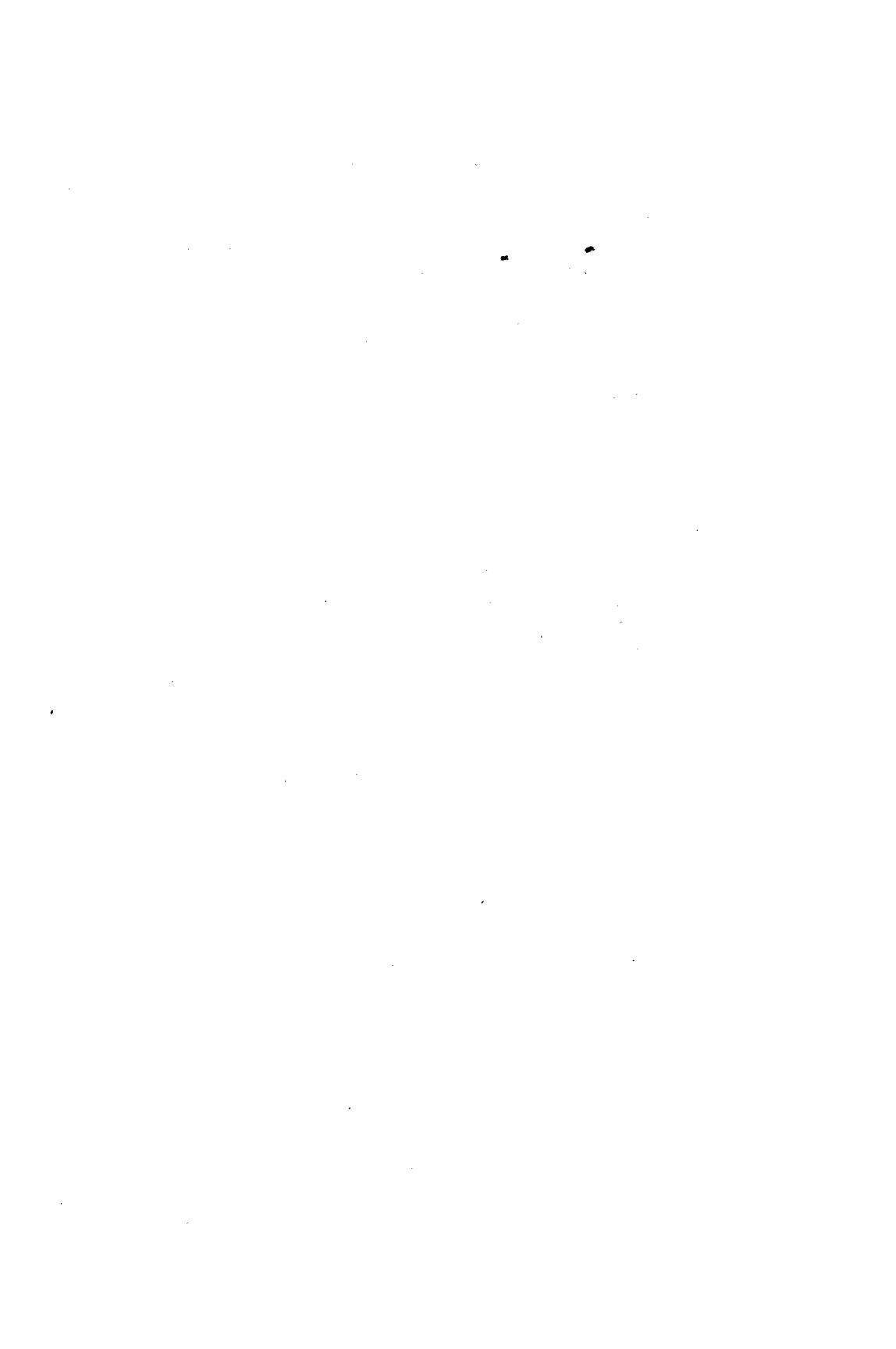
ווען ער איז מיט צוויי וואָכן שפעטער צוריקגעקומען, האָט אים דער קרעטשמער אָנגעקוקט מיט מאַדנע אויגן.

— זאָגט, ווער זייט איר? — איז דער ייד צו אים צוגעשטאַנען.

נחום־מאיר האָט זיך דערמאָנט אָן דער געשיכטע מיטן חתן און זיין דרשה. ער האָט אָבער געקוקט אויף דעם קרעטשמער מיט אומשוֹד־דיקע אויגן און אים געענטפערט, אַז ער איז דער „פּאָדריאַדטשיק“, וואָס קויפט אויף היי און האָבער פאַר דעם צאַרס מיליטער־פּערד. דער קרעטשמער האָט אָבער אַלץ ניט אַראָפּגענומען די אויגן פון אים. ענדלעך איז ער אַרויס מיט לשון: אין דעם פּרימאָרגן, ווען דער „פּאָדריאַדטשיק“ איז אָוועק, איז דער חתן אַרויסגעלאָפּן אַ צעטומלטער פון דעם צימער און פאַר־לאַנגט צו וויסן, ווער עס איז געווען ביי אים אין חדר. וויפיל מען האָט אים ניט דערקלערט, אַז קיינער אַחוץ דעם „פּאָדריאַדטשיק“ איז דאָרט ניט געווען, האָט ער אַלץ ניט געוואָסט גלויבן. ער איז אַרומגעלאָפּן אַ צע־טראַגענער, געפּרעגט מאַדנע פּראַגעס, און געזוכט ניט קיין אַנדערן ווי אליהו־הנביאן. דער חתן — האָט ווייטער דערציילט דער קרעטשמער — האָט זיך ענדלעך אָוועקגעזעצט אין אַ ווינקל מיט אַ כתב־יד אין האַנט, געחזרט און געשעפּטשעט. און ווען ס'איז געקומען די צייט פון דער דרשה, האָט דער חתן־בחור אָוועקגעלייגט אַ דרשה, אַז דער עולם איז פשוט דערשטוינט געוואָרן... זיין טאַטע־מאַמע האָבן זיך גאַר גענומען גרויסן מיט אים: זיי האָבן גאַר אַליין ניט געוואוסט וואָס פאַר אַ תּכשיט זייער זון איז!

דער איינציקער, וואָס האָט געהאַט אַ פאַרדאַכט וועגן דער דרשה, איז געווען דער קרעטשמער. ביי אים אין קאַפּ האָט זיך דעם חתנס אַרומזוכן אליהו־הנביא פאַרבונדן מיט דער געשטאַלט פון דעם שטילן „פּאָדריאַד־טשיק“.

נחום־מאיר אָבער האָט דעם סוד ניט אַרויסגעגעבן...

צווייטער טייל

שמ"ר דער ראמאניסט און דערציילער זיינע נאכמאכער און קריטיקער

„דריי דורות האבן זיך געהאדעוועט אויף זיין שאפן. ער איז דער ליבלינג געווען פון אַ קאלאסאלן לייענער־שיכט. מיט זיין ווארט האט ער אַריינגעדונגען אין די סאַמע פאַרחושכטע, סאַמע פאַרוואַרפענע ווינקעלעך, וואו קיין געדרוקט ווארט איז ניט אַריינגעקומען. ער איז געווען פאַר־קניפט מיטן סאַמע געדיכטן, סאַמע אונטערשטן פאַלקשיכט. צום סאַמע לעצטן טרעפל אויפן סאַציאַלן לייטער האט דערגרייכט שמ״רס בוך.“

(א. וועוואַרקאָ, „רעוויזיע“, ז. 1.)

שמ"ר אין אָדעס — ער הויבט אָן צו שרייבן ראַמאַנען

אין דער צייט פון דער מלחמה איז נחום-מאיר, פֿאַרנדיק מיט זיין רעגלמענט, אָנגעקומען קיין בוקאַרעשט, די הויפט-שטאָט פון רומעניע. עס איז אים דאָן גאָר אויפן זינען ניט געקומען, וואָס פֿאַר אַ גרויסע ווירקונג זיין קורצער וויזיט אין יענער שטאָט וועט האָבן אויף אים, אויף זיין לעבן און אויף זיינע ווייטערדיקע טעטיקייטן.

אָנקומענדיק קיין בוקאַרעשט, האָט זיך נחום-מאיר באַקענט דאָרט מיט אברהם גאָדפֿאַדען און מיט זיין יידישן טעאַטער.

מיר ווייסן ניט די פרטים, ווי נחום-מאיר האָט זיך באַקענט מיטן יידישן טעאַטער, אָבער אַז דער איינדרוק פונעם טעאַטער אויף אים איז געווען אַ שטאַרקער, איז צו זען פון דעם, וואָס ווען דער קריג האָט זיך געענדיקט, און נחום-מאיר איז געוואָרן פריי פון זיינע פֿליכטן אַלס „פֿאַד-ריאַדטשיק“, איז ער ניט געפֿאַרן קיין פינסק, וואו זיין פֿאַמידיע האָט זיך געפונען, און אויך ניט קיין ווילנע, וואו זיין רייכער פעטער וויגאָדסקי האָט געוואוינט. ער האָט זיך געלאָזט גאָר קיין אָדעס, וואו עס האָט גע-שפילט אַ יידישער טעאַטער. ער האָט מסתמא געפֿילט, אַז אים וועט באַ-שערט זיין צו מאַכן אַ וויכטיקע ביישטייערונג צו דער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן טעאַטער.

נאָך אַ סיבה האָט אים באַוואויגן זיך צו באַזעצן אין אָדעס. אין יענער צייט איז די דאָזיקע שטאָט געווען דער צענטער פון דער העברייאישער קולטור, און צוויי העברייאישע זשורנאַלן — „המליץ“ און „הבוקר אור“ — זיינען דאָרט אַרויסגעגעבן געוואָרן. ער האָט געהאַפט צו ווערן אַ מיט-אַרבעטער אין איינעם אָדער אין די ביידע צייטשריפטן, און אַזוי אַרום קאָנען מפרנס זיין זיך, זיין פרוי און קינד. ער האָט קיין אַנונג ניט געהאַט, וואָס פֿאַר אַ סורפריז עס דערוואָרט אים נאָך זיין צוריקקערן זיך פון דער מלחמה. ער איז אַוועק פון פינסק ווי דער איידעם פון ר' מיכל בערצינסקי; ער איז אַוועק פון ווילנע ווי דער פלימעניק פונעם רייכן יחיאל וויגאָדסקי,

און ער איז צוריקגעקומען ווי "שמ"ר", דער פאפולערער יידישער שרייבער. פאר די דריי יאר, וואס ער איז געווען פארנומען מיט די געשעפטן פון זיין פעטער, זיינען די ניין דערציילונגען, וואס ער האט פארפאסט און פארקויפט זיי צו ש. י. פין, אפגעדרוקט געווארן און געהאט א גרויסן דערפאלג, און יעדע פון זיי איז איבערגעדרוקט געווארן אין עטלעכע אויפלאגעס. דער נאמען "שמ"ר" איז איצט באקאנט געווען אומעטום. מיט א פאר יאר שפעטער איז דער נאמען געווארן אן אייגענער און היימישער אין כמעט יעדן יידישן הויז סיי אין רוסלאנד און אזוי אויך אין יעדן ישוב, וואו ס'האבן זיך געפונען יידישע מאסן.

געקומען קיין אדעס, האט נחום-מאיר געקראגן א דירה און געבראכט זיין פרוי און קינד.

עס איז געווען א פרייד פאר מאן און ווייב זיך צונויפצוקומען נאך אן אפשייד פון דריי לאנגע יאר. עס איז געווען א גרויסע פרייד פארן פאטער צוצודריקן צום הארצן זיין דריי-יאריק יינגעלע אורעמעלע, וועמען ער האט געזען צום ערשטן מאל.

דינה האט זיך געפילט גליקלעך מיטן צוריקערן זיך פון איר געליבטן מאן. אבער דאס, וואס ער איז צוריקגעקומען אן ארעמאן, האט זי זייער געערגערט. זי האט געהערט, אז אלע "פאדריאטשיקעס", וואס זיינען געווען אין דעם קריג, זיינען רייך געווארן. נחום-מאיר איז, הפנים, געווען דער איינציקער, וואס האט נישט אויסגענוצט די געלעגנהייט אנטצוקרייבן געלט בעת דעם קריג. וואס ער האט יא מיטגעבראכט פונעם קריג, איז געווען א גרויסע צאל ניט-גענוצטע סאדאטסקע שטיוול, וואס ער האט אפגעקויפט פון דער רעגירונג, און געהאפט צו מאכן א פראפיט. דינה איז געווען צופרידן ווען ער האט זיי ענדלעך פארקויפט, אמת, מיט א פארלוסט, דערפאר אבער איז איר הויז באפרייט געווארן פון די שטיוול, פון וועלכע ס'האט זיך געטראגן אן אומאנגענעמער ריח.

נחום-מאיר האט ניט געמאכט קיין טעות, וואס ער האט זיך באזעצט אין אדעס. די אדעסער משכילים האבן אים פריינטלעך אויפגענומען און אים געמאכט זיך פילן היימיש. ספעציעל האט אים גליקלעך געמאכט, וואס ער איז פארבעטן געווארן פון אברהם-בער גאטלאבער, דער רעדאקטאר פון "הבוקר אור", מיטצוארבעטן אין זיין זשורנאל. ער האט אבער גיך איינגעזען, אז ער וועט ניט דארפן זיין אפהענגיק פונעם גוטן ווילן פון א. ב. גאטלאבער. ער איז באפאלן געווארן פון ביכער-ארויסגעבער, ער

זאל שרייבן יידישע דערציילונגען פאר זיי. דעמאלט האט ער איינגעזען, אז שרייבן וועט זיין זיין קאריערע אין לעבן.

יא, ער האט זיך געפילט גליקלעך. ענדלעך וועט ער מער ניט דארפן פארקויפן ברעטער אדער סאלדאטסקע שטייול, כדי מפרנס זיין זיך און זיין פאמיליע. ער וועט שרייבן! ער וועט קאנען זיצן רואיק ביי זיך אין דער היים און שרייבן וואס נאר זיין הארץ גלוסט — ארטיקלען און שירים אין העברייאיש, און דערציילונגען אין יידיש.

אבער פארוואס נאר דערציילונגען אין יידיש? פארוואס אויך ניט יידישע ראמאנען? — האט ער ביי זיך געטראכט.

ניט פארלירנדיק קיין צייט. האט ער זיך אוועקגעזעצט און גענומען שרייבן א ראמאן.

מאטעריאל האט ער געהאט א סך, און מיט דער רייכער פאנטאזיע וואס ער האט פארמאגט, האט ער, אן שוועריקייטן, אין עטלעכע וואכן צייט אנגעשריבן זיין ערשטן ראמאן, וועלכן ער האט א נאמען געגעבן „דער בלוטיקער אדיע“. דעם ראמאן האט ער אוועקגעשיקט צו דער פירמע „מץ“ אין ווילנע. זיי האבן באד דאס בוך אפגעקויפט, און האבן געמאכט א באשטעלונג אויף א צווייטן ראמאן.

אין יענעם יאר (1879) האט נחום-מאיר אנגעשריבן נאך צוויי ראמאנען: „דער גליקלעכער פאסטוך“ און „ראשקעלע קאזאק“. דעם ערשטן האט אפגעקויפט און ארויסגעגעבן די פירמע האלמנה והאחים ראם פון ווילנע, דעם צווייטן — די פירמע „מץ“ פון דער זעלבער שטאט.

די דריי ראמאנען, וועלכע ער האט אנגעשריבן, זיינען דערשינען אין דעם זעלבן יאר. זיי האבן געהאט א גרעסערן דערפאלג ווי זיינע דער-ציילונגען. אלע דריי ראמאנען זיינען צעכאפט געווארן, און טאקע איבער-געדרוקט געווארן אין עטלעכע אויפלאגעס.

דערמוטיקט פון דעם גרויסן דערפאלג פון זיינע ראמאנען, האט נחום מאיר דעם צווייטן יאר אנגעשריבן נאך זעקס ראמאנען: „דער יידישער פריץ“, „דער בעל-תשובה“, „דער קאטארזשניק“, „די בלינדע יתומה“, „די עגונה“ און „דער כשרער ייד“. און ווי די ערשטע דריי, אזוי האבן אויך די ראמאנען געהאט אן אומגעהויערן דערפאלג. זיין ראמאן „דער קאטארזש-ניק“ איז פארקויפט געווארן אין פערציק טויזנט עקזעמפלארן.

עס שרייבט מרים שמ"ר-צונזער אין איר בוך זכרונות, אז צענדליקער טויזנטער יידן, וועלכע זיינען צעזוייט און צעשפרייט אויף דער גאנצער וועלט, געדענקען נאך ביז איצט ווי זיי האבן צום ערשטן מאל זיך באקענט

מיט שמ"רס א ביכל. ווי נאָר מען דערמאָנט זיי שמ"רס נאָמען, אַזוי גלייך שטייט פאַר זייערע אויגן אַזאַ בילד :

פרייטיק-צו-נאַכט אָדער שבת בייטאָג, אַרום אַ טיש, אין אַ גרויסן קרייז, האָבן זיך צונויפגעקליבן יונג און אַלט צו הערן שמ"רס אַ מעשה אָדער אַ פאַרזעצונג פון אַ ראַמאַן, וואָס מען האָט שוין אָנגעהויבן לייענען דעם פריערדיקן שבת. איינער לייענט אין דער הויך, און די געשיכטע האַלט די צוהערער ווי צוגעשמידט מיט קייטן. און פרייטיק, ווען די ריכט גייען אויס, אָדער שבת נאַכמיטאָג, ווען דער אַוונט פאַלט-צו, צעגייט זיך דער עולם ניט-ווילנדיק, — מען וועט מוזן וואַרטן ביז איבעראַכטאָג צו הערן די ווייטערדיקע פאַרזעצונג. עס איז שווער אויסצואוואַרטן אויף דער קומענדיקער באַגעגעניש. ביי יעדן איז האַרץ און מוח געשפּאַנט מיט די פאַסירונגען, וועגן וועלכע ער האָט ערשט געהערט. מען האָט אַ טיפן מיטגעפיל מיט די העלדן פון דעם ראַמאַן. מען האָט מיט זיי געוויינט און געלאַכט, געפרייט זיך מיט זייער פרייד און געליטן זייער צער. ערשט דאַרף די פשוטע פרוי, דער איינפאַכער באַלמעלאַכע, דער פראַסטער שוסטער- אָדער שניידער-יונג, וואַרטן גאַנצע אַכט טעג ביז ער וועט זיך דערוויסן וואָס עס איז געוואָרן מיט די הייס-געליבטע אָדער שטאַרק-פאַרדאַמטע העלדן אין שמ"רס ראַמאַן. אַזוי ווי שמ"רס טויזנטער צוהערער האָבן שטאַרק געגאָרט צו וויסן די פאַרזעצונג פון ראַמאַן, האָבן זיי זיך אויסגעלערנט און צוגעוואוינט צו לייענען יידיש. אויף אַזאַ אופן איז אין פאַרלוף פון עטלעכע יאָר שטאַרק אויסגעוואַקסן דער עולם, וואָס לייענט יידישע ביכער.

„דאָס וואָס האָט פאַסירט מיטן שמ"רן און דעם יידישן לייענער איז אַן אומגעוויינטלעכע דערשיינונג אין דער געשיכטע פון דער וועלט-ליטע-ראַטור. אַז אַ שרייבער זאָל אַנרייסן, ווערן מיטאַמאָל פאַפּולער, באַליבט און באַוואוסט ביי די גרויסע פאַלקס-מאַסן, איז קיין ניט. דאָס טרעפט כמעט אין יעדן לאַנד און אין יעדן דור. דער פאַל מיט שמ"רן, אָבער, פאַר-מאַגט אין זיך אַ גאָר נייעם און אויסערגעוויינדלעכן עלעמענט. דאָ איז ניט געווען דער אומשטאַנד, אַז אַ שרייבער איז געפּעלן געוואָרן דעם לייענער-עולם און איז געוואָרן פאַפּולער. די אויסערגעוויינדלעכקייט אין שמ"רס פאַל ליגט אין דעם, וואָס ער איז געוואָרן דער ריבלינג פון אַ לייענער-קרייז, וואָס האָט ביז אים גאָר ניט עקזיסטירט. איידער ער האָט אָנגעהויבן שרייבן, איז ניט געווען אַזאַ זאַך ווי אַ גרויסע יידישע לייענער-מאַסע. ער האָט די מאַסע באַשאַפן.“ (״יעסטערדעי״, ז״ו 131-132.)

שמ"רס גרויסע פאפולאריטעט שאפט אַ סך נאַכמאַכער און אויך אַ סך קריטיקער

שמ"רס גרויסע פאפולאריטעט ווי אַ ראַמאַניסט האָט געהאַלטן אין איין וואַקסן. זיין פליסיקע פעדער האָט פאַרפאַסט צענדליקער ראַמאַנען און דערציילונגען, און די גייסטיק-הונגעריקע יידישע מאַסן אין די יידישע שטעט און שטעטלעך האָבן זיי דורשטיק געשלונגען.

עס שרייבט אברהם וועוואַרקאַ:

„שמ"ר איז געווען אַן אַפטימיסט, און זיין אַפטימיזם האָט אים געמאַכט פאַר דעם ליבלינג פון זיינע טויזנטער לעזער. אין זיין צייט איז ער געווען דער איינציקער שרייבער מיט אַזאַ אַפטימיזם, מיט אַזאַ לעבנס-באַרעכטיקונג און לעבנס-פרייד. פון די סאַמע טיפסטע הומאַנישע קוועלן האָט ער דאָס גענומען, און אין די סאַמע ברייטסטע הומאַנישע קאַנאַלן האָט ער עס צוריק געגעבן.“

„ניט נאָר די אַרעמע און אונטערדריקטע האָבן געלייענט שמ"רס ראַמאַנען, זיינע ביכער זיינען געלייענט געוואָרן דורך אַלע קלאַסן. דער אַרטאָדאָקסישער ייד האָט געהאַט פאַרגעניגן פון דער מעשה; זיינע יונגע זין זיינען געווען פאַראינטערעסירט צו הערן וועגן דער גרויסער וועלט און די מעגלעכקייטן צו שטודירן און צו ווערן וויכטיקע מענטשן. צו פרויען האָט אַפּעירט די ראַמאַנישע און עסטעטישע זייט — אין די סענטימענטאַלע ליבעס און דעם טרויעריקן שפּילן אויף דער פּיאַנאָ און דער געליבטערס זיפּצן אין דער שיינן פון דער לבנה, האָבן זיי געפונען אַן אויסדרוק פון זייערע אייגענע געפילן. צו די דינער און דינסטן איז געווען ליב דאָס גוטע וואָרט, וואָס זייער שמ"ר האָט געהאַט פאַר זיי, און די האַפענונג, וואָס ער האָט זיי געגעבן אויף אַ בעסערן און גליקלעכערן מאַרגן.“ (רעוויזיע, ז"ו 25-29).

די גרויסע פאָדערונג אויף זיינע ביכער האָט אַרויסגערופן אַ צאָל פאַרפאַסערס, וואָס האָבן אויסגענוצט שמ"רס פאָפולאריטעט און האָבן גע-פרוואוּט נאַכצומאַכן אים. זיי האָבן אַזוי אויסגעשטעלט די טיטל-בלעטער

ר א ז ע ש א מ ע ר - ב א ט ש ע ל י ס

פון זייערע ביכלעך, אַז עס האָט אויסגעוויזן ווי זיי זיינען געשריבן פון שמ"רן. אַט איז אַ טיטל-בלאָט פון אזאַ מין ביכל:

ד ע ר ג ע ט ר י י ע ר ח ת ן

אַ העכסט-אינטערעסאַנטער

ראַמאַן

ווי פון

שמ"ר

קיין נאָמען פונעם מחבר איז ניט אָנגעגעבן, אַזוי, אַז ווען מ'האַט אַ בליק געטאַן אויפן שער-בלאָט, האָט מען געקאָנט מיינען, אַז דער מחבר איז שמ"ר.

עס האָבן זיך אויך פּלוצלונג באַוויזן אויפן ליטעראַרישן מאַרק פאַר-שיידענע שרייבער מיטן נאָמען שמ"ר, דהיינו: "שמ"ר פון סאַדליקאָוו", "שמ"ר פון סלוצק", "שמיר" און נאָך אַנדערע. שמ"ר האָט געהאַלטן אין איין וואַרענען די לייענער קעגן די דאָזיקע פעלשער און פּלאַגיאַטאַרס, אָבער עס האָט ניט געהאַלפּן.

"די דאָזיקע שרייבערלעך האָבן קיין שום שייכות ניט געהאַט מיט שמ"ר'ס אַרט שרייבן. זייערע ביכלעך האָבן ניט געהאַט קיין שום צוזאַמען-האַנג מיטן ווירקלעכן לעבן. די אַמעראַצישע גראַבקיט זייערע מיט דער נאַאיוו-צינישער באַציאונג צו זיך אַליין און צום לעזער, איז ווי די באַציאונג פון פיפיקן קרעמער צום פּויער וואָס קויפט ביי אים. די דאָזיקע ליטע-ראַטור איז טאַקע געווען די ליטעראַטור פון דעם דאָזיקן קרעמער." (א. ווועיאַרקאַ, "רעוויזיע", ז"ו 22-25).

שמ"ר'ס גרויסע פּאָפּולאַריטעט צווישן ברייטן עולם האָט אויך אַרויס-גערופּן אַ צאָל שאַרפע קריטיקן און אַנפּאַלן אויף אים.

די אַטאַקעס האָבן זיך אָנגעהויבן אין יאָר 1884.

"ביז יענער צייט, — שרייבט א. וועוואַרקאַ, — איז שמ"ר פאַר-רעכנט געוואָרן פאַרן ריז פון דער יידישער ליטעראַטור. אַפילו די קעגנער פון יידיש האָבן פון אים גערעדט מיט דרך-אַרץ. אויב ער האָט געהאַט צו זיך אַ פּיינטלעכע באַציאונג, איז עס געווען מצד די העברייאישע שריי-בער, און די דאָזיקע קעגנערשאַפט איז אויסגעדריקט געוואָרן ניט צו אים, ווי אַ שרייבער, נאָר צו דער שפּראַך, וואָס אין איר שרייבט ער, און צום לייענער, וועמען ער באַדינט. ער אַליין האָט אַרויסגערופּן אַפילו ביי דעם

העברייאישן עולם רעספעקט מיט דעם ניט, וואָס ער האָט אַריינגעבראַכט אין דער יידישער, ווי אויך אין דער העברייאישער לייטעראַטור — דעם סוועט, דעם סיפור־המעשה, די פארוויקלטע פאבל.

„אינטערעסאַנט איז אַן אַרטיקל אין דער פאַרם פון אַ בריוו צו שמ"רן, וואָס ס'האַט געשריבן ר. ד. זילבערקוש, העברייאישער שרייבער און רעדאַקטאָר פונעם העברייאישן זשורנאַל 'האור' אין גאַליציע. דער דאָזיקער אַרטיקל איז כאַראַקטעריסטיש פאַר די שטימונגען, וואָס שמ"ר האָט אַרויסגערופן מיט זיינע ווערק אין געוויסע העברייאישע קרייזן. עס גיט אויך אַ פאַרשטעלונג וועגן שמ"רס ווירקונג און פאַפולאַריטעט אַפילו אויסער די גרענעצן פון רוסלאַנד. דער אַרטיקל איז געשריבן אין העב־רייאיש, פון וואָנען מיר זעצן איבער די כאַראַקטעריסטישע ערטער :

„און דערפאַר זייט איר אַזוי הויך געשעצט אין מיינע אויגן, טאַלאַנט־פולער און חשובער שרייבער, און איך קאָן אייך נאָר ווינטשן: פירט ווייטער אַן אייער קראַפטפולע אַרבעט, וואָס איז אַ ברכה פאַרן יידישן פאַלק! איר מעגט וויסן, אַז אייער ווירקונג איז אַ סך גרעסער ווי די ווירקונג פון די גרעסטע העברייאישע שרייבער, וועלכע רעדן פון אויבן אַראָפּ; אַ באַווייזן האָט איר דאָס, וואָס איר האָט אויפגעוועקט צום לעבן אויך די גאַליצישע יידישע מאַסן. איר האָט אויפגעעפנט זייערע אויגן, זיי זאָלן פאַרשטיין וואָס זיי זעען. און פאַר אייער טרייסט און פאַרן טרייסט פון אלע זשאַרגאָן־שרייבער קען איך אייך זאָגן, אַז אַפילו פּרץ סמאַלענסקי, וואָס ווערט פאַררעכנט פאַר אַ גואל המושיע, האָט קיין צענט־חלק ניט לייגענער וואָס איר, כאַטש זיינע דערציילונגען זיינען שוין באַרימט פון לאַנג, און אייערע האָט מען אַט ערשט גענומען לייגענען אין די שטעטלעך. אַט אין דעם ליכט איז שמ"ר באַטראַכט געווען...“ (זע „רעוויזיע“,

ז"ו 40-41.)

דאָס בילד ענדערט זיך אָבער אינגאַנצן ווען עס צעפלאַקערט זיך אַ קאַמף קעגן אים, ווי מיר האָבן שוין באַמערקט, אין יאָר 1884. דער ערשטער אים צו אַטאַקירן איז געווען דער באַוואוסטער היסטאָריקער ש. דובנאַו אין אַן אַרטיקל, וואָס ער האָט געדרוקט אין דעם רוסישן זשורנאַל „וואַסכאָד“. דער „יידישער פאַלקסבלאַט“ האָט פאַר־עפנטלעכט אַן איבערזעצונג פון דעם אַרטיקל, און דאָס האָט געבראַכט צו אַ דיסקוסיע וועגן שמ"רן טאַקע אין דער צייטונג, וואו אַ גרופע שרייבער, בראש מיט שלום־עליכמען, האָבן אים שאַרף אַטאַקירט.

„דובנאווס אַרטיקל איז געווען דער סיגנאַל צו אַ גענעראַל־אַטאַקע. פון אלע זייטן האָבן זיך אָנגעפּאַנגען שיטן אָנפּאַלן אויפן ראַמאַניסט. מען הויבט זיך אָן אַרומזען, אַז אין פּרט פון ייִדישקייט איז ש״מ״ר געכאַפּט אין דער מעשה; אַז ניט געקוקט דערויף, וואָס ער אַליין האָט אָנגעשריבן העברייאישע דערציילונגען, באַציט ער זיך מיט איראַניע צו די שרייבער תּלמידי־חכמים. ער הויבט אָן ווערן באַטראַכט ווי אַ פּרעמדלינג אין דער משפּחה פון די „סופּרי־ישראל“; עפּעס אַ מין אַדוואַקאַט פאַר די עס־האַרצים, און דערצו אַזאַ, וואָס איז שעדלעך, ווייל דער עס־האַרצישער המון האָט אים ליב.“ (א. וועוויאַרקא, „רעוויזיע“, ז. 44)

צווישן די חסרונות, וואָס מען האָט געפונען אין ש״מ״רס שרייבן, איז וואָס זיינע ראַמאַנען ענדיקן זיך שטענדיק מיט אַ גוטן סוף פאַר זיינע גוטע העלדן און מיט אַ שלעכטן סוף פאַר זיינע נעגאַטיווע כאַראַקטערן; אַז זיין שפּראַך איז ניט קיין רייני־ייִדישע, ווייל זי פאַרמאַגט אַ סך דייטש־מעריזמען; אַז זיינע ראַמאַנען האָבן ניט צו טאָן מיטן ווירקלעכן לעבן; אַז זיינע ביכער זיינען מאַראַליש שעדלעך, און נאָך און נאָך.

די באַשולדיקונג, אַז זיינע ביכער זיינען מאַראַליש שעדלעך פאַר די לעזער, האָט ש״מ״רן זייער וויי געטאַן. ער האָט געוואוסט ווי גרויס זיין איינפלוס איז געווען אויף די אומוויסנדיקע מאַסן, און האָט זיך באַטראַכט פאַר אַ קולטור־טרעגער, פאַר אַ מאַראַלישן פירער און לערער. ער האָט זיך דערפאַר געהאַלטן פאַראַנטוואַרטלעך פאַר דער רייניקייט פון זיינע ראַמאַנען, און ער האָט באַשולדיקט די, וועלכע האָבן אים אַטאַקירט, אַז זיי האָבן זיינע ראַמאַנען ניט געלייענט.

אַן אינטערעסאַנטער אינצידענט, וואָס האָט איבערצייגט ש״מ״רן, אַז אַט די באַשולדיקונג איז אַ ריכטיקע, איז פאַרגעקומען ווען א. צעדערבוים, דער רעדאַקטאָר פון דעם „פּאַלקס־בלאַט“, האָט זיך דערלויבט צו שרייבן אין זיינעם אַ לייט־אַרטיקל די פּאַלגנדיקע ווערטער:

„מען זאָל פאַרויכטיק זיין אין לעזן, באַזונדערס זאָל מען ניט לעזן ש״מ״רס ראַמאַנען און דערציילונגען, וועלכע ברענגען פיל שאַדן.“

און אַט וואָס ש״מ״ר האָט געשריבן וועגן אַט דעם אינצידענט מיט יאָרן שפּעטער, אין זיין זשורנאַל „יהי אור“ (1898):

„אַז פּערזאָן, ווי א. צעדערבוים, האָב איך געפונען פאַר נויטיק צו ענטפּערן. צו אַרעם ערשטן האָב איך איבערזעצט מיינס אַ דערציילונג, וואָס טראַגט אין זשאַרגאָן דעם נאָמען 'די פּאַלשע האַפּענונג' (געדרוקט

אין די בידער פון לעבן) אין העברייאישן, און האָב איר אַ נאָמען געגעבן 'אחרית נכרתה'. די דערציילונג האָב איך אַריינגעשיקט צו דעם באַרימטן משורר י. ל. גאַרדאָן, דער צווייטער רעדאַקטאָר פון 'המליץ', מיט דער דערזויבעניש זי צו דרוקן.

"דער הער גאַרדאָן איז פון דער דערציילונג אַזוי איבערראַשט גע- וואָרן, דאָס אַבוואָל איך האָב פון אים פאַר איר קיין לוינ ניט פאַרלאַנגט, האָט ער מיר אַריינגעשיקט 25 רובל, מיט דער ביטע אויך ווייטער דעם 'המליץ' צו שטיצן מיט מיינע דערציילונגען און אַרטיקלען.

"אַלס די דערציילונג איז אָפּגעדרוקט געוואָרן, האָב איך אַריינגעשריבן אַ בריוו אין 'פּאַלקס-בלאַט' צו א. צעדערבוים. אין דעם בריוו האָב איך אים, ערשטנס, געפרעגט: ווי באַלד מיינע דערציילונגען זיינען שעדלעך, וואָרום האָט ער מייך פעליעטאָן 'אחרית נכרתה' אָפּגעדרוקט אין זיין אייגענער צייטונג 'המליץ'? צווייטנס, האָב איך אים אויפגעפאָדערט, ער זאָל דערקלערן, וואָרום ער האָט געפונען מיינע ווערק פאַר שעדלעך. דריטנס, האָב איך פאַרלאַנגט ער זאָל דייטלעך מעלדן: וועלכע ווערק מיינע ער האָט געלעזן און וואָס פאַר שעדלעכע ער האָט אין זיי געפונען.

"דער בריוו איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אין 'פּאַלקס-בלאַט' (יאָר 1887) און א. צעדערבוים האָט אונטער אים געשריבן אַ גרויסע לאַנגע באַמערקונג, אין וועלכער ער האָט זיך פאַרענטפערט, דאָס ער האָט ווירקלעך מיינע ווערק ניט געלעזן, נאָר אים שיינט, אַז אַמאָל האָט ער יאָ איינע פון מיינע דערציילונגען געלעזן און עס האָט אים ניט קיין גוטן איינדרוק געמאַכט. 'אַבער איך ווייס באַשטימט, אַז נאָר אַזעלכע שרייבער ווי איר, ה' שמ"ר, — אַזוי האָט ער געענדיקט זיין אָנמערקונג, — זייט אין שטאַנד דאָס פאַרק גוטעס און ניצלעכעס צו געבן, ווייל איר זייט ניט גלייך צו זאָלכע פּוסטע אומוויסנדע שרייבער ווי ספּעקטאָר און זיין גלייכן איז'.

"פון דעמאָלט אָן האָט א. צעדערבוים מער ניט גענומען שימף- אַרטיקלען וועגן מיינע ווערק, און האָט, אין קעגנטייל, זייער אָפט מיך צום גוטן דערמאָנט אין זיינע ביידע צייטונגען."

שמ"ר דערציילט ווייטער, אַז אַביסל שפּעטער, ווען ה. לעווי איז געוואָרן דער רעדאַקטאָר פון "יידישן פּאַלקס-בלאַט", איז ער דאָרט אַנגעפאַלן אויף אים און אים שטאַרק קריטיקירט. שמ"ר האָט אים אין אַן אָפּענעם בריוו געפרעגט, פאַרוואָס טוט ער עס: האָט ה. לעווי געדייענט

זיינע ווערק? קאן ער באווייזן גענוי, וואס אין זיי איז שלעכט? אין עטלעכע טעג ארום האט אים ה. לעווי געענטפערט, אז ער האט קיין זאך זיינע ניט געדייענט, נאר ער גלויבט, אז ווען אזויפיל שרייבער אטאקירן אים, מסתמא ווייסן זיי וואס זיי טוען. דערביי בעט ער אים, שמ"רן, ער זאל אים שיקן עטלעכע פון זיינע ווערק, כדי ער זאל קאנען געבן א ריכטיקע קריטיק.

שמ"ר איז אויפגעקאכט געווארן פון אזא אומפאראנטווארטלעכקייט און האט לעוויין אפילו ניט געוואלט ענטפערן, אבער גוטע פריינט האבן אים איינגערעדט, האט ער לעוויין צוגעשיקט דריי דערציילונגען: „א שפרונג אין הימל“, „דער פוסטער מיוחס“ און „דער אנטיקל“. דער סוף איז געווען, אז לעווי האט זיך עפנטלעך אין זיין צייטונג פארענטפערט, האט שטארק געלויבט שמ"רן און אים פארבעטן צו ווערן א מיטארבעטער אין זיין צייטונג. ער האט אויך געדרוקט עטלעכע פראש"מ"ר ארטיקלען אין זיין צייטונג.

פון די דאזיקע ארטיקלען איז אינטערעסאנט דעם שרייבער שמואל בערדיטשעווסקיס אן ארטיקל, וועלכער איז געשריבן מיט ליידנשאפט, אין וועלכן ער שרייבט וועגן שמ"רס ביכער פאלגנדיק:

„זיי זיינען פיל ניצלעכער פון אייניקע העבריאישישע ביכער פון אייניקע מחברים, וועלכע איך וויל ניט פורש בשמם זיין (אנרופן זייערע נעמען א. א. וו.). פארוואס קריטיקירט מען אזוי ווייניק, אדער, ריכטיקער געזאגט, גארניט, די מחברים פון העבריאישישע שמאטעס? ער, שמ"ר, איז ווערט מען זאל אים שעצן. דער שרייבער שילדערט כאראקטערן א. א. וו. אלע וואס האבן קריטיקירט שמ"רן, איז דאס אויס קנאה, דען ער איז א זעלטענער שרייבער אין דעם זשארגאן. צו אים קאן מען פארגלייכן זייער ווייניק מחברים, נאר זיי קריטיקירט מען ניט, ווייל זיי האבן פאר זיך צדדים, און שמ"ר האט קיין צד ניט. זיי ווילן אים פאר-האסן, ווייל פון אים האלט דער עולם.“ (יידישעס פאלקס-בלאט, 1887). אט די אלע פארטיידיקונגען האבן אבער ניט געווען, אז די קעגנערשישע קריטיקער זאלן ענדערן זייערע מיינונגען. זיי האבן פאר-געזעצט צו שרייבן קעגן שמ"רן ווען און וואו זיי האבן נאר געקאנט. דער ביטערסטער פון אלע קריטיקער איז געווען שלום-עליכם, וועלכער האט ארויסגעגעבן א ספעציעלע בראשור קעגן שמ"רן, מיין נאמן „שמ"רס משפט“.

שלום-עליכם איז דאן אלט געווען א יאר ניין-און-צוואנציק און איז

נאך דאן געווען ווייניק באקאנט אלס יידישער שרייבער. ווי באוואוסט, האט ער אנגעהויבן זיין דיטערארישע קאריערע ווי א שרייבער אין העב־רייאיש און אין רוסיש. ערשט אין יאָר 1888, ווען ער האט אנגעהויבן אַרויסצוגעבן די זאַמליכער „די יודישע פּאַלקס-ביבליאָטעק“, איז ער באַקאַנט געוואָרן ביים עולם ווי אַ יידישער שרייבער.

דעם יונגן שלום-עליכם, וואָס זיין אַמביציע איז געווען צו העלפן אַנטוויקלען די יידישע ליטעראַטור און די יידישע שפּראַך, איז ניט געפּעצן געווען שמ"רס אַרט שרייבן. אין זיין פּאַרניכטנדיקן פּאַמפלעט באַשולדיקט ער שמ"רן, אַז ער גיט ניט קיין אמתע בילדער פון דעם יידישן לעבן, אַז ער באַקעמפט און זאַכט אויס יידישקייט, אַז זיין שפּראַך איז אַ צע־קאַליעטשעטע, אַז אין זיינע ביכער געפינט זיך ניבול־פה און ציניזם, אַז דער פּאַרפּאַסער איז אַן עם-הארץ א. א. וו.

אויף די באַשולדיקונגען ענטפּערט א. וועוואַרקאָ אַט וואָס (*): „שלום-עליכמס פיינטשאַפט צו שמ"רן איז געווען אַזאַ, אַז ער האָט זיך בפּירוש געטשעפּעט צו אים מיט ניט-געשטויגענע באַשולדיקונגען און זידערייען. אַט אַזוי מאַכט ער פון אים אַן עם-הארץ, כאַטש שמ"ר איז גראַד געווען אַ מענטש מיט אַ סך וויסן און קולטור, סיי יידישע און סיי וועלטלעכע, וואָס וועגן דעם זאָגן עדות די גרויסע צאָל היסטאָרישע ראַ־מאַנען זיינע, וואָס איז גאַר געווען אַ ניס אין יידיש, און וועגן וועלכע מען דאַרף באַזונדער רעדן.

„זיין שפּראַך איז דורכאויס אַ פּאַלקאַריסטישע. מען וואָלט געקאַנט פון שמ"רס דערציילונגען צוזאַמענשטעלן די רייכסטע פּאַלקאַריסטישע כּרעסטאַמאַטיע. וואָס איז שייך גערמאַניזמען, די אַזוי-גערופּענע 'דייטש־מעריזמען', זיינען אַלע קלענערע דערציילונגען אַנגעשריבן אין אַ ריינעם, זאַפּטיקן, פּאַלקסטימלעכן יידיש. נאָר אַפּילו בנוגע די גרויסע ראַמאַנען זיינע, זיינען אויך אונדזערע פּאַרשטעלונגען וועגן די 'דייטשמעריזמען' אין אַ גרויסער מאָס איבערטריבן. פּאַקטיש האָט שמ"ר אומפּאַרגלייכלעך ווינ־ציקער געזינדיקט מיט 'דייטשמעריזמען' ווי [א. א. מ.] דיק, און אַ סך ווינציקער ווי אַלע אַנדערע יידישע שרייבער פון יענער צייט האָבן גע־זינדיקט מיט 'סלאַוויזמען', איינגעשלאָסן אַפּילו דעם דעמאָלטיקן שלום־עליכמס, באַזונדערס אין זיינע פעליעטאַנען און אַרטיקלען.

(* די קריטיק איבער דעם ענין שלום-עליכם און שמ"ר, געשריבן פון א. וועוואַרקאָ, געפינט זיך אין לעצטן טייל פונעם בוך.

„נעמענדיק דייטשע ווערטער, האָט שמ"רן אויסגעזען, אָז זיי זיינען נעענטער און פאַרשטענדלעכער דעם ליינער זיינעם, אַרגאַנישער פאַר אים און אַרגאַנישער פאַר יידיש איידער העברייאישע ווערטער. דערפאַר זען מיר, אָז אין די יידיש-שטייגערשע זאַכן, וואו שמ"ר קאָן אויסקומען מיט בלויז יידיש, זיינען ביי אים קיין 'דייטשמעריזמען' ניט פאַראַן. די 'דייטש-מעריזמען' זיינען פאַראַן אין די גרויסע ראַמאַנען, וואו דער מאַטעריאַל שפאַרט אַרויס פון די גרענעצן פונעם יידישן שטייגער און שפאַרן-סביבה.“
(„רעוויזיע“, ז"ז 68-69-70)

זדמן רייזען טרעט אויך אַרויס קעגן אייניקע שלום-עליכעס אַנקלאַגן. ער שרייבט: „אַ טייל באַשולדיקונגען פון שלום-עליכעס זיינען דאָרטן אומבאַגרינדעט, ווי, למשל, די באַשולדיקונגען וועגן ניוול-פה און ציניזם, פון וואָס עס איז ביי שמ"רן קיין זכר ניטאָ. אַלע זיינע ליבעס-געשיכטן זיינען צניעותדיק-סענטימענטאַל, דורכגעוועבט מיט דער איבערטריבענער אידעאָליאַציע פון דעם העלדן-ראַמאַן.“ (דעקסיקאָן פון דער יידישער דיטעראַטור, העפט 4, ז. 782)

דער באַוואוסטער שרייבער שאול גינזבורג שרייבט:

„אין די ליטעראַרישע קרייזן זיינען ניט אַלע דאָן געווען אייניק מיט שלום-עליכעס משפט איבער שמ"רן, אָבער אַזעלכע זיינען געווען אַ קליינע מינאַריטעט. זעלטן ווער פון אונדזערע שרייבער האָט גענומען אויף זיך די טרחה צו ליינען שמ"רס אומציייליקע ראַמאַנען, אָדער כאַטש אַ טייל פון זיי. מען האָט שלום-עליכעס ווי געגלויבט אויפן וואָרט, זיך פאַרלאָזן אויף זיין מבינות, און מען האָט נאָכגעזאָגט באַשולדיקונגען. שלום-עליכעס האָט געלייגט פיל מי אויף צו פאַרשפרייטן זיין פאַמפלעט, אַזוי אַרום האָט זיך איינגעפונדעוועט אַ נעגאַטיווע שטעלונג צו שמ"רס שאַפונגען. דער נאָמען שמ"ר איז געוואָרן אַ שם-דבר, דער סינאָניזם פון שונד, פון אַזאַ ליטעראַטור, וואָס פאַרדאַרבט און פטרט אַוועק דעם לעזער.“

„מיר דאַכט, אָז עס איז שוין לאַנג צייט צו רעווידירן שמ"רס פראַצעס דורך קאַנטראַלירן דעם אורטייל, וואָס איז לכתחילה געווען אומגערעכט, איינזייטיק און פאַלש.“ (צוקונפט, נאָוועמבער, 1940)

אין דער צייט ווען שלום-עליכעס האָט זיין פאַמפלעט אַרויסגעגעבן, האָט זיין קריטיק איבער שמ"רן ווייניק איינפלוס געהאַט אויף אים לעזער. אָבער מיט יאָרן שפעטער, ווען שלום-עליכעס רעפוטאַציע אַלס יידישער שרייבער איז הויך געשטיגן, און זיינע מיינונגען האָבן באַקומען

גרויס געוויכט, האָט זיין פאַרניכטנדיקע קריטיק, וועלכע ער האָט געשריבן אין די יונגע יאָרן, שמ"רן שטאַרק געשלאָגן און אים אַ סך צער און שאַדן געבראַכט.

אַן שלום-עליכמען האָט אַזיין פאַרדראָסן אויף זיין אַטאַקע אויף שמ"רן, איבערצייגט דער פאַלגנדיקער עפיוזאָד :

מיט יאָרן שפעטער, אַ קורצע צייט נאָך מיין פאַטערס טויט, איז שלום-עליכם געקומען קיין אַמעריקע און זיך באַזעצט אין ניו-יאָרק. מיין מוטער האָט אים באַגעגנט, נאָך אַ פאַרשטעלונג אין יידישן טעאַטער. ער האָט זי ניט געקענט, אָבער זי אים יאָ.

זי איז צו אים צוגעגאַנגען און געזאָגט :

— הער שלום-עליכם, די גאַנצע וועלט האָט איר געמאַכט לאַכן, אָבער מיך האָט איר געמאַכט וויינען.

— וויינען? ווי אַזוי? — האָט שלום-עליכם זי, פאַרוואונדערט געפרעגט.

— איך בין מרס. שמ"ר!

שלום-עליכם איז אויפגעשפרונגען פון זיין אַרט, האָט איר אָנגעכאַפט ביי דער האַנט און אויסגערופן :

— עס איז געווען פון מיר נאַריש און יינגליש, מרס. שמ"ר, נאַריש און יינגליש.

וואָלט ער די עטלעכע ווערטער געזאָגט אין דער עפנטלעכקייט אָדער אין געדרוקטן וואָרט, וואָלט ער די אומגערעכטיקייט, וואָס ער איז באַגאַנגען קעגן מיין פאַטער, אַ ביסעלע אָפגעווישט. ליידער האָט ער עס ניט געטאָן. אָבער אויך ער איז שוין לאַנג ניט צווישן די לעבעדיקע.

די פאַרטיידיקונגען קעגן די אַטאַקעס אויף שמ"רן, וועלכע מיר האָבן דאָ אויבן ציטירט, זיינען געשריבן געוואָרן מיט אַ סך יאָרן שפעטער, ווען דער פאַטער איז שוין, ליידער, צווישן די לעבעדיקע ניט געווען. אין דער צייט אָבער, ווען ער איז אַטאַקירט געוואָרן, האָט ער כמעט איינער אַליין מוטיק געקעמפט קעגן זיינע אָנגרייפער.

אין די פאַררעדעס צו זיינע ראַמאַנען האָט ער יעדע באַשוואַדיקונג, וואָס איז געמאַכט געוואָרן קעגן אים, באַזונדערס באַהאַנדלט. למשל, וועגן דער באַשוואַדיקונג, אַז זיינע ראַמאַנען ענדיקן זיך מיט אַ גוטן סוף, שרייבט ער אַזוי :

„פיל פון מיינע לעזער האָבן געפרעגט, וואָרום מיינע ראָמאַנען ענדיקן זיך שטענדיק גוט. וואָרום טו איך ניט נאָך די היינטיקע, נייִמאַדישע ראָמאַניסטן, וואָס ענדיקן זייערע ראָמאַנען מיט אַ האַרצרייסנדיקער סצענע, וואו דער גוטער האָט דעם שוואַרצן־סוף און דער טיראַן טריאומפירט? אויף דעם מוז איך זיי ענטפערן, אַז איך זע קיין נוצן ניט אין אַזעלכע ענדן. איך רעכן, אַז פאַר דעם לעזער אין אַלגעמיין, און פאַר דעם פעבעל באַזונדערס, איז פיל גלייכער, זיי זאָגן זען דעם גוטן, ערלעכן באַלוינט מיט גוטס. לעזנדיק אַזעלכע זאַכן, ווי דעם אַרדענטלעכן פאַרלאַזט גאַט ניט, האָט מען אויך באַשטענדיק בטחון אַן דעם אַפֿעהעכסטן, און אין דער ערגסטער צייט פאַרלירט מען די האַפענונג ניט.“ (פאַררעדע פון ראָמאַן „באַראַן דע אַליגאַר“, 1883).

וועגן איבערטריבענע עפיזאָדן אין זיינע ראָמאַנען שרייבט שמ״ר: „איך געשטיי, אַז איך דערלויב זיך מאַנכעס מאל עטוואָס צו איבער־טרייבן אין מיינע ראָמאַנען; דאָס איז אָבער נאָר דערפאַר, וואָס איך קען אונדזער לעזענדעס פּובליקום. מען מוז אַ קינד עפעס זיסעס געבן, ווען מען וויל אים אַ ביטערע מעדיצין איינגעבן. איך ווייס, אַז ווען מיר וועלן געבן דעם פאַרק לויטער מוסר, וועט קיינער אין דער האַנט [ניט] נעמען אַ בוך. עוד נער ישראל. דאָס יידישע פעבל איז נאָך אַ קינד. מען מוז אים צוטיב טאָן און געבן אַנגענעמע זיסע זאַכן, ווען מיר ווילן אים אַ ווירקנדיקע מעדיצין איינגעבן. פון דער מיינונג וועט מיך קיינער ניט אַראַפּפירן.“ (פאַררעדע צו „אַ פאַטש פאַר אַ פאַטש“, 1887).

בנוגע אומנאַטירלעכע געשעענישן, האָט שמ״ר געהאַלטן, אַז עס איז ניטאָ קיין נאַטירלעכס און אומנאַטירלעכס, אַלץ איז נאַטירלעך. און ער ראַט יעדן לייענער, ער זאָל זיך צוקוקן צו זיין אייגענעם לעבן, וועט ער זען, אַז עס איז פול מיט ניסים, מיט אומנאַטירלעכע פאַסירונגען. (פאַר־רעדע צו „אַנטדאָפענער סאַלדאַט“, 1884).

וועגן דעם, אַז ער מאַלט געשטאַלטן אין זיינע ראָמאַנען, וועלכע זיינען אמתע טייוואַנים, האָט שמ״ר געשריבן:

„טייוואַנים? יא, עס זיינען פאַראַן מענטשן, וועלכע זיינען אמתע טייוואַנים. פאַרוואָס זאָל מען ניט שרייבן פון אַזעלכע מענטשן, וועגן וועלכע מיר לייענען כמעט יעדן טאָג אין אַלע צייטונגען? איר אַליין (אויב איר לייענט צייטונגען) ווייסט דאָך, אַז מערדער און רויבער האָבן זיך ניט אויסגעשעפט פון דער וועלט. מיר הערן זייער אַפט פון זייערע רציחות און סקאַנדאַלן.“ (פאַררעדע צו „אַנטדאָפענער סאַלדאַט“, 1884).

אונדזער פאטער שמ"ר

דער פאקט, וואס ער האט זיך באדארפט פארענטפערן פאר זיינע קריטיקער, האט שמ"רן זייער געקרענקט. ער האט ניט געקאנט פארשטיין, פארוואס מען האט נאך אים, צווישן אזויפיל יידישע און העברייאישע שרייבער, אויסגעקליבן אזוי שארף צו קריטיקירן. פארוואס האט מען אים געוואלט פארניכטן? פארוואס האבן די קריטיקער געוואלט פון אים אזויעקרויבן זיין גוטן נאמען? איז עס געווען אויס קנאה, דערפאר וויל ער איז געווען אזוי פאפולער? איז עס געווען דערפאר, וואס די יידישע מאסן האבן דווקא געוואלט זיינע ביכער לייענען?

ווי אזוי ער האט געפילט וועגן די אומגערעכטע און פאלשע באַ- שולדיקונגען פון זיינע קריטיקער, האט שמ"ר אויסגעדריקט אין אַ בריוו צו זיין מיטער:

„איך האב אָנגעשריבן איבער הונדערט און פופציק ווערק. בוכ- הענדלער זיינען דורך זיי רייך געוואָרן, אָבער איך אַזיין האָב גאָט גע- דאַנקט, ווען איך האָב געקאָנט געבן גענוג ברויט מיין פאַמיליע. זאָגאר דעם גוטן נאָמען, וואָס איך האָב דורך מיין שווערער אַרבעט דערוואָרבן, האָט מען מיר אויך ניט פאַרגונען, און די אַזע וועלכע האָבן זיך פון מיינע ווערק אויסגעלערנט אַביסל שרייבן, האָבן מיך מיט שמוץ באַוואָרפן. מען האָט אָנגעווענדט אַזע קרעפטן דורך לייגנס און נידערטרעכטיקע קריטיקעס איינצובילדן דעם פובליקום, אַז מיינע ווערק זיינען שעדלעך, ווען אין דער אמתן האָבן מיינע ווערק טויזנטער אומוויסנדע בלינדע מענטשן די אויגן געעפנט און טויזנטער יידן האָבן דורך זיי אָנגעפאַנגען צו פאַרשטיין וואָס די וועלט און דאָס לעבן פאַדערט פון זיי.“ (שמ"רס „פּנקס“, ז. 57.)

שמ"רס דערציילונגען און ראמאנען

וואָס איז דער כאַראַקטער פון שמ"רס דערציילונגען און ראמאנען?
וואָס האָבן זיי פאַרמאָגט אין זיך, וואָס האָט אַזוי באַצויבערט זיינע
הונדערטער-טויזנטער לייענער? מיט וואָס און ווי אַזוי האָט דער אויטאָר
געפאַנגען די הערצער און די נשמות פון מענער און פרויען?
לאַמיר אָנהויבן פון זיין טעכניק:

יעדע דערציילונג אָדער ראמאן האָט שמ"ר אָנגעהויבן מיט אַ פאַר-
רעדע און אויך מיט אַ העברייאישן שיר.

„די פאַררעדע“, שרייבט דיזראַעלי, „זייענדיק דער אַריינגאַנג אין אַ
בוך, דאַרף מיט איר געשפאַנטקייט פאַראינטערעסירן דעם לעזער ווייטער
דעם בוך צו לייענען. אַ גוטע פאַררעדע איז פונקט אַזוי נויטיק אַרייַן-
צוברענגען דעם לעזער אין אַ גוטער שטימונג, ווי אַ גוטער פראָדאַג אין
אַ טעאַטער-שטיק, אויב עס איז צוגעגרייט מיט געשמאַק, וועט עס רייצן
ביים לעזער דעם אַפעטיט דאָס בוך ווייטער צו לייענען.“ (קוריאַזיטיס
אָו ליטערעטשור, ז. 26.)

ווי עס ווייזט אויס, האָט שמ"ר אָט דעם דאָזיקן פרינציפּ גוט פאַר-
שטאַנען. אין זיינע פאַררעדעס ווענדט ער זיך צו זיינע לעזער, פרויען
און מענער צוגלייך, גיט אָן סיבות פאַרוואָס ער האָט די דאָזיקע געשיכטע
אָנגעשריבן, ער נעמט זיי אָן, אַזוי צו זאָגן, ביי דער האַנט, און לאַדט זיי
איין צו גיין מיט אים, זיך צו באַקענען מיט די מענטשן, וועלכע ער האָט
באַשריבן.

„און איצט, מיין ליבע לעזערין און לעזער, וועלן מיר אַריינגיין אין
צימער פון דער באַטריבענער בדומע.“ — די דאָזיקע געוויינלעכע ווענדונג
אין שמ"רס ראמאנען איז ניט קיין שרייבערישער מאַניר, נאָר אַן אויפ-
ריכטיקע אינטימע ווענדונג פון היימישקייט, פון אַ שרייבער, וואָס רעדט
צו זיין לייענער ניט פון אַ טריבונע אַראָפּ, נאָר וואָס זיצט מיט אים צוזאַמען
ביי אַ קליין טישל אין קיך, ביי אַ פאַררויכערט לעמפל. די באַלעבאָטים

שלאפן שוין לאנג, און ער פירט ארום זיין ליבע לעזערין איבער די גע-
 דרייטע לעבנס-שליאכן פון זיינע העלדן. דאס איז די אינטימקייט פון א
 שרייבער, וואס איז ניט ארויסגעוואקסן פון א שיכט, נאר צונויפגעוואקסן
 מיט אים. ער קאן ניט זיין העכער פון זיין לעזער. ער רעדט ניט פאר זיין
 שיכט, נאר מיט זיין שיכט און אויף דער שפראך פון זיין קולטור-מדרגה,
 אויף דער שפראך פון זיין עמאציע-מדרגה. אויב יעדער שרייבער איז דער
 אויסדריקער פון א געזעלשאפטעכען שיכט, איז שמ"ר געווען דער שרייבער,
 וואס האט זיך געפונען מיט זיין שיכט, מיט זיין לייענער-באזע, אין די
 סאמע באענטסטע, סאמע אינטימסטע באציאונגען. (זע א. וועווארקא,
 "רעוויזיע", ז. 29)

דער שיר, וואס האט נאכגעפאלגט דער פאררעדע, האט געהאט אין זיך
 ניט נאר דעם עסענץ פון דער געשיכטע, וואס דארף דערציילט ווערן, נאר
 אויך א מאראל. די שירים זיינען געשריבן געווארן אין א פירישן סטיל,
 עס זאל זיין לייכט זיי צו געדענקען.

מיטן אריינשטעלן די העברייאישע שירים אין זיינע יידישע ביכער,
 האט שמ"ר פרובירט, ערשטנס, צופרידנצושטעלן די העברייער, וועלכע
 האבן געקוקט מיט פאראכטונג אויף דער יידישער שפראך, און, צווייטנס,
 כדי זיך אויסצודריקן אין דער שפראך, וואס איז אים ליב און טייער געווען.

שמ"ר דער שרייבער פון דערציילונגען באלאנגט צו א גאנץ-אנדערער
 דיטערארישער קאטעגאריע ווי שמ"ר דער שרייבער פון ראמאנען. דער
 אונטערשייד איז אין דעם רוים, פלאץ, פארמע, סוזשעט, כאראקטעריזירונג,
 ווי אויך אין דער שפראך, וואס ער באנוצט.

אין מערסטע פון זיינע דערציילונגען באנוצט שמ"ר די מאנאָלאָגן-
 פארם, ד. ה. ער דערציילט אייך די מעשה ווי ער ווייסט זי.

די סוזשעטן פון זיינע דערציילונגען זיינען פון א סאטיריש-הומאריס-
 טישן כאראקטער. זיי האבן אין זיך שטענדיק דעם עלעמענט פון מאראל.
 אין די דאזיקע דערציילונגען האט דער מחבר אָנגעדייט, אויף אן אומ-
 דירעקטן אופן, די איבלען און אומגערעכטיקייטן, וועלכע האבן עקזיס-
 טירט אין די פארוואָרפנסטע ווינקלען פון דער יידישער וועלט אין יענער
 צייט.

שרייבט א. וועווארקא :

"שמ"ר האט אָנגעשריבן א גרויסע צאָל דערציילונגען, פון א בויגן
 און צוויי די גרויס. פון זיי זיינען פאראן אַזוינע, וואס האבן א גרויסן

דיטעראטור-היסטאָרישן און קולטור-היסטאָרישן ווערט; אַזוינע, וואָס זיינען רייך מיט שטייגער-בילדער פונעם דעמאָקראַטיקן יידישן לעבן; אַזוינע, וואָס זיינען אַנגעזאַפּט מיט שוין-פאַרגעסענעם פּאָלקלאָר, מיט שאַרפּן פּאַלקס-הומאָר און בייסנדיקער סאַטירע קעגן די שיינע יידן, תקיפּים, טייל פון זיי קאַנען דינען פאַר אמתע מוסטערן פון פּאַדקסטימלעכער שאַפּונג; טייל פון זיי קאַנען זיך פאַרגלייכן מיט די בעסטע מוסטערן — אין פאַרמעלן זיין — פון דער יידישער אַזוי-גערופענער קלאַסישער דיטעראַטור.

„צווישן די דאָזיקע קלענערע דערציילונגען צייכנט זיך באַזונדער אויס אַ סעריע הומאָריסטישע מעשיות, וואָס ס'האַט דערציילט אַ כּלומר-שטער בטלן יודקע שמערקעס. די דאָזיקע מעשיות האָבן אין זיך אַ שאַרפּן סאַציאַלן אויפרייס-שטאַף, געווענדט, מיט זייער בייסנדיקער סאַטירע, קעגן די שיינע יידן, און ניט אומזיסט זיינען זיי באַדיכט געווען ביי די אונטערשטע שיכטן, און פאַרהאַסט אין דער בכּוּדיקער געזעלשאַפּט. אַנדערע דערציילונגען פון דער זעלבער סעריע גיבן גלענצנדיקע שטייגער-בילדער פון יענער עפּאָכע. ס'ווערן אַרויסגערופן קאַמישע קאַ-ליזעס, וואו עס קומט בוילעט אַרויס די אַפּגעשטאַנענקייט פון דער סביבה, צוזאַמען מיט אַנזאַגן וועגן אַ נייעם סאַציאַלן בריוו פון פאַרשאַרפטע סאַציאַל-שטייגערישע סטיכיעס.

אַחוץ די דאָזיקע דערציילונגען, האָט ער אַ גאַנצע ריי אַנדערע קליינע דערציילונגען, פון וועלכע אַ טייל איז שאַרף סאַטיריש און גראַטעסק-אַרטיק, אַנדערע דעהויבן זיך צו דער מדרגה פון אַ געלייטערטן אַפּטי-מיסטישן הומאָר. אין די אַלע דערציילונגען געפינען מיר די פאַר-שטופע פון שלום-עליכמס מאַנאַלאַג-פאַרם, דעם הומאָריסטיש-שפּאַטישן און גראַטעסק-איבערגעטריבענעם הומאָר.

אַ באַזונדערע מייסטערשאַפּט ווייזט אין די דאָזיקע דערציילונגען שמו"ר אַרויס אינעם דיאַלאָג. ער איז זאַפּטיק, פאַרבנרייך און לעבעדיק, אַנגעפיקעוועט מיט פּאָלקלאָר. די יידענע פון אַלע סאַציאַלע שיכטן און גרופעס, מיט איר שפּראַך, מיט איר מענה-לשון, לעבט אויף אין זיין דיאַלאָג. (רעוויזיע, ז"ל 8-9).

זלמן רייזען שרייבט:

„מיט געוויסע באַוואַרענישן, זיינען שמו"רס ווערק אַן אוצר פון דעם יידישן פּאַלקס-לשון. ער האָט זיכער געהאַט אַ גרויסע ווירקונג אויף דער שפּראַך-אַנטוויקלונג פון דעם יידישן מאַסן-לעזער, באַקענענדיק אים מיט נייע ווערטער און באַגריפּן.

„אין שמ"רס קלענערע דערציילונגען, וואס ער האט דערהויפט גע-
 שריבן אין די ערשטע יארן פון זיין שריפטשטעלערישער טעטיקייט, דער-
 הויבט ער זיך צו א געוויסער ליטערארישער מדרגה. זיי אנטהאלטן גאנץ
 לעבעדיקע שילדערונגען פון דעם יידישן אַטמאָדישן לעבנס־שטייגער,
 אַפט אויך באַהויכט מיט אַ גוטמוטיקן פּאָלקסטימלעכן הומאָר. דער געזעל-
 שאַפטלעכער אינטערעס פון די דאָזיקע דערציילונגען ליגט אויך אין דעם
 סאַטירישן טאָן, מיט וועלכן ער באַהאַנדלט די נעגאַטיווע דערשיינונגען פון
 דעם יידישן לעבן.“ (לעקסיקאָן פון דער יידישער ליטעראַטור, העפט
 4, ז. 786.)

און קלמן מרמר שרייבט: „קריטיקירנדיק שמ"רס ראַמאַנען, האָבן
 זיינע קריטיקער אויך פאַרזען זיינע מאַסן־דערציילונגען פונעם יידישן
 לעבן, וואָס זיינען געווען ריין פון די אַנגעוויזענע חסרונות אין זיינע
 ראַמאַנען. אין היץ פונעם קאַמף האָבן די קריטיקער אויך שטאַרק איבער-
 טריבן די פעלערן אין שמ"רס ראַמאַנען און גאַנץ פאַרשוויגן זייערע מעלות.
 ערשט אין דער נייער צייט, און אין אַ נייער געזעלשאַפטלעכער אַרדענונג
 — אינעם סאָוועטן־פאַרבאַנד — האָט מען אַנגעהויבן אַביעקטיוו אויס-
 פאַרשן שמ"רס שאַפן. מען איז טאַקע אויך דאָרט געקומען צו גאָר אַנדערע
 רעזולטאַטן, ווי שמ"רס קריטיקער מיט איבער פיר צענדליק יאָר צוריק.“
 (מאָרגן־פרייהייט, 24טן נאָוועמבער, 1940.)

גאַנץ אַנדערש ווי אין זיינע דערציילונגען, וואו די האַנדלונג קומט
 פאַר אין יידישן תּחום, האָט שמ"ר, אין זיינע ראַמאַנען, אויפגעבראַכן די
 טויערן פון דעם תּחום און אַרויסגעפירט זיינע העלדן אין דער גרויסער
 וועלט אַריין און, צוזאַמען מיט די העלדן — דעם ליענער זיינעם.

„די האַנדלונג פון די דאָזיקע ראַמאַנען קומט זעלטן פאַר בלויז אין
 יידישן תּחום; אין גרעסטן טייל וואָרפט זיך די האַנדלונג אַריבער אין
 אַנדערע לענדער. און ניט בלויז בנוגע דעם אָרט פון דער האַנדלונג, אויך
 דער טיפּאָז איז ביי שמ"רן ניט קיין אויסשליסלעך־יידישער. ער האָט
 געגעבן אַ גאַנצע גאַדעריי ניט־יידישע געשטאַלטן, פּאָזיטיווע און נעגאַ-
 טיווע, דאָס אַלץ איז באמת געווען אויסערגעוויינלעך פאַר דער יידישער
 ליטעראַטור, וואָס איז געווען דורכאויס אַ נאַציאָנאַלע, לויט איר עלעמענטן-
 באַשטאַנד. דער פאַרשיידנאַרטיקער טיפּאָז, די דינאַמיק, דער הרהאָ פון
 שיפן און באַנען, שטעט און מדינות, האָבן אויסגעדריקט דעם דראַנג פון

די מאסן אין דער ברייטער ליכטיקער וועלט אריין. (א) וועוואַרקא, "רע" וויזיע", ז' 29.)

ש. טענענבוים, דער יונגער קריטיקער, שרייבט: "ווי זשול ווערן, קעראָל מעי און סווען העדין, וועלכע האָבן אַריינגעפירט די געאָגראַפיע אין דער איראָפּיאישער ליטעראַטור, אַזוי האָט שמ"ר אונדז באַוווּזן די ווייטע לענדער פון דער וועלט: שפּאַניע, פּאַרטוגאַל, ענגלאַנד, דייטשלאַנד, עגיפטן, פּאַלעסטינע און לעצטנס אויך אַמעריקע. די סענסאַציע איז געווען די וואונדערלעכע איבערלעבעניש פון דעם עלטערן לעזער, פון דעם יידישן אַרבעטער, פון דער אַרעמער דינסט-מיידל. ער האָט אויפגעפרישט דעם יידישן לעזער, וואָס האָט נאָך די וועלט-ליטעראַטור ניט געקענט לעזן." ("דער טאָג", יאנואַר, 1941.)

די טעמע פון ליבע איז געווען פאַרבאָטן אין די יידישע היימען פון דער "געטא". חתונות זיינען אַראָנזשירט געוואָרן דורך שדכנים, און אין מערסטע פּאַלן האָבן זיך חתן-כלה ניט געזען ביז דעם טאָג פאַר דער חופּה. און ס'איז באַטראַכט געוואָרן פאַר אַ זינד, ווען אַ מאַן האָט אַ קוק געטאָן אויף אַ פרעמדער פרוי, און אפילו מיטן אייגן ווייב האָט מען ניט געטאָרט גיין צוזאַמען אין גאַס.

שמ"ר האָט געהאַט דעם קוראָזש אַריינצוברענגען דעם מאַטיוו פון ליבע אין זיינע ראָמאַנען. כאַטש ער האָט זיינע ליבעס-סצענעס געשריבן מיט גרויס פּאַרוזיכטיקייט און ניט געגאַנגען ווייטער פון אַ קוש אָדער אומאַרמונג צווישן די געליבטע, און שטענדיק אונטערגעשטראַכן דעם אויסקוק אויף הייראַט, — פונדעסטוועגן האָבן די פרומע יידן אים גע- האַלטן פאַר אַן אפיקורס. אָבער דאָס איז ניט אַליין, וואָס זיי איז ניט געפעלן געווען אין שמ"רס שרייבן, וואָס עפעס באַזינגען די שיינקייט פון אַ פרוי? וואָס עפעס באַשרייבן אירע גאַלדענע אָדער פעך-שוואַרצע האָר? די גאַלדענע אָדער פעך-שוואַרצע האָר פון זייערע ווייבער האָט מען צו דער חופּה אָפּגעגאַלט, און אויף זייערע קעפּ אַנגעטאָן פּאַרוקן, ווי עס פּאַסט פאַר פרומע יידישע פרויען. און וואָס איז דאָס פאַר אַ רייד וועגן שיינע קליידער פאַר פרויען און איראָפּיאישע קליידער פאַר מענער? ווי וואָגט עס דער אפיקורס שמ"ר צו ראַטן יידישע יונגעלייט זיי זאָלן אויסטאָן זייערע לאַנגע קאַפּטעס און זיך אַנטאָן אין מאַדערנע קליידער? און וואָס איז נאָך ערגער פון אַליין, — ער ראַט זיי אפילו זיי זאָלן שערן זייערע בערד און פּיאַות! האָט מען ווען געהערט אַזעלכע זינדיקע רייד?

ס'איז נאָטירלעך, אַז אין אַרטאָדאָקסישע הייזער האָבן שמ"רס ביכער

זיך גיט געטראט באווייזן, און ווען מען האט זיי יא געפונען — האט מען זיי אין פייער געווארפן. האבן פרומע יונגעלייט זיי געלייענט אין געהיים, און צווישן די בלעטער פון זייערע סידורים און גמרות — באהאפטן שמ"רס ראמאנען.

געוויסע קריטיקער האבן מיט יארן צוריק באטיטלט שמ"רס ווערק ווי „שונד־ראמאנען“. די דאזיקע באצייכענונג האט זיך פארשפרייט און זי איז אפט באנוצט געווארן, ווען שמ"רס ווערק זיינען דערמאנט אדער דיסקוטירט געווארן. איז עס טאקע אמת, אז שמ"ר האט געשריבן שונד־אדער „בולוואר־ראמאנען? איידער מיר וועלן ענטפערן אויף דער דאזיקער פראגע, לאמיר זיך אפשטעלן אויף א וויילע, און קלאר מאכן די באדייטונג פונעם ווארט „שונד־שטאף“.

„שונד־שטאף“, שרייבט שאול גינזבורג, „איז אַזײַ וואָס קיצט די נידעריקע אינסטינקטן, וואָס רופט אַרויס אוממאָראַלישע געפילן. אין 'שונד־שטאף' שפּילט די הויפּט־ראַלע פשוטע געשלעכטלעכע ליידישאַפּט, און דעריבער איז שונד אידענטיש מיט פאַרנאָגראַפּיע.“

„גאַנץ אַנדערש פון 'שונד־שטאף' איז 'פאַרוויילונג־שטאף'. עס האָט גיט צו טאָן מיט שמוץ און אוממאָראַלישקייט. עס זוכט צו זעטיקן איינע פון די סאַמע נאַטירלעכסטע, באַרעכטיקטסטע באַדערפענישן — געבן דעם מידן, פאַרמאַטערטן מענטשן צעשטרייאונג, גייסטיקע אָפּרו.“

„אַט צו דער 'פאַרוויילונג־דיטעראַטור' האָבן באַלאַנגט שמ"רס ראַ־מאַנען. קיין פאַרנאָגראַפּיע אָדער עראַטישע סצענעס וועט איר אין שמ"רס ראַמאַנען גיט געפינען. דער מאַטיוו פון דיבע שפּילט אין זיי אַ באַדייטנ־דיקע ראַלע, אָבער עס ווערט באַהאַנדלט זייער צניעותדיק.“ (צוקונפּט, נאָוועמבער, 1940.)

און א. וועוואַרקאָ זאָגט :

„שמ"ר, דער פאטער פון בולוואר־ליטעראטור אין יידיש, — אין דער אמתן האט שמ"ר מיטן בולוואר־ראמאן קיין שום שייכות גיט. אים פעלט דער עיקר, מיט וואס עס צייכנט זיך אויס די בולוואר־ליטעראטור אין אַזע שפראכן. די בולוואר־ראמאנען האבן געצויגן דעם עולם, דער עיקר דעם קליינבירגערלעכן, די הויז־פריי, דערמיט, וואס זיי האבן גע־וועקט די טונקלע, 'פיקאנטע' אינסטינקטן פונעם לייענער. שמ"ר, פאר־קערט, האט שטענדיק אפעדירט צו די ליכטיקסטע, פיינסטע געפילן פון זיינע לייענער, פונעם פארהאָרעוועטן, פארהושכטן, פון דער דינסט.

„פון וואָס באַשטייט דאָס שוּנדישע ביי שׂמ־רן? דער עיקר פון דעם, וואָס די קאַליוועס ווערן געלייזט (אין אַ גרויסן טייל פון זיינע ראַמאַנען) שטענדיק צום גוטן פונעם געליטענעם, און אויב עס איז ניטאָ קיין נאַטיר־לעכער וועג פאַר דער דאָזיקער 'גליקלעכער ענדע', געשעט עס כמעט אומ־נאַטירלעך, ווי דורך אַ נס.

אַ גוואַלדיק גרויסע שוּנד־פֿיטעראַטור, לויט אַלע דינים און מיט אַלע פֿיטערלעך, האָט זיך אַנטוויקלט אויף יידיש, דער עיקר אין אַמעריקע. אין רוסלאַנד האָט זי זיך אַנטוויקלט גאַר שפּעט, און ערשט אינעם סוף פונעם ערשטן צענדליק פון אונדזער יאָרהונדערט; און די שעפער אירע זיינען געווען די צייטונגען פונעם יידישן קליינבירגער. אַט יענע ראַמאַנען זיינען באמת געווען 'העכסט אינטערעסאַנטע' און נאָך מער 'פיקאַנטע'. דאָרט האָט פאַרנומען אַ היפש אַרט פאַרנאָגראַפיע, שלאַף־צימער געשיכטעס, דעטעקטיוו־מאַראַל, פֿרויען־וואַמפירן, א. א. וו.

„קעגן די דאָזיקע ראַמאַנען, זיינען שׂמ־רס 'העכסט אינטערעסאַנטע ראַמאַנען' געווען ניט בלויז ניט אינטערעסאַנט און ניט פיקאַנט, נאָר זיי זיינען פשוט געווען אין פאַרגלייך מיט זיי לאַנגווייריקע מוסר־ספרים.

„אמת, עס זיינען שוין פריער געווען אין רוסלאַנד פאַרפאַסער פון אמתער שוּנד־פֿיטעראַטור, נאָר ערשטנס, האָט שׂמ־ר צו זיי קיין שייכות ניט געהאַט, אַחוץ דאָס, וואָס די מחברים האָבן זיך געקלייגט, אויף אַזאָ אַדער אַזאָ אופן, אַרויסצושטעלן דעם נאָמען פונעם פאַפולערן ראַמאַניסט 'שׂמ־ר' אויפן טיטול־בלאַט. צווייטנס, זיינען אויך די דאָזיקע שוּנד־מעשיות ניט געווען קיין אמתע שוּנד. דער עיקר איז זייער 'שוּנדישקייט' באַשטאַנען דערין, וואָס זיי האָבן קיין שום שייכות ניט געהאַט מיט דער ווירקלעכקייט, און קיין שום צוזאַמענהאַנג מיטן ווירקלעכן לעבן. ביי שׂמ־רן זיינען די פאַרוויקלטסטע ראַמאַנען פאַרקניפט געווען מיט ווירק־לעכע רעאַלע שטייגער־מאַמענטן.“ (א. וועוויאַרקא, „רעוויזיע“, ז' 22-25.)

שׂמ־ר איז געווען איינער פון די ערשטע שרייבער אין דער יידישער פֿיטעראַטור, וועלכער האָט זיך באַנוצט מיט געשעענישן אין דער יידישער געשיכטע פאַר אַ צאָל ראַמאַנען. אין אייניקע פאַררעדעס פון די דאָזיקע ראַמאַנען אונטערשטרייכט ער די וויכטיקייט און ניצלעכקייט פאַר דעם יידישן פֿייענער צו באַקענען זיך מיט דער געשיכטע פון זיין פּאָלק.

עס שרייבט שׂמ־ר:

„ווען די שרייבער זאָלן נאָר ניט איבערכאַפן די מאַס פון דער פּאַנ־

טאזיע, קאנען, דורך אַזעלכע ראַמאַנען, די לעזער באַקומען אַ באַגריף פון זייער היסטאָריע. זיי קאָנען זען די מעלות און חסרונות פון זייערע עלטערן; זיי קאָנען געפֿינען די אורזאַכן פון זייער גליק און אומגליק. (פאַררעדע, „פון קליין צו דער קריין“.)

די רשימה פון זיינע היסטאָרישע ראַמאַנען, וואָס מיר גיבן דאָ אונטן, איז ווייט ניט קיין פולע :

„פון קליין צו דער קריין“, „מאַרד אויס ליבע“, „דער קינדער-מערדער“, — טרייאַגיע, געבויט אויף דער הורדוס-עפאָכע.

„דער פּאַלשער פּרינץ“, — געבויט אויף די דערציילונגען פון יוסיפוס פלאַוויואוס וועגן אַכעלעאוס און דער פּרינצעסין גלאַפּיראַ.

„דער עגיפטישער המן“, — גענומען פון די לעגענדעס וועגן פּטאַלמע-אוס פּילאָפּטער.

„דער לעצטער יידישער קעניג“, — עס מיינט בר-כוכבא.

„דער געבילדעטער עמ-הארץ“, — געבויט אויף דער באַוואוסטער געשיכטע פון די צוויי גרויסע יידישע געלערטע, רב יהודה הלוי און אברהם אבן עזרא.

„דער באַראָן דע אַגידאַר“, — געבויט אויף דער ספרדישער עפאָכע אין שפּאַניע.

„דער טיראַן צאַר אַלעקסאַנדער דער דריטער“, — די עפאָכע פון דעם צאַרישן קייסער אין רוסלאַנד.

„ניקאָלאַי דער ערשטער“, — פון דער צייט פון זיין הערשן אין רוסלאַנד.

„שפּאַנישע אינקוויזיציע“, — פון דער געשיכטע פון יידישן לעבן אין שפּאַניע.

דריטער טייל

שמ׳ר און דער יידישער טעאָטער
שמ׳ר דער העברייאישער שרייבער
שמ׳ר דער ציוניסט

קאפיטל 11

דער געבורט פון דעם יידישן טעאטער

די טעטיקייטן פון מיין פאטער אויפן געביט פון דערצייילונגען און ראמאנען זיינען ניט געווען די איינציקע, מיט וועלכע ער האט זיך פאר-
נומען אין די צען יאר, וואס ער האט זיך צוריקגעקערט פון דעם רוסיש-
טערקישן קריג. ער האט גענומען א גאר גרויסן אַנטייל אין דער אַנט-
וויקלונג פונעם יידישן טעאטער אין רוסלאַנד.

איידער מיר וועלן זיך אָפּשטעלן אויף די אויפטוען פון מיין פאטער,
וועלן מיר דערצייילן בקיצור ווי אזוי דער יידישער טעאטער איז באשאפן
געוואָרן.

אין יאר 1877 איז אַ יונגעראַמן אין די דרייסיקער יאָרן, מיטן נאָמען
אברהם גאַלדפּאָדען, געקומען אויף אַ באַזוך אין דער שטאָט יאַסי, רומעניע.
א. גאַלדפּאָדען איז, ווי באַקאַנט, געבאָרן געוואָרן אין רוסלאַנד, געענדיקט
די ראַבינער-שול אין זשיטאָמיר, געווען גוט באַהאַונט אין דער רוסישער
ווי אויך אין דער העברייאישער ליטעראַטור, און אַליין געשריבן אַרטיקלען
און לידער אין די ביידע שפּראַכן.

זייענדיק אין יאַסי, האָט ער זיך באַקענט מיט אַ גרופּע יונגעלייט,
וועלכע זיינען אויפגעטראָטן מיט געזאַנג און טענץ פאַר די באַזוכער פון
די ווייך-קעלערן אין דער שטאָט.

גאַלדפּאָדענען איז איינגעפאַן דער געדאַנק, אַז מען וואָלט געקאַנט
מיט דער גרופּע זינגער און טענצער געבן אַ נייעם סאַרט אונטערהאַלטונג,
אין דער פאַרם פון שווישפּיל. ער האָט דעם פּלאַן פאַרגעלייגט פאַר זיי, און
עס איז זיי געפּעלן געוואָרן. גאַלדפּאָדען האָט דאָן פאַרפאַסט אַ קאַמישן
וואַדעוויל-אַקט, געדונגען אַ זאַל, האָט אויסגעבויט אין אים אַ קליינע בינע,
אויסגעמאַלן די דעקאָראַציעס, איינגעשטודירט מיט די "אַקטיאָרן" זייערע
ראַלן און האָט געעפנט זיין "טעאטער".

אינטערעסאַנט איז, וואָס גאַלדפּאָדען אַליין האָט געשריבן וועגן זיין
פרואו צו גרינדן אַ יידישן טעאטער:

„ווען דאָס יידישע טעאַטער איז ביי מיר גאַר-וואָס געבוירן געוואָרן, איז דאָס געלעגן אין די וויקעלעך, ווי דער שטייגער איז מיט יעדן נייע געבוירענעם קינד. איך האָב דעמאָלט געהאַט גאַר אַנדערהאַלבן 'שפילער', פאַרוואָס זאָג איך ניט צוויי? ווייץ איינער, דער עלטערער, האָט שוין עפעס באַוויזן טאַקאַנט צום 'עקטן', און דער צווייטער איז געווען אַן איינפאַכער אַרבעטער-יינגל; ווייץ ער האָט געהאַט אַ יונג, שייך פנימל, האָב איך אים אַנגעטאַן אין אַ קליידל און אַ טיכל אויפן קאַפּ, אַז ער זאָל שפילן די ראַצע פון אַ ווייבל, ווען ער פלעגט ביינאַכט קומען פון דער אַרבעט.

„דערנאָך האָב איך מיין נייע-געבוירענעם קינד געמוזט וויקלען אין וויקל-שנורן, נאָך ניט אַנטאָן קיין העמדל מיט שיכלעך... דאָס הייסט, איך האָב געמוזט צונויפּשטראַפען אַזוינע פאַר שמאַטעס צום שפילן, וואָס מיין פעדער האָט זיך געשעמט זיי אויפצושרייבן... מען האָט באַאַמוטשעט גלאַט אויסווייניק, וואָס איך האָב מיינע 'שפילער' געלייגט אין מויל אַריין... „דאָס ערגסטע וואָס מיך האָט געפלעפט, אַז איך האָב באַמערקט ווי די אַמאָליקע פובליקום האָט זיך נאָך גוט אַנגעלאַכט און זיך זייער גוט אַמוזירט דערביי.

„ווען איך האָב אויפגעפירט מיין ערשטע לעבנס-דראַמע רייך, אָן קאַמיקער און געזענגע, זיינען מאַנכע פון פובליקום צו מיר אַרויפגעגאַנגען אויף דער בינע און מיך אַפּאַסטראַפירט מיט פאַלגנדע כאַראַקטעריסטישע ווערטער: 'מיר קומען ניט אין טעאַטער מען זאָל אונדז אַנוויינען אַ קאַפּ! מיר האָבן אונדזערע אייגענע צרות אינדערהיים פון ווייב און קינדער! מיר קומען אין טעאַטער, איר זאָלט אונדז אונטערהאַלטן, פאַר אונדזער פראַנק ווילן מיר איר זאָלט אונדז פריילעך מאַכן און מיר זאָלן זיך גוט אַנלאַכן!...' „און פון דעם פראַנק פון אונדזערע באַזוכער איז דאָן אַפּגעהאַנגען די עקזיסטענץ פונעם גאַנצן יונגן יידישן טעאַטער, — איך האָב מיך געמוזט דערווייץ בויגן פאַר דעם ווילן פונעם פובליקום, און האָב מיר גע-טראַכט: זאָל גאַר דערווייל דאָס קינד האָבן יאָרן, זאָל גאַר דאָס יידישע טעאַטער אויסוואַקסן און געדויערן, און דאָן, שפעטער, ווען ער וועט שוין שטיין אויף אַ פעסטן באַדן, וועלן געוויס זיך יאָווען נייע טאַלאַנטפולע אויטאָרן, וועלכע וועלן אויסאַרבעטן פאַר דער יידישער בינע ספעציעלע יידישע נאַטור-טרייע לעבנס-דראַמעס.“ (אַרכיוו פאַר דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער, ז"ז 167-265).

אַבער דערווייל, כדי צופרידנזושטעלן דאָס „ווערטע פובליקום“, האָט

גאלדפאדען, נעבעך, געמוזט פארפאסן אַזעלכע מאַכערייקעס ווי „דער מאַן מיט הערנער“, „דעם זייגערמאַכערס קאַפּעלוש“, „האַט־זשע מיר און זייט־זשע מיר געזונט“ און דאָס גלייכן.

אַפּגעווען אין יאַסי אָ יאַר צייט, איז גאַלדפּאָדען מיט זיינע „שפּילער“ אַוועקגעפּאַרן קיין בוקאַרעשט, וואו עס זיינען געווען בעסערע מעגלעכקייטן צו אַנטוויקלען דעם יידישן טעאַטער. דאָרט האָט ער אויך געקראָגן עטלעכע יונגע פּרויען פאַר זיין טעאַטער. ער האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ כאָר פון יונגע משוררים און האָט אָנגעהויבן אויפּפירן דריי־אַקטיקע קאַמעדיעס, ווי „שמענדריק“, „צוויי קוני דעמעלס“, „קאַלדוניע“ און אַנד. אָבער לאַמיר זיך איצט צוריקקערן צו דער צייט, אין יאַר 1878, ווען נחום־מאיר האָט זיך באַזעצט אין אַדעס, ווייל ער האָט געהערט, אַז דאָרט שפּילט אַ יידישער טעאַטער.

ווי מיר האָבן שוין פריער באַמערקט, האָט נחום־מאירן שטאַרק געצויגן צו דער יידישער בינע.

אין אַדעס האָט צו יענער צייט געשפּילט יידיש טעאַטער, אַ גרופּע אַמאַטאָרן, אונטער דער לייטונג פון אַ שוישפּילער מיטן נאָמען ראָזענבערג. אַזוי ווי דאָס שפּילן פון יידיש טעאַטער איז געווען פאַרבאַטן פון דער רעגירונג, זיינען די פאַרשטעלונגען געגעבן געוואָרן אונטערן נאָמען „ליטעראַרישע אַוונטן“.

אברהם גאַלדפּאָדען האָט זיך דאָן געפונען מיט זיין טרופּע אין רומעניע. ווען ער האָט דערהערט, אַז אין אַדעס שפּילט מען יידיש טעאַטער, איז ער באַד אַהין אָנגעקומען און מיטגעבראַכט מיט זיך זיין טרופּע.

ראָזענבערגן האָט זייער ניט געשמעקט גאַלדפּאָדענס אַנקומען. פאַר אַזאַ קאַנקורענט האָט ער זיך זייער געשראַקן. און טאַקע גיך האָבן זיי זיך צעקריגט. די פּאָליציי איז געוואָרן געוואָרן וועגן ראָזענבערגס „ליטע־ראַרישע אַוונטן“ און האָט זיין טעאַטער פאַרמאַכט.

גאַלדפּאָדען איז אַפּגעפּאַרן קיין פעטערבורג. ער האָט צענוזרירט אייניקע פון זיינע פּיעסעס און צוריקגעקומען קיין אַדעס, געדונגען דעם גרויסן מאַרינסקי טעאַטער, אָנגעבנדיק דערביי אַז עס איז אַ דייטשער טעאַטער. דאָרט האָט ער אויפגעפירט זיינע קאַמעדיעס: „די צוויי קוני דעמעלס“, „שמענדריק“, „קאַלדוניע אַדער די כּישופּמאַכעריין“ און אַנדערע פון זיינע שאַפּונגען.

אין זיין טרופּע האָבן זיך דאָן געפונען די שוישפּילער ספּיוואַקאָוסקי,

פינקעל, הער און מאדאם צוקערמאן, ראָזא פרידמאן און אַנדערע.
 דער דירעקטאָר פון טעאַטער איז געווען אַ גריך מיטן נאָמען האַמעראַ.
 ווי עס ווייזט אויס, האָט גאַלדפּאָדען מיטן גריך ניט געקאַנט שטימען. אַפֿ-
 זייענדיק דאָרט אַ קורצע צייט, איז גאַלדפּאָדען אַרויסגעטראָטן פון טעאַטער.
 האַמעראַ האָט אָבער דעם טעאַטער אָנגעהאַטן. ער האָט אַריבערגעבראַכט
 פון רומעניע דעם יונגן, טאַלאַנטפולן שוישפּילער זיגמונד מאַגולעסקאָ, ער
 האָט צוגעצויגן צו זיין טרופּע די שוישפּילער אבא שעהנגאַלד, משה טייך
 און לעאַן בלאַנק, און אויפגעפירט מיט זיי ראַטיינערס „די ליבע פון
 ירושלים“, „די צוויי שמואל שמעלקעס“, אויך ספּעקטאַרס „דאָס פּוילישע
 יינגל“.

שׂמ״ר האָט אָפּט באַזוכט די טעאַטער-פּאַרשטעלונגען. איין אָונט,
 אַרויסגייענדיק פון אַ פּאַרשטעלונג מיט זיין פּריינט א. ב. גאַטלאַבער, האָט
 אים דער לעצטער געפרעגט, פאַרוואָס ער שרייבט ניט אָן קיין פּיעסע פאַר
 דער יידישער בינע. די פּראַגע האָט, ווי עס ווייזט אויס, אויף אים געמאַכט
 אַ שטאַרקן איינדרוק. איך וויל דאָ ציטירן, וואָס שׂמ״ר אַליין האָט וועגן דעם
 געשריבן :

„טאַקע, פאַרוואָס זאל איך ניט פרובירן אַנשרייבן אַ פּיעסע? — האָב
 איך זיך אַליין געפרעגט. איך האָב אָנגעהויבן צו טראַכטן וואָס פאַר אַ
 פּיעסע צו שרייבן, און ביי מיר איז געבליבן, איך זאל שרייבן אַ טעאַטער-
 שטיק פון קליין-שטאַטישן ליטווישן לעבן, אין וועלכן איך זאל שידדערן
 דעם פּאַנאַטיזם פון די קליין-שטאַטישע רבנים, דעם אַכסורד פון די קהלשע
 דעפוטאַטן, און אויך פאַרשטעלן אייניקע סוביעקטן פון יענער פּינצטערער
 צייט.“ (שׂמ״רס „געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין אַדעס“, מענטשן-
 פּריינט, 1891.)

די פּיעסע, וואָס ער האָט אָנגעשריבן, איז געווען אַ דראַמאַטיזאַציע
 פון זיין ראַמאַן „דער יידישער פּריץ“. ער האָט פון דעם געמאַכט אַ
 לעבנס-בידד אין פיר אַקטן. דער שטאַרק-דראַמאַטישער אינהאַלט פונעם
 ראַמאַן, ווי אויך פון דער פּיעסע, איז געווען געבויט אויף דער טעמע:
 „פּוילמעניקעס“ — די יונגע יידישע יינגלעך (קאַנטאַניסטן), וואָס מ'פּלעגט
 כאַפּן, כדי אַוועקצוגעבן זיי פאַר סאַדאַטן. ער האָט דאָרט טאַקע אויך
 פאַרגעשטעלט אין אַ קאַמישן ליכט, די קהלשע דעפוטאַטן, די קליין-
 שטעטלידיקע רבנים, שדכנים און די אַנדערע פאַרשווינען פון יענער צייט.
 ער האָט דער פּיעסע געגעבן דעם זעלבן נאָמען ווי זיין ראַמאַן — „דער
 יידישער פּריץ אַדער דער טרייפּניאַק“.

שמ"ר האָט זיין פּיעסע געבראַכט צו דעם דירעקטאָר האַמעראַ און זי פאַרגעלייענט פאַר אים. זי איז אַזוי געפּעֿן געוואָרן דעם דירעקטאָר, אַז ער האָט זי באַלד אָפּגעקויפט פאַר הונדערט רובל, און צוגעזאָגט דעם אויטאָר צו צאָלן אויך פּופּצן רובל פאַר יעדער פאַרשטעלונג.

איידער די פּיעסע איז צוריקגעקומען פון פּעטערבורג אַ צענזורירטע, האָט זיך האַמעראַ צעקריגט מיט די אַקטיאָרן און איז אַוועק פון טעאַטער. דער ניער דירעקטאָר, וואָס איז אַנגעקומען אויף זיין פּלאַץ, איז געווען יוסף לערנער, אַן אַדוואָקאַט, וועלכער איז פריער געווען דער דירעקטאָר פון אַ פּראַנציוזישן טעאַטער אין בוקאַרעשט, רומעניע.

צו פאַרקלענערן די אויסגאַבן פון טעאַטער, האָט לערנער זיך אַריבער-געקליבן אין דעם קליינעם "רעמעסלענעם" (האַנטווערקער)-קלויב, און זיך גענומען צו דער אַרבעט מיט גרויס ענטוויאַזם. ער האָט צוגעצויגן צו זיין טעאַטער די שווישפּילער הער און מאַדאַם זילבערמאַן, מאַדאַם סאַפּיע גאַדשטיין (שפּעטער קאַרפּ) און הער בויס. ער האָט אויך צוזאַמענגעשטעלט אַ גרויסן כאָר פון יונגע מענער און פרויען, און אַלס אויטאָר פאַרן טעאַטער האָט ער אַנגאַזשירט שמ"ר, אויף אַ מאַנאַטלעכן געהאַלט פון הונדערט מיט פּופּציק רובל.

גאַנצע צוויי חדשים האָט די טרופּע שטודירט דעם "יידישן פּריץ". פּראָבן זיינען געמאַכט געוואָרן צוויי מאַל אַ טאַג, אַזוי אַז די אַקטיאָרן האָבן געקענט זייערע ראַלן אויף אויסנווייניק. עטלעכע מוזיקאַדישע נומערן זיינען אַריינגעשטעלט געוואָרן אין דער פּיעסע, צו וועלכע שמ"ר אַליין האָט פאַרפאַסט די לידער.

עס איז די פּרעמיערע פון "יידישן פּריץ". שמ"ר און זיין פרוי זיצן אין טעאַטער און מיט קלאַפּנדיקע הערצער פאַלגן זיי נאָך דעם שפּילן פון די שווישפּילער: וועלן די אַקטיאָרן געדענקען די ווערטער פון זייערע ראַלן? וועט, חלילה, ניט טרעפּן אַ סיבה מיט די דעקאָראַציעס? וועט די פּיעסע געפּעלן ווערן דעם ערס? אַט די געדאַנקען האָבן אַנגעפּילט זייערע מוחות.

ניט שמ"ר, ניט זיין פרוי און ניט י. לערנער מיט די שווישפּילער, האָבן זיך געקאַנט פאַרשטעלן, אַז די פּיעסע וועט האָבן אַזאַ ריזיקן דער-פאַלג. מיט יאַרן שפּעטער האָט שמ"ר באַשריבן וואָס עס איז פאַרגעקומען אין טעאַטער יענע נאַכט:

"איך אַליין, אַלס פאַרפאַסער פון 'יידישן פּריץ', בין געוויס פּסול פּעדות. ווען איך וועל אַליין דערציילן וואָס דעמאַלט איז געווען, וועט מען

מיר געוויס ניט גלויבן. נאָר די אַקטיאָרן, וואָס האָבן דאָן געשפּילט אין דער פּיעסע, ווי הער מאַגדעסקאָ, שיינגאַלד און מאַדאַם גאַלדשטיין, זיי קאַנען עדות זאָגן, אַז דער דערפאַלג פון דער פּיעסע וואָר אַ ריזענהאַפּטער. מען האָט נאָך ביז יענעם אַוונט ניט געהערט דאָס פּובליקום אַזוי אַפּלאַדירן. מען האָט קיין מאָל ניט געזען אַ פּובליקום אַזוי גערירט ווי דעמאָלט. קיין אויג איז ניט טרוקן געבליבן; אַלע, אָן אויסנאַמען, זיינען געווען אַזוי צופּרידן, דאָס מען האָט יעדן אַקטיאָר און יעדע שווישפּילערין אומצייטיקע מאָל אַרויסגערופן. מיך האָט מען מיד געמאַכט מיט דעם אַרויסרופן. אויך דעם הער לערנער האָט מען עפּנטלעך באַדאַנקט פאַר דעם, וואָס מען האָט אַזאַ שטיק אויפגעפירט. (ש"מ"רס "מענטשן-פּריינט", 1891).

צוליב דעם גרויסן דערפאַלג פון דער פּיעסע, האָט י. לערנער זיך אַריבערגעצויגן אין גרויסן מאַרינסקי טעאַטער, וואו די פּיעסע איז גע- שפּילט געוואָרן יעדן אַוונט גאַנצע צוויי חדשים מיט געפאַקטע הייזער. ש"מ"רס פּאַפּולאַריטעט איז שטאַרק געוואַקסן. גאַנץ אַדעס האָט וועגן אים און זיין טעאַטער-שטיק גערעדט. ער איז געווען גליקלעך וואָס זיין פּיעסע האָט אַזאַ גרויסן פינאַנציעלן דערפאַלג, ווי אויך וואָס זי האָט געהאַט אַזאַ קינסטלערישן דערפאַלג. מען דאַרף ניט פאַרגעסן, אַז דער "יידישער פּרייט" איז געווען פון די ערשטע פּיעסן אין יידישן טעאַטער, וואָס האָט גע- האָט אַן ערנסטן אינהאַלט, און אין וועלכער עס זיינען געשילדערט געוואָרן געוויסע חסרונות, נעגאַטיווע שטריכן פונעם יידישן לעבן אין יענער צייט. אויך איז אין דער פּיעסע צום ערשטן מאָל געמאַכט געוואָרן אַ פּראוואַ צו שידערן ריכטיקע רעאַלע בילדער פון מענטשן.

יא, ש"מ"ר איז געווען גליקלעך, און ניט ווייניקער גליקלעך איז געווען דינה. זי, וועלכע האָט מורא געהאַט, אַז איר אומפּראַקטישער מאַן וועט ניט קאַנען באַזאָרגן מיט ברויט זי און אירע קינדער, האָט שוין איצט גע- וואוינט אין אַ גרויסער, שיינער דירה; האָט געהאַלטן ניט נאָר אַ דינסט- מיידל, נאָר אויך אַן אַם פאַר איר ניי-געבוירענעם יינגעלע, וועמען מען האָט אַ נאָמען געגעבן נאָך זיין ניט-דאַנג פאַרשטאַרבנעם זידן, יצחק- איזיק. איר היים איז איצט געוואָרן דער צענטער פון יידישן אַדעס, וואו משכילים, שרייבער, אַקטיאָרן, מוזיקער און סתם פּריינט, פלעגן זיך צונויפ- קומען און מיט ליבע און רעספעקט אַרומרינגלען איר שיינעם און טאַלאַנט- פולן מאַן.

דער גרויסער ענטוויאָזם, מיט וועלכן די פּיעסע איז אויפגענומען

געוואָרן ביי די טויזנטער יידן אין אַדעס, האָט שמ"רן קלאָר געמאַכט די ליבשאַפט, וואָס דאָס יידישע פּובליקום האָט פאַרן יידישן טעאַטער, ווען, נאַטירלעך, מ'גיט זיי גוטע פּיעסעס. ער האָט באַדויערט וואָס אַחוץ דעם יידישן טעאַטער אין אַדעס, איז אין גאַנץ רוסלאַנד קיין אַנדער טעאַטער ניט געווען.

ער האָט דעריבער באַשלאָסן צו אַרגאַניזירן אַ טרופּע שווישפּילער, וועלכע זאָלן אַרומפאַרן „גאַסטראָלירן“ אין פאַרשיידענע שטעט.

אַבער וואו זאָל ער נעמען אַקטיאָרן פאַר דעם צוועק? די וועלכע ער האָט געקענט און פון וועמען ער האָט געהערט, זיינען געווען אַנגאַזשירט אין זיין טעאַטער, אַדער אין אַ טעאַטער אין רומעניע. ער האָט ענדלעך באַשלאָסן צו אַנגאַנסירן אין די צייטונגען, אַז די יעניקע יונגע מענער און יונגע פּרויען, וואָס האָבן דעם ווילן צו שפּילן אויף דער יידישער בינע, זאָלן זיך מעלדן צו אים.

אין די עטלעכע וואָכן נאָך דעם, איז שמ"רס הויז געווען איבערפּילט מיט קאַנדידאַטן פאַר דער יידישער בינע. ער האָט אויסגעפרובירט זייערע פּיאַיקייטן, געבנדיק זיי קליינע ראָלן אינצושטודירן, און האָט נאָכ דעם אויסגעקליבן די יעניקע, וועלכע האָבן עס געשפּילט מיט מער אַדער ווייניקער טאַלאַנט. צווישן די וועלכע ער האָט דעמאָלט אויסגעקליבן און האָבן זיך שפּעטער אויסגעצייכנט און זיך דערוואָרבן נעמען אויף דער יידישער בינע, זיינען געווען: די הערין געליס, האַלאַניו, קלענער, גאַלובאַק, קויפּמאַן און אַסטראָווסקי; די מאַדאַם געליס, פּרייליין זאַקס און פּרייליין דעוויצקי, די דעצטע — שפּעטער די באַוואוסטע סאַראַ אַדלער, די פּרוי פון גרויסן יעקב אַדלער.

אין דער זעלבער צייט וואָס ער האָט געשריבן ראַמאַנען פאַר עטלעכע „פּירמעס“, און געקליבן און צוגעגרייט יונגעלייט און מיידלעך אויפצוטרעטן אויף דער יידישער בינע, האָט שמ"ר אויך אַנגעשריבן זיין צווייטע פּיעסע, „דער בעל־תשובּה“, אַ דראַמאַטיזירונג פון זיין ראַמאַן מיטן זעלבן נאַמען.

ווען ער האָט די פּיעסע איינגעשטודירט מיט זיין נייער טרופּע, איז ער מיט זיי אַוועקגעפאַרן קיין ניקאָלאַיעוו, כדי דאָרטן זי אויפצופירן. דאָס איז געווען אין פּרילינג, 1881.

קירצלעך נאָך זייער אַנקומען אין יענער שטאָט, איז דער צאַר אַלעקסאַנדער דער צווייטער דערשאָסן געוואָרן אין פּעטערבורג, און אין

יעדיסאָוועטגראַד איז אויסגעבראַכן אַ פּאָגראַם אויף יידן.

די יידישע מאַסן אין רוסלאַנד זיינען אַזוי צעשראַקן און צעטומלט געוואָרן פון די געשעענישן, אַז טעאַטער איז זיי אין קאַפּ ניט געלעגן. שמ"ר האָט אַבער געפילט די אַחריות פאַר זיינע אַקטיאָרן, — אַלע פון זיי אַרעמע יונגע מענטשן, וועלכע האָבן זיך איינפאַך גענויטיקט אין ברויט. האָט ער געדונגען אַ טעאַטער, און אונטער דעם נאָמען פון אַ „דייטשישן טעאַטער“, האָט ער זיין נייע פּיעסע אויפגעפירט. די פּיעסע האָט געהאַט אַ דערפאַלג, אַבער די מורא פאַר אַ פּאָגראַם האָט אוממעגלעך געמאַכט אַנ-צוגיין מיט די פאַרשטעלונגען. מיט אַ גרויסן פינאַנציעלן פאַרלוסט האָט ער פאַרמאַכט דעם טעאַטער. די פּיעסע האָט ער איבערגעגעבן צו די אַקטיאָרן, מיט דער דערלויבעניש אויפצופירן זי וואו זיי האָבן נאָר געוואָלט. ניט פאַרלאַנגענדיק פון זיי קיין האַנאַראַר. די טרופּע האָט אַביסל שפּעטער, ווען עס איז געוואָרן רואיקער, געשפילט די פּיעסע, מיט גרויס דערפאַלג. אין כערסאָן, יעקאַטערינאַסטאַוו, כאַרקאָוו און קיעוו.

דעם זעלבן זומער פון 1881 האָט שמ"ר געקראַגן אַ דערלויבעניש פון דעם גענעראַל-גובערנאַטאָר פון קעשענעוו צו שפילן דאָרט יידיש טעאַטער. מיט אַ טרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון חיימאָוויטש, קאַרפּ, זוקערמאַן, בויקע, נאַכאַמקוס, קויפּמאַן, פּרייליין זאַקס, פּרייליין לעוויצקי און זשעני גאַלדפּאַדען (אַ שוועסטער פון אברהם גאַלדפּאַדען), האָט שמ"ר געעפנט אַ טעאַטער אין קעשענעוו און אויפגעפירט, מיט גרויס דערפאַלג, זיינע פּיעסעס „דער בעל-השובה“ און „דער יידישער פּריץ“. דאָרט האָט ער אויך צום ערשטן מאל אויפגעפירט זיין היסטאָרישע מַעלאַדראַמע „די שפּאַנישע אינקוויזיציע“ און זיין אַפּערעטע „דער נדר“.

ווינטער 1882 האָט זיך שמ"ר מיט זיין טרופּע צוריקגעקערט קיין אַדעס. צוזאַמען מיט אברהם גאַלדפּאַדענען און יוסף פּערנען אַלס שותפים, האָט ער געעפנט דעם גרויסן מאַרינסקי-טעאַטער, און ווידער אַנגעגעבן, פאַרשטייט זיך, אַז עס איז אַ „דייטשער טעאַטער“.

מען האָט צוגעצויגן צו דער טרופּע די טאַלאַנטפולע שוישפילער מאַגדעסקאַ, ספּיוואַקאָוסקי, הער און מאַדאַם גראַדנער און מאַדאַם עדעל-שטיין, און אַנגאַזשירט אַ גרויסן כאַר און אַ גרויסן אַרקעסטער. אין יענעם יאָר האָט גאַלדפּאַדען אַנגעשריבן און אויפגעפירט זיינע צוויי פרעכטיקע ווערק „שולמית“ און „בר-כוכבא“, און שמ"ר — זיינע דערפאַלגרייכע זעבנס-בילדער: „דער קאַטאַרוזשיק“, „אייזערנע פּרוי“, „דער פּראַצענט“

ניק"א און "קאקעטע דאמען". ער האט אויך אדאפטירט און אויפגעפירט גאגאלס בארימטע קאמעדיע "דער רעוויזאָר".

צווישן גאלדפאָדענען און שמ"רן האָט געהערשט אַ זייער פריינטלעכע און וואַרעמע באַציאונג. זיי האָבן איינער דעם אַנדערן טיף רעספעקטירט. יעדער פון זיי האָט זיך אָפגעגעבן מיט אַ געוויסער אַרבעט: גאלדפאָדען — מער אויפן געביט פון אָפערעטע, און שמ"ר אויפן געביט פון דראַמע. אין יענער צייט איז די באַציאונג צום טעאַטער פון אַלעמען, וואָס זיינען געווען מיט אים פאַרבונדן, געווען אַ זייער איבערגעגעבענע. מיינ מוטער פלעגט אָפט רעדן און דערציילן פון יענעם פּעריאָד, וועלכער איז געווען איינער פון די פאַרביקסטע און גליקלעכסטע אין איר לעבן. ווען זי האָט וועגן דעם גערעדט, פלעגט זי אויפלויכטן; אירע אויגן האָבן געגליט און אירע באַקן האָבן געפלאַמט, ווי עפעס אַ פייער וואָרט זיך אין איר אָנגעצונדן. זי האָט דערציילט פון דעם אידעאָליזם, וואָס האָט דעמאָלט געהערשט אין באַצוג צום יידישן טעאַטער, סיי ביי די שרייבער און סיי ביי די אַקטיאָרן. די בינע איז געווען זייער טעמפל, זייער רעליגיע. זי האָט דערציילט פון גאלדפאָדענס און דעם פאַטערס אומדערמידלעכער אַרבעט ביי דער אויפפירונג פון אַ נייער פּיעסע. מען האָט ניט גערוט ביז יעדע איינצלהייט איז געווען פולקאָם. זי האָט איבערגעגעבן פון דער פיינדשאַפטלעכער ליבע צו דער בינע פון אייניקע אַקטיאָרן, ווי מאָגור לעסקאָ, גראַדנער, ספּיוואַקאָוסקי און אַנדערע, וועלכע האָבן אָפט געשפּילט צוויי אַדער דריי ראָלן אין איין פּיעסע, ניט ווייז עס האָבן אויסגעפעלט אַקטיאָרן, נאָר ווייז זיי האָבן אַזוי געגאַרט צו זיין אויף דער בינע.

עס איז אָבער ניט באַשערט געווען דעם דאָרטיקן טעאַטער זיך ווייטער צו אַנטוויקלען. די צאָרישע רעגירונג האָט פאַרבאָטן דאָס יידישע טעאַטער. די טרופע איז פאַנאָדערגעפאַלן. אַ טייל פון די שוישפּילער איז אַוועק קיין רומעניע, אַ טייל — אין אַנדערע לענדער, און אייניקע האָבן זיך געלאָזט קיין אַמעריקע.

מיט יאָרן שפּעטער האָט א. גאלדפאָדען, אין אַ בריוו צום פאַטער, באַריט יענע עפאַכע אין אַדעס, און אונטערגעשטראַכן דעם פאַטערס ביישטייער צו דער אַנטוויקלונג פונעם יידישן טעאַטער. שרייבט גאלד-פאָדען:

"ווען איך בין געקומען מיט מיינע פּיעסעס דאָס ערשטע מאל קיין רוסלאַנד אין אונדזער ציוויליזירטער אַדעס, איז די קריטיק אויף מיר אָנגעפאַלן, וואָס איך פאַשע דעם עולם מיט 'באלאָגאַנשטינע' און גיב

זיי ניט קיין 'לעבנס-דראַמעס'. נאָר איידער איך האָב 'פּאַספּעיעט' מיך אַרומצוקוקן און אָנשרייבן נייע פּיעסעס פאַר דעם נייעם עולם, זייט איר, ה' שייקעוויטש, ווי אַ מלאַך מיר אונטערגעקומען און מיר געהאַלפן, ביז איך וועל מיך אויסרוען, מיט אייערע 'לעבנס-דראַמעס'. ווי געדאַנקט האָב איך אייך פונעם האַרצן, און ווי אַנטזיקט בין איך געווען, ווען איך האָב געזען אויף דער בינע אייערע פּיעסעס: 'יידישער פּריץ', 'בעל-תשובה', 'שקאַנטיסט' און קאַטאַרוזשניק' — ווי מחיה געווען האָט זיך דאָס יידישע פּאַלק, אַז ער האָט דערזען זיינע יידישע טיפן, זיין לשון, זיין לעבן און זיך אַליין." (שמ"רס "נאַציאָן", 1902).

שמ"רס העברייאישע דערציילונגען. גיט אַרויס
 אַ מאָנאַטלעכן זשורנאַל „בילדער פֿון לעבן“
 אין דעם זשורנאַל „דער ליטוואַק“

ווי ער איז נישט געווען פֿאַרנומען מיט שרייבן און אויפֿפירן טעאַטער־
 שטיק, מיט צוציען און דערציען נייע שוישפילער פֿאַר דער ייִדישער בינע,
 מיט אַרומפֿאַרן מיט זיין טרופֿע און געבן פֿאַרשטעלונגען אין פֿאַרשיידענע
 שטעט — פֿונדעסטוועגן האָט שמ"ר געפֿונען צייט צו שרייבן ראַמאַנען און
 דערציילונגען ניט נאָר אין ייִדיש, נאָר אויך אין דער העברייאישער שפּראַך.
 מען דאַרף ניט פֿאַרגעסן, אַז שמ"ר איז געווען אַ משכיל, און האָט
 זייער ליב געהאַט די העברייאישע שפּראַך, אין וועלכער ער האָט אָנגעהויבן
 זיין שרייבערישע קאַריערע. אין יענער צייט האָט ער אָנגעשריבן אַ ראַמאַן
 מיטן נאָמען „הנדהת“, אויך די העברייאישע דערציילונגען: „אחרית
 צדיקים“, „טעות גוי“, „כּוּיָה תּוּחַת כּוּיָה“, „מומר להכעיס“ און אַנדערע.
 אייניקע פֿון זיי זיינען אָפּגעדרוקט געוואָרן אין גאַטלאַבערס „הבוקר אור“.
 שמ"ר האָט אויך פֿאַרפֿאַסט אַ סעריע העברייאישע דערציילונגען אונטערן
 נאָמען „סיפורים פֿון יודקע שמערקעס“, וועלכע האָבן געהאַט אַ גרויסן
 לייטעראַרשן דערפֿאַלג. זיי זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אין דער דייטשער
 שפּראַך דורך דר. שלמה מאַנדעלקערן, און זיינען דערשינען אין דער
 דייטשער „אַלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס“.

דער גרויסער דערפֿאַלג פֿון זיינע ייִדישע און העברייאישע דער־
 ציילונגען און ראַמאַנען האָט רייך געמאַכט זייערע אַרויסגעבער, אָבער ניט
 זייער שרייבער. שמ"ר האָט באַקומען אַ נישטיקן האַנאַראַר, און עס איז
 אים גאָר קיינמאַל אויפֿן זינען ניט אַרויף צו פֿאַדערן מער.
 ווען דער ייִדישער טעאַטער איז פֿאַרמאַכט געוואָרן, און שמ"ר האָט
 פֿאַרלאָרן די הכנסה וואָס ס'האַט אים אַריינגעבראַכט, האָט ער באַשלאָסן
 אַרויסצוגעבן אַ מאָנאַטלעכן זשורנאַל, מיט דער האַפּענונג צו פֿאַרבעסערן
 זיין עקאָנאָמישע לאַגע.

אין יענער פינצטערער צייט אין רוסלאַנד, איז געווען פאַרבאָטן אַרױסצוגעבן אַ זשורנאַל אין ייִדיש. די רעגירונג האָט ניט געוואָלט, אַז די ייִדישע באַפעלקערונג זאָל זיך גױסטיק און קולטורעל אַנטוויקלען. ווי אַזױזשע האָט ש״ר געקאַנט אַרױסגעבן אַ זשורנאַל? ער האָט „באַ-שווינדלט“ די רעגירונג אױפֿן פּאַלגנדיקן אױפֿן: ער האָט דעם זשורנאַל אַ נאָמען געגעבן „בילדער פֿון לעבן“ מיט אַן אונטער-קעפל: „כאַראַק-טעריסטישע דערציילונגען, קאַמעדיעס, פּאַלקס-לידער, אַנעקדאָטן, גרױסע העכסט-אינטערעסאַנטע ראַמאַנען און עפּיגראַמען“. אױף יעדן נומער איז געווען אַנגעגעבן וועלכער טײל עס איז. אין דער אמתן האָט דער זשורנאַל געהאַט פּאָליטישע און פּאַפּולערע וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען, אױפֿ-קלערונגען וועגן נאַטור, פעליעטאַנען, עפּיגראַמען א. א. וו. דאָס אַלץ האָט ש״ר אַליין אַנגעשריבן. קײן ראַמאַנען זײנען אין זשורנאַל ניט געווען. דער זשורנאַל איז דערשינען אַ יאָר צײַט. עס שרײַבט א. וועוואַרקאַ: „די דאָזיקע 'בילדער פֿון לעבן' קאַנען גערעכנט ווערן פֿאַר די פּאַרגײער פֿון די באַרימטע פרעסע 'בלעטלעך'." (רעוויזיע, ז. 55.)

עס איז סוף 1884.

מיטן פאַרמאַכן פֿונעם ייִדישן טעאַטער, האָט די שטאַט אַדעס פּאַרלאָרן איר חן בײַ ש״רן. ער האָט שטאַרק געבענקט נאָך דעם רושיקן טעאַטער-לעבן. ער האָט געבענקט צו שרײַבן טעאַטער-שטיק, צו מאַכן פּראָבן און אױפֿצופירן זײנע, ווי אױך גאַלדפּאַדענס, פּיעסעס. ער האָט אַפּילו גע-בענקט נאָך די האַרץ-קלאַפּענישן, וואָס ער האָט געשפּירט בײַ דער פּרעמיערע פֿון די אױפֿפירונגען פֿון זײנע פּיעסעס. אַן דעם אַלעמען איז אַדעס פֿאַר אים געוואָרן גרױ און לאַנגווייליק.

אין דער דאָזיקער שטימונג, האָט ער אײן טאַג דערהאַלטן אַ בריוו פֿון קיעוו, וואָס האָט אים געגעבן אַ זיסן ציטער פֿון דערוואַרטונג. דער בריוו איז געווען פֿון דער פּירמע לעווין-עפּשטיין, אין וועלכן ש״ר איז אײנ-געלאָדן געוואָרן צו קומען קײן קיעוו מיטן צוועק, אַז ער זאָל שרײַבן פֿאַר זײ ראַמאַנען.

קיעוו! ש״ר האָט געהערט אַ סך פֿון אַט דער שטאַט. ער האָט געוואוסט, אַז עס איז אַ גרױסע און זײער שײנע שטאַט, אין וועלכער עס געפֿינט זיך אַ גרױסע ייִדישע באַפעלקערונג.

אונדזער פאטער שמ"ר

א געדאנק איז אים דורכן קאפ דורכגעלאפן: אפשר וועט ער קאנען אין קיעוו ארגאניזירן א יידישן טעאטער?
ער האט זיך באראטן מיט דינהן וועגן אריבערפארן אהין, און פאר-געלייגט, זי זאל מיט אים מיטפארן. ניין, פאר איר וועט זיין אוממעגלעך צו פארן מיט אים און איבערלאזן די פיר קינדערלעך מיט דער דינסט-מיידל און אים, און צו פארבלייבן אין אדעס אן איר מאן האט זי אויך ניט געוואלט.

שמ"ר האט זיך פארטראכט: ווי וואלט געווען, ווען זי און די קינדער זאלן פארן אויף א באזוך קיין פינסק אויף א קורצער צייט?
דער פלאן איז דינהן געפעלן געווארן. שוין זעקס יאר ווי זי האט פארלאזן די שטאט פון איר געבורט. שוין אזוי לאנג ניט געזען די עלטערן, די שוועסטער, די ברידער און פריינט, וועמען זי האט דארט איבערגעלאזן. מאן און ווייב האבן זיך גענומען גרייטן צו זייערע ריזעס. די זאכן זיינען פארפאקט געווארן; דאס מעבל און די שטוב-זאכן זיינען פארשלאסן געווארן; דאס דינסט-מיידל און די אים זיינען אוועקגעשיקט געווארן. אפ-געזעגנט זיך מיט זייערע פריינט און באקאנטע, האבן זיך די וועגן פון דינהן און נחום-מאירן צעשיידט: אירער — אין דער ריכטונג פון איר געבורט-שטאט פינסק, און זיינער — אין דער ריכטונג פון דער אומ-באקאנטער און פיל-צוזאגנדיקער שטאט — קיעוו.

קאפיטל 13

שמ"ר דער ציוניסט

פון זיין פריסטער יוגנט, איז שמ"ר געווען א ציוניסט. ער איז געווען גוט באקאנט מיט דער גלאַררייכער פאַרגאַנגענהייט פון זיין פאָלק און לאַנד, און זיין האַרץ האָט געבליטיקט אויף דעם פינצטערן גורל פון זיי ביידן. אין העברייאישע שירים, ווי אויך אין אַרטיקלען און אין יידישע לידער, האָט ער אויסגעגאַסן דעם ווייטיק, וואָס האָט זיין האַרץ אָנגעפילט:

„וואו נעמט מען צו וויינען אזוי פיל טרערן,
צו באַוויינען ציון ווי אַ געטרייע קינד?
פאַרדונקלט איז איר הימל און אירע שטערן,
שוואַרץ און פאַרוויסטעט שטייט זי אַצינד.

זי הייסט שוין ניט ווירטין, ניטאָ שוין די יאַרן,
ביי אירע דינסטן, איז זי אַ דינסט געוואָרן;
פאַרשוואַנדן איז איר כבוד, איר שיינקייט, איר פראַכט,
זי איז איצט געוואָרן צו שפּאַט און צו שאַנד,
יעדערער מאַכט חזק, יעדערער לאַכט
פון בת-ציון, מיין פאַטערלאַנד.“

ווי אַ הייסער נאַציאָנאַליסט, איז זיין גרויסער באַגער געווען, אַן אַרץ-ישראל זאַל צוריק אויפגעריכט ווערן, און אַז די פאַרוואַגלטע יידן זאַלן זיך צוריק אומקערן צו זייער אַלטער היים. ער האָט עס באַטראַכט ווי דעם איינציקן וועג, אין וועלכן די יידישע פראַגע קאָן געלייט ווערן. אין קיעוו האָט ער אָנגעשריבן אַ ראַמאַן, אין וועלכן ער האָט די דאָזיקע אידייע פראַפאָגאַדירט. ער האָט אַ נאַמען געגעבן דעם ראַמאַן „אַ רפואה פאַר דער מכה“, די רפואה איז באַשטאַנען אין צוריקקערן זיך פון די יידן קיין אַרץ-ישראל.

אונדזער פאטער שמ"ר

אַט האָבן מיר שמ"רס אַ ליד, וואָס באַווייזט אונדז קלאַר זיינע געפילן
צו ארץ-ישראל :

״ווער וויינט דאָס און שרייט מיט אַ ביטערן קול
און רייסט מיט איר יאָמער דעם הימל ?
ווער גיסט דאָס טרערן גאַר אָן אַ צאַל,
גערויבט איז איר שלאָף און איר דרימל ?

באַקאַנט איז די שטימע, דער אַטמער קלאַנג,
איר הערט דאָס אין יעדער מדינה.
דאָס וויינט און קלאַנגט שוין לאַנג, זייער לאַנג
די מוטער פאַדעסטינע.

וויי איז מיר און ווינד !
זאָגט, וואו איז מיין קינד ?
אַוואו איז ער פאַרשוואונדן ?
שוין צוויי טויזנט יאָר
טראַג איר, מוטער, נאָר
אַ האַרץ מיט שווערע וואונדן.

טאָ גיט מיר אָפּ מיין גליק,
מיין קינד גיט צוריק !
מיין גאַנצער לעבן, מיין טרייסט איז ער.
וויפל איז דער שיעור.
צו פלאַגן זיך און מיר ?
מיין קינד, קום שוין אַהער.

געבראַכט האָט מען מיר אַ גרוס פון מיין קינד,
אַז ער איז מיט מעלות כסדר.
ער לערנט אַלץ אויס גיך און געשווינד
און איז דער בעסטער אין חדר.

זיין חכמה איז גרויס, שטאַרק דער פאַרשטאַנד,
דער שכר איז זייער אַ גלייכער.
און ווי נאָר ער קומט אַריין אין אַ לאַנד,
מאַכט ער זי שענער און רייכער.

ר א ז ע ש א מ ע ר - ב א ט ש ע ל י ס

ער מאַכט מאַסן געלט,
ער מאַכט רייך די וועלט,
און אליין איז ער אין סכנות.
מען נוצט אים נאָר אויס,
מען וואַרפט אים אַרויס,
מען האָט אויף אים קיין רחמנות.

טאָ זיי־זשע שוין קלוג, און זאָל זיין גענוג
זיך דרייען אין גלות אַזוי ווי אַ ווינט.
וויפֿל איז דער שיעור צו פּלאַגן זיך און מיר?
צו מיר, אָ, צו מיר, קום מיין קינד.

דערציילט האָט מען מיר, אַז גאָר אַן אַ סוף
פּלאַגט מען די אייניקלעך מיינע.
מען שלאַכטעט, מען קוילעט אַזוי ווי די שאַף
יענקעלעס קינדער די פיינע.

ניטאָ איין אָרט אויף דער גאַנצער ערד
וואו זיי האָבן ניט געליטן.
ניטאָ איין פּאַלק, וואָס האָט מיט זיין שווערד
יענקעלעס פלייש ניט געשניטן.

זיינע הייזער פאַרברענט,
זיינע טעכטער געשענדט,
קינדערלעך געוואַרפן אין פּלאַמען.
פון צרות אַן עק, פון שטענדיקער שרעק
פאַרגעסן האָט ער זיין מאַמען.

נו, גיב־זשע זיך אַ ריר
און קום גיך צו מיר,
גענוג שוין זיין טויב און בלינד.
וויפֿל איז דער שיר צו פּלאַגן זיך און מיר?
צו מיר, אָ, צו מיר קום, מיין קינד.

אונזער פאטער שמ"ר

א גאנץ יאָר איז שמ"ר אָפּגעווען אין קיעוו, אָבער זיין חלום צו אַרגאַניזירן דאָרטן אַ ייִדישן טעאַטער איז ניט פאַרווירקלעכט געוואָרן. סוף יאָר, ווען די פירמע לעווין-עפשטיין האָט זיך אַריבערגעצויגן קיין וואַרשע, איז ער מיט זיי מיטגעפאָרן, און ווידער אַמאָל צוליב דער זעלבער סיבה, וואָס האָט אים געבראַכט קיין קיעוו: ער האָט זיך דערוואוסט, אַז אין וואַרשע שפּילט אַ ייִדיש טעאַטער.

דאָס מאָל איז ער ניט אַנטוישט געוואָרן, ווייל אַ ייִדיש טעאַטער האָט דאָרט טאַקע געשפּילט אונטער דער דירעקציע פון די שוישפּילער הער און מאַדאַם טאַנצמאַן.

צוויי יאָר איז שמ"ר אָפּגעווען אין וואַרשע. ער פלעגט אָפט באַזוכן זיין פאַמיליע אין פּינסק, און פאָרן צוריק קיין וואַרשע, צום ייִדישן טעאַטער. דורך דער צייט, וואָס ער האָט דאָרט פאַרבראַכט, זיינען אַלע זיינע פּיעסעס אויפגעפירט געוואָרן מיט גרויס דערפאַלג. ער האָט דאָרט אויך אויפ־געפירט זיין ניי טעאַטער־שטיק „די געטרייע פרוי“ — אַ דראַמאַטיזירונג פון זיין ראַמאַן „דער בלוטיקער אַדיע“.

אין יאָר 1887, ווען שמ"ר איז אַנגאַזשירט געוואָרן ביים גרויסן פאַר־לאַג האַלמנאָה וואַחים ראָם אין ווילנע, צו שרייבן דאַמאַנען אויסשליסלעך פאַר אים, איז ער אַוועקגעפאָרן אין יענער שטאָט, וואו ער האָט פאַרבראַכט ביי אַ יאָר צייט.

זומער 1888 האָט זיך שמ"ר צוריקגעקערט צו זיין פאַמיליע קיין פּינסק.

נ. מ. שייקוויטש, שמו"ר

אין דער עלטער פון 42 יאָר, אין יאָר 1888

פּערטער פּייל

עראינערונגען
וועגן מיין פאָטער שמײַר

קאפיטל 14

דער ינערונגען

ווען איך קער זיך אום מיט מיין בליק צו דער פארגאנגענהייט און פרוביר ארויסצוברענגען דאס ערשטע געדעכעניש, וואס איך האב פון מיין פאטער, זע איך פאר זיך א גרויס פענצטער, ביי וועלכן איך בין געשטאנען אויף א שטוף, און מיט א קלאפנדיק הערצל אויסגעקוקט זיין אַנקומען פונעם וואַקזאַל.

דאָס איז געווען אין פּינסק, אין יאָר 1888. דער פּאָטער, וואָס איז געווען פּאַרבונדן מיט דעם ווילנער פּאַרלאָג "ראָם" און האָט אין ווילנע פּאַרבראַכט אַ לענגערע צייט, האָט עס פון דאָרטן באַדאַרפט אַנקומען. איך בין דאָן אַלט געווען אַ יאָר פינף־זעקס, אָבער איך געדענק מיט אויסערגעוויינלעכער קלאַרקייט יענעם מאָמענט.

איך געדענק קלאָר מיין פּריידיקן אויסגעשריי, ווען די דראָזשקע, אין וועלכער מיין פּאָטער איז געזעסן, האָט זיך אָפּגעשטעלט ביים הויז. לעבן פּאָטער איז געזעסן מיין מוטער און מיין ברודער אברהם, דאָן אַ יינגל פון אַ יאָר דרייצן, וועלכע האָבן באַגעגנט דעם פּאָטער אויפן וואַקזאַל. ווען זיי זיינען אַריינגעקומען אין הויז, זיינען זיי באַגעגנט געוואָרן מיט אויסגעשרייען פון פּרייד פון מיינע ביידע שוועסטערלעך, מאַניעלע, חנהלע, און מיר.

איך געדענק קלאָר דעם פּאָטערס אויסזען פון יענער צייט: אַ הויכער, אַ פעסט־געבויטער, מיט אַ קורץ־געשוירן בלאַנד בערדל, שוואַרצע האָר, אַ הויכער ווייסער שטערן און לאַנדליקע גרוי־בדויע אויגן. געטראָגן האָט ער אַן אַנצוג פון גרויען געקעסטלטן שטאָף, און אַ ווייכן גרויען הוט.

ער האָט מיינע שוועסטערלעך צערטלעך געקושט, און איך געדענק מיין פּרייד, ווען ער האָט מיך אויפגעהויבן און האַרציק אָנגעקושט.

מיט דעם צוריקער פונעם פּאָטער אַהיים, איז דאָס שטיף לעבן ביי אונדז אין הויז געוואָרן אַ גאַנץ אַנדערש. כמעט שטענדיק איז עס געווען פול מיט מענטשן — די מיטגלידער פון מיין מוטערס פּאַמיליע, ווי אויך

פארשיידענע פריינט און באקאנטע. אין די אַוונטן פלעגט קומען צו אונדז דער שטאַט-חזן מיט זיינע משוררים, און די לידער, וואָס זיי האָבן געזונגען, — חזנישע, טעאַטער- און פּאָדקס-לידער, — געדענק איך נאָך ביז היינטיקן טאָג. אַך, ווי שווער עס איז געווען דעמאָלט פאַר אונדז קינדער צו גיין שלאָפן, ווען אין שטוב איז געווען אַזוי פרייעך און דעבעדיק און פול מיט געזאַנג! דער זודיקער סאַמאָואַר איז געשטאַנען אויפן טיש, און דער מאַמעס פּלאָדן און פוטער-קיכלעך פלעגן אַזוי גוט שמעקן, וויינענדיקע, פּראָטעסטירנדיקע, פלעגן מיר, איך און מיינע שוועסטערדער, זיך לייגן אין אונדזערע בעטלעך, און מקנא געווען דעם ברודער, וואָס אים האָט מען דערלויבט צו זיין אויף.

מיין מוטער איז געווען זייער אַ שיינע: אַ הויכע, אַ שיינ-געבויטע, מיט ברוינע לעבעדיקע אויגן, מיט ברוינע זידענע האָר, וואָס זי האָט פאַרקעמט הויך אויפן קאַפּ. זי פלעגט זיך געשמאַקפול קליידן, און איז געווען, וואָס מען רופט אַן אַ „דאַמע“. זי איז ניט געווען קיין צוגעלאָזענע, — אַ ביסעלע שטרענג, און מיר, קינדער, האָבן אַ ביסעלע מורא געהאַט פאַר איר.

דערפאַר אָבער האָבן מיר ליב געהאַט אונדזער פּאָטער. ער איז געווען צערטלעך און האָט אַרויסגעוויזן אונדז, קינדער, אַ סך ליבע. ער פלעגט זיך מיט אונדז שפילן, האַלדזן און קושן, און ניט איין מאָל אונדז געמאַכט וויינען פון אַ קוש, וועלכער האָט געלאָזט צייכנס פון זיינע ציינער אויף אונדזערע בעקלעך.

דער גרעסטער „קרובן“ פון אונדז אַלעמען איז געווען מיין שוועסטערל חנהלע. זי איז געווען די יינגסטע, אַ ווייכניקע, אַ גראַבינקע, מיט וואונדער-באַרע צוויי שוואַרצע גרויסע אויגן. מיט איר האָט ער געמאַכט אַ סך שפּאַס: ער האָט איר איינגערעדט, אַז זי „לייגט אייער“, — ווען זי פלעגט אויפשטיין פון אַרט, פלעגט דאַרטן ליגן אַן איי, וואָס ער האָט אונטער-געוואָרפן. דאָס ערשטע מאָל, ווען דאָס האָט פאַסירט, האָט זיך חנהלע שטאַרק פאַרשעמט. אָבער ביסלעכווייז איז זי אַזוי צוגעוואוינט געוואָרן צו געפינען אַן איי אויף איר שטול, אַז זי פלעגט שוין אַליין זאָגן: „פּאַפּא, איך האָב שוין ווידער געלייגט אַן איי.“ איין מאָל האָט זי, צו איר איבער-ראַשונג, געפונען אויף איר שטול אַ הערינג אָנשטאַט אַן איי. נו, נו, האָבן מיר דאָס אַלע געלאַכט! אָבער מער פון אַלעמען האָט געלאַכט דער פּאָטער, — אַזוי שטאַרק געלאַכט, אַז טרערן האָבן זיך געגאַסן פון זיינע אויגן.

זייער שטארק האבן מיר ליב געהאט צו הערן די מעשיות, וואס ער פלעגט אונדז דערציילן. ווי נאָר ער האָט זיך צוגעצייגט אויף דער סאָפּע, פלעגט אונדזער דריילינג אים באַפּאַך, ער זאָל אונדז דערציילן אַ מעשה. וואָס פאַר אַ וואונדערבאַרע מעשיות מיר פלעגן הערן, און ווי ער פלעגט זיי אונדז דערציילן! מיר זיינען געשפרונגען פון באַגייסטערונג און אינר טערעס. נאָר אין די סאַמע אינטערעסאַנטסטע מאַמענטן, פלעגט ער פּלוצלינג איבערהאַקן, און זיך בעטן ביי אונדז, מיר זאָלן אים לאָזן שלאָפן, און אַז ער וועט דאָס איבעריקע דערציילן מאַרגן. דערביי האָט ער זיך איבער געדרייט מיטן פנים צו דער וואַנט, און זיך געמאַכט שלאָפנדיק. האָבן מיר אָנגעהויבן אַ געבעט, ער זאָל ווייטער דערציילן, און דערביי אים שלעפּן ביי די הענט, קלאַפּן אין געזיכט, און גלאַט אַזוי טרייסלען. דאָן פלעגט ער מיט אַ באַהאַלטענעם געלעכטער עפענען די אויגן און פרעגן, וואו ער האָלט. פלעגן מיר אַלע מיט אַמאָל אים אָנהויבן צו דערמאָנען. מאַכט ער זיך ניט-פאַרשטייענדיק. און וואָס מער מיר דערמאָנען אים, אַלץ מער פאַרגעסט ער. אַבער, ווען ער האָט זיך שוין „דערמאָנט“, זיינען מיר באַ- לוינט געוואָרן מיט דעם איבעריקן טייל פון דער מעשה, וואָס האָט אונדזערע הערצלעך אָנגעפּיִשט מיט פאַרגעניגן און פרייד.

אַפט פלעגט ער ביי אונדז פאַרלאַנגען מיר זאָלן איבערדערציילן זיינע אַ מעשה. מיר האָבן דאָס געטאָן מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט און מיט דער זעלבער מימיקע און באַטאָנונג, ווי זיינע. ניט אַלע מאָל אַבער איז עס אונדז אַזוי לייכט אָנגעקומען, צו ליב זיין שטיפּערישקייט. איין מאָל, צום ביישפּיל, האָט ער געהייסן מאַניעלען אים איבערדערציילן די „מעשה מיטן האָן“. האָט זי אָנגעהויבן:

— אַמאָל איז געווען אַ טאַטע מיט אַ מאַמע. האָבן זיי געהאַט אַ מיידל, ביי וועלכן עס האָט באַדאַרפט זיין תנאים. האָט מען זי געשיקט צו אַ שוחט קוילענען אַ האָן. גייענדיק אַהין, איז דער האָן אַריינגעפּלויגן אין אַ פּאַסטקע...

דאָ האָט איר דער פּאַטער אונטערבראַכן:

— וואָרט אַ ווייטע, מאַניעלע. ביי וועמען האָט באַדאַרפט זיין תנאים,

ביים האָן?

— ניין, ניט ביים האָן. — ענטפּערט מאַניעלע, — ביים מיידל.

— ביי וועלכער מיידל? — פרעגט זי דער פּאַטער מיט פאַרוואונדערונג.

— ביי דעם מיידל, וואָס דער טאַטע מיט דער מאַמע האָבן געהאַט, —

ענטפּערט מאַניעלע.

— וואס פאר א טאטע מיט א מאמע?

הויבט מאניעלע ווידער אן דערציילן די מעשה פון אנהויב. און ער הויבט איר ווידער אן שטעלן פראגן. ווען ער שטעלט איר די פראגע: — ווי אזוי קאן א מיידל אריינפליען אין א פאסטקע? — שרייט שוין מאניעלע אויס מיט כעס:

— ניט דאס מיידל איז אריינגעפלויגן אין דער פאסטקע, נאר דער האָן! — און צעוויינט זיך אויפן קול.

צעלאַכט זיך אונדזער שטיפערישער פאטער, כאַפט זי אַרום און הויבט זי אן קושן.

אַלע מעשיות, וואָס ער פלעגט אונדז דערציילן, האָבן געהאַט אין זיך אַ מאַראַל: ניט צו זאָגן קיין ליגן! צו זיין גוט צו אַן אַרעמאָן! ניט צו פאַרזאַנגען צופיל, ווייל דער, וואָס פאַרזאַנגט צופיל, וועט גאַרניט האָבן, א. אַז. וו. די ווירקונג, וואָס די מעשהלעך האָבן געהאַט אויף אונדז, איז אומבאַשרייבלעך.

ביז היינטיקן טאָג פילן מיר זייער מאַראַלישע ווירקונג!

דעם זעלבן יאָר וואָס ער האָט זיך צוריקגעקערט קיין פּינסק, האָט דער פאטער דאָרט אַרגאַניזירט אַ יידיש טעאַטער.

די טעאַטער-געביידע איז געשטאַנען אין אַ סאָד, פּוּל מיט הויכע ביימער און פּרוכט-ביימלעך. די געביידע איז געווען אַ הילצערנע, מיט לאַזשעס פון ביידע זייטן פון דער בינע. קיין הינטערשטע וואַנט צו דער געביידע איז ניט געווען, ווייל דאָרטן איז געווען צוגעבויט די „גאַליאַרקע“, אַ מין סאַרט הילצערנער בריק, פון וואָנען מען האָט געקאַנט זען די בינע. קיין שטולן אָדער בענק זיינען אויף דער „גאַליאַרקע“ ניט געווען.

די טרופע, וואָס דער פאטער האָט צוזאַמענגעשטעלט, איז געווען אַ גרויסע. זי איז באַשטאַנען מערסטנס פון שוישפילער, מיט וועמען ער האָט זיך געטראָפּן אין וואַרשע. צווישן די שוישפילער האָבן זיך געפונען: עליאַס ראַטשטיין, אַ גוטער זינגער; שליפערשטיין, אַ כאַראַקטער-קאַמיקער; פיינשטיין, פּישזאַן, בערמאַן און אַנדערע. די פּרימאַדאַנע איז געווען פּריילין אַדעלע זינגער (שפּעטער פּראַנט), וועלכע האָט פאַרמאַגט אַ שיינע סאַפּראַנאַ-שטימע. דער פאטער האָט אויך צוזאַמענגעשטעלט אַ כאַר פון יונגע מענער און פרויען. צווישן די יונגעלייט האָבן זיך געפונען עטלעכע משוררים פון דער פּינסקער שול.

די פּיעסעס, וועלכע מען האָט אויפגעפירט, זיינען געווען דעם

דינה — שמירס פרוי

50 יאָר אַלט

פאָטערס: „דער בעל־תשובה“, „יידישער פריץ“, „א קלאַפּ פאַר אַ קלאַפּ“, און „פּראָצענטניק“, ווי אויך א. גאַלדפאָדענס „שולמית“, „קאַדוּניע“, און „דאָקטאָר אַלמאַסאָדע“.

עפעס ווי אַ מעשה פון „טויזנט און איין נאַכט“ איז יענע צייט פאַר מיר פאַרבליבן. די קאַלירטע לעמפלעך פון דער בינע; דער סאַמעטענער פאַרהאַנג, וועלכער האָט זיך אויפגעהויבן און אַרונטערגעלאָזן צווישן די אַקטן; די מוזיק; די אַקטיאָרן; די הונדערטער מענטשן, וואָס זיינען געקומען אין טעאַטער; דער גרויסער גאַרטן מיט די שמעקנדיקע פּרוכט־ביימער; דער הויכער גוי מיטן רויטן העמדל, וועלכער פלעגט אונדז פאַר־קויפן „סאַכאַרנע מאַראָזשענע“ („אייד־קרים“) פון אַ פעסל, וואָס ער פלעגט טראָגן אויפן קאַפּ. היינט די פּראָבן, וואָס מען פלעגט אין אונדזער הויז מאַכן! מיר, קינדער, האָבן ליב געהאַט צו זען, ווי אונדזער פאָטער דערנט די אַקטיאָרן וואָס צו טאָן, ווי צו גיין, וואו צו שטיין! אָבער נאָך מער פון אַרץ האָבן מיר ליב געהאַט צו הערן, ווי די אַקטיאָרן זינגען די לידער וואָס אונדזער פאָפּאָ האָט פאַרפאַסט. אַ כישופּדיקע צייט איז דאָס פאַר אונדז געווען! אַן אומפאַרגעסלעכע צייט!

דער יידישער טעאַטער האָט געמאַכט אַ גרויסן רושם אין פינסק. יונג און אַלט זיינען געלאָפּן זען די פאַרשטעלונגען. עס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס די איינוואוינער פון פינסק האָבן געזען יידיש טעאַטער. אָפילו דער רוסישער פּאָליצמייסטער מיט זיינע מקורבים פלעגן אָפט קומען אין טעאַטער צו די פאַרשטעלונגען. וואו מען איז געגאַנגען און וואו מען איז געשטאַנען, האָט מען געהערט זינגען די טעאַטער־לידער, און געהערט שמועסן וועגן די פּיעסעס, וואָס מען האָט אויפגעפירט. עפעס איז דאָס גרויע אַלטעגלעכע לעבן פון דעם בלאַטיקן שטעטל פינסק אויפגעפרישט און אויפגעמונטערט געוואָרן.

לאַנג האָט דער טעאַטער גיט עקזיסטירט. נאָכן זומער האָט דער פאָטער אים פאַרמאַכט. עס האָט אים געלאָקט צו גרעסערע זאַכן. אים האָט געצויגן אין די ברייטערע וועלטן.

אין יענער צייט איז ער פאַרוואָרפן געוואָרן מיט בריוו פון אַמעריקע. יידישע אַקטיאָרן האָבן אים איינגעלאָזן צו קומען אַהין, צו זייער טעאַטער אין ניו־יאָרק.

קאפיטל 15

שמ"ר פארט קיין אמעריקע

פארן קיין אמעריקע אין יענער צייט איז געווען אַ ריזיקע, עפעס אַ מוראדיקע זאך, — עס האָט געמיינט איינפאַך דאָס לעבן איינשטעלן. דער פּאַטער האָט אָבער באַשלאָסן צו פּאַרן, און איז טאַקע געפּאַרן. אין שפּעטערדיקע יאָרן האָט ער אונדז דערקלערט, אַז ער איז אַהין געפּאַרן צוליב אונדז, קינדער, כדי צו שאַפן פּאַר אונדז בעסערע מעגלעכקייטן זיך צו בילדן און אַנטוויקלען.

דעם טאָג פּאַר זיין אָפּפּאַר איז ביי אונדז אין הויז געווען ווי ערב יום-כיפור. דאָס הויז איז פּול געווען מיט מענטשן, וואָס זיינען געקומען זיך געזעגענען מיט אים. אַלע האָבן געוויינט — מיין מוטער, אירע עלטערן, די ברידער, שוועסטער און פּריינט. אַפילו אונדזער דינסטמיידל, באַשע, האָט פּאַרגאַסן ביטערע טרערן.

מיר, קינדער, זיינען נאָך געווען צו יונג צו פּאַרשטיין די באַדייטונג פון דעם שרייט, וואָס אונדזער פּאַטער גייט מאַכן. מיר זיינען אָבער אַ היפש ביסל צעטומלט געווען פון דעם אַלעם, וואָס עס האָט זיך געטאָן ביי אונדז אין הויז. אָבער ווען איך האָב דערהערט, ווי דער זיידע דערציילט דער מאַמען, אַז דער פּאַטער האָט „פּאַרסטראַכירט“ זיין לעבן אין פּאַל אויב מיט אים וועט עפעס פּאַסירן אויף דער רייזע, האָב איך זיך שטאַרק דער-שראַקן. ליגנדיק אין בעט יענע נאַכט נאָך מיין פּאַטערס אָפּפּאַרן, ווען איך האָב דערהערט דאָס ווייטע טרויעריקע פייפן פון דער באַן, האָב איך ביטער געוויינט. איך האָב געטראַכט, אַז אויף דער באַן זיצט מיין טייערער פּאַפּע, אַז ער פּאַרט ווייט אַוועק פון אונדז, און אַז מיר וועלן אים ניט זען פּאַר אַ לאַנגער, לאַנגער צייט.

און אַט איז געקומען פּסח, דער ערשטער סדר. מיין מוטער, ברודער, מיינע ביידע שוועסטערלעך און איך זיצן אַרום טיש אומעטיקע, מיט פּאַר-קלעמטע הערצער, ווייל דער פּאַפּע איז ניט מיט אונדז, נאָר ווייט, ווייט ערגעץ אויפן ים. מיין מוטער זאָגט די הגדה, און הייסע טרערן גיסן זיך פון אירע אויגן. זי באַרואיקט זיך, הייסט אונדז עסן אַלע גוטע זאַכן, וואָס

די דינסט דערלאנגט, אבער מיר האָבן ניט קיין אָפעטיט. די מוטער הויבט אָן זינגען „חד-גדיא“ און הייסט אונדז מיטזינגען, אָבער עס זינגט זיך נישט. ווי קאָן מען זינגען, ווען דער פּאָפּאָ איז ניטאָ? אַ טרויעריקער, זייער טרויעריקער סדר איז עס געווען אָן אים.

אַ יאָר צייט זיינען מיר געווען אין פינסק אָן אונדזער פּאָטער, אָבער מיר האָבן אים אויף איין ווייזע ניט פּאַרגעסן. מיר האָבן שטענדיק גערעדט וועגן אים, און אַרויסגעקוקט אויף זיינע בריוו. ער האָט געשריבן צו דער מוטער, אַז ער איז אין ניו-יאָרק אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס פּאַראַד. ניט נאָר דורך די אַקטיאָרן, נאָר אויך דורך די דעמאָקראַטיקע צייטשריפטן און בכלל — דורך דעם יידישן עולם, און אַז צו זיין קבלת-פנים האָט מען אויפגעפירט זיין פּיעסע „די קאָקעטע דאַמען“, וואו ער איז באַגריסט גע-וואָרן מיט שטורעמדיקע אַוואַציעס. ער האָט אויך מיטגעטיילט, אַז ער איז געוואָרן אַ שותף מיט די שוישפּילער זיגמונד מאַגלעסאָ און זיימאָויטש (היינע) אין זייער טעאַטער אין ניו-יאָרק, און אַז זיי האָבן אויפגעפירט זיין ניי טעאַטער-שטיק „רבקה“ מיט אַן אומגעהויער-גרויסן דערפאַלג. און דער עיקר — אַז ער גרייט זיך אונדז אַלעמען אינגיכן אַריבערצונעמען צו זיך.

ניין, מיר האָבן אונדזער פּאָטער ניט פּאַרגעסן, און יעדע נאַכט, איידער מיר, קינדער, זיינען געגאַנגען שלאָפן, האָבן מיר אָפּגעזאָגט קריאת-שמע, אָפּגעוואונטשן דער מאַמען, דעם זיידן מיט דער באַבען, דעם ברודער און אַלע גוטע פּריינט אַ „גוטע נאַכט“, און אויך געוואונטשן דעם טאַטן אַ „גוטן טאַג“, ווייל זוי מען האָט אונדז געזאָגט, איז טאַג אין ניו-יאָרק ווען עס איז נאַכט אין פינסק. מיר האָבן פּאַרענדיקט אין דער שטיק:
 „אָבער דעם קייסער זאָל ניט זיין קיין גוטע נאַכט, ווייז ער איז ניט „גוט צו יידן!“

פּרייטיק-צונאַכט און די שבתים און יום-טובים פלעגן מיר פּאַרברענגען ביים זיידן (מיין מוטערס פּאָטער). איך וועל קיינמאַל ניט פּאַרגעסן אַט די וואונדערלעכע אַוונטן און וואונדערלעכע טעג.

מיין זיידע, ר' מיכאָ בערטינסקי, איז געווען אַ מין סאַרט „אָדוואַקאַט“ און דער פירער פון פינסק. ער איז געווען זייער אַ קלוגער ייד, האָט געהאַט אַן אָפענע האַנט, און די אַרעמעלייט פון שטאָט האָבן אים ממש פּאַר-געטערט. ער איז געווען אַן אַרטאָדאָקסישער ייד, אַ חסיד, אָבער פּונדעסט-וועגן האָט ער געקענט גוט רוסיש, און מען פלעג צו אים קומען נאָך עצות.

אונדזער פאטער שמו"ר

עס זיינען געקומען פון די ארעמסטע פויערן ביז די רייכסטע „פאמעש-טשיקעס“ (פריצים), ניט נאָר פון פינסק, נאָר אויך פון די אַרומיקע שטעט. מיין מוטער פלעגט דערציילן, אַז דער גראַף וויטע, פון דעם קייזערלעכן הויף, פלעגט אָפט באַזוכן אונדזער זידן, כדי צו הערן פון אים אַ מיינונג וועגן וויכטיקע פּאָליטישע פּראָגן.

אַ פּרייטיק־צונאַכט. דעם זיידנס גרויס הויז איז העל באַזויכטן פון דעם בליץ־דאָמפּ, וואָס הענגט אין מיטן סטעליע פונעם זאָל, און פינקלט מיט אַזערליי קאַלירן. אין מיטן זאָל — אַ גרויסער, לאַנגער טיש, באַדעקט מיט אַ ווייסן טישטוך; אויפן טיש — אַ סך אַנגעצונדענע ליכט אין זילבערע לייכטער, און אַ סך זיבערנע כּנים. אַרץ איז צוגעגרייט צו דער וועטשערע, און אַלע פרויען אין הויז — די באַבע, מיין מוטער, אירע דריי יינגערע שוועסטער און מיר, קינדער — זאָרטן ביז די מענער וועלן קומען פון שול. ווען מיר, קינדער, האָבן דערהערט זייערע טריט, זיינען מיר אַנטקעגן געלאָפּן צו דער טיר. דער ערשטער איז אַריינגעקומען מיין הויכער, שיינער זיידע מיט דער ווייסער באַרד. דערזענדיק אונדז, קינדער, האָט ער מיט אַן אויסרוף „מאָרדע ביי יום־טובּ“, וועלכן ער האָט אַזוי ווי אַרויס־געזונגען, יעדע פון אונדז מיידלעך אויפגעהויבן און אַ קוש געטאָן אויף דער „מאָרדע“.

נאָך אים זיינען אַריין זיינע צוויי זין, דוד און יהושע (יונגע גימנאַזיסטן), מיין ברודער אברהם, דער חזן פון שטאָט און זיינע משוררים, און עטלעכע אורחים.

מיין באַבע יענטל, אַ קורצינקע, אַ פעטינקע, אין אַ שוואַרץ זידן קלייד, מיט עטלעכע שוורן פּערל אַרום האַלדז און לאַנגע ברייט־אַנטענע אויער־רינגען אויף די אויערן, האָט אַריינגעטראָגן אַ גרויסן געפּלאַכטענעם קוידעטש, וואָס זי אַייזן האָט אויסגעבאַקן. מען האָט זיך געוואָשן און זיך צעזעצט צום טיש. דער זיידע האָט געמאַכט קידוש מיט אַ גרויסן זילבער־נעם בעכער, און מען האָט גענומען עסן. צווישן די געריכטן האָט מען געזונגען זמירות, אויך חזנישע ניגונים. אַבער דאָס ריכטיקע זינגען האָט זיך אַנגעהויבן ערשט נאָכן עסן. דער חזן מיט זיינע משוררים, מיינע פעטערס דוד און יהושע, וועלכע האָבן פאַרמאָגט פּרעכטיקע שטימען, און אַלע איבעריקע אין הויז, האָבן מיטגעזונגען ביז שפּעט אין דער נאַכט. איך געדענק, ווי זיצנדיק אויף אַ שטול ביים טיש, האָב איך זיך ביטער געראַנגלט מיטן שלאָף, וועלכער האָט מיר געהאַלטן אין איין פאַרמאַכן די

אויגן. איך האָב אַזוי ניט געוואָלט אַנטשלאָפֿן ווערן, איך האָב אַזוי געוואָלט
הערן דאָס שיינע געזאַנג...

שבת בייטאָג פֿלעגט אונדז די מוטער נעמען אויפֿן פעדֿ, אויסער דער
שטאַט. עס איז געווען אַזוי גוט צו זיין אויפֿן פעדֿ, צו לויפֿן איבער די
גרינע פֿאַנקעס און קלייבן געלע, ווייסע און בלויע בלימעלעך, וועלכע האָבן
אַזוי מחיהדיק געשמעקט. אַ גאַנצע וואָך האָבן מיר, קינדער, געוואָרט אויף
דעם שבת, ווען מיר וועלן ווידער גיין זיך שפּילן אויף דעם שמעקעדיקן
פעלד.

אין די אָונטן, ווען מיין מוטער פֿלעגט אָועקגיין צו באַזוכן אירע
עלטערן אָדער פּריינט, האָבן מיר, קינדער, זיך אַרומגעזעצט אַרום באַשען,
אונדזער דינסט, און זי האָט פֿאַר אונדז געזונגען לידעך.

באַשע איז געווען אַ פּרוי פֿון אַ יאָר פּערציק, מיט אַ שוואַרצן שייטל
אויפֿן קאַפּ און מיט שוואַרצע, טרויעריקע אויגן, פֿון מיין מוטער האָבן מיר
געהערט, אַז באַשעס מאַן האָט זי אָועקגעוואָרפֿן און איז ערגעץ
פֿאַרשוואַנדן.

מיר האָבן זייער ליב געהאַט באַשען, און זי אונדז אויך. כמעט יעדן
אָונט, מיט חנהלען אויפֿן שויס, און מיט מיר און מאַניעלען לעבן איר,
האַט זי פֿאַר אונדז געזונגען אַלערליי פֿאַקס-לידלעך, דאָס פֿאַרגנדיקע ליד
איז געווען איר ליבלינג, — אפּשוו דערפֿאַר, וואָס עס האָט אויסגעדריקט
איר אייגענעם פיין און בענקשאַפט:

„אוי, וואָס-זשע גייסטו פֿאַרדאַגהט און פֿאַרטרויערט?
וואָס האָסטו אַזוינס אַנגעוואָרן?
וואָס האָסטו אַזוינס אַנגעוואָרן?
נעכטן ביינאַכט האָב איך אים איין מאָל געזען,
האַב איך מיין שטאַלץ אַנגעוואָרן.

אוי, מאַמעניו מיינע, מאַמעניו פיינע,
שווייג אַ ביסעלע שטיל,
שווייג אַ ביסעלע שטיל,
ווילסטו מיר לעשן מיין העלישן פייער? —
טאָ גיב־זשע מיר וועמען איך וויל.

אונדזער פאטער שמ"ר

חברטעס מיינע, חברטעס פיינע,
נעמט זיך אַלע צונויף, קומט אַלע צו מיר,
איר זאָלט זיך ניט דערוועגן אַ ליבע צו שפּילן,
נאָר נעמען אַ ראיה פון מיר.

אי, מיינע צרות, מיינע מכות האָבן מיך אַרומגערינגלט
אַזוי ווי אַ באַנדאַר די פּאַס.
אַזוי ווי אַ באַנדאַר די פּאַס.
היינטיקע צייטן טאָר מען דעם טענסטן בחור ניט גלויבן,
אַזוי ווי אַ הונט אויפן גאַס."

מיין ברודער אברהם איז געגאַנגען אין גימנאַזיע; העברייאיש האָט
מיט אים געלערנט אַ לערער, וואָס איז געקומען צו אונדז אַהיים. פאַר מיר
מיט מאַניעלען האָט די מוטער געדונגען צוויי לערער — איינעם פאַר חומש
און צו לייצען און שרייבן יידיש, און דעם צווייטן צו לערען מיט אונדז
רוסיש.

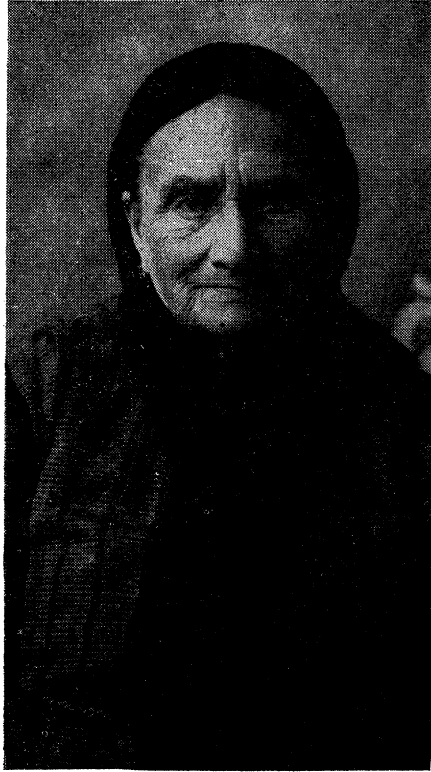
אונדזער העברייאיש-יידישער לערער איז געווען אַ הויכער, דאַרער
ייד מיט אַ גרויסן גאַרגל, וואָס האָט זיך גערוקט אַרויף און אַראָפּ, ווען ער
האַט גערעדט, און אויף וועמעס רעכטער האַנט ס'האַט געפעלט אַ פינגער.
דער לערער האָט מיך גערופן „ראַזשינקע" און אַריינקומענדיק אין הויז
פלעגט ער פרעגן: „נו, ראַזשינקע, האָסטו היינט געמאַכט דיין אוראַק?"
ווען ער האָט אויסגעפונען, אַז איך האָב דעם „אוראַק" ניט געמאַכט, האָט
ער מיך באַשטראַפט מיט דעם, וואָס ער פלעגט אַראַפּנעמען דעם ווייכן זיך
פון דעם שטול, און מיר הייסן זיצן אויף די האַרטע ברעטלעך אַ האַלבע שעה.
אונדזער רוסישער לערער האָט געהייסן איינבינדער. ער איז געווען
אַ קליין-געוויקסיק, רירעוודיק יידל, מיט אַ שפיציק שוואַרץ בערד און
ברילן אויף דער נאַז.

איך פלעג מיינע רוסישע „אוראַקן" גוט צוגרייטן, אָבער מאַניעלע —
ניט. זי האָט אָבער געהאַט אַזאַ גוט קעפל אויף זיך, אַז זי האָט געקענט
די „אוראַקן" אויף אויסנווייניק פון דעם, וואָס זי האָט געהערט ווי איך
שטודיר זיי איין, ווען איינבינדער האָט זי געכאַפט זאַגן דעם „אוראַק" אויף
אויסנווייניק, אַנשטאַט צו לייצען אים פון בוך, האָט ער מיט אַ סאָר-
קאַסטישן טאָן איר געהייסן פאַרלאָזן דעם טיש דורכן „פאַראַדנעם כאַד",
וואָס האָט געמיינט פון אונטערן טיש.

איך לייען בשתיקה מיין פאטערס ראמאנען

קענענדיק שוין לייענען יידיש, האָב איך איין מאָל געפונען אין הויז מיין פאטערס אַ בוך, און עס אָנגעהויבן צו לייענען. די געשיכטע איז געווען אזא אינטערעסאַנטע, אַז איך האָב דאָס בוך ממש איינגעשלאָנגען. נאָך דעם האָב איך דורשטיק דורכגעלייענט וואו נאָר עס איז געווען דעם פאטערס אַ ווערק אין הויז. מיין מוטער איז געווען קעגן דעם, איך זאָל לייענען ראמאנען אין מיין עלטער, האָב איך זיי געלייענט אין געהיים. און אַפט, ווען מיין מוטער איז ניט געווען אין דער היים, פֿלעג איך פאַרלייענען אַ ראמאָן אין דער הויך פאַר מיינע שוועסטערלעך. מאַניעלע פֿלעגט זייער ליב האָבן זיך צוצוהערן, אָבער חנהלע, אינגאַנצן אַ יאָר פיר, איז נאָך געווען צו יונג עס צו פאַרשטיין. פֿלעגט זי שטיין „אויף דער וואָך“ ביים פענצטער, און אונדז אָנזאָגן אויב עמעצער קומט. אויף איר סינגאַל פֿלעגט דאָס בוך גלייך פאַרשוואונדן ווערן ערגעץ אונטער אַ קישן, און מיר האָבן זיך געמאַכט ווי מיר שפילן זיך מיט אונדזערע צאָצקעס.

וואָס מיר האָט שטאַרק אימפּאַנירט ביים לייענען אַס קינד מיין פאטערס ראמאנען, איז געווען, ערשטנס, די אינטערעסאַנטע מעשיות, וואָס ער האָט דערציילט; און, צווייטנס, די וואונדערבאַרע פרויען, וואָס ער האָט געשיידערט. זיי זיינען געווען אַזוינע שיינע, מיט גאַלדענע אָדער פֿעך־שוואַרצע האָר, וואָס זיינען געהאַנגען איבער אַבאַסטער־ווייסע שוואַטערן. זייערע הענט זיינען געווען ווייס און צאַרט; זיי האָבן גערעדט און זיך אויפֿ־געפירט שייין און איידל, און געטראָגן האָבן זיי אַזוינע שיינע קליידער פֿון העל־קאַלירטן זייד; זיי פֿלעגן אַרומשפּאַצירן אין גערטנער, וואָס זיינען פול געווען מיט בלומען. זייערע נעמען זיינען געווען אַזעלכע קלינגענדיקע, ווי בלומע, פֿערעלע, ראַזאַליע. דאָס אַזי האָט מיך שטאַרק פאַרכאַפט. ווי אַנדערש עס איז אַליץ געווען אַרום מיר! ניט קיין בלומען, ניט קיין גערטנער; די מערסטע פֿון די פרויען, וואָס איך האָב געזען — אַזוינע איינפאַכע, מיט שייטלעך אויף די קעפּ; זייערע קליידער אַזעלכע טונקעלע; און גערעדט האָבן זיי מיט הויכע, גרילצנדיקע שטימען. ניין, מיר איז זיבער געווען מיין פאטערס שיינע וועלט מיט זיינע שיינע מענטשן, און מיט טיפער בענקעניש אין האַרצן — האָב איך זיך צו זיי צוריקגעקערט.

האַדעס — שמירס מוטער

אין עלטער פון 90 יאָר

מײן באַבע האַדעס

אין יענעם יאָר האָבן מיר געהאַט אַ גאַסט אין פּינסק — מײן פּאַטערס מוטער, די באַבע האַדעס.

מײן פּאַטערס פּאַמיליע איז אונדז געווען אומבאַקאַנט, ווייל אַלע מיט-גלידער פון דער משפּחה האָבן געוואוינט אין פּאַרשיידענע שטעט. מײן פּאַטערס ברודער, יאַשע, אָן אַדוואָקאַט, האָט מיט זײן פּאַמיליע געוואוינט אין קעשענעוו; אַ צווייטער ברודער, פּאַזאַר, מיט זײן משפּחה, האָט גע-וואוינט אין סלוצק; זײן איינציקע שוועסטער, מיסקע, און זײן יינגסטער ברודער, גבריאל, האָבן געוואוינט אין לוסק, וואו זייער מוטער, האַדעס, מיט איר צווייטן מאָן, פּיפּשיץ, האָבן אויך געלעבט.

די באַבע האַדעס איז אַלט געווען אַ יאָר זעכציק, ווען זי האָט אונדז באַזוכט. זי האָט נאָך אַלץ געפירט אַ גרויס אָפּטייק-געשעפט אין איר שטאָט, און עס איז טאַקע געווען אַ געשעפט-אַנגעזעענע געהיט, וואָס האָט זי געבראַכט קײן פּינסק.

זי איז געווען אַן אימפּאַזאַנטע פּערזענלעכקייט. הויך, שלאַנק און רירעוודיק, און האָט זיך געהאַלטן שטאַלץ און מיט ווירדע. אַנגעטאָן איז זי געווען עלעגאַנט, אין אַ שוואַרץ זיידן קלייד, מיט ווייסע קרוזשעוועס אַרום האַלדז, און אויפן קאַפּ, איבער איר פּאַרוק, האָט זי געטראָגן אַ טוך פון שוואַרצן בליאַנד.

קײן צוגעלאָזענע איז זי ניט געווען, און זי האָט זיך געהאַלטן אַביסל פון דער ווייטן, דאָס, וואָס אונדז, קינדער, איז אַמבעסטן געפעלן געוואָרן אין איר, זײנען געווען די גוטע זאַכן, וואָס זי האָט אונדז געבראַכט: פּאַר-שיידענע געטריקנטע פּיש (קאַפּטשאַנקעס), אַלערליי קאַנפּעקטן, און שאַכט-לעך מיט מאַרמעלאַד. ווי קאַנען אַזעלכע גוטע זאַכן ניט געפעלן ווערן? מײן מוטער האָט זי ניט פּיב געהאַט, און זי מײן מוטער — אויך ניט. דערפּאַר אָבער האָט אונדזער פּאַטער שטאַרק געהאַלטן פון איר און זי פּיב געהאַט. אין רוסלאַנד, ווי אויך דורך די אַלע יאָרן וואָס מיר האָבן געוואוינט אין אַמעריקע, האָט ער צו איר זייער אָפט געשריבן בריוו, און זי צו אים אויך. זי איז געווען זייער שטאַלץ אויף איר נחום-מאירן. זי איז געשטאַרבן אין דער הויכער עלטער פון 104 יאָר. זי האָט איבערגעלעבט אירע צוויי זין, נחום-מאיר און יאַשע, און אויך איר איינציקע טאָכטער, מיסקע.

מיר געזעגענען זיך מיט פינסק

אין אַ שיינעם טאָג האָט מיין מוטער דערהאַלטן פון פּאָטער שיפּסקאַרטעס פאַר אונדז אַלעמען, געלט און אַ בריוו, אַז מיר זאָלן אַלע אַרויספאַרן צו אים קיין ניו־יאָרק.

כאָטש מיין מוטער און איר פּאַמיליע האָבן געוואוסט, אַז דער פּאָטער וועט אונדז אינגיכן אַרויסנעמען צו זיך קיין אַמעריקע, האָט אָבער דער פּאָקט, אַז מיר דאַרפן אַהין פאַרן, געטראָפן אַלעמען ווי אַ דונער פון לויטערן הימל. די גאַנצע שטאָט פינסק האָט פון דעם גערעדט. כמעט אַלע האָבן געקענט מיין מוטער און אַלע האָבן זי ליב געהאַט. דער געדאַנק, אַז דינה מיכלס, ש"מ־רס פרוי, פאַרט אַוועק אַזש קיין אַמעריקע, האָט אַלעמען אויפגערודערט. מען האָט געוואוסט, אַז די וואָס פאַרן אַוועק אין דעם ווייטן לאַנד, קערן זיך שוין ניט אום צוריק.

די מוטער האָט גענומען אויספאַרקויפן דאָס מעבל און די גאַנצע ווירטשאַפּט, און זיך אָנגעהויבן גרייטן צו דער רייזע.

ביז איצט געדענק איך, וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאָן ביי אונדז אין הויז דעם טאָג פון אונדזער אָפּפאַרן. עס האָט אויסגעזען ווי גאַנץ פינסק איז געווען ביי אונדז פאַרזאַמלט. אַ קלייניקייט, אַזאַ „יאָדע“! מען האָט געוויינט, זיך געקושט און געהאַרדוט, און געשיקט גרוסן צו די, וועלכע זיינען געווען אין דעם ווייטן לאַנד.

מיר, קינדער, זיינען געווען שטאַרק צעטומלט. אַלע האָבן געוויינט — האָבן מיר אויך געוויינט, איבערהויפט ווען אונדזער אַלטער זיידע האָט אונדז אַריינגענומען אין אַ באַזונדער צימער, און מיט טרערן אין די אויגן, אונדז געבענטשט.

דערפאַר אָבער איז אונדזער ברודער אברהם געווען רואיק. דער „מאַנסביד“ איז הויז, האָט ער זיך געפילט ווי אַ באַשיצער ניט נאָר פון דער מוטער און פון אונדז קינדער, נאָר אַפילו פון אונדזער נייער דינסט ראַגיע, און אונדזער קווינע ביילע, וועלכע זיינען מיט אונדז מיטגעפאַרן קיין אַמעריקע.

עס איז שוין געווען נאכט, ווען מיר זיינען אָנגעקומען צום וואַקואַל. די באַן איז געשטאַנען און געוואַרט, דער לאַקאָמאָטיוו האָט געבלאַזן פון זיך אַ דיקן שוואַרצן רויך, און די רויטע לעמפלעך האָבן געפינקלט ווי רויטע אויגן.

וויסנדיק, אַז מיר פאַרן צו אונדזער טייערן פּאַפּאַ, זיינען מיר, קינדער, פריילעכע אַריינגעלאָפּן אין וואַגאָן. די מוטער, אַ פאַרווייניטע, און די איבעריקע זיינען אויך באַלד אַריין. מיט אַמאָל האָט זיך דערהערט אַ פּיפּי: די באַן האָט זיך אַ טרייסט געטאָן, און פאַמעלעך זיך אָנגעהויבן צו רוקן. ווען איך האָב דערוען דורכן פענצטער, ווי מיין אַלטער שיינער זידע און מיין אַלטע באַבע פּאַכן צו אונדז מיט די הענט און וויינען, איז מיין יונג הערצל פאַרקלעמט געוואָרן.

„זיי געזונט, זייעניו! זיי געזונט, באַבעניו! זייט געזונט, גאַסן און פעלדער, וואו מיר האָבן אונדזער קינדהייט פאַרבראַכט! מער וועלן מיר אייך ניט זען!“

מיר פאַרן קיין אַמעריקע

אונדזער רייזע איז געווען אַ לאַנגע און שווערע. צען טעג זיינען מיר געווען אויף דער דייטשער שיף „אויגוסטאַ וויקטאָריאַ“. מיר זיינען געפאַרן דריטע קלאַס. מיין מוטער, איך, מיינע שוועסטער, ווי אויך אונדזער קוזינע ביילע און אונדזער דינסטמיידל ראַניע, האָבן כמעט די גאַנצע צייט געליטן פון ים-קראַנקהייט. איבערהויפט קראַנק איז געווען ביילע, און דער דייטשער שיף-דאָקטאָר, וואָס איז געקומען זי זען, האָט געזאָגט צו מיין מוטער: „מוטער, בייַלע מוז שטערבען.“

דער איינציקער, וואָס האָט הנאה געהאַט פון דער רייזע, איז געווען מיין ברודער. ער איז גיך געוואָרן גוט-ברודער מיט די אָנגעשטעלטע פון דער שיף, מיט די מאַטראָסן און אָפּילו מיטן קוכער, און ער פלעגט אונדז אַפט אַרונטערברענגען אַפעלסינען און לימענעס, וואָס דער קוכער האָט אים געגעבן. אין די עס-שטונדן, ווען דאָס גלעקל האָט אָנגעהויבן צו קלינגען און אַ מענער-שטים פלעגט אויסרופן: „קאַפע האַלען“, אָדער „מיטאַג האַלען“, אָדער „בראַט און פוטער האַלען“, — פלעגט אברהם לויפן און אַלץ אַריינטראַגן אין אונדזער קאַיוטע.

אין מאַך אַ פאַרנאַכט קומט אברהם אַרונטער זייער אָן ערנסטער, און דערציילט אונדז, אַז די מאַטראָסן האָבן אים געזאָגט, אַז מיר גייען אַריין-

פאָן אין „שוואַרצן ים“, און אז מיר זאָלן צוגרייטן די דימענעס מיטן ווייץ-עסיק, ווייץ עס וועט אויסברעכן אַ גרויסער שטורעם און אונדז וועט ווערן ניט גוט.

איך ווייס ניט צי מיר זיינען טאַקע אַריינגעפאָרן אינעם „שוואַרצן ים“, אָבער אַ שרעקלעכער שטורעם האָט טאַקע אויסגעבראַכן. איך וועל קיינ-מאָל ניט פאַרגעסן, וואָס עס האָט זיך אָפגעטאָן אויף דער שיף. דורך די פענצטערלעך פון אונדזער קאַיטע האָבן מיר געזען אומגעהויער-גרויסע כוואַליעס, וואָס האָבן אויסגעזען ווי ריזיקע בערג, וועלכע האָבן געוואָרפן די שיף ווי אַ שפענדל אין ים. דער ווינט האָט געיאָמערט און די שיף האָט געפּיפט. אַ שרעק האָט אַרומגענומען אַלע פּאַסאַזשירן; קינדער האָבן געוויינט, פרויען האָבן געשריגן, מענער האָבן תפילות אָפגעריכט. שעהן-לאַנג האָט דער שטורעם אָנגעהאַלטן. ווען דער ים האָט זיך באַ-רויאַקט און דער ווינט איז אַנטשוויגן געוואָרן, האָבן אַלע געדאַנקט גאַט, וואָס די שיף איז ניט אונטערגעגאַנגען און מען איז געבליבן לעבן.

די אַלע איבעריקע טעג, ווען עס האָט אונדז נאָר אָפגעלאָזט די ים-קראַנקהייט, האָבן מיר גערעדט פון אונדזער פּאַפּא, וואָס וואָרט אויף אונדז אין אַמעריקע.

מיר האָבן געהערט, אז ער וואוינט אין אַ גרויס הויז מיט ענטאַזשן. איך האָב אין מיין קינדערשער פּאַנטאַזיע זיך פאַרגעשטעלט אַ ווייס הויז, אין וועלכן מען דאַרף אַרויפגיין אויף אַ סך טרעפּ, און העט-העט אויף אַ באַקאָן, מיט גירדיגאָדעס און בלומען, זיצט מיין שיינער פּאַפּא אויף אַ סאַמעטענעם שטול, אָנגעטאָן אין אַ זיידענעם שלאַף-ראַק, און שרייבט שיינע געשיכטעס.

אויפן צענטן טאָג פון אונדזער רייזע אויף דער שיף, האָט מען דערזען לאַנד. אַלע פּאַסאַזשירן זיינען אַרויפגעלאָפן אויפן דעק, און דער פריידיקער געשריי „לאַנד, לאַנד!“ האָט פאַרקלונגען די לופט.

ווען די שיף איז צוגעשוואומען צום ברעג, האָבן מיר דערזען אַ סך מענטשן, וואָס שטייען און וואַרטן. מיר אַלע האָבן אָנגעשטעלט אונדזערע אויגן און געפרואווט דערזען דעם פּאַטער. מיר זיינען אַ היפש ביסל אַנטוישט געוואָרן, ווען דאָס איז אונדז ניט געלונגען. פּלוצים איז אַ מאַן צו אונדז צוגעלאָפן און אונדז אָנגעהויבן קושן. מיר האָבן דעם פּאַטער ניט דערקענט. ער האָט זיין באַרד אַרונטערגענומען, און דאָס האָט איב-גאַנצן געענדערט זיין אויסזען.

קאפיטל 17

מיר זיינען אין אַמעריקע

ווען די איבערראַשונג פון דער ערשטער באַגעגעניש איז אַריבער, און מיר זיינען געקומען אַביסל צו זיך, האָבן מיר זיך אַריינגעזעצט אין אַ קליינער שיף, וואָס האָט אונדז אַוועקגעפירט פון „קעסל-גאַרדן“ קיין ניו-יאָרק. אין דעם גרינעם „בעטערי-פאַרק“, וואָס געפינט זיך האַרט ביים האַפּן, האָבן מיר זיך אַוועקגעזעצט אויף די בענק. דער פּאָטער האָט אונדז געקויפט באַנאַנעס — אַ פּרוּכט, וואָס מיר האָבן קיינמאַל נישט געזען. נישט וויסנדיק, אַז מען דאַרף די שאַלעכץ אַרונטערנעמען, האָבן מיר, קינדער, דאָס איינגעביסן, ווי עס שטייט און גייט, און באַלד אויסגעשפיגן צוליב דעם משונהדיקן טעם, וואָס דאָס האָט געהאַט. דער פּאָטער האָט זיך צע-דאַכט און אונדז געוויזן ווי אַזוי דאָס צו עסן. עס האָט אָבער גענומען אַ לאַנגע צייט, ביז מיר האָבן די „קישקע־עך“ — ווי מיר האָבן אַ צונאַמען געגעבן באַנאַנעס — קיב באַקומען צו עסן.

מיטן פּאָטער איז געקומען אַ יונגערמאַן מיטן נאַמען גאַלד, וועלכער האָט אים, דעם פּאָטער, באַדינט, געפירט די ווירטשאַפּט אין הויז, און אויך אויסגעהאַלפּן אין דער דרוקעריי, וואָס דער פּאָטער האָט געהאַט. מיט דער הילף פונעם מיסטער גאַלד, האָט מען אונדז אַלעמען געבראַכט צום פּאָטער אַהיים — אויף אַרטשאַרד סטריט, דוכט זיך, נומער 34.

צוקומענדיק צום הויז, בין איך געוואָרן אַ היפש ביסל אַנטוישט. אמת, אַ גרויסע הויז, אָבער נישט קיין ווייסע, נישט קיין שיינע, און פון אַ באַלאַקאַן מיט גירליאַנדעס און בלומען איז אפילו קיין זכר נישט געווען. דערפאַר אָבער זיינען אין הויז געווען טרעפּ — זיינען מיר, קינדער, מיט שמחה אַרויפגעלאָפּן די טרעפּ ביזן ערשטן עטאַזש און מיר זיינען מיטן פּאָטער אַריין אין שטוב.

דער צימער, וואוהין מיר זיינען אַריין, איז געווען אַ גרויסער, אַ פּיכטיקער, מיט צוויי פענצטער צו דער גאַס. אויסער די צוויי אויב־בילדער, לאַנדשאַפּטן, וועלכע זיינען געהאַנגען אויף די ווענט, איז דער צימער געווען איינגעאַרדנט ווי אַן אַפּיס, מיט שרייב־טישן, שטולן, ביכער, אַ. אָ.

וו. די פאדלאגע איז געווען באדעקט מיט א שווארץ-ווייס געקעסטלטן „פינאלעאום“.

צוויי קליינע, טונקעלע שלאף-צימערן האבן געפירט צו א גרויסן, פירקאנטיקן צימער, וועלכער האט געדינט ווי אן עס-צימער און קיך. פון דעם קאמבינירטן עס-צימער און קיך איז מען אריין אין א גרויסן, ליכטיקן צימער, וואו עס האט זיך געפונען דעם פאטערס דרוקעריי.

דער פאטער האט דאן ארויסגעגעבן א וועכנטלעכן זשורנאל מיטן נאמען „דער מענטשן-פריינט“. מען האט אים געזעצט טאקע אין זיין אייגענער דרוקעריי.

אין יענער צייט איז דער יידישער אימיגראציע-שטראם אין אמעריקע געווען זייער גרויס, איבערהויפט צווישן די יארן 1885 און 1890. דאס יידישע געדרוקטע וואָרט איז זייער וויכטיק געווען פאר די טויזנטער ניי-ארביערגעקומענע אימיגראנטן. אין יענע פינף יאר זיינען ביי א הונדערט יידישע צייטונגען און צייטשריפטן געבוירן געוואָרן איבערן לאַנד. אבער זייער ווינציק פון זיי זיינען געבליבן לעבן. צווישן די עטלעכע צייטונגען, וואָס זיינען פאַרבליבן, זיינען געווען: „די יודישע גאַזעטען“ (שפעטער — „דער יידישער טאָגעבלאַט“), „די אַרבעטער-צייטונג“ (1890-1892), „דער יידישער קוריער“ (1887-1892), און „דער טעלעגראַף“ (1890-1899).

קיין זשורנאל זיינען כמעט ניט פאַרבליבן. ס'איז דעריבער געווען אַ געוואַנטקייט פון פאָטער אַרויסצוגעבן אַ זשורנאַל גלייך ווי ער איז געקומען אין אמעריקע.

דער זשורנאל האט געהאט זעכצן זייטן מיט יידישע און אַלגעמיינע נייעס, וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען, אַ ראַמאַן, דערציילונגען, לידער, וויצן, א. אַז. וו. צוויי דריטל פונעם זשורנאַל האט דער פאָטער אַזיין געשריבן. צווישן זיינע מיטאַרבעטער האָבן זיך געפונען אליקום צונזער, מאַריס ראָזענפעלד, אברהם מיכל שאַרקאַנסקי, ד. מ. הערמאַלין, פעטריקאַווסקי און אַנדערע. עטלעכע פון די סאַמע ערשטע אַרבעטער-לידער, וואָס מאַריס ראָזענפעלד האט אָנגעשריבן, זיינען דערשינען אין „מענטשן-פריינט“.

וואָס שייך די געשעפט-זאַכן, האט דער פאָטער כמעט גאַרניט געוואוסט. זייענדיק אַן ערלעכער מענטש, האט ער געהאַט אַן אומבאַגרענעצטן צוטרוי צו מענטשן. האָבן אים טאָקע זיינע אַבאַגענטן און צייטונגס-פּעדלער אַזוי באַהאַנדלט, אַז ניט נאָר האט ער פון זיין זשורנאַל גאַרניט פאַרדינט, נאָר ער האט דערלייגט דאָס, וואָס ער האט פאַרדינט פון זיין שרייבן ראַמאַנען פאַר די פאַרלאַנג פון רוסלאַנד.

פון טעאָטער, אין וועלכן ער איז געווען אַ שותף, איז ער אַוועק אַ פאַרביטערטער און אַנטוישטער פון דער באַציאונג פון די אַקטיאָרן צו אים. די שטימונג אין הויז איז דעריבער געווען אַ שווערע און געדריקטע. אונז-דזער דינסט ראָניע, וועמען די מוטער האָט מיט זיך מיטגעבראַכט פון פּינסק, און פאַר וועמען זי האָט באַצאָלט אַלע רייזע-הוצאות, איז אַוועק אַרבעטן אין אַ שאַפּ. די מוטער, וואָס איז ניט געוואוינט געווען צו טאָן שווערע הויז-אַרבעט, האָט זיך שטאַרק באַקלאַנגט. ניט אַזאָ לעבן האָט זי דערוואָרט צו האָבן אין „גאַלדענעם לאַנד“. אירער אַ לאַנדסמאַן, כאַצקל לעבענדיגער האָט ער געהייסן, פלעגט קומען איר אַביסל אַרויסהעלפן. אַ קליין, דאָר יידל, מיט אַ שוואַרץ בערדל און טרויעריקע אויגן, שוין אַביסל „אויסגעגרינט“, האָט ער דאָך שטאַרק געבענקט נאָך דער אַלטער היים. ווען ער פלעגט קומען, האָט ער די שווערע שטימונג, וואָס האָט געהערשט אין הויז, געמאַכט נאָך שווערער מיט זיין שטענדיקן זינגען דאָס פאַלגנדיקע טרויעריקע לידל:

„איך גיי אַרום אין די גאַסן
איינער אליין,
איך האָב ניט מיט וועמען צו שפרעכן,
נאָר צו זיך אליין.
אוי, איך האָב ניט מיט וועמען צו שפרעכן,
נאָר צו זיך אליין.
אין אַ פרעמדער מדינה
פאַרוואָרפן געוואָרן,
פון דיר, גאָט אליין,
איז געקומען דער צאָרן.“

מייעע ביידע שוועסטער און איך האָבן אָנגעהויבן גיין אין סקול, און אברהם האָט געלערנט ענגליש אין דער היים. ער איז שוין געווען אַלט גענוג צו פאַרשטיין דעם פאַטערס עקאָנאָמיש-געדריקטע לאַגע, האָט ער גענומען אים העלפן מיט וואָס נאָר ער האָט געקענט. ער האָט זיך אויס-געלערנט ועצן, און אויך אַרבעטן אויף דער „פרעס“ (דרוק-מאַשין). ער האָט געשלאָסן די געזעצטע „פאַרמס“ פון זשורנאַל און אויף אַ „פּושקאַרט“ זיי געפירט צום דרוקן צו דער גרויסער גאַלדמאַן-דרוקעריי אויף פאַרק-ראָו, אַ מהלך פון אַ פאַר מייל. און דערנאָך, ווען דער זשורנאַל איז אַפּ-

געדרוקט געווארן, האט ער אויך אויף א „פושקארט“, אים געבראכט אהיים. ער האט דערנאך די זשורנאלן צעטראגן צו די צייטונגס-פארקויפער אויף די „סטענדס“ און קאָלעקטירט פאר זיי דאָס געלט. נישט געקוקט אויף זיין יונגן עלטער, האט ער זיך אַריינגעטאָן אין געשעפט, און געהאַלפֿן דעם פּאָטער, וועמען ער האט זייער שטאַרק ליב געהאַט.

אַ קורצע צייט נאָך אונדזער אַנקומען קיין ניו-יאָרק האָבן די עלטערן באַשלאָסן זיך אַריבערצוקלייבן אין אַן אַנדער דירה. דער פּאָטער האט געדענקט, אַז ווען זיין דרוקעריי וועט זיך געפינען אין אַ „סטאַר“ מיט אַ טיר צו דער גאַס, וועט אין געשעפט אַריינפאַלן אַביסל „פּרינטינג“-אַרבעט. ער האט דעריבער געדונגען אַ „סטאַר“ אויף דודלאָו סטריט.

די „סטאַר“ איז געווען אַ לאַנגע, אַ שמאַלע, מיט אַ גרויסן פענצטער און טיר צו דער גאַס. אויפן פענצטער איז אויפגעשריבן געוואָרן אין ענגליש: „ג. מ. שייקעוויטש, בוק ענד דזשאַב פּרינטינג“. הינטער דער „סטאַר“ האָבן זיך געפונען דריי קליינע צימערן מיט אַ קיך, וואו די פּאַמיליע האט געוואוינט.

דודלאָו סטריט איז דעמאָלט געווען דאָס האַרץ פון דער יידישער איסט-סייד פון ניו-יאָרק. דאָרטן האָבן זיך געפונען אַ סך קראַמען, „פּוש-קאַרטס“ און פעדלער, און אין סך-הכל אַ זייער ענגע און שמוציקע גאַס. אונדזער דרוקעריי איז געווען אַפֿן פון גאַנץ פרי ביז נייַ-צען אַזייגער אין אָונט. און דערפאַר האט דער פּאָטער געהאַט זייער ווינציק צייט צו פאַרברענגען מיט אונדז. ער פלעגט עפענען די דרוקעריי איידער מיר, קינדער, זיינען אַוועק אין סקול, און ווען מיר זיינען צוריקגעקומען, פלעגן מיר אים טרעפן ביי זיין שרייב-טיש מיט זיין שטענדיק-רויכנדיקן סיגאַר-רעט אין האַנט, פאַרטיפט אין שרייבן.

איך וועל קיינמאָל ניט פאַרגעסן יענע אומעטיקע כּוּמּרנע טעג אויף דודלאָו סטריט. זיי זיינען זיכער געווען די טרויעריקסטע אין אונדזער לעבן. די אַרעמע היים, אונדזער גוטער, אומעטיקער, שווייגנדיקער פּאַפּאַ, אונדזער אומצופרידענע מאַמע, די שמוציקע ענגע גאַס, די רויטע לעמפֿ-לעך, וואָס האָבן ביינאַכט געברענט אויף דער צעגראַבענער גאַס לעבן הויז, און האָבן געוואָרפֿן אַ מאַדנעם טרויעריקן ליכט אויף אַלץ און אַלעמען. און נאָך אַ זאָך געדענק איך פון יענער צייט:

ביי אונדז אין דרוקעריי האט געאַרבעט אַ יונגערמאַן מיטן נאָמען רעזניק, וואָס האט געליטן פון שווינדזוכט. ער האט געהאַט אַ שוואַרץ-הנעוודיקן פנים און שוואַרצע טרויעריקע אויגן.

יעדן פאַרנאַכט פלעגט צו דער דרוקעריי צוקומען און איטאַליענער מיט זיין קאַטערינקע, און פלעגט שטענדיק שפילן איין און דעם זעלבן מאָטיוו — דאָס ליד פון „טראָוואַטאַ“, וואָס די שווינדזוכטיקע „קאַמיל“ זינגט פאַרן שטארבן. יעדעס מאָל ווען דער קאַטערינטשיק האָט דאָס געשפילט פלעגט רעזניק צוקומען צו דער טיר, און שווייגנדיק זיך צוהערן, ווי דאָס וואָלט געווען אויך זיין געזעגעניש-ליד. מיין יונג הערצל פלעגט פאַרקעמט ווערן דאָס צוזעענדיק, איך האָב אַזוי שטאַרק רחמנות געהאַט אויפן קראַנקן רעזניק.

טרויעריקע, טונקעלע טעג.

לאַנג האָבן מיר אויף לודלאָו סטריט ניט געוואוינט. אין אַ דריי-פיר חדשים אַרום האָבן מיר זיך אַריבערגעקליבן קיין ברוקלין. איינער אַ מר. פרינדעל, וועמען דער פאָטער האָט געקענט פון אַדעס און האָט איצט געוואוינט אין ברוקלין, האָט איינגערעדט מינע עלטערן, אַז אין ברוקלין איז דער ריכטיקער פּלאַץ פאַר אונדז צו וואוינען. ערשטנס, ווייל דירה-געלט איז דאָרט פיל ביליקער, און צווייטנס, זיינען דאָרט די הייזער נייע, מיט מאָדערנע באַקוועמלעכקייטן, ווי אַ באַד, הייס און קאַלט וואַסער, מאַרמאַרנע „סינקס“, א. א. ו. די עלטערן האָבן זיך געלאָזט איינרעדן און געדונגען דאָרט אַ דירה.

אונדזער נייע דירה האָט זיך געפונען אויף לענאַרד סטריט, אויף אַן ערשטן שטאַק. די געגנט איז געווען אַ נייע, אַ ניט-שטאַרק באַוואוינטע. ס'האָבן זיך דאָרט געפונען פיל נעגערס. איך געדענק מיין שרעק, ווען איך האָב צום ערשטן מאָל דערזען אַ שוואַרצן מענטשן אויף דער גאַס. איך האָב גענומען לויפן און זיך ניט אָפגעשטעלט ביז איך בין אַריינגעלאָפן אין הויז.

אין דער געגנט איז קיין אַרבעט אין דרוקעריי ניט אַריינגעפאַן. דער פאָטער האָט דעמאָלט אַרויסגעגעבן זיין צווייטן יאָרגאַנג „מענטשן-פריינט“, און איין זעצער איז ביי אונדז דאָן געבליבן אַרבעטן — מר. מייטוס.

דאָס לעבן איז ביי אונדז געווען אַ געמוטשעטס, און אין דער פרעמדער ניט-יידישער ברוקלין — נאָך אומהיימלעכער. מער ווי אַ פאַר חדשים האָבן מיר דאָרט ניט געוואוינט. מיר האָבן זיך צוריק אַריבערגעקליבן קיין ניו-יאָרק. דאָס מאָל איז די וואוינונג געווען אָפגעזונדערט פון דער דרוקעריי — די וואוינונג אויף מעדיסאָן סטריט, און די דרוקעריי אין אַ „בייסמענט“ (קעלער) אויף עלען סטריט.

דאס מאָל איז די וואוינונג געווען אַ שיינע און אַ גרויסע: אַ „פּאַרלאָר־פּלאָר“ און „בייסמענט“ אין אַ פּריוואַט הויז.

די צימערן אויף דעם „פּאַרלאָר־פּלאָר“ זיינען געווען גרויסע און דופטיקע, מיט דיכטיקע פענצטער. פון הינטערשטן צימער האָט אַ טיר אַרויסגעפירט צו אַ וועראַנדע און צו אַ הויף, וואו עס איז געוואָקסן גראַז, און וואו עס האָט זיך געפונען אַ גרויסער בוים מיט אַ סך גרינע צווייגן. וואָס פאַר אַ פרייד די וועראַנדע און דאָס גראַז און דער בוים האָבן אַריינגעבראַכט אין אונדזער קינדערשן לעבן! מיר האָבן זיך דאָרט גע־שפּילט, געמאַכט אונדזערע לעקציעס, און געזונגען די לידער, וואָס מען האָט אונדז געלערנט אין סקול. זונטיק ווען די דרוקעריי איז געווען צור געמאַכט, איז דער פּאָטער אויך געווען אויף דער וועראַנדע, געלייענט אַ צייטונג, און געטרונקען טיי מיט אונדז און מיט אונדזער מוטער.

זייענדיק שטאַרק פּאַרנומען צו „מאַכן אַ לעבן“, האָט זיך דער פּאָטער מיט אונדז שטאַרק ניט געקאַנט אָפּגעבן. אָבער אין די אַוונט, אָז ער איז געקומען אַהיים, פלעגט ער אונדז אויספרעגן, וואָס מיר טוען אין סקול, וואָס מיר לערנען, א. א. ו. איך געדענק ניט, אָז ער זאָג האָבן זיך ווען עס איז געבייזערט אויף אונדז, אָדער באַשטראַפּן. עס איז געווען גענוג פאַר אונדז, דער פּאָטער זאָל אונדז בעטן (קינימאַל ניט הייסן) עפעס צו טאָן, מיר זאָלן אים ניט פּאַלגן. קעגן איין זאָך אָבער האָבן מיר, מיידלעך, פּראָ־טעסטירט, און דאָס איז געווען צו גיין אין אַוונט זיך לייגן שלאָפּן. האָט דער פּאָטער אויפגעהאַנגען אויף דער וואַנט אַ „סטראָפּ“ (קאַנטשיק) און ווען עס איז געקומען אַזויגער ניין, און ער פלעגט מיט אַ ריטמישן טאָן אויסרופּן: „שלאָפּן, שלאָפּן, שלאָפּן“ — און צוגעקלאַפּט דערביי מיט דער האַנט אויפּן טיש, און מיר, יונגוואַרג, פלעגן אָנהויבן רעוואַלטירן, איז איין קוק פון אים אויפּן הענגענדיקן „סטראָפּ“ געווען גענוג פאַר אונדז דעם קאַמף אויפצוגעבן. און דער קוק איז גראַד געווען אַ מילדער, מיט אַ שמייכל אין די אויגן.

וואָס מיר איז געבליבן אין זכרון פון יענער צייט אויף מעדיסאָן סטריט, איז, ערשטנס, די טעאַטער־פּאַרשטעלונגען, וואָס מיר, קינדער, פלעגן געבן, און צווייטנס, פון אַן אַרעם יינגל מיטן נאָמען לייב, וועלכער האָט געוואוינט ביי אונדז אַ קורצע צייט.

מיין מוטער האָט מיטגעבראַכט פון פינסק אַ גרויסן קאַסטן מיט טעאַטער־קאַסטיומען, וואָס זיינען פאַרבליבן פון פּאַטערס יידישן טעאַטער. אין קאַסטן האָבן זיך געפונען טייערע סאַמעטענע און זיידענע קאַזירטע

קאסטיומען, פארשיידן-קאלירטע שליערס מיט אלערליי פאטשערקעס, אויך פייקלעך און שווערדן, און אפילו די פאפירענע קאץ פון „שולמית“... אין די אונטן, אז די עלטערן זיינען ניט געווען אין דער היים, פלעגן מיר קינדער שפילן טעאטער, און טאקע אין די קאסטיומען פון קאסטן. אמת, זיי זיינען געווען אַ היפש ביסל צו גרויס פאַר אונדז, אָבער מיר האָבן זיך שוין אַן עצה געגעבן.

די פיעסע, וואָס מיר האָבן אַמבעסטן זיב געהאַט צו שפילן, איז געווען „שולמית“. די מוזיק איז אונדז געווען גוט באַקאַנט, און דער נוסח פון דער פיעסע אויך. די ראָל פון שולמית האָט געשפילט מאַניעלע, און אבשלום — חנהלע. די איבעריקע ראָלן פון מנוח, אביגיל, צינגיטאַנג און אַנדערע, האָבן איך געשפילט. איך בין אויך געווען דער כאָר, סופליאַר, רעזשיסער, און מענעדזשער.

דעם גרעסטן „טרייל“ האָט אונדז געגעבן די קאץ און די ברונעם-סצענע. ווען שולמית און אבשלום שווערן זיך אייביקע זיבע און נעמען דעם ברונעם און די קאץ פאַר עדות, פלעגן איך פון אַ ווינקל אַרויסרוקן די פאַפירענע קאץ. אַן אַנגעצונדן זיכטל הינטער דער קאַצס רויטע פאַפירענע אויגן, פלעגט זיי מאַכן אויסקוקן ווי פינקלענדיקע פייערלעך... ווער עס איז געווען דאָס אַרעם יינגל, וואָס איך האָב דערמאַנט, ווייס איך עד היום ניט — ווי אזוי ער איז געקומען צו אונדז, און וואו ער איז אַהינגעקומען. איך ווייס נאָר, אַז ער איז אַלט געווען אַ יאָר דרייצן, געווען זייער אַרעם און שמוציק אַנגעטאַן, און אונדזער מוטער פלעגט אים געבן עסן און לאָזן שלאָפן אין קיך אויף דער סאַפּע.

דאָס יינגל איז געווען אַ „גרינער“, אַ שעמעווידיקער, און מיר, קינדער, פלעגן אויף אים רחמנות האָבן, איבערהויפט ווען ער פלעגט זינגען דאָס טרויעריקע לידל:

„ווען מיין מוטער זאָל דאָס וויסן, אוי!
אז איך האָב נאָך היינט ניט איבערגעביסן, אוי!
אז אַד און וויי אין אַ פרעמדן לאַנד,
אז אַד און וויי אין אַ פרעמדן לאַנד.“

ווען מיין מוטער זאָל דאָס וויסן, אוי!
אז איך האָב היינטיקע נאַכט געשלאָפן אַן אַ קישו, אוי!
אז אַד און וויי אין אַ פרעמדן לאַנד,
אז אַד און וויי אין אַ פרעמדן לאַנד.“

אונדזער פאטער שמ"ר

דעם פאטערס געשעפטן זיינען געגאנגען זייער שלעכט. די צייט איז געווען אַ ביטערע, און פאַר אונדזער דירה איז שוין געקומען פאַר אַ פאַר חדשים דירה-געלט. אונדזער „לענדליידי“, אַן אַטיטישקע קריסטין, הייסט באַצאָלן אַדער זיך אַרויסקלייבן, און אַזוי ווי קיין געלט איז ניטאָ, האָט מען טאַקע באַדאַרפט ווידער „מופּן“. וואָס פאַר אַ טרויער מיר, קינדער, האָבן געפילט, ווען מיר האָבן באַדאַרפט פאַרלאָזן אונדזער שיין הויז, מיטן גרינעם גראַז און גרויסן בוים אין הויף, און אונדזער באַליבטע וועראַנדע! ...

אברהם־חיים ראזענבערג, מיין מוטערס שוואַגער, און זיין פאמיליע

ווען מיר האָבן זיך אַריינגעקליבן אין אונדזער נייער דירה אויף ראַטערס סטריט, האָבן די עלטערן באַקומען אַ טעלעגראַמע פון מיין מוטערס שוואַגער, אברהם־חיים ראזענבערג, אַז ער און זיין פאמיליע גע־ פינען זיך אויף „קעסל־גאַרדן“ און ער בעט, מען זאל קומען זיי אַראָפּנעמען. זיינען די עלטערן טאַקע אַהין באַלד אַוועקגעפאַרן.

איך בין געווען אַליין אין הייז יענעם זומער פאַרנאַכט, ווען איך האָב דערהערט אַ קלאַפּ אין טיר. ווען איך האָב די טיר געעפּנט, איז פאַר מיר געשטאַנען אַ הויכער שיינער מאַן מיט אַ וויסער באַרד און גאַלדענע ברילן אויף די אויגן, און לעבן אים אַ יונג בחורל פון אַ יאָר פּופּצן, אַנגעטאַן אין אַ גימנאַזיסטישן קאַסטיום.

— וואוינט דאָ דער הער שייקעוויטש? — האָט מיך דער אַלטער מאַן

געפרעגט.

אויף מיין ענטפער, אַז יא, האָט ער געזאָגט: „איך בין דיין אַנקל

ראזענבערג.“

עד היום ווייס איך ניט, ווי אַזוי מיין אַנקל און זיין זון משה, אַדער „מאַיסעיי“, ווי מען פּלעגט אים רופן, זיינען אַרונטערגעלאָזן געוואָרן פון „קעסל־גאַרדן“ פריער פון די איבעריקע מיטגלידער פון זייער פאמיליע. אין אַ פאַר שעה שפּעטער האָבן מיינע עלטערן געבראַכט אין אַ קאַרעטע מיין טאַנטע חיה (מיין מוטערס שוועסטער) און אירע איבעריקע קינדער: אהרן — אַ יאָר צוועלף, אַסיפּ — עלף, און לעאַנטשקע — אַ יאָר זיבן.

כאַטש אונדזער דירה איז געווען אַן ענגע — זי איז באַשטאַנען פון פיר קדיינע צימערן, האָט מען דאָך געמאַכט פּלאַץ פאַר אונדזערע קרובים, ביז זיי האָבן געדונגען און איינגעאַרדנט פאַר זיך אַ וואוינונג.

די עטלעכע וואַכן, וואָס זיי האָבן ביי אונדז געוואוינט, זיינען געווען זייער שווערע פאַר אונדז און נאָך מער — פאַר זיי. ערשטנס, די ענגשאַפּט, און צווייטנס, פון דעם, וואָס מיין אַנקל און זיינע יינגלעך האָבן זיך אויף

דער גאס ניט געטרארט ווייזן צוליב די „לויפערס“. שוודיק אין דעם איז געווען מיין אַנקלס באַרד, און מיינע קאָזינס גימנאַזיסטישע קאַסטיומען, וואָס זיי האָבן געטראָגן. ווען עמעץ פון זיי האָט זיך באַוווּזן אויף דער גאָס, זיינען זיי באַוואָרפן געוואָרן מיט שטיינער און טאַמייטאַס.

אַבער אויך אַ סך שיינע און אַנגענעמע שעה'ען האָבן מיר צוזאַמען פאַרבאַכט. אין די אַוונטן, ווען אונדזער פאָטער איז געקומען אַהיים פון דער דרוקעריי, פלעגט ער און דער אַנקל רעדן און דיסקוסירן איבער זייערע ליטעראַרישע טעטיקייטן. דער אַנקל איז געווען ראַבינער אין פּינסק און אין ניקאָלאָיעוו פאַר אַ סך יאָרן. ער האָט אויפגעשריבן עטלעכע העברייאישע ווערק און געמאַכט העברייאישע און יידישע איבערזעצונגען פון רוסישע ווערק. ער האָט דעמאַרט שוין געהאַט אין זינען צו פאַרפאַסן אַן ענציקלאָפּעדיע איבער דער אַפּשטאַמונג פון די נעמען, וואָס געפינען זיך אין דער ביבֿל, — אַ ווערק, וואָס ער האָט טאַקע אַנגעשריבן און אַרויסגעגעבן אין שפּעטערדיקע יאָרן אונטער דעם נאָמען „אוצר השמות“. אַחוץ די דיסקוסיעס וועגן ליטעראַטור, פלעגן מיין פאָטער און מיין אַנקל שפּירן שאַך.

מיין קאָזין משה, אָדער „מאַיסע" ¹ איז געווען זייער אַ שיינער, מיט אַן איידעלן פנים און געטאַקטע געזיכט־שטריכן. ער האָט גוט געשפּילט פּיידל, און אין די אַוונטן האָט ער אַפט געשפּילט האַרציקע רוסישע פּאַלקס־מאַטיוון און קלאַסישע מוזיק.

ליבער פון אַלעמען האָבן מיר געהאַט אונדזער קאָזין אהרן, אָדער „אַראָן" ² ווי מען פלעגט אים רופן, צוליב די שיינע מעשהלעך, וואָס ער פלעגט אונדו דערציילן. ער איז געווען גוט באַקאַנט מיט דער רוסישער ליטעראַטור, און מיר יונגוואַרג פלעגן זיך אַרומזעצן אַרום אים, און מיט גרויס אינטערעס זיך צוגעהערט צו זיינע וואונדערבאַרע מעשיות.

ניט געקוקט אויף אַלע פינאַנציעלע שוועריקייטן, האָט דער פאָטער פאַרגעזעצט אַרויסצוגעבן זיין זשורנאַל „דער מענטשן־פריינט" ביזן סוף פון צווייטן יאָרגאַנג, דעצעמבער, 1891. אין פאַרלויף פון די ווייטערע זעקס־זיבן חדשים האָט ער געמאַכט נאָך אַ פּרוואוו אויפן פעלד פון זשורנאַליזם:

(1) „משה" איז דער איצטיקער גרויסער כעמיקער, פּראָפּעסאָר מאַרטין ראָזאַנאָף, פון דער „פּיטסבורג אוניווערסיטעט".
 (2) „אַראָן" איז דער נאַט־לאַנג פאַרשטאַרבענער פּסיכיקער, דאָקטאָר אייראַן דזש. ראָזאַנאָף.

ער האָט אַרויסגעגעבן דעם „וועג־ווייזער“, געווידמעט דער אַמעריקאַנער ביזנעס־וועלט. מיט דעם איז דער פּאָטער אויסן געווען צו העלפן די „גרינע“ — די טויזנטער אימיגראַנטן, וואָס זיינען אַריבערגעקומען פון יענער זייט ים, — זיי באַקענען מיט זייער נייער היים און געבן זיי געוויסע אינפּאַרמאַציע וועגן אַמעריקע. אויסער דעם זיינען אַריין אַרטיקלען וועגן אַמעריקאַנער האַנדל, וועגן דער רעגירונג און געזעצן פון אַמעריקע, וועגן דער אַמעריקאַנער פּאָסט, אַ צעטל פון ניו־יאָרקער שפּיטאַלן און קליניקס, אויך אינפּאַרמאַציע בנוגע אַגריקולטור א. א. וו.

אין דער אונטערנעמונג האָט דער פּאָטער ווידער פּאַרזירן אַ סך געלט. עטלעכע וואַכן שפּעטער האָט ער, אויף דעם פּאַרלאַנג פון מיין מוטער, ניט נאָר אויפּגעהערט אַרויסצוגעבן דעם זשורנאַל, נאָר אויך פּאַר־קויפט זיין דרוקעריי, און זיך אינגאַנצן אָפּגעגעבן מיט שרייבן. די דרוקעריי האָט ביי אים אָפּגעקויפט טאַקע מיין אַנקל אברהם־חיים ראָזענבערג.

א שמערצלעכע פאסירונג

כאטש דער פאטער איז געווען דערווייטערט פונעם יידישן טעאטער, האט אים זיין הארץ דאך שטארק געצויגן צו די „בינע־ברעטער“. איצט, ווען ער האט געהאט מער צייט, האט ער אנגעשריבן א דראמע מיטן נאמען: „יהודה הלוי“, געבויט אויפן לעבן און שאפן פון דעם גרויסן העברייאישן דיכטער. ער איז געווען זייער צופרידן מיט זיין נייער שאפונג. א געלונגענע פיעסע! — האט ער געזאגט מיט א פריידיקן גלאנץ אין די אויגן.

די פיעסע האט געפאדערט אן ערשט־קלאסיקן שוישפילער פאר דער דראמאטישער ראָל פון יהודה הלוי, האט דער פאטער פארבעטן יעקב אדלערן צו קומען הערן די פיעסע.

געקומען איז אדלער ניט אליין, נאר מיט מאָגלעסאָן, וועלכער איז דאָן געווען מיט אים אין שותפות אין זיין טעאטער אויף דער אַכטער סטריט. געהערט די פיעסע, זיינען ביידע, אדלער און מאָגלעסאָן, פשוט „פארכאפט“ געוואָרן, ווי מ'זאָגט אויפן טעאטער־רשון. ביידע האָבן דאָרט געהאט גוטע ראָלן; דער סוזשעט ווי אויך די האַנדלונג זיינען געווען אינטערעסאַנט און שפאַנענדיק. זיי האָבן צוגעזאָגט די פיעסע אויפ־צופירן אויף יום־טוב (דאָכט זיך, ראש־השנה) און צו באַצאָלן דעם פאטער צוויי הונדערט דאָלער, ווען די פיעסע וועט אויפגעפירט ווערן.

דער פאטער האט זיי געגלויבט אויפן וואָרט, און זיי אַוועקגעגעבן די פיעסע. און באַלד איז טאָקע דערשינען אַ מעלדונג אויף די אַפישן פון אַדלערס טעאטער: „אין פאָרבאַררייטונג אויף יום־טוב יהודה הלוי פון נ. מ. שייקעוויטש, שמ״ר.“

אַ פאַר וואַכן צייט איז די מעלדונג דערשינען, ווען פּלוצלונג האָט דער פאטער באַמערקט, אַז אַנשטאַט זיין פיעסע ווערט אויף די אַפישן אַנאַנסירט אויף אַ יום־טוב אַ פיעסע פון מ. זייפערט, מיטן נאָמען „שומר ישראל“.

דער פאטער איז אַוועק אין טעאטער, אויסצוגעפינען וואָס האָט פאַסירט. אַנקומענדיק אַהין, האָט אים דער מאַן ביי דער טיר געזאָגט, אַז קיינער איז אין טעאטער ניטאָ. ווען ער איז געקומען אין טעאטער אויף

מאַרגן, האָט ער געקראָגן דעם זעלבן ענטפער. איז ער אַוועק צו אַדלערן אַהיים, און אויך דאַרט האָט ער געקראָגן דעם ענטפער, אַז אַדלער איז אין דער היים ניטאָ.

איז עס אים געוואָרן אויפפאַלנד, ער האָט פאַרשטאַנען, אַז עפעס איז דאָ ניט גלאַט, אָבער וואָס-ווען — האָט ער ניט געוואוסט.

דאָן האָט מיין מוטער באַשלאָסן גיין אין טעאַטער, אויסצוגעפינען וואָס דאַרט קומט פאַר. זי איז געווען אַ סך פּראַקטישער פונעם פּאַטער, און איר איז ניט געווען אַזוי לייכט אָפּצונאַרן, ווי אים.

אַנקומענדיק אין טעאַטער, האָט זי געקראָגן דעם זעלבן ענטפער פונעם מאַן ביי דער טיר, ווען זי האָט אים געזאָגט, אַז זי איז מרס. שמיר. זי האָט אָבער ניט געוואָרט אויף דרד-אַרין, און אָפּשטופנדיק אים אַן אַ זייט, איז זי אַריין אין טעאַטער, און טאַקע באַד געווען הינטער די קושיסן.

ס'איז איר אַנטקעגנגעקומען מאַדאַם אַדלער, די אַמאַזיקע פּרייליין לעוויצקי, וועמען דער פּאַטער האָט אַריינגענומען אין זיין טעאַטער אין אַדעס, און געמאַכט זי פאַר אַן אַקטריסע. דערזענדיק מיין מוטער, איז איר די מאַדאַם אַדלער געפאַלן אויפן האַלדן, אַנגעהויבן צו קושן, וויינענדיק דערביי מיט ביטערע טרערן, פון איר האָט די מוטער זיך דערוואוסט, אַז די פּיעסע „שומר ישראל“, וואָס ווערט רעפּעטירט, איז ניט קיין אַנדערע, ווי דעם פּאַטערס „יהודה הלוי“, און אַז משה זייערעט, וועלכער איז אַנאַנסירט געוואָרן ווי דער אויטאָר פון דער פּיעסע, האָט געקראָגן פינף-אין-צוואַנציק דאָלער פאַר ענדערן דעם נאָמען פון דער פּיעסע, און מאַכן אייניקע קליינע ענדערונגען. די מאַדאַם אַדלער האָט געוויינט, פאַר וואָס מען האָט באַשווינדלט איר באַליבטן לערער אויף אַזאַ געמיינעם אופן, און מיין מוטער האָט מיט איר מיטגעוויינט.

מיט וואָס האָט זיך דער שענדלעכער שווינדל געענדיקט? פאַר דעם פּאַטער — מיט גאַרניט. ניין, ניט מיט גאַרניט. עס האָט אַנגעפּילט זיין ריינע, ערלעכע נשמה מיט פאַרביטערונג. זיין האַרץ האָט געבלוטיקט צו זען זיין פּאַמיריע אין נויט, ווען זיין נייע פּיעסע, ווי אויך זיינע אַלטע פּיעסעס, מאַכן רייך די „מענעדזשערס“ און אַקטיאָרן. ער איז געווען דער-שיטערט פון דער הפּקרות פון די מענטשן, וואָס האָבן אים אַזוי עפּנטלעך באַשווינדלט, און בלויז דערפאַר, וואָס ער האָט זיי געטרויט. עס האָט אים געעקלט, וואָס אַ שרייבער ווי מ. זייערעט, זאָל זיין אַזוי געמייך, ווי צו באַ-עוולהן אַ קאַלעגע. יא, דער פּאַטער האָט שטאַרק געליטן, און באַשלאָסן מער מיט די יידישע אַקטיאָרן ניט האָבן צו טאָן.

שמ"ך ווערט דירעקטאָר פון אַן אייגענעם טעאָטער.

„דער מענטש טראַכט, און גאָט לאַכט“, זאָגט די וועלט אַ גלייכווערטל. דער פּאָטער האָט, דאַכט זיך, ערשט באַשלאָסן מער מיט די ייִדישע אַקטיאָרן און ייִדישן טעאָטער ניט האָבן צו טאָן, אָבער אין אַ פּאַר יאָר נאָך זיין באַשלוס איז ער געוואָרן דער דירעקטאָר פון אַן אייגענעם טעאָטער אין ניו־יאָרק. „שולדיק“ אין דעם איז געווען מיין ברודער אברהם. דער ברודער איז דאָן אַלט געווען אַ יאָר אַכצן־ניינצן. ער האָט זיך אַנגעהויבן גרייטן אין קאַלעדזש, צו שטודירן געזעץ. זיצנדיק איין מאַל אין העריקס קאַפּע אויף קאַנאַ סטריט, וואו אַלע ייִדישע אַקטיאָרן און סתּם טעאָטער־מענטשן פּלעגן זיך צוזאַמענקומען, האָט ער געהערט, אַז דער ליבערטי טעאָטער, וואו יעקב אַדלער האָט גע־שפּילט, איז צוליב געוויסע סיבות, פּאַרמאַכט געוואָרן. ער האָט אויך גע־הערט, אַז דער „ליסעי“ פון טעאָטער איז דער ייִדישער שוישפּילער שעפּסקי. אברהם האָט געוואוסט, וואָס פּאַר אַן אינטערעס דער פּאָטער האָט פּאַר דעם ייִדישן טעאָטער, איז אים איינגעפּאַלן דער געדאַנק, אַז דער פּאָטער וואָרט איצט געקאַנט איבערנעמען דעם ליבערטי טעאָטער. ניט לאַנג געטראַכט, און אַפּילו ניט אַנפּרעגנדיק ביים פּאָטער, איז ער אַוועק צו דעם מר. שעפּסקי, און אים פּאַרגעלייגט דעם פּלאַן. שעפּסקי האָט דעם פּאָטער ניט געקענט, אָבער געהערט האָט ער פון אים פיל. ער איז געווען באַקאַנט מיט זיינע פּיעסעס און געוואוסט, וואָס פּאַר אַ גרויסן דערפּאָלג זיי האָבן געהאַט. איז אים דעריבער מיין ברודערס פּלאַן געפּעלן געוואָרן. אברהם האָט באַלד צונויפגעבראַכט דעם פּאָטער מיט שעפּסקי, און דער געשעפט איז געשלאָסן געוואָרן: שעפּסקי זאָל זיין דער „ביזנעס־מענעדזשער“, און דער פּאָטער — אויטאָר און דירעקטאָר. דער פּאָטער האָט אַן שוועריקייטן צונויפגעשטעלט אַן ערשט־קלאַסיקע טרופּע מיט אַ גרויסן כּאָר פון יונגע מענער און פרויען. די טרופּע איז באַשטאַנען פון זיגמונד מאַגולעסקאַ, מאָריס מאַשקאוויטש, מאָריס מייער־סאָן, קאַרל שראַמעק, ה' וויינבלאַט, הער און מאַדאַם שעפּסקי, מאַדאַם דובינסקי, בינע אַבראַמאוויטש, בעלאַ גודינסקי, סאַבינאַ וויינבלאַט (שפּע־טער ראָזענטהאַל), פעני ריינהאַרדט און אַנדערע. אַלס מוזיק־קאָמפּאָזיטאָר און דיריגענט האָט ער אַנגאַזשירט הענרי ראַסאַטאַ.

אין דעם הויז, וואו דער טעאָטער האָט זיך געפונען, זיינען געווען צוויי וואוינונגען. האָט זיך אין איין וואוינונג אַריינגעקליבן אונדזער פּאַמיליע,

און אין דער צווייטער — דער שוישפילער מייערסאָן מיט זיין פאָמיליע. די הינטערשטע פענצטער פון ביידע וואוינונגען האָבן אַרויסגעקוקט אויפן דאָך פון טעאַטער, האָבן די מייערסאָנס, ווען זיי האָבן געוואָלט אַריינגיין צו אונדז אין הויז, זיך באַנוצט מיט די פענצטער אַנשטאַט די טירן, און אַזוי אויך מיר, ווען מיר האָבן געוואָלט די מייערסאָנס באַזוכן.

יענע צייט וועל איך קיינמאָל ניט פאַרגעסן. עס איז געווען די אָנ־גענעמסטע און די פריילעכסטע זינט מיר זיינען געקומען קיין אַמעריקע. אונדזער דירה, וואָס איז באַשטאַנען פון עטלעכע גרויסע, ליכטיקע צימערן, האָבן די עלטערן אויסגעמעבלירט מיט ווייכע טעפּיכער און שייך מעבל, און די מוטער האָט אַריינגענומען אַ דינסט אין הויז.

דער פאָטער איז געווען גוט געשטימט און מער צוגעלאָזט ווי שטענ־דיק, מיר, קינדער, ווי נאָר מיר זיינען געקומען פון סקול, פלעגן אַרונטער־לויפן אין טעאַטער, צו זען ווי מען מאַכט פּראָבעס, און זיך צוהערן צו די שיינע לידער, וואָס מען האָט איינגעשטודירט. עס פלעגן אין יענער צייט אויך קומען זיך שפּילן מיט אונדז מאַגולעסקאַס קינדער, בעסי און דזשוליוס, און מייערסאָנס מיידלע, סאַפּיע.

דער טעאַטער, אונטערן נאָמען „רומעניע אַפּערע־הויז“, האָט זיך געעפנט מיט דעם פאָטערס נייער פּיעסע „דער געלט־קעניג“, געבויט אויפן לעבן פון דעם יידישן מאַגנאַט אַנשלאַ ראַטשידז. אין דער פּיעסע האָט זיך באַטייליקט כמעט די גאַנצע טרופּע, און צווישן די אַקטן פלעגט מאַגולעסקאַ אונטערהאַטן דאָס פּובליקום מיט זיין וואונדערלעכן זינגען פון קופּלעטן.

די פּיעסע האָט געהאַט אַ היפּשן דערפאַלג, זי איז „געפאַפּן“ עטלעכע וואָכן צייט. נאָך איר איז אויפגעפירט געוואָרן די צווייטע נייע פּיעסע פון פאָטער: „שושנה, די בלום פון יריחו“, מיט אַ היסטאָרישן אינהאַלט. אויך די פּיעסע האָט געהאַט אַ פּיינעם דערפאַלג, אָבער פּלוצלונג זיינען די פאַרשטעלונגען איבערגעריסן געוואָרן. פאַרוואָס? ווייל דער מר. שעפּסקי האָט זיך באַטראַכט, אַז ער וויל מער קיין יידישע פּיעסעס אין זיין טעאַטער ניט אויפפירן. אַזוי האָט ער געזאָגט, אָבער געשושקעט האָט מען זיך, אַז ער איז אונטערגעקויפט געוואָרן פון אַ „מענעדזשער“ פון אַן אַנדער טעאַטער (דאָן האָבן געשפּילט נאָך צוויי יידישע טעאַטערס — דער ווינדזאָר־טעאַטער און דער טהאַליאַ־טעאַטער), ווייל דער קליינער „רו־מעניע אַפּערע־הויז“ איז געוואָרן פאַר אים אַ שטאַרקער קאַנקורענט. פּראָטעסטן האָבן ניט געהאַלפּן, געבעטן אויך ניט. שעפּסקין האָט

ניט געארט, וואס אזוי פיל מי און געלט איז אריינגעלייגט געווארן אויפ' צובויען דאס טעאטער. אים האט אויך ניט געארט, וואס די גרויסע צאל מענטשן, וואס זיינען געווען פארבונדן מיטן טעאטער, וועלן בלייבן אן ברויט. דער פאטער האט ניט געוואוסט וואס צו טאן, די אקטיארן — אוודאי ניט. דאן האט מיין ברודער גענומען די איניציאטיוו. ער האט זיך געפילט פאראנטווארטלעך מיט דעם, וואס ער האט צום לעבן געבראכט די גאנצע זאך. ער האט געזוכט מיטלען ווי דעם טעאטער צו ראטעווען. ער האט דאן באשלאסן זיך צו ווענדן דירעקט צו די אייגנטימער פונעם טעאטער, די צוויי אמעריקאנער ברידער האאסען.

אברהם איז אוועק צו זיי אין אפיס, און האט זיי דערציילט די געשיכטע, ווי דער מר. שעפסקי האט אן שום סיבה פארמאכט דאס טעאטער. שעפסקי איז פון די ברידער האאסען גערופן געווארן צו געבן א דערקלערונג. זיין נישט-געשטויגענע און נישט-געפליגענע דערקלערונג האט אויף זיי געמאכט א שלעכטן איינדרוק, און אזוי ווי שעפסקי איז געווען אומפינקטלעך ביים באצאלן די "רענט" פארן טעאטער, און ער איז זיי געווען שולדיק פיל געלט, האבן זיי צוגענומען ביי שעפסקין דעם "ליעס" און אים איבערגעגעבן מיין ברודער, וועלכער איז זיי שטארק געפעלן געווארן פאר זיין קוראזש און דרייסטקייט.

גרויס שמחה האט געהערשט אין טעאטער, ווען דער ברודער איז צוריקגעקומען און געבראכט מיט זיך דעם "ליעס", וואס איז געווען אויס-געמאכט אויף זיין נאמען. אויף שעפסקיס פלאץ אלס "מענעדזשער", האט דער פאטער אריינגענומען איינעם א מר. גוטמאן, א רייכער "סאלון-קיפער", וועלכער האט זיך שטענדיק געדרייט ביים טעאטער, און אלע האבן זיך גע-נומען מיט באגייטע כוחות און מיט גרויס ענטוויאזם, איינצושטודירן אויף יום-טוב די נייע קאמעדיע "המן דער צווייטער", וואס דער פאטער האט אנגעשריבן.

מען פירט אויף "המן דער צווייטער"

די נייע פיעסע האט דער פאטער געבויט אויף דער היסטארישער פאסירונג פון שאול וואהל, וועלכער איז געווען א קעניג פון פוילן אויף איין טאג. ער האט פון דעם געמאכט א קאמעדיע, און געשאפן א ספעציעלע ראָל פאר מאָגולעסקאָן.

דער פאטער האט געהאלטן מאָגולעסקאָן פאר דעם גרעסטן קינסטלער

אויף דער יידישער בינע. ער האט זיך מער ווי איינמאל פירגענומען צו שאפן פאר אים ספעציעלע ראָלן. ער האט געשאפן פאר אים צוויי ראָלן אין זיין פיעסע „קאָקעטע דאַמען“, אין וועלכע מאָגולעסקאָ האט זיך גע- שאפן אַ גרויסן נאַמען מיט זיין שפילן אַלס שפּרינצע די מעקלעריין און דעם שאַרלאַטאַן הערמאַן. אין „המן דער צווייטער“ האט דער פּאָטער פאר אים געשאפן די ראָל פון אַ נאַרישן, אומגעלומפערטן משרת, וועלכער ווערט דער קעניג פון פּוילן. די ראָל האט געגעבן מאָגולעסקאָן די גע- לעגנהייט אַרויסצובאַווייזן זיך אין זיין גאַנצער גרויסקייט.

„המן דער צווייטער“ האט אויפגערודערט די ניו-יאָרקער יידישע באַ- פעלקערונג מיט איר אינטערעסאַנטן אינהאַלט, און איבערהויפט מיט איר פּאַלקטימלעכן הומאַר. אומעטום האט מען גערעדט פון דער פיעסע, און פון גרויסן שוישפילער זיגמונד מאָגולעסקאָ, און אומעטום האט מען איבער- געזעט דאָס ווערטל, „אַז איר פאַרשטייט ניט, פאַרשטייט איר מיר“, וואָס ער האט געהאַט אין דער פיעסע.

די פיעסע איז געשפילט געוואָרן פאר געפאַקטע הייזער, אָבער מיט- אַמאַל זיינען די פאַרשטענדונגען אָפגעשטעלט געוואָרן. וואָס איז געשען? דער נייער „מענעדזשער“, דער „סאַדון-קיפּער“ מר. גוטמאַן, וואָס פּלעגט זיצן אין דער קאַסע, איז פּלוצלונג נעם געוואָרן, מיטנעמענדיק מיט זיך דאָס גאַנצע געלט.

שלעכט. ביטער. די אַקטיאָרן ווידן ניט שפּילן, אויב מען וועט זיי ניט באַצאַלן דאָס, וואָס עס קומט זיי. און „רענט“ דאַרף מען אויך באַצאַלן. דער אַרעמער פּאָטער האט ניט געהאַט קיין אַנדערע ברירה, ווי צו שליסן דאָס טעאַטער.

דער פּאָטער און די מוטער זיצן אין הויז פאַרזאָרגטע. דאָס טעאַטער איז פאַרמאַכט. קיין געלט איז ניטאָ, און מען דאַרף זיך אַרויסקלייבן פון דער דירה.

עמעצער האט אָנגעקלאַפט אין טיר, און איז אַריין אין הויז. עס איז געווען מר. עדעשטיין, דער פאַרוואַטער פונעם „טהאַליאַ-טעאַטער“. ער דערציילט, אַז אַזוי ווי די יום-טובדיקע פיעסע, וואָס זיי האָבן אויפגעפירט אין זיין טעאַטער, איז דורכגעפאַלן, איז דעריבער וואַלט ער אָפגעקויפט ביים פּאָטער זיין פיעסע „המן דער צווייטער“, און ער לייגט אים פאַר צוויי הונדערט דאָלער.

דער פּאָטער שטימט גלייך איין. ער גייט אַריין אין קאַבינעט, ברענגט

ארויס די פיעסע און וויל זי דערלאנגען דעם מר. עדעלשטיין, אבער די מוטער נעמט ארויס די פיעסע פון זיין האנט.

— מר. עדעלשטיין, — זאגט זי, — איר קאנט די פיעסע ניט קריגן פאָר ווייניקער פון דריי הונדערט דאלער, און אויסער דעם צאָלן מיין מאַן צען דאלער פאָר יעדער פאָרשטעלונג...

מר. עדעלשטיין האָט אויף איר אויסגעשטעלט אַ פאָר ווילדע אויגן: — מאַדאַם שמ"ר, וואָס רעדט איר? וועלכער שרייבער באַקומט דאָס אַזוי פיל געלט פאָר אַ פיעסע?

— אַדער באַצאָלט ווי איך זאָג, אַדער גייט אייך געזונטערהייט. אַ שרייבער דאַרף אויך מאַכן אַ לעבן!

עדעלשטיין האָט געמוזט נאַכגעבן דער איינגעשפּאַרטער מאַדאַם שמ"ר, און באַין ברירה דערלאָנגט איר דאָס געלט.

אין אַ פאָר וואָכן אַרום איז „המן דער צווייטער“ אויפגעפירט געוואָרן אין דעם גרויסן „טהאַלאַיאַטעאַטער“, און טאַקע מיט מאַגולעסקאַן אין זיין ראַל אַלס שאַול. די פיעסע איז געגאַנגען לאַנגע וואָכן, און אַנגעפילט די קעשענעס פון די „מענעדזשערס“ מיט גאַלד. דער פאַרפאַסער אַבער האָט זיך געמוזט באַנוגעגען מיט די עטלעכע הונדערט דאלער, וואָס ער האָט געקראָגן.

מיין מוטער פלעגט אָפט טאַדלען מיין פאַטער, פאַרוואָס ער גיט אַוועק זיינע פיעסעס און ראַמאַנען פאָר אַזוי ביליק. ער פלעגט פרוואַון זי באַ-רואיקן מיט די ווערטער: „נאַרעלע, וואָס ערגערסטו זיך? איך וועל אַנשרייבן אַן אַנדערע.“ אים איז קיינמאַל גאַרניט איינגעפאַלן צו פאַר-לאַנגען באַלוינונג אין פראַפאַרציע צו דעם, וואָס זיינס אַ ווערק פלעגט אַריינברענגען. אַלע וואָס האָבן מיט אים געהאַנדלט, האָבן געוואוסט, אַז דער גרויסער שמ"ר איז אין געשעפט-זאַכן נאַאיוו, ווי אַ קינד.

קאפיטל 20

שמ"ר עפנט ווידער אַ דרוקעריי, גיט אַרויס דעם וועכנטלעכן זשורנאַל „דער לאַנד־חכם“ און אַ סעריע יום־טוב־בלעטער

מיטן פאַרמאָכן זיך פון טעאָטער האָבן מיר, נאַטירלעך, באַדאַרפט אויפגעבן אונדזער דירה. אַריינגעקליבן האָבן מיר זיך אין אַ פּריוואַט הויז אויף נאַרפּאָלק סטריט, לעבן גרענד סטריט.

דעם פּאָטער האָט שטאַרק געצויגן צום זשורנאַליזם. ער האָט געהאַט די באַדערפעניש צו ברענגען צום אויסדרוק זיינע פּיטעראַרישע כּוחות, און געזוכט אַן אָרט וואו צו פאַרעפּנטלעכן זיינע דערציילונגען, הומאַרעסקעס, לידער, אַנעקדאָטן א. אַז. וו. און איצט, האָבנדיק אַפּגעשפּאַרט אַביסל געלט, האָט ער ניט לאַנג געטראַכט, און ווידער איינגעאַרדנט אַ דרוקעריי, און טאַקע גלייך צוגעטראַטן אַרויסצוגעבן אַ וועכנטלעכן הומאַריסטישן זשורנאַל אונטערן נאָמען: „דער לאַנד־חכם“ — אַ בלאַט פאַר כל ישראל. ער האָט אויך אין די נאַענטע דריי־פיר יאָר אַרויסגעגעבן די פּאָגנדיקע יום־טוב־בלעטער:

„די קניידל“ (פּסח), „דער פּולב“ (שבועות), „דער אתרוג“ (סוכות), „יום־טוב־בלומען“ (שבועות), „דער נייער חד־גדיא“ (פּסח), „דער שרייער“ (פורים), „דער אפיקומן“ (פּסח), „דער גן־עדן“ (שבועות), „דער שופר“ (ראש־השנה), „דער סדר“ (פּסח), „דער קאַפּער“ (פורים), „דער המן־טאַש“ (פורים), „דער שפּח מנות“ (פורים).

אין יענער צייט איז געווען אַ מאַדע אַרויסצוגעבן ראַמאַנען אין העפּטן־פּאַרם — אין פאַרזעצונגען, יעדע וואָך אַ טייל פון ראַמאַן. אַ העפט האָט געהאַט זעכצן זייטלעך, און מ'האַט גערעכנט פאַר אַ העפט פינף סענט. דער אַרויסגעבער פון די דאָזיקע ראַמאַנען איז געווען יעקב סאַפּירשטיין. י. סאַפּירשטיין האָט באַשטעלט ביי מיין פּאָטער אַ ראַמאַן אין העפּטן־פּאַרם.

דער ראמאן, וואָס דער פאטער האָט דאָן אָנגעשריבן אין העפטן-פּאַרם, האָט געהייסן „דער טיראַן אַלעקסאַנדער דער דריטער“. ער האָט געהאַט אַזאַ גרויסן דערפאַלג, אַז סאַפירשטיין האָט געבעטן דעם פאטער צו „ציען“ דעם ראמאן אַזוי לאַנג ווי עס איז מעגלעך. דער פאטער האָט ניט געהאַט קיין שוועריקייטן דאָס צו טאָן, און האָט טאַקע „געצויגן“ דעם ראמאן כמעט אַ יאָר.

ווען דער ראמאן האָט זיך ענדלעך געענדיקט, האָט סאַפירשטיין באַ- שטעלט ביים פאטער אַ צווייטן, וואָס איז דערשינען אונטערן נאָמען „גראַספירסט קאַנסטאַנטיין“; דערנאָך אַ דריטן ראמאן — „גלות-מאַסקווע“. דער גרויסער דערפאַלג פון זיינע ראמאַנען אין העפטן-פּאַרם, האָט דעם פאטער באַוואויגן אַליין אַרויסצוגעבן זיינע ראמאַנען אין דער פּאַרם. „דער טויטער גאַסט“ איז געווען דער ערשטער ראמאן, וואָס ער האָט אַליין אַרויסגעגעבן; נאָך דעם האָבן נאָכגעפאַלגט די ראמאַנען „גוטער טיזול“, „פון טראָן צום עשאַפּאַט“, און „די שרעקעלעכע געהיימניס“.

אויסער זיין זשורנאַל „דער לאַנד-חכם“ און די „יום-טוב-בדעטער“, און אויסער די ראמאַנען פאַר סאַפירשטיינען און די וועלכע ער האָט אַליין אַרויסגעגעבן, האָט דער פאטער אין דער זעלבער צייט געשריבן ראמאַנען פאַרן פאַרלאַג „האלמנה והאחים ראָם“ אין ווילנע.

איך גלויב, אַז יענע פאַר יאָר, 1893-1895, זיינען געווען די דיטע-ראַריש-פרוכטבאַרסטע אין פאטערס לעבן. ער האָט דאָן באַוויזן ניט נאָר צו שרייבן אומענדלעך-לאַנגע ראמאַנען און האַלטן זיינע לייענער גע- שפאַנט ביז דער לעצטער שורה, נאָר אויך אַרויסבאַוויזן אויסערגעוויינלעכע פּיאַיקייטן צו שרייבן דריי-פיר ראמאַנען אין איין צייט. און געטאָן האָט ער דאָס מיט אַזאַ לייכטקייט, וואָס איז געווען צום באַוואונדערן. ער האָט געקאַנט שרייבן שטענדיק, און אונטער פאַרשיידענע אומשטענדן, ער האָט ניט געפאַדערט, ווי אַנדערע שרייבער, אַ ספּעציעלע אַטמאָספּער, ס'זאַל זיין שטיל אַרום אים, מען זאָל אים ניט שטערן, איבערשלאָגן א. א. וו.

ער האָט זיך אויך קיינמאַל ניט באַקלאַגט, אַז ער אַרבעט צו פיל. אין קעגנטייל, ער איז שטענדיק געווען אויפגעלייגט, שטענדיק מיט אַ שמיכל אויף די לייפן, שטענדיק גרייט אַ שטיף טאָן. ווען ער פלעגט, צום ביי- שפּיל, זיין אין דער היים, פלעגט ער זיך אַוועקזעצן אויף דעם שטול, וואו די מוטער אָדער איינע פון אונדז מיידלעך פלעגן זיצן, און זיך גע- מאַכט דערביי, אַז ער האָט נאָר ניט באַמערקט, אַז דער שטול איז פאַרנומען. אָדער ער פלעגט אַריינגיין אין קיך און געפינען דאָרט אַ שאַלעכץ פון אַן

איי, האָט ער עס באַהאַלטן אין דער האַנט, און פאַרבייגייענדיק איינע פון אונדז, פֿלוצלונג אַ בראַשע געטאַן די שאַלעכץ אין אונדזער אויער, און זיך דערביי צעלאַכן, ווי אַ קינד.

ביי אים אין „אַפּיס“ פֿלעגן זיך שטענדיק צונויפקלייבן שרייבער. מ'פֿלעגט זיצן, רעדן און זיך היצן וועגן ליטעראַטור, און אַפּטמאַל טאַקע אַפּילו זיך קריגן. דער פּאַטער פֿלעגט זיצן ביי זיין שרייב־טיש און שרייבן, גדייכצייטיק זיך צוהערן, און אפּילו זיך באַטייליקן אין אַ שמועס.

ווען אַ זעצער אין אונדזער דרוקעריי פֿלעגט פאַרלאַנגען „קאַפּיע“, פֿלעגט ער אַ פרעג טאָן: „וואָסער ראַמאַן זעצט איר זי?“. דער זעצער זאָגט אים. דער פּאַטער טוט אָן זיינע ברידן, נעמט פון זיין שרייב־טיש אַ קליין שטיקל פּאַפּיר, אויף וועלכן עס איז געווען פאַרצייכנט דער נאָמען פון דעם ראַמאַן, ווי אויך די פֿעצטע פאַר שורות וואו ער האָט זיך געהאַט אַפֿ געשטעלט, שרייבט אָן אַ זייטל „קאַפּיע“ פאַרן זעצער, און גיט עס אים. ביז דער זעצער האָט אויפגעזעצט דאָס זייטל, האָט שוין דער פּאַטער נאָך אַ פאַר זייטלעך פאַרטיק פאַר אים.

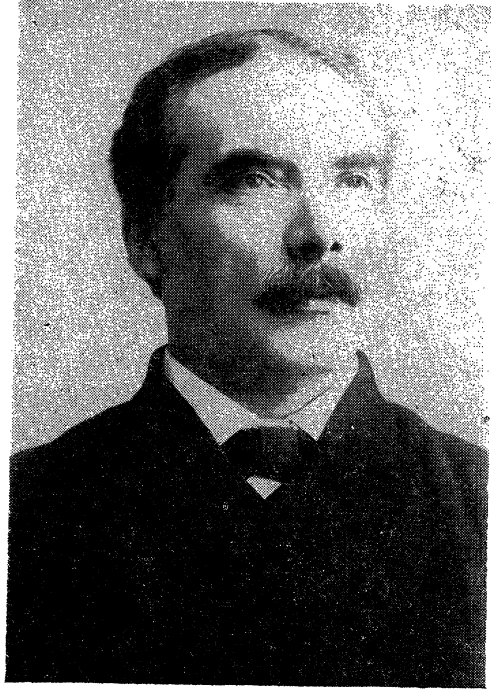
פאַר סאַפּירשטיינס ראַמאַנען פֿלעגט ער אָנשרייבן אַ היפשע צאַל זייטלעך מיט אַמאַל, אַזוי אַז ווען דער „אַפּיס־באָי“ פֿלעגט קומען נאָך „קאַפּיע“, האָט ער עס שוין פאַר אים געהאַט פאַרטיק.

איינ מאָל האָט מיר דער פּאַטער געגעבן „קאַפּיע“, איך זאַל עס באַלד אַוועקטראַגן צו סאַפּירשטיינען אין דרוקעריי אויף קאַנאַל סטריט, ווייל מען וואָרט דאָרט אויף דעם.

איך בין נאָך אַלץ געווען אַ הייסע פֿעזערין פון מיין פּאַטערס ראַמאַנען, איז גייענדיק מיט דער „קאַפּיע“ צו סאַפּירשטיינען, האָב איך עס אויפן וועג געלייענט. עס איז געווען אַזוי שפּאַנענד, אַז איך האָב זיך אַפּגעשטעלט אין מיטן גאַס, און געשלונגען יעדעס וואָרט.

שטייענדיק אַזוי, איז פאַר מיר שווער פאַרבייגעלאָפּן סאַפּירשטיינס מענטש, וועמען ער האָט געשיקט צום פּאַטער נעמען די „קאַפּיע“, ניט קענענדיק זיך דערוואָרטן ביז מען וועט עס ברענגען. ווען ער האָט מיך דערזען, ווי איך שטיי מיט דער „קאַפּיע“ אין מיין האַנט און לייען, איז ער געוואָרן אַן אויפגעקאַכטער.

— הערסט אַ מעשה! — האָט ער זיך געבייזערט. — די זעצער שטייען ליידיק און וואָרטן אויף „קאַפּיע“, און זי שטייט זיך גאָר דאָ און לייענט! וואָרט! איך וועל דאָס דערציילן דעם טאָג!

שמיר — אין עלטער פון 50 יאָר

קאפיטל 21

אונדזער הויז ווערט אַ צענטער פאַר יידישע שרייבער — א. טאַנענבוים, מאָריס ראָזענפעלד און א. מ. שאַרקאַנסקי צווישן אונדזערע אַפטע באַזוכער

אונדזער היים אויף נאַרפּאָלק סטריט איז געווען זייער אַ שיינע, די צימערן דיכטיקע און לופטיקע און שיינ־מעבלירט. דער פּאַטער האָט גע־קויפט אַ פּיאנאַ און געדונגען פאַר אונדז אַ פּיאנאַ־דערער. אין די אָונטן איז אונדזער הויז געוואָרן אַ צענטער פאַר שרייבער און סתם פריינט. מיין מוטער איז געווען אַ גאַסטפריינטלעכע פרוי. זי האָט דיב געהאַט, ווען מענטשן פלעגן קומען צו אונדז. זי האָט געזאַרגט, דער טיש זאָל שטענדיק זיין אַ געדעקטער, און יעדער וואָס קומט אַריין, זאָל קריגן אַ גדעזל טיי און עפעס צובייסן. אייניקע אַרעמע שרייבער פלעגן קריגן פון פּאַטער, אין דער שטיל, אַ פאַר דאָסער אויך, ווען זיי פלעגן קומען צו אונדז.

צווישן די שרייבער, וואָס האָבן אונדז דעמאָלט אַפט באַזוכט, איז געווען א. טאַנענבוים, וועלכער האָט זיך אַזוי פּאַפולער געמאַכט מיט זיינע וויסנשאַפטלעכע ביכער, און איבערהויפט מיט זיין ראַמאַן „די געהיימניסע פון רוסישן קייזער־עכן הויף“. מיט אים פלעגט אויך קומען זיין פרוי, וואָס פלעגט זיך אונטערשרייבן מיטן נאָמען „כאַסיע די חכמה“ אויף די אַרטיקלען, וואָס זי פלעגט שרייבן.

טאַנענבוים איז געווען אַ שטידער און באַשיידענער מענטש. דער פּאַטער האָט אים ליב געהאַט און ער דעם פּאַטער אויך. מיר, קינדער, פלעגן דיב האָבן זיך צוצוהערן צו זייערע דיסקוסיעס וועגן ליטעראַטור, אָבער מער פון דעם האָט אונדז אַמוזירט צו זען, ווי טאַנענבוים רעדט. צום ביישפּיל, ווען ער פלעגט רעדן, פלעגט ער ניט קוקן אויפן מענטשן, צו וועמען ער האָט גערעדט, נאָר גלאַט אַזוי אין דער וועלט אַריין, און דערביי

מאכן מאַדנע האַוואַיעס. ביי אונדז אין עס-צימער, איבערן טיש, איז גע-
האַנגען אַ שפיגל. ווען טאַנענבוים פלעגט זיצן ביים טיש און רעדן, פלעגט
ער קוקן אויף זיך אין שפיגל, און ס'האַט אויסגעזען, אַז ער רעדט צו זיך
אַליין.

כמעט יעדן אַוונט פלעגן צו אונדז אַריינקומען די פאַעטן מאַריס
ראַזענפעלד און אברהם-מיכל שאַרקאַנסקי. זיי פלעגן קומען שטענדיק צו-
זאַמען. עס איז געווען מסתמא אין יענער צייט, ווען זיי האָבן צוזאַמען
אַרויסגעגעבן דעם זשורנאַל „דער אשמדאי“.

ראַזענפעלד איז געווען פונקט דער היפּוך פון שאַרקאַנסקי, סיי אין
אויסזען און סיי אין טעמפּעראַמענט. אַ מאַגערער, אַ טונקעלער, מיט
ברענענדיקע שוואַרצע אויגן, מיט אַ שוואַרץ בערדל, שוואַרצע געקרייזלטע
האַר, און אַ טונקל-רויטע פאַרב אין די באַקן. ער האָט פאַרמאַגט אַ הייסן,
אַ ברויזנדיקן טעמפּעראַמענט. זיין אויסשפראַך איז געווען אַ קלאַרע, שאַרף
אַרויסברענגענדיק דעם „ר“.

ראַזענפעלד האָט שטענדיק זיך וועגן עפעס געהיצט, שטענדיק דעבאַ-
טירט. זייער אָפט האָט ער געגאַסן שוועבל און פעך אויף די אַרויסגעבער
פון די דעמאָקראַטיקע צייטונגען, און ער האָט געהאַט גענוג סיבות צו זיין אין
כעס אויף זיי.

איין מאל האָט ער דערציילט ווי ער האָט אַנגעשריבן אַ ליד און דאָס
געבראַכט צו אַן אַרויסגעבער פון אַ טעגלעכער צייטונג.

דער אַרויסגעבער, אַ קורץ, פעט יידל מיט אַ געז בערדל, האָט אים
קאַלט געענטפּערט, אַז ער דאַרף ניט קיין לידער.

— איר מוזט דאָס ביי מיר קויפּן, אַניט קאָן איך ניט מאַכן קיין לעבן!
— האָט זיך ראַזענפעלד ביי אים געבעטן.

— טאָ לעבט ניט! — האָט דער פעטער אַרויסגעבער אים קאַלט
געענטפּערט.

ראַזענפעלד האָט זיך אַבער שטאַרק גענויטיקט אין געלט, האָט זיין
פרוי גענומען דאָס ליד און געבראַכט צו דעם פעטן אַרויסגעבער. זי האָט
פאַר אים געוויינט און געבעטן, ער זאָל ביי איר קויפּן דאָס ליד.

— אויב איר ווילט אַ „קוואַדער“, וועל איך עס קויפּן! — האָט איר
דער אַרויסגעבער געענטפּערט.

די אַרעמע פרוי ראַזענפעלד האָט איינגעשטימט. זי האָט גענומען
דעם „קוואַדער“ און געקויפט ברויט פאַר אירע קינדער.

איז אַ וואונדער, וואָס ראַזענפעלד איז געווען פאַרביטערט אויף דער גאַנצער וועלט?...

אַ גאַנץ אַנדערער מענטש איז געווען שאַרקאַנסקי.
ער איז געווען פון מיטעלן וואוקס, מיט ברייטע שולטערן, די האַר
ברוינע, זיידענע, די אויגן גרויסע, פון העל-גרויען קאַליר. ער איז געווען
אַ שווייגנדיקער, געקאַנט אַפויצן אַ גאַנצן אַונט און ניט אויסרעדן קיין
וואָרט, אַחוץ איין מאָל, געדענק איך, האָט ער פאַרגעלייענט זיינס אַ ליד:

„ווי מײן באַבע האָט גערעדט,
אויף דעם שטייגער שרייב איך.
איך בין אַ יידישער פּאַעט,
און אַ קבצן בלייב איך...“ א. א. וו.

מיין מוטער פלעגט צווישן אַנדערע מאַכלים, אויך אַוועקשטעלן אויפן
מיש הייסע באַב און אַרבעס פאַר די געסט. שאַרקאַנסקי האָט זייער ליב
געהאַט באַב, פלעגט ער אַפויצן אַ גאַנצן אַונט, איין פוס פאַרלייגט אויפן
צווייטן, מיט דער רעכטער האַנט גלעטן זיין וואָנצעדע איבער דער לינקער
זייט ליפּ, און קייען באַב.
איין מאָל, אויפגעסנדיק אַ גרויסע שיסל באַב, איז ער אויפגעשטאַנען,
גענומען זיין הוט, און צוגייענדיק צו מיין מוטער, איר אַ זאַג געטאַן קאַלט
און מאַנאַטאַן: „מַרס, ש״מ, אייערע באַב זיינען היינט געווען האַרט.“
און איז אַוועקגעגאַנגען.

אונדזערע פרומע חברטעס

אויף נאַרפּאָק סטריט, וואו מיר האָבן געוואוינט, זיינען אַלע אונדזערע
חברטעס געווען קינדער פון אַרטאָדאָקסישע עלטערן און זייער פרומע. ווען
זיי האָבן געזען אונדזער פּאַפּאָ זיצן שבת ביים פענצטער און רויכערן,
האָבן זיי זיך מיט אונדז גערייצט. מיר האָבן דאָס דערציילט דעם פּאַטער,
און ער האָט זיך פון אונדז אויסגעלאַכט.
— זאָגט אייערע חברטעס, אַז זיי זיינען שוטים; אַז רויכערן אום שבת
איז ניט קיין עבירה! זעט איר, קינדער, צו זאָגן ליגנס, צו זיין ניט
ערלעך, אַט דאָס הייסט זינדיקן!

ער האט פארענדיקט זיין לעקציע מיט געבן יעדער פון אונדז א קוש, און געהייסן אונדז זיך גיין שפילן.

דער פאטער האט אונדז, קינדער, שטענדיק איינגעטיילט די זעלבע מאס ליבע. האט ער איינער פון אונדז מיידלעך געגעבן א קוש, צי א גלעט, האט ער די אנדערע צוויי, אויב זיי זיינען געווען דערביי, אויך דאס זעלבע געגעבן. ער האט געהאלטן, אז מען טאר ניט באווייזן איין קינד מער ליבשאפט ווי א צווייטן, ווייל דאס קאן שאפן פארביטערונג און קנאה צווישן זיי. ס'קאן זיין, אז טאקע צוליב דעם האט תמיד געהערשט צווישן אונדזערע קינדער אחדות און ליבשאפט.

עס איז יום־כיפור פארנאכט. איך שטיי און קוק ארויס פון א פענצטער אויף דער שטילער גאס. אדע קראמען זיינען פארמאכט, און ברענענדיקע ליכט שיינען ארויס דורך די פענצטער פון די הייזער. מענער, מיט סידורים אונטער די ארעמס, און פרויען, אין העלע קליידער און ווייסע טיכלעך אויף די קעפ, גייען אין שול אריין. עס איז קיל, א קאלט ווינט בלאזט, און זאגט אן, אז דער ווינטער קומט אן. א מאדנער געפיל נעמט מיך ארום, דאס הארץ ווערט אנגעפילט מיט פחד, טרויער, און אין דער זעלביקער צייט א מאדנע זיסקייט און בענקשאפט...

אויפן געדעקטן טיש ביי אונדז אין הויז שטייען ברענענדיקע ליכט, וואס די מאמע האט געבענטשט. איידער זי איז אוועק אין שול, האט זי יעדן פון אונדז א קוש געטאן, געזאגט: „איך גיי אין שול אויסבעטן א גוט יאר פאר אונדז אלעמען.“ — און זיך צעוויינט...

דאס עסן שטייט אויפן טיש, אבער איך און מיינע ביידע שוועסטערלעך עסן ניט, ווייל מיר האבן באשלאסן צו פאסטן. מיר גנבענען זיך ארויס פון הויז, אז דער פאפא זאל אונדז ניט באמערקן, און גייען אוועק צו אונדזער חברטע בעקיס הויז, וואו אונדזערע חברטעס דארפן זיך צוזאמענקומען, כדי צו דאוונען.

ווען מיר קומען אהין אריין, זיינען שוין אלע פארזאמלט. ברענענדיקע ליכט שטייען אויפן טיש און ווארפן אן אומעטיקע שייך אויף אלץ און אלעמען אינעם ארעמען צימער.

מיט ערנסטע פנימער צעזעצן מיר זיך אלע אויף שטולן, זיך צוצוהערן צו די תפילות, וואס דאזי, די עלטסטע צווישן אונדז, דארף פאר אונדז פארלייענען.

אָנשטאַט אַ סידור, עפנט ראַזי אויף אַן ענגלישע ביכל, און הויבט אָן פאַרלייענען „בראשית“.

— „אין דהי בעגינינג גאָד קריאיטעד דהי העווען ענד דהי אורטה“, א. אָ. וו. — ראַזי לייענט אַ וויילע, הערט אויף, און באַקוקט די פאַר-זאַמלטע.

— פאַרוואָס וויינט איר ניט? — שרייט זי אויס מיט כעס. — היינט איז דאָך יום־כיפור! — און זי לייענט ווייטער.

מיר הערן זיך צו מיט גרויס אינטערעס, מיר באַמיען זיך מיט אַלע כוחות צו וויינען, אָבער די טרערן קומען ניט.

ראַזי האַלט שוין ביי דעם, אַז גאָט האָט באַשאַפן די לעבעדיקע באַ-שעפענישן וואָס קריכן, און קוקט זיך ווייטער אום אויף אונדז.

— פאַרוואָס וויינט איר ניט? — שרייט זי ווידער אויס, אָבער דאָס מאַל מיט אַ ווילדן צאָרן, און גיט מיין שוועסטער מאַניעלען, וועלכע זיצט לעבן איר, אַזאָ קניפ אין אַרעם, אַז זי פאַרגייט זיך אין אַ ביטער געוויין. זעענדיק מאַניעלען וויינען, צעוויין איך זיך אויך, און אויף מיר קוקן-דיק — חנהלע, און אַזוי אַלע איבעריקע מיידלעך.

ראַזי קוקט אונדז אָן אַ צופרידענע און זאָגט אונדז, אַז פאַר היינטיקן אָונט האָבן מיר שוין גענוג „געדאָונט“, און אַז מיר קאָנען שוין גיין אַהיים. הונגערדיקע, מיט בלייכע פנימער און פאַרוויינטע אויגן, קומען מיר אַהיים, און געפינען אונדזער פאַפּאָ אומגיין אַ פאַרוואַרגטער היץ און צוריק איבערן ציימער.

— וואו זייט איר געווען? פאַרוואָס האָט איר געוויינט? פאַרוואָס האָט איר ניט געגעסן אייער „סאַפּער“?

— היינט איז יום־כיפור, ווילן מיר פאַסטן! — ענטפערן מיר אַלע, ווי מיט איין שטימע.

— עס איז דיין אַרבעט, — ווענדט זיך צו מיר דער פאַטער מיט כעס, און דערלאַנגט מיר אַ פאַטש איבער דער האַנט. — עסן גייט! די מינוט! עס איז געווען דער ערשטער און איינציקער קלאַפּ, וואָס מיין פאַטער האָט מיר ווען עס איז געגעבן. איך האָב זיך צעוויינט, ניט פונעם ווייטיק, וואָס איך האָב געשפירט אין מיין האַנט, נאָר פון דעם ווייטיק אין האַרצן, וואָס דער פאַפּאָ איז געווען אויף מיר אין כעס.

שמ"ר ווערט ווידער באַפאַלן פון קריטיקער

דער פינאַנציעלער דערפאַלג, וואָס דער פּאָטער האָט געהאַט אין יענע פּאַר יאָר, איז אין אַ געוויסער מאָס געווען די סיבה פאַר די אַנפאַלן, וועלכע מ'האַט געמאַכט אויף אים אין יענער צייט.

אַ סך שרייבער זיינען אומגעגאַנגען אָן פרנסה. אַ צאָל פון זיי זיינען געווען ניט לאַנג אַריבערגעקומענע פון רוסלאַנד, פּוילן, גאַליציע און רו־מעניע, און האָבן אין זייער נייער היים נאָך ניט געקאַנט קריגן קיין באַשעפטיקונג. האָט זיי שטאַרק פאַרדראָסן, וואָס שמ"ר איז אַזוי דער־פאַלגרייך. אין זייערע הערצער האָט אויפגעפלאָמט אַ שנאה צו אים. זיי האָבן זיך דערמאַנט אָן שלום־עליכמס קריטיק פון אַ פּופּצן יאָר צוריק, און האָבן גענומען משפטן שמ"רן מיט דער הילף פון שלום־עליכמען.

אמת, דעם פּאָטערס גרויסע ראַמאַנען, וועלכע מען האָט ביי אים באַ־שטעלט צו ליב „ביזנעס“, און וועלכע זיינען געווען בלויז אונטערהאַלטונג־ליטעראַטור, האָבן ניט פאַרמאַגט דעם דראַנג צו העלפן די ברייטע פּאָלקס־שיכטן; ניט דעם גייסט קעגן דעם יידישן אַסקעטיזם; ניט די שנאה קעגן תקיפּים און שיינע יידן, — ווי זיינע ראַמאַנען און דערציילונגען, וועלכע ער האָט געשריבן אין זיין ערשטן פּעריאָד, ביזן סוף פון די אַכציקער יאָרן. אָבער זיי זיינען ניט געווען ערגער, און אפשר אינטערע־סאַנטער, ווי די גרויסע צאָל ראַמאַנען פון דעם סאַרט, וועלכע האָבן דעמאָלט פאַרפלייצט דעם ליטעראַרישן מאַרק, און זיינען געשריבן געוואָרן פון אַזעלכע שרייבער, ווי זייפּערט, דאָליצקי, טאַנענבוים און אַנדערע. אָבער יענע האָט מען ניט קריטיקירט, און בלויז שמ"ר איז אויסגעקליבן געוואָרן אַלס קרבן. מען איז אים שטאַרק באַפאַלן, אים געזידלט, און באַ־טאַנט די נעגאַטיווע זייטן פון זיין שרייבן, כאָטש די מערסטע פון די קריטיקער האָבן זיינע ראַמאַנען און דערציילונגען אפשר קיין מאָל ניט נעדייענט.

אַט־די אַנפאַלן פון די שרייבער, האָבן דעם פּאָטער שטאַרק וויי געטאַן.

אָבער אין הויז, צו זיין פאָמיליע, האָט ער קיינמאָל ניט גערעדט וועגן די אומגערעכטע אָנפאלן אויף אים. זיין שטאַלץ האָט אים ניט דערלויבט דאָס צו טאָן. אין געדרוקטן וואָרט האָט ער דעמאָלט אויסגעדריקט זיין פּיין, זיין קלאָג אויף זיין שריפטשטעלערישן גורל, אין "לאַנד־חכם" (נומער 10), אינעם אַרטיקל "למי אני עמל?" (פאַר וועמען אַרבעט איך?).

דאָרט שרייבט ער: "אני הגבר, איך דער שרייבער פון דיזע ציילן, בין אַ לעבעדיקער עדות, ווי שלעכט אונדזער פּובליקום באַהאַנדלט די פּערזאָנען, וואָס אַרבעטן פאַר זיי. אַלע ווייסן, אַז איך בין דער איינציקער ביי יידן, וואָס האָט איבער צוויי הונדערט ראַמאַנען און דערציילונגען אין העברעאיש און זשאַרגאָן געשריבן פאַר דעם פּאָלק ישראל. אַלע, זאָגאַר מיינע ערגסטע פּיינט, וועלן מוזן צוגעבן, אַז מיינע ווערק האָבן אַ גרויסן דערפאַרג געהאַט, און האָבן זייער פּיל נוצן געבראַכט. נו, און וואָס איז דער לוי פאַר מיינ אַרבעט? וועלכער טויגעניכטס עס האָט נאָר געקאָנט אויפהויבן אַ שטיין, האָט מיר אים אין קאָפּ געוואָרפן. ווער עס האָט זיך פון מיינע ראַמאַנען אויסגעלערנט אַביסל שרייבן, האָט אויף מיר שלעכטס געשריבן. אונדזער פּובליקום האָט מיט פאַרגעניגן צוגעקוקט ווי די באַד־יונגען באַוואָרפן מיך מיט שטיינער, און קיינעם האָט עס ניט אינטערעסירט. אין קעגנטייל, פּיל האָבן נאָך געפאַטשט בראַוואַ."

שמיר גיט אַרויס דעם גרויסן הומאַריסטישן זשורנאַל

"דער יידישער פּאָק" *

דער ליטעראַרישער, ווי אויך דער פינאַנציעלער דערפאַלג פונעם "לאַנד־חכם" האָט דערמוטיקט דעם פּאָטער אַרויסצוגעבן, אין אַ פאַר־גרעסערטער פּאַרם, דעם וועכנטלעכן הומאַריסטישן זשורנאַל "דער יידי־שער פּאָק". זיין דרוקעריי האָט ער אַריבערגעקליבן אין אַ גרויסן, שיינעם "אַפּיס" אויף איסט־בראַדוויי, און אַס שותפים האָט אַריינגענומען דעם שרייבער משה זיפּערט — דעמועלבן, וועלכער האָט ביי אים "אַדאַפּטירט" זיין פּיעסע "יהודה הלוי" — און דעם יונגן יצחק אַבראַמסאָן אַס ביזנעס־מענדזשער.

כאָטש מיטאַרבעטער אין זשורנאַל זיינען, אַחוץ זיפּערטן, געווען די שרייבער מאָריס ווינטשעווסקי, מאָריס ראָזענפעלד, תּשר"ק און אַנדערע.

(* "דער יידישער פּאָק" איז געווען דער ערשטער פון דעם מין אין אַמעריקע.)

האט דאך דער פאטער אויסגעפילט כמעט העלפט פון זשורנאל אליין, געשריבן, אחוץ אונטער זיין ריכטיקן נאמען, אויך אונטער די נעמען „האדעסאן“ און „בן יצחק“ (נאך זיין מוטער האדעס און נאך זיין פאטער יצחק-אייזיק), און געשריבן האט ער דארט, אחוץ אַ ראַמאַן, אויך וואָדע-ווילן, הומאָריסטישע דערציילונגען, לידער, אַנעקדאָטן, עפיגראַמען א. אַז. וו. אַ באַזונדער-גרויסן דערפאַלג האָט געהאַט זיין סעריע סאַטירישע לידער „דער פּאַק פּאַכט“, און „דער פּאַק וויינט“.

דער זשורנאל האט געהאט אַ לייטעראַרישן דערפאַלג, אָבער ניט קיין פינאַנציעלן. סוף ערשטן יאָרגאַנג האָבן זיך זייפערט און אַבראַמסאָן צוריקגעצויגן, און דער פּאַטער האָט אליין אַרויסגעגעבן דעם צווייטן יאָר-גאַנג, אָבער שוין ווי אַ חודש-לעכן זשורנאַל. ווען דער צווייטער יאָרגאַנג האָט זיך געענדיקט, האָט „דער יידישער פּאַק“, נאָך אַ גרויסן פינאַנציעלן פאַרלוסט, אויפגעזעהערט צו דערשיינען. דעם גרויסן „אַפיס“ האָט דער פּאַטער אויפגעגעבן, און אַריבערגעקליבן זיין דרוקעריי אין אַ קליינער „סטאַר“ אויף דער זעלבער גאַס.

שמ"ר צווישן זיינע נאָענטסטע

שלעכטע צייטן, אומעטיקע טעג. יענע צייט אינעם פאָטערס לעבן איז געווען אַ ביטערע, אַ שווערע. אין דרוקעריי איז קיין אַרבעט ניט געווען. די קריטיקער האָבן אים באַפאַלן פון אַלע זייטן מיט אַפלאַכעריי און זלזוליים. דער ברודער, וועלכער שטודירט „פּאַאַ“, וויל צוהעלפן אין דרוקעריי, פאַזן אים אַבער די זעצער ניט צו צו דער אַרבעט, ווייל ער איז ניט קיין יוניאַן-מאַן. מיר, מיידלעך, זיינען נאָך צו יונג דעם פאָטער מיט עפעס אַרויסצוהעלפן.

די מוטער איז אומצופרידן און נערוועז. די שלעכטע עקאָנאָמישע לאַגע ווירקט אויף איר שלעכט, און זי מאַכט דעם פאָטער פאַרוואַרפן פאַר-וואָס ער איז ניט קיין ביזנעסמאַן, פאַרוואָס ער פאַזט זיך פון אַלעמען באַ-שווינדלען. זי האָט צו אים טענות, וואָס אין אַלע טעאָטערס שפילט מען זיינע פיעסעס און מען מאַכט אַ סך געלט פון זיי, אַבער ער, דער פאַרפאַסער, קריגט ניט קיין סענט. עס טוט איר וויי, וואָס די בוכהענדלער ווערן רייך פון זיינע ראַמאַנען, און זיין אייגענע פאַמיליע פיידט גוים.

דער פאָטער ווייסט, אַז די טענות זיינען גערעכטע, און ער פילט זיך שוואַדיק קעגן זיין פרוי און קינדער. הערט ער אויס די טענות און פאַר-וואַרפן אַ שווייגנדיקער.

איך געדענק יענע מיטאַג-שטונדן, ווען מיר, קינדער, פלעגן קומען אַהיים פון סקול, און דער פאָטער — פון „אַפּיס“, אַוועקלייגנדיק זיין שטאַק און צילינדער-הוט אויף אַ בענקל, פלעגט ער זיך אַוועקזעצן אַ שווייגנ-דיקער ביים טיש און עסן דעם אַרעמען מאַלצייט, וואָס די מוטער האָט צוגעגרייט. איך געדענק דעם שאַטן אויף זיין געזיכט און דעם טרויער אין זיינע אויגן.

אַבער אין די אַוונטן, ווען מיר האָבן זיך ווידער אַלע צונויפגעקליבן, איז די שטימונג געוואָרן אַ פייכטערע, אַ בעסערע, ווייל עס האָט געהערשט אמתע ליבשאַפט צווישן אונדז אַלעמען. נאָכן עסן, ווען מיר, מיידלעך, האָבן צוגענומען פון טיש און צעוואַשן דאָס געשיר, האָט דער פאָטער זיך

אויסגעצויגן אויף דער סאפע, און יעדע פון אונדו האט געוואלט זיין די ערשטע אים צו דערלאנגען א קישעלע אונטערן קאפ. אונדזער ליבע האט אים געווארעמט, און ווען מיר האבן זיך ארומגעקליבן ארום אים, פלעגט ער, גלעטנדיק אונדו איבער די קעפ, אויספרעגן וועגן דער סקול, וואס מיר לערנען, א. א. ו. דעמאלט האבן זיינע אויגן געשיינט מיט ליבע און ווארעמקייט, און אויף זיין געזיכט האט זיך צעלייגט א שמייכל. מיטן ברודער האט דער פאטער ליב געהאט צו שפילן שאך אין אונט. אויך פלעגט ער שפילן שאך מיט זיין ברודער לאזאר, וועלכער האט אונדו אפט באזוכט. מיר, קינדער, האבן, נאטירלעך געוואלט, אז אונדזער פאפא זאל געוויינען דעם שאך ביים פעטער, און ווען דאס האט פאסירט, פלעגן מיר אויסברעכן מיט א פריידגעשריי, און דערביי געזונגען א געוויס לידעלע, וואס דער פאטער האט פארפאסט פאר דעם צוועק:

„טידל, לידל, לידל רומפא,
 רומפא, רומפא,
 טידל, לידל, לידל רומפא,
 רומפא, פאפאפא.“

דערביי האבן מיר צוגעקלאפט מיט זיי הענט אויף טאצן און אויף בדעכענע כלים. דער פאטער האט אונדו געהאפן זינגען דאס לידל, און דערביי געמאכט א זשעסט, ווי ער וואלט געשפילט אויף א פידל. פאר- קערט אבער, ווען דער פעטער האט געוואונען דעם שאך, איז געווען טויט- שטיף. „חברה“, האט דער פעטער צו אונדו געשריען, „פארוואס זינגט איר ניט?“ — און ניט באקומען פון אונדו קיין ענטפער, האט ער, געבעך, אליין דאס לידל געזונגען, און נאכגעמאכט דעם פאטער, ווי ער שפילט אויפן פידל.

צווישן די פריינט, וועלכע האבן אונדו אין יענער צייט אפט באזוכט, זיינען געווען די ארויסגעבער יהודה קאצענעלנבאגען, קאנטאראוויטש און יעקב סאפירשטיין; אברהם פריידוס, דער ביבליאטעקאר פון דער סעמיטי- שער אפטיילונג פון דער „ניו-יארק פאבריק לייברערי“; די דיכטער מ. מ. דאליצקי, און נפתלי הערץ אימבער; דער פאלקס-דיכטער שלמה שמועל- וויטש, ווי אויך די שרייבער פראפעסאר געצל זעליקאוויטש און נאטאנוואן (קל-חומר).

קאצענעלנבאגען און קאנטאראוויטש, וועלכע זיינען געווען שותפים

אין דעם פארלאג וואָס האָט געטראָגן זייערע נעמען, פלעגן קומען צו אונדז פינקטליך יעדן שבת בייטאָג אויף פיש, וואָס מיין מוטער האָט צוגעגרייט. זיי האָבן שטענדיק מיטגעבראַכט מיט זיך נאָטן פון אַ ליד פון יידישן טעאַטער, וואָס זיי פלעגן אַרויסגעבן, און זיי האָבן פאַרגעניגן געהאַט צו הערן ווי איך אָדער מיינע שוועסטער האָבן געשפּילט די מוזיק אויף דער פּיאַנאָ.

סאָפּירשטיין איז געווען אַ הויכער, שלאַנקער, רירעוודיקער מענטש, מיט אַ קלוגן פנים. זיין קורץ־געשאַרן בערד איז געווען פון זעלבן טונקל־ברוינעם קאליר ווי זיינע האָר. ער פלעגט אונדז באַזוכן יעדן שבת אַוונט, און צוזאַמען מיט מיינע עלטערן און נאָך אַ פאַר פריינט „מאַכן אַן אַקע“. דער פּאָטער האָט כמעט שטענדיק פאַרלוירן אין דער שפּיל: ערשטנס, האָט ער געהאַלטן זיינע קאַרטן אַזוי אָפּן, אַז עס איז געווען לייכט צו זען וואָסערע קאַרטן ער האָט, און צווייטנס, צוליב זיין „מאַכן ספּעקולאַציע“. וואָס האָט געמיינט „מאַכן ספּעקולאַציע“? ווען ער האָט געהאַט אַ זייער גוטע קאַרט און איז געווען זיכער אַז ער וועט געווינען, האָט ער אָנגעבאַטן די, וואָס האָבן געשפּילט קעגן אים, זיך צעטיילן מיטן געלט. די שפּילער האָבן שוין געוואוסט, אַז ווען ש״ד באַט אַן „ספּעקולאַציע“, האָט ער אַ זייער גוטע קאַרט, און זיי האָבן זיין פאַרשלאָגן גלייך אָנגענומען. דער פּאָטער האָט ניט געהאַט קיין האַרץ צו געווינען געלט פון זיינע פריינט. מיין מוטערס וועג צו שפּילן קאַרטן איז געווען אַ גאַנץ אַנדערער. זי האָט אָפט אירע קאַנקורענטן פאַרטריבן אָפּילו מיט אַ קליינער קאַרט. מיט דעם וואָס זי פלעגט „סטראַשען“, איבערהויפט האָט זי זייער הנאה געהאַט און האַרציק געלאַכט, ווען זי האָט אַזאַ געניטן געשעפטסמאַן ווי סאָפּיר־שטיין פאַרטריבן מיט אַ גוטער קאַרט.

אין דער שפּיל פון „אַקע“ האָט אָפט אַנטיילגענומען דער דיכטער מ. מ. דאָליצקי. ער און זיין פּאַמידע האָבן געוואוינט טאַקע ניט ווייט פון אונדז, און זיי האָבן אונדז אָפט באַזוכט. דאָליצקי איז געווען אַ הויכער, ריזיקער, זעקס־פּוסיקער מאַן, מיט ברייטע פלייצעס, מיט אַ רונד געזיכט און שיינ־פאַרמירטע הענט. ער פלעגט אָפט פאַר אונדז פאַרלייענען זיינע לידער. דאָס ליד, וואָס איז מיר מער פון אַלע פאַרבליבן אין זכרון, האָט געטראָגן דעם נאָמען „קויפט אַ צייטונג“:

אונדזער פאטער שמ"ר

„קויפט אַ צייטונג, קויפט אַ צייטונג,

שרייט אַ יינגל אין די גאַסן,

נאָר איין פעני, נאָר איין פעני, —

ניטאָ קיין ענטפער פון די מאַסן.“

דערביי פלעגט דאָזיגיק אַקצענטירן די ווערטער מיט זיין שיינער, ווייסער רעכטער האַנט.

נפתלי הערץ אימבער איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך אינטערעסאַנטער מענטש. ער איז דעמאָלט אַלט געווען אַ יאָר פופציק, און אויסגעזען האָט ער ווי אַ ציגיינער. זיין געזיכט איז געווען פון אַ זייער טונקל־ברוינעם קאָליר, זיינע אויגן פּעך־שוואַרצע, און זיינע לאַנגע, שוואַרצע האָר האָבן דערגרייכט ביז זיינע שולטערן. ער איז געווען פון מיטעלן וואוקס, שלאַנק געבויט און פאַרמאָגט אַ זייער קלוגן שמיכל.

ג. ה. אימבער איז געווען אַ גרויסער אַרעמאָן. דער ריכטער מאיר סולצבערגער, פון פּיאָדעפּיע, וואָס האָט שטאַרק פאַרערט אימבערס טאַלאַנט, האָט אים געגעבן אַ פענסיע פון פינף דאָלער אַ וואָך. וויסנדיק אַבער, אַז ער האָט ליב דעם ביטערן טראַפּן, האָט סולצבערגער צוגעשיקט דאָס געלט צו הער פריידוס, און אים אַנגעזאָגט, ער זאָל געבן אימבערן ניט מער ווי אַ דאָלער אָדער צוויי אויף אַ מאָל.

אימבערן האָט דאָס זייער געקרענקט, און אין כּעס איז ער געווען ניט אויף סולצבערגערן, נאָר אויף פריידוסן. דעריבער האָט ער פריידוסן גע־רופן ניט מיט קיין אַנדערן נאָמען ווי „דאָס קעלבל“.

אימבער האָט אונדז זייער אַפט באַזוכט. ער האָט זיך איינגערעדט, אַז ער איז אין מיר פאַרליבט. איך האָב אַפט געהערט ווי ער זאָגט צום פּאָטער: „שמ"ר, גיב מיר דיין ראַזעלען, איך שטאַרב נאָך איר!“ אויף דעם האָט דער פּאָטער אים געענטפערט מיט אַ געלעכטער: „נאַרישער ייד, דו ביסט דאָך אַלט גענוג צו זיין איר זיידע.“

איין מאָל איז אימבער אַריינגעפאַלן צו אונדז אין הויז זייער אַ קראַנקער. זיינע אויגן זיינען געווען פאַרלאָפּן מיט בלוט, און זיין פנים איז געווען פון אַ גרינעם קאָליר. ער האָט זיך אַוועקגעלייגט אויף דער סאַפּע און גענומען שרייען: „שמ"ר, איך שטאַרב! רוף אַ דאָקטער!“ דער פּאָטער איז טאַקע באַד אַרויסגעלאָפּן רופן אַ דאָקטער. מייענע ביידע שוועסטער און איך האָבן דערווייַל פּרובירט העלפּן אימבערן מיט

וואָס מיר האָבן געקענט. מיר האָבן אים אויסגעטאָן די שיד, געלייגט קאַלט וואָסער צום קאַפּ, געגעבן וואָסער צום טרינקען א. אָ. וו. דער פּאָטער איז באַלד צוריקגעקומען און געבראַכט מיט זיך דר. בלאַשטיין, וועלכער האָט געוואוינט אַנטקעגן אונדזער הויז. — וואָס איז דאָס, מר, אימבער, איר ווילט גאַר שטאַרבן? — האָט דר. בלאַשטיין געפרעגט, צוגייענדיק צום חולה. אימבער האָט געעפנט זיינע מידע אויגן. — דאָקטער, — האָט ער געענטפערט. — ווען דריי מאַכטמלעך שטייען אַרום מיר, וועט שוין דער מלאך־המות גיט קאַנען צוקומען צו מיר!

דער דיכטער שלמה שמולעוויטש איז געווען אַ הויכער, דיקער, ברייט־פרייציקער מאַן, מיט רויטע באַקן און לעבעדיקע אויגן. ער האָט פאַרמאָגט אַ שיינע באַריטאָן־שטימע, און פּלעגט שטענדיק פאַרזינגען פאַרשיידענע לידער — רוסישע, יידישע און אויך זיינע אייגן־פאַרפּאַסטע. אין יענער צייט האָט ער פאַרפּאַסט אַ מעלאָדיע צום פּאַטערס ציוניסטיש ליד „די מוטער פּאַדעסטינע“, וואָס איז דעם פּאַטער געווען זייער געפּעצן. מיר, קינדער, האָבן זיך דאָס ליד אויסגעלערנט, און פּלעגן עס מיטזינגען מיט שמולעוויטשן.

מיין שוועסטער חנהלע האָט פאַרמאָגט זייער אַ שיינ שטימעלע. ווען עס זיינען געקומען צו אונדז געסט, האָט דער פּאַטער זי געבעטן עפעס פאַר־זינגען, און ער פּלעגט מיט שטאַלץ און פאַרגעניגן זיך אַליין צוהערן צו איר. עס האָבן מיט אונדז אויך מיטגעזונגען מיינע צוויי פעטערס, דוד און יהושע (מיין מוטערס ברידער, וואָס זיינען אַריבערגעקומען פון פּינסק). דאָס געזאַנג ביי אונדז איז געווען אַזוי פאַרבנרייך, אינטערעסאַנט און פרייער, אַז פאַרבייגענדיקע מענטשן פּלעגן זיך אָפּשטעלן לעבן אונדזערע פענצטער און זיך צוגעהערט.

שמ"ר ענטפערט זיינע קריטיקער דורך זיין
בראשור „יהי אור“

די ביזע קריטיקער פון דעם פאטערס ראמאנען האבן זיך פארמערט. עס איז געווארן אַ מיין וויסטע שפיל, אַרונטערצורייסן שמ"רן. די קרענקונג, וואָס עס האָט פאַרשאַפט דעם פּאַטער, איז אוממעגלעך צו באַשרייבן. ער האָט געוואוסט ווי פּאַלש עס זיינען די פאַרלוימדונגען, און ער האָט באַשלאָסן, איין מאָל פאַר אַלע מאָל צו ענטפערן זיינע קריטיקער, האָט ער פאַר דעם צוועק אַרויסגעגעבן אַ ספּעציעלע בראַשור מיטן נאָמען „יהי אור“.

אין דער בראַשור באַווייזט ער מיט פּאַקטן, ווי אומגערעכט עס זיינען זיינע קריטיקער בנוגע אים. ער באַטאָנט דאָרט, אַז דער מערסטער טייל פון זיינע קריטיקער האָבן זיינע ראַמאָנען גאַר ניט געלייענט, און אַז ווען זיי וואַלטן דאָס יאָ געטאָן, וואַלטן זיי פאַר קיין פּאַל ניט געשריבן וועגן זיי דאָס, וואָס זיי שרייבן. ער דערמאָנט דאָרט די נעמען פון די שרייבער א. צעדערבוים און ח. צעווי, די רעדאַקטאָרן פון דעם „יידישן פּאַקס-בלאַט“ אין רוסלאַנד, וועלכע האָבן אים ביטער קריטיקירט און דערנאָך, ווען זיי האָבן זיינע ראַמאָנען און דערציילונגען איבערגעלייענט, האָבן זיי זיך פּערזענלעך און עפּנטלעך אַנטשולדיקט פאַר אים.

אין דער בראַשור שטעצט זיך דער פּאַטער אָפּ איבערהויפט אויפן ביכל „שמ"רס משפט“, וועלכס שלום-עדיכם האָט אַרויסגעגעבן מיט יאָרן צוריק. דער פּאַטער באַהויפטעט דאָרט, אַז ניט שלום-עדיכם האָט דאָס ביכל גע-שריבן, נאָר דוד פּרישמאַן, וועמען שלום-עדיכם האָט באַצאָלט פאַר דער אַרבעט. ער גיט דאָן איבער דעם אינהאַלט פונעם ביכל, און ווייזט אָן אַז ער ווערט דאָרט פּאַלש ציטירט, כדי אים מאַכן לעכערלעך. ער פּייקנט אָפּ די באַשולדיקונגען, אַז ער באַנוצט גראַבע רייד און אַז ער לאַכט אָפּ פון יידישקייט, פון יידישע בערד, פון גאָט, פון כלל ישראל. אין דער אמתן, שרייבט ער, שידדערט ער אַלעמאָל בדויז אַ געוויסן כאַראַקטער, און ניט דעם גאַנצן כלל... דאָס, זאָגט ער, טוען בלויז אַנטיסעמיטן.

„יענעם אויסלאַכן“, שרייבט דער פּאָטער, „פון יענעם חזק מאַכן, יענעם איבערקרימען, קאָן יעדער איינציקער. עס קאָן גאָר קיין לייכטערע זאָך ניט זיין, ווי די קלינגסטע ווערטער איבערדערציילן מיט אַזאַ טאָן, זיי זאָלן קלינגען גאַריש. מען קאָן די פיינסטע, ריכטיקסטע דערציילונג אַזוי פאַרקריפלען, מען זאָל מיינען אַז דאָס איז אַ מעשה אָן הענט, אָן פיס, אָן לייב און לעבן. כדי איינצובילדן די לעזער, אַז אין מיינע ראַמאַנען געפינט מען בלויז ווילדע איבערנאַטירלעכע זאַכן, דערציילט דער קריטיקער איבער די סוזשעטן פון מיינע ראַמאַנען אין אַט אַזאַ טאָן.“

דער פּאָטער גיט איבער אין דער בראַשור, וואָס האַלט אַכט-און-צוואַנציק זייטן, די סוזשעטן פון זיינע ראַמאַנען ווי שלום-עליכם, אַדער בעסער ווי דוד פרישמאַן דערציילט זיי, און ווי זיי זיינען אין דער ווירק-לעכקייט געשריבן געוואָרן.

מײן ברודער רופט אַרויס אויף אַ דעבאַטע איבער דעם פאַטערס ווערק דעם שרייבער לעאַן קאַברין

אַן אינטערעסאַנטער אינצידענט איז פאַרגעקומען, ווען מײן ברודער אברהם האָט אַרויסגערופן אויף אַ דעבאַטע דעם שרייבער לעאַן קאַברין, וועלכער האָט דעם פאַטערס ראַמאַנען שטאַרק קריטיקירט.

ל. קאַברין איז דעמאָלט געווען אַ יונגער מאַן און נאָך אַ גאַר־יונגער שרייבער. באַקענט האָבן מיר זיך מיט אים, ווען ער פלעגט מיט אַ פאַר יאָר פריער, ווען ער האָט געהאַט אַ ״פייפער־ראוט״, ברענגען יעדן פריי־מאַרגן דעם פאַטער די דייטשע ״שטאַטס־צייטונג״. ער פלעגט דעמאָלט דערציילן וועגן זיינע ליטעראַרישע אַמביציעס, און דער פאַטער פלעגט אים שטענדיק דערמוטיקן.

די דעבאַטע איז פאַרגעקומען אין אַ גרויסן זאַל אויף הענרי סטריט. אויף דער בינע זיינען געזעסן: לעאַן קאַברין, דער קעגנער פון שמ״רן; מײן ברודער, דער פאַרטיידיקער, און דער שרייבער יעקב גאַרדין, דער פאַרזיצער.

5. קאַברין האָט אָנגעהויבן זיין דעבאַטע מיט דער דערקלערונג, אַז ער אַליין האָט שמ״רס ראַמאַנען קיינמאַל ניט געלייענט, אָבער אָנגעהערט האָט ער זיך וועגן זיי גאַר אַ סך פון פאַרשיידענע שרייבער, און דערפון האָט ער זיינע באַשטימטע מיינונגען. דערנאָך האָט ער איבערגעזאָרט די באַשולדיקונגען, אַז שמ״ר שרייבט נאָר פאַר דינסטמיידלעך, אַז זיינע ראַמאַנען זיינען פאַנטאַסטיש און ניט געשטיצט אויף פאַקטן פון לעבן; אַז ער איז קעגן שמ״רס אַפטימיוז און די גוטע סופֿן פון זיינע ראַמאַנען, און אַזוי ווייטער.

דער ברודער האָט גראַד דעם פאַטערס ראַמאַנען יאָ געלייענט, און האָט דערפאַר געקאַנט מיט מער זיכערקייט רעדן וועגן זיי. אַ חוץ דעם, זייענדיק גוט באַקאַנט מיט דער רוסישער און ענגלישער ליטעראַטור, האָט ער, יונג ווי ער איז נאָך דאָן געווען, שוין געקענט אַפשאַצן די קאַנסטרוקט

טיווע זייט פון פאָטערס שאַפן, ווי אויך די היסטאָריש-סאָציאַלע באַדייטונג פון זיינע ווערק. די דעבאַטע האָט זיך געענדיקט מיט אַ גרויסער אַוואַציע פון דעם גרויסן עולם, וואָס האָט אָנגעפילט דעם זאָל, ניט נאָר פאַר דעם יונגן שאַמערן, נאָר אויך פאַר זיין פאָטער.

איך וויל דאָ באַמערקן, אַז מיט יאָרן שפּעטער, ווען דער פאָטער איז שוין ליידער ניט געווען צווישן די לעבעדיקע, האָט ל. קאַברין זיין שטעלונג צו אים געענדערט. אין זיין בוך „דערינערונגען פון אַ דראַמאַ-טורג“, אַנערקענט ער די פּאָזיטיווע זייט פון פאָטערס שאַפן. „קיין יידישער שרייבער“, שרייבט דאָרט קאַברין, „איז נאָך ניט געלעזן געוואָרן אַזוי ווי ער. די דראַמאַנען זיינע האָבן אַריינגעדונגען צו די אומאַנטוויקלסטע שיכטן פון פּאָלק, און האָבן צווישן זיי געשאַפן לעזער פון דעם יידישן וואָרט, פון דעם יידישן בוך, און איך דענק, ממילא, אויך פון דעם בעסערן יידישן בוך.“

שמו"ר איז געצוואונגען צו שרייבן אַ דראַמאַן אונטער אַ פאַרשטעלטן נאָמען

די קעגנערישע קריטיק איבער דעם פאָטערס שרייבן האָט אַזוי אַנ-געשראַקן די אַרויסגעבער פון דראַמאַנען, אַז זיי האָבן פשוט מורא געהאַט באַשטעלן ביי אים אַ נייעם דראַמאַן.

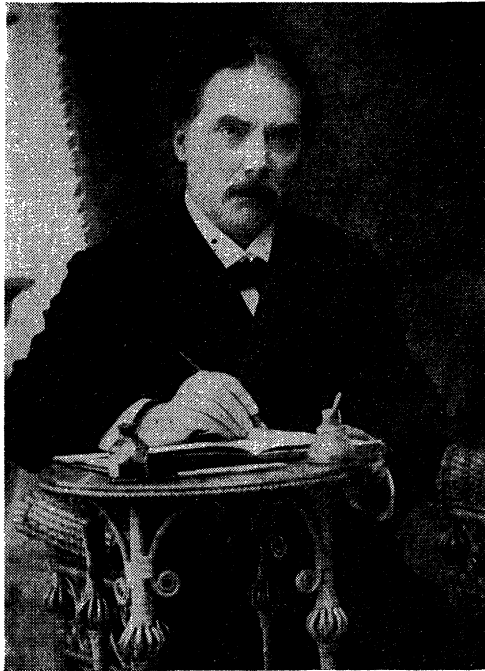
אונדזער עקאָנאָמישע לאַגע איז דעריבער געוואָרן ערגער און ערגער. עס איז געקומען דערצו, אַז עס האָט אָנגעהויבן אויספעלן אויף דיר-הגעלט. דער פאָטער האָט דאָן גענומען דעם פּאָלגנדיקן, פאַר אים שמערצלעכן, שריט:

פאַרבוויגנדיק זיין שטאַלץ, האָט ער אָנגעבאַטן דעם אַרויסגעבער פון „טאַגעבלאַט“, מר. סאַראַזאַהן, אָנצושרייבן אַ דראַמאַן פאַר זיין צייטונג אונטער אַ פאַרשטעלטן נאָמען. מר. סאַראַזאַהן האָט דעם פאַרשלאָג אָנ-גענומען, און דער גרויסער שמו"ר, וועמענס נאָמען האָט פאַרקלונגען די יידישע וועלט, האָט אָנגעהויבן שרייבן אַ דראַמאַן אונטער דעם פאַרשטעלטן נאָמען „שמעון חיים קריטישאָוו“ (ער האָט באַנוצט די זעלבע בוכשטאַבן פון זיין ריכטיקן נאָמען: נחום מאיר שייקעוויטש).

דער דראַמאַן האָט שטאַרק אויסגענומען ביי די ליענער פון „טאַגע-בלאַט“ און, ווען אין עטלעכע חדשים אַרום עס האָט זיך דער דראַמאַן פאַר-ענדיקט, האָט מר. סאַראַזאַהן באַשטעלט ביים פאָטער אַ נייעם דראַמאַן.

אונדזער פאטער שמ"ר

דעם נייעם ראמאן האט דער פאטער געשריבן אונטער דעם נאמען דר. פינסקי. דער ראמאן האט געמאכט אזא רושם, אז הונדערטער בריוו פון ליענער זיינען דערהאפטן געווארן אין דער רעדאקציע פון „טאגע-בלאט“, דויבנדיק דעם נייעם גרויסן שרייבער, דר. פינסקי, וועלכער האט זיך באוויזן אויף דעם יידיש-ליטערארישן פעלד. אין דער שטיף האט דער פאטער געלאכט — עס איז געווען אַ ביטערער געדעכטער...

שמ"ר — אַרום 53 יאָר אַלט

שמ"ר פארקויפט זיין דרוקעריי — מיר ציען זיך
 אריבער קיין בעיאָן, ניו־דזשורזי — ער שרייבט
 אן דאָס טעאָטער־שטיק „די אימיגראַנטן“

זייענדיק פארזיכערט מיט פרנסה, האָט דער פּאָטער פּאַרקויפט זיין דרוקעריי, וועלכע איז געלעגן ווי אַ שווערע לאַסט אויף זיינע פלייצעס. יענעם פּרילינג (1899) האָבן מיר זיך אַריבערגעצויגן קיין בעיאָן, דאָן נאָך גאָר אַ קליין שטעטלע אין ניו־דזשורזי, אַרום אַ שעה פּאַרן פון ניו־יאָרק. וואָס עפעס פּלוצלונג קיין בעיאָן? גאַנץ איינפאַך — ווילד מיין מוטער האָט אַזוי געוואָלט. באַזוכנדיק אַמאָל אַ פּריינדין אין בעיאָן, איז איר די געגנט אַזוי געפּעלן געוואָרן, אַז זי האָט גלייך דאָרטן געדונגען אַ דירה, געגעבן האַנט־געלט, און קומענדיק אַהיים, האָט זי אונדז אָנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז מיר גייען אַהין זיך אַריבערקלייבן.

עס איז געווען אין דער צייט, וואָס איך האָב נאָרוואָס געענדיקט מיין שטודיום פון סטענאָגראַפיע, טייפּרייטינג און בוכהאַלטעריע אין אַ ביזנעס־קאַלעדזש, און געקראָגן אַ שטעלע אין אַ פירמע אויף קאַנאַל סטריט. פּאַרפליכטעט צו זיין אין אַפּיס ניין אַזייגער אינדערפרי, האָב איך, וואוינענדיק אין בעיאָן, באַדאַרפט אויפשטיין זעקס אינדערפרי, כדי צו קומען אין אַפּיס אין דער ריכטיקער צייט. אויך מיין ברודער האָט באַדאַרפט יעדן טאָג פּאַרן אין קאַלעדזש. אַבער אונדזער אימפּולסיווע מוטער האָט וועגן אונדזערע שוועריקייטן גאָר ניט געטראַכט. איר איז געפּעלן געוואָרן בעיאָן, האָבן מיר זיך טאַקע אַהין אַריבערגעקליבן.

אַבער חרטה האָבן מיר ניט געהאַט. בעיאָן איז דאָן געווען מער „קאָנטרי“ ווי שטאָט, מיט גרויסע שטרעקעס פעלדער און וועלדער, און געלעגן איז עס האָרט ביים גרויסן, שיינעם „נאַרק בעי“. אונדזער וואוינונג האָט זיך געפונען ביי אַ בלאַק פון „בעי“, און מיר, יונגוואַרג, האָבן אין אונדזער פּרייער צייט פּאַבראַכט מער אין וואַסער אַדער אויף שיפּלעך, ווי אין הויז.

יענער זומער איז געווען דער אָנגענעמסטער און גליקלעכסטער פּאַר

אונדז, זינט מיר זיינען געקומען קיין אמעריקע. עס איז געווען דאס ערשטע מאָל, וואָס מיר האָבן פאַרלאָזן די הייסע שטאָט מיט אירע ענגע גאַסן און נאָך ענגערע וואוינונגען, און האָבן זיך געפונען אונטערן פרייען הימל, און געלעבט אין גאַס גרינער, שיינער וועלט.

אַ גאַנצע וואָך איז ביי אונדז אין הויז געווען שטיף; דערפאַר אָבער איז ביי אונדז געווען זייער פרייעך שבת און זונטיק, ווען פריינט און באַקאַנטע זיינען געקומען צו אונדז פון ניו-יאָרק. יענעם זומער זיינען מיר זייער באַפריינדעט געוואָרן מיט דעם דיכטער אליקום צונזער, מיט זיין שיינער און יונגער פרוי פייגעלע, און זיינע צוויי זין, פיליפ און טשאַרלז. זיי אַלע פלעגן קומען יעדן זונטיק בייטאָג, און פאַרברענגען ביז שפעט אין דער נאַכט. זיצנדיק אויף דער וועראַנדע, האָט דער אינטערעסאַנטער און דיבלעכער אליקום צונזער גערן פאַרגעטראָגן און געזונגען זיינע לידער. פיליפ האָט צוגעשפילט אויף זיין פידל, און מיר אַלע האָבן מיטגעזונגען. עס איז געווען אין יענעם זומער, וואָס דער קערן פון ליבע איז פאַרזיט געוואָרן צווישן מיין זעכצן-יאָריקער שוועסטער מרים און צונזערס יינגערן זון טשאַרלז, וואָס האָט געפירט צו זייער שפעטערדיקער הייראַט.

דער פאָטער האָט זיך זייער גוט געפילט אין בעיאָן. ער האָט ליב געהאַט זיין ליכטיקע, זוניקע היים, און נאָך מער — די אַרומיקע גרינע וועלדער, שמעקעדיקע פעלדער, און די בלומען-באַדעקטע גערטנער. די אַרומיקע שטילקייט האָט אים געלאַשטשעט, און, זיצנדיק ביי זיין שרייב-טיש ביים אָפּענעם פענצטער, האָט ער אָן אויפהער געשריבן, געשריבן, געשריבן.

יענעם זומער האָט ער, אַ חוץ דעם ראַמאַן פאַרן „טאַגעבלאַט“, אויך אַנגעשריבן צוויי ראַמאַנען פאַר דער פירמע „ראָם“ פון ווילנע און זיין טעאַטער-שטיק „די יידישע אימיגראַנטן“.

מיר „מופן“ צוריק קיין ניו־יאָרק — דער פּאָטער פּאַרקױפּט „די אימיגראַנטן“

עס איז געווען אַ הייסער טאָג אין יולי, ווען מיין מוטער איז געקומען אַהיים פון ניו־יאָרק אַ פּאַרשוויצטע, און אונדז אַנגעזאָגט די בשורה, אַז זי האָט געדונגען אַ דירה אין שטאָט, און מיר וועלן דאַרפן טאַקע באַלד אַהין אַריבערקלייבן זיך.

וואָס עפעס פּלוצלונג אין סאַמע מיטן זומער זיך קלייבן קיין ניו־יאָרק? פּאַרוואָס ניט וואַרטן נאָך אַ פּאַר מאָנאַטן ביז עס וועט ווערן קילער? אונדזערע אַרגומענטן און טענות האָבן אָבער גאָר ניט געהאַלפּן, און, ווי אַלע מאָל, האָט די מוטער אויטגעפירט. מיט באַדויערן האָבן מיר זיך געזעגנט מיט בעיאָן, מיט איר גרויסן „בעי“, מיט אונדזער זוניקער היים וואו מיר האָבן אַזוי פיל אַנגענעמע שטונדן און טעג פּאַרבראַכט, און זיך צוריקגעקערט קיין ניו־יאָרק.

די וואוינונג, וואָס די מוטער האָט געדונגען, האָט זיך געפונען אין אַ פּריואַט הויז אויף הענרי סטריט. די צימערן זיינען געווען שיינע און דיכטיקע, און עס האָט אונדז ניט גענומען לאַנג זיך איינצואַרדענען.

דער פּאָטער האָט אינגליכן אייגעלאָדן די שוישפּילער באַריס טאַמאַ-שעווסקי און זיגמונד מאַגולעסקאַ, דאָן די פּאַרוואַלטער פון גרויסן „פּיפּלס טעאַטער“ אויף דער באַוערי, צו קומען צו אונדז אַהיים און הערן זיין נייע פּיעסע „די אימיגראַנטן“.

מיר, יונגוואַרג, האָבן שטענדיק געהאַט אַ „טריד“, ווען אַקטיאָרן פּלעגן קומען צו אונדז אַהיים צו הערן די פּאַרלעזונג פון דעם פּאָטערס אַ פּיעסע. אויפן טיש פּלעגט דאָן שטיין טיי און צובייסן, וואָס די מוטער האָט צוגעגרייט, און מיר, קינדער, ווי אויך די מוטער, זיינען געזעסן אַרום טיש צוזאַמען מיטן פּאָטער און די אַקטיאָרן, און זיך צוגעהערט צו דער פּאַרלעזונג.

דער פּאָטער האָט זיך שטענדיק געהאַלטן רואיק און גוטמוטיק, און

איז געווען פריי פון וועלכער עס איז נערוועזיטעט. ער איז געווען זייער א גוטער פאָרלייענער, און זיך באַנוצט מיט די פאַסנדיקע זשעסטן און באַטאָנונגען.

„די אימיגראַנטן“ האָט דער פּאָטער געבויט אויף דער דעמאָלטיקער אַנגעווייטיקטער פּראַגע פון מיסעס מיטן באַרדער, און ער האָט אין איר געשאַפן אַ ספּעציעלע קאָמישע ראַף פאַר זיין ליבלינג מאָגלעסאַקאַ.

ווען דער פּאָטער האָט געענדיקט די פּאַרלעזונג, איז אין צימער געווען זייער שטיל. אַלע האָבן געוואַרט אויף טאַמאַשעווסקיס מיינונג.

„יאָ, אַ שייַן פּיעסעלע, אַבער“ . . . זי איז אים ביט שטאַרק געפּעלן. דערפּאַר אַבער איז זי שטאַרק געפּעלן געוואָרן מאָגלעסאַקאַ. אַזאַ ראַל, ווי אין דער פּיעסע, האָט ער שוין לאַנג ביט געהאַט, און ער האָט זיך אייבֿ געשפּאַרט, אַז טאַמאַשעווסקי זאָל עס קויפֿן.

— איך וועל אייך געבן פאַר איר הונדערט דאָלער, אויב איר ווילט, — האָט טאַמאַשעווסקי אַנגעבאַטן דעם פּאָטער.

— ביט מער ווי הונדערט דאָלער? — אפילו מיין גוטהאַרציקער, נאָ-

איווער פּאָטער איז געווען שאַקירט.

— נו, זאָל זיין הונדערט מיט פינף-און-צוואַנציק, הונדערט מיט פינף-

און-דרייסיק, אַבער ביט אַ פעני מער.

ביט דער מענטש פון דינגען זיך איז מיין פּאָטער געווען. ער האָט

טאַקע טאַמאַשעווסקין פאַרקויפט די פּיעסע פאַר הונדערט מיט פינף-און-דרייסיק דאָלער.

מען פירט אויף „די אימיגראַנטן“

די אויפפירונג פון „די אימיגראַנטן“ איז פאַרגעקומען אין עטלעכע וואַכן אַרום, טאַקע אין „פּיפּלס טעאַטער“, מיט דער באַטייליקונג פון די שוישפּילער טאַמאַשעווסקי, מאָגלעסאַקאַ, מאַקס ראַזענטאַל, מאַדאַם סאַפּיע קאַרפּ, בינע אַבראַמאָוויטש, בועז יאַנג און אַנדערע. דער דערפּאַנג פון דער פּיעסע איז געווען אַזאַ ריזיקער, וואָס זעלטן האָט דער יידישער טעאַטער אַזוינס געזען. אין די ערשטע עטלעכע פאַרשטעלונגען האָט מען צענדליקער מאָל אַרויסגערופן דעם פּאָטער אויף דער בינע, און דער אויסגעשריי פון פּובליקום „בראַוואָ, שמ״ר!“, האָט פאַרקלונגען די לופט. אויך יעדער שוישפּילער און שוישפּילערין האָבן געקראַגן אַן אַוואַציע פאַר זייער שפּילן. איבערהויפט איז מאָגלעסאַקאַ דערפּאַנג גע-

ווען גרויס אין זיין ראָל אַלס „פּייטל פּאַוואַליע“ — דער גרינער בחור, וואָס ווערט אַ פּעדלער אין אַמעריקע. דאָס גאַנצע ייִדישע ניו־יאָרק האָט וועגן אים גערעדט, און וואו מען איז געשטאַנען און וואו מען איז געגאַנגען, האָט מען איבערגעזאָרט זיין ווערטל „פּאַוואַליע, פּעטער!“, וואָס ער האָט געהאַט אין דער פּיעסע. אויך האָט מען אומעטום איבערגעזאָרט זיין קאַמישן קופּלעט „ווי געפּעלט אייך אַזאַ באַרדער?“

נאָך דעם ווי די פּיעסע איז געשפּילט געוואָרן ביי אַ פּופּצן וואַכן, איז מאַגולעסקאַ קראַנק געוואָרן אויפן האַלדז און פּאַרלירן זיין שטימע. אויף זיין חלק האָט ער ביז דאָן פּאַרדינט פּופּצן טויזנט דאָלער. די פּיעסע איז נאָך אַבער צו גוט געגאַנגען, מען זאָל זי אַראָפּנעמען פּון דער בינע, האָט טאַמאַשעווסקי באַשלאָסן איבערצוגעבן מאַגולעסקאַס ראָל צו זיין טאַלאַנט־פּולער פּרוי, בעסי.

איז בעסי טאַמאַשעווסקי דערשינען אין דער ראָל פּון „פּייטל פּאַ־וואַליע“. זי האָט דער ראָל ניט געגעבן קיין אַנדערע אויסטייטשונג ווי מאַגולעסקאַ, נאָר זי האָט, אין קעגנטייל, אים אימיטירט, ווי מען זאָגט, מיט אַלע פּיטשעווקעס. אַפּילו איר גרים איז געווען פּונקט ווי זיינער. אויך איר דערפּאָלג איז געווען אַ ריזיקער. זעקס־און־צוואַנציק וואַכן נאָכאַנאַנד איז געשפּילט געוואָרן „די אימיגראַנטן“ — „דאָס פּיעסעלע“, וועלכע טאַמאַשעווסקי האָט זיך געקווענקלט צו קויפּן.

שווערע טויזנטער האָט די פּיעסע אים אַריינגעבראַכט, און אַלע איבעריקע שווישפּילער האָבן פּון איר אַ סך געלט פּאַרדינט. דער שאַפּער פּון דער דאָזיקער פּיעסע האָט אַבער מער ווי הונדערט מיט פינף־און־דרייסיק דאָלער ניט באַקומען.

און ווידער האָבן מיר, קינדער, געהערט ווי אונדזער פּאַטער באַרוואיקט אונדזער מוטער:

— נאַרעלע, וואָס ערגערסטו זיך? איך וועל אַנשרייבן אַן אַנדערע.

שמ"ר שרייבט אן צוויי נייע טעאָטער־שטיק —
 „די גרינע“ און „די גאָלדענע מדינה“ — ער
 שרייבט אויך אַ ראַמאַן אין דער נייער צייטונג
 „יידישער מאָרגן־זשורנאַל“

אַדאַנק דעם גרויסן דערפאַצג פון „די אימיגראַנטן“, איז דער פאַרלאַנג
 פון די „מענעדזשערס“ פון די יידישע טעאָטערס פאַר נייע פיעסעס פון
 פּאָטער געווען אַ גרויסער. דערפאַר האָט ער אין פאַרלוף פון עטלעכע
 חדשים אָנגעשריבן צוויי נייע פיעסעס: „די גרינע“ און „די גאָלדענע
 מדינה“.

„די גרינע“ האָט דער פּאָטער פאַרקויפט צום „טהאַליאַ טעאָטער“, וואו
 די צוויי גרויסע שווישפילער, דוד קעסלער און מאַדאַם בערטאָ קאַזיש,
 האָבן געשפילט. דאָרט איז זי אויפגעפירט געוואָרן מיט ביידע „סטאַרס“
 אין די הויפט־ראָלן. די פיעסע האָט אָבער ניט געהאַט קיין גרויסן דער־
 פּאָלג, און איך געדענק דייטלעך, ווי אומצופרידן דער פּאָטער איז געווען
 מיט דער אויפפירונג.

אַ גאַנץ אַנדער מול האָט געהאַט „די גאָלדענע מדינה“, וועלכע איז
 אויפגעפירט געוואָרן מיט גרויס דערפאַלג ביי טאַמאַשעווסקין אין זיין
 „פּיפּלס טעאָטער“. די פיעסע האָט דער פּאָטער געבויט אויף אַ זייער
 וויכטיקער פּראָגע פון יענער צייט, ווען פיל יידישע אימיגראַנטן־מיידלעך
 פלעגן גיין אין שאַפּ אַרבעטן און שיקן זייערע חתנים אין קאַלעדזש צו
 שטודירן אויף דאָקטער, אויף לאַיער, אָדער אויף דענטיסט, און ווען די
 יונגעלייט פלעגן זייערע שטודיום ענדיקן, האָבן זיי גאָר פאַרגעסן אָן
 זייערע כלות, וועלכע האָבן אָפּגעפינצטערט זייערע יונגע יאָרן אין
 שעפּער, אַרבעטנדיק און וואַרטנדיק אויף זיי, און האָבן גאָר חתונה געהאַט
 מיט רייכע יענקיס.

אַחוץ מאַגולעסקאָ, וועלכער איז נאָך אַלץ געווען קראַנק, האָבן זיך
 אין דער פיעסע באַטייליקט די זעלבע שווישפילער ווי אין „די אימיגראַנטן“.

אָבער ספּעציעל אױסגעצײכנט זיך אין איר האָט בעסי טאָמאַשעװסקי אַלס די רײכע „יענקי“, װאָס נעמט צו בײ דעם שאַפ־מײדל (סאַפּיע קאַרפּ) איר חתן (באַריס טאָמאַשעװסקי).

דער אַרױסגעבער יעקב סאַפּערשטיין איז געװען אַ מענטש מיט אַ גרויסן אונטערנעמונגס־גײסט, און אױך אַ זײער פּײאַקער געשעפטסמאַן. עס איז געװען אין יענער צײט, װען ער האָט זיך אונטערגענומען אַרױס־צוגעבן די ערשטע ײדישע מאַרגן־צײטונג אין אַמעריקע, און ער האָט איר טאַקע אַ נאַמען געגעבן „דער ײדישער מאַרגן־זשורנאַל“.

י. סאַפּערשטיין האָט שטענדיק הױך רעספּעקטירט מײן פּאַטערס טאַלאַנט װי אַ שרײבער, און אײצט, װען צוליב זײנע גרויסע טעאַטער־דערפאַלגן האָט זײן נאַמען װידער געקלונגען אײבער גאַנץ נײ־יאָרק, האָט סאַפּערשטיין אים פאַרבעטן צו שרײבן אַ ראַמאַן אין זײן נײער צײטונג, און, פאַרשטייט זיך, אונטער זײן ריכטיקן נאַמען. דער פּאַטער האָט די אײנ־לאַדונג אָנגענומען און באַלד אָנגעהױבן צו שרײבן דעם ראַמאַן „די בהלה“.

דער דערפאַלג פון דעם ראַמאַן איז געװען אַזאָ אױסערגעװײנלעכער, אַז סאַפּערשטיין האָט אָפּן דערקלערט, אַז אַדאַנק דעם ראַמאַן, װעלכער האָט געשאַפּן טױזנטער לײענער, איז זײן נײע צײטונג געשטעלט געװאָרן אױף די פּיס.

שמ"ר גיט אַרויס דעם יידיש־העברייאישן זשורנאַל „די נאַציאָן“, פאַרפּאַסט אַ יידישן ווי אויך אַ העברייאישן בריוונשטעלער

חוץ דעם וואָס דער פּאַטער איז געווען שטאַרק פּאַרנומען מיט שרייבן ראַמאַנען פאַר די יידישע צייטונגען און פּיעסעס פאַרן טעאַטער, האָט אים דאָך שטאַרק געצויגן אַרויסצוגעבן אַ זשורנאַל. איבערהויפּט האָט ער געפילט אַ דראַנג צו שרייבן אין דער שפּראַך, וואָס איז אים געווען זייער נאָענט צום האַרצן, כאַטש ער האָט זי שוין דאָנג ניט באַנוצט — די העברייאישע שפּראַך. זיין פאַרלאַנג האָט ער ענדלעך פאַרוויקלעכט: ער האָט אַנגעהויבן אַרויסצוגעבן אַ מאַנאַטלעכן יידיש־העברייאישן זשורנאַל „די נאַציאָן“. אַלס שותף צום זשורנאַל האָט ער פאַרבעטן דעם העברייאישן שרייבער מ. גאַלדמאַן.

„די נאַציאָן“ האָט געהאַט צוויי און דרייסיק גרויסע זייטן, פון וועלכע אַכט זיינען אָפּגעגעבן געוואָרן פאַר העברייאיש. דער זשורנאַל האָט פאַר־עפנטלעכט וויסנשאַפטלעכע אַרטיקלען, יידישע נייעס און נייעס פון דער וועלט, דערציילונגען, לידער, לעבנס־פּראַגן, וויצן א. א. וו.

דער פּאַטער האָט געשריבן אַ סך אין ביידע אַפטיילונגען, און אויסער די אַרבעטן אונטערן אייגענעם נאָמען, האָט ער זיך אויך געחתמעט מיט די נעמען: קריטישאַוו, שמן, נ. מ., דר. פינסקי, דר. נאַטהאַן און דר. מאַריסאָן. אין דער העברייאישער אַפטיילונג האָט אַ גאָר גרויסן דער־פּאָל געהאַט זיין ראַמאַן „אַנקת אסיר“, וואו אַן אַרעסטאַנט פון סינג־סינג דערציילט זיין לעבנס־געשיכטע.

מיטאַרבעטער אין דער יידישער אַפטיילונג אין זשורנאַל זיינען גע־ווען: פּראָפּעסאָר זעליקאוויטש, טאַנענבוים, הערמאַלין, מאַריס ראָזענ־פּעלד, יאָהאַן פּאַליי, אַלעקסאַנדער האַרקאווי, פּידיפּ קראַנץ, יחזקאל לעוויט און אַליקום צונזער. אין דער העברייאישער אַפטיילונג — אברהם חיים ראָזענבערג, מ. מ. דאָזיצקי, צבי־הירש מאַסליאַנסקי און מ. גאַלדמאַן.

„די נאציאָן“ איז דערשינען פון אויגוסט 1901 ביז יולי 1902. צום סוף פון יאָר האָט מ. גאַלדמאַן איבערגענומען דעם זשורנאַל, געמאַכט פון אים אַ דורכאויס־העברייאישן, און פאַרגעזעצט אַרויסצוגעבן אים אונטערן נאָמען „הלאַם“.

דעם זעלבן יאָר האָט דער פּאָטער, אויפן פּאַרלאַנג פון דער פירמע קאַצענעלבאַגען און קאַנטאַראַוויטש, פאַרפּאַסט אַ בריוונשטעלער, וואָס האָט געהייסן „שמ־רס בריוונשטעלער“. אויסער די פאַרמען פון אַלערדיי סאַרטן בריוו, האָט דער בריוונשטעלער אַנטהאַלטן אַ רשימה פון העברייאישע ווערטער, וואָס ווערן אָפט באַנוצט אין יידיש; אַ ליסטע פון העברייאישע נעמען; דעם אַלף־בית פון די ענגלישע, העברייאישע און דייטשע שפּראַכן; די פאַרמען פון תנאים, כתובה, שטר־חובות, און אַזוי ווייטער.

די פּאָדערונג פאַר דעם בריוונשטעלער איז געווען אַזוי גרויס, אַז אַ פּופציק אויפּאַגעס פון אים זיינען געדרוקט געוואָרן, און אַריינגעבראַכט די אַרויסגעבער שווערע טויזנטער דאָלער. דער פּאָטער האָט פאַר זיין אַרבעט געקראָגן ניט מער ווי הונדערט דאָלער. פאַר דער זעלביקער סומע האָט ער דעם זעלביקן יאָר פאַרפּאַסט אַ העברייאישן בריוונשטעלער, וואָס איז אַרויסגעגעבן געוואָרן אין ווילנע אונטער דעם נאָמען „פּנקס פּתוח“, וועלכער איז אויך פאַרקויפט געוואָרן אין טויזנטער עקזעמפּלאַרן.

שמ"רס קינדער — אברהם, ראזע, מרים, אנא

אברהם שאמער

צווישן מיין פאטער און מיין ברודער האט עקזיסטירט אן אמתע חבר-שאפט. דער פאטער איז געווען שטאלץ מיט זיין שיינעם, קלוגן, געביידעטן זון, און אברהם האט טיף פארערט און ליב געהאט זיין טייערן „באטיושקא“, ווי ער פלעגט אים רופן.

מיין מוטער האט ליב געהאט דעם ברודער מער ווי אלע קינדער. ווען זי איז געווען אין ניט קיין גוטער שטימונג, איז גענוג געווען אז דער ברודער זאל צו איר צוגיין און א זאג טאן: „נו, מאמעלע, א קוש זי — פלעגט זי זיך דאן צעשמייכלען, פארזיכטיק אפווישן די ליפן, אים געבן א קוש, און באד איז איר שטימונג געווארן א גאנץ אנדערע.

אין די ערשטע צוויי יאר, ווען אברהם האט פראקטיצירט „לאץ“, האט ער זיך געשאפן א נאמען ניט נאר אלס גוטער אדוואקאט, נאר אויך אלס א מענטשן-פריינט.

אין יענער צייט, ווען טויזנטער מענער, פרויען און קינדער זיינען געקומען פון אייראפע אין פרייען לאנד מיט דער האפענונג צו שאפן דא פאר זיך א זיכערע היים, איז ניו-יאָרק, אדאנק איר געאגראפישער פאזיציע, געווען דער צענטראלער פונקט, וואו די אימיגראנטן האבן זיך אפגעשטעלט. אומבאקאנט מיט דעם לאנד, מיט דער שפראך, מיט די געזעצן, זיינען די ניי-אָריבערגעקומענע געווען א היפש ביסל צעטומלט. זיי האבן אבער באד אויסגעפונען, אז אין שטאט איז דא א יונגער אדוואקאט מיטן נאמען אברהם שאמער, דער זון פון דעם גרויסן שמ"ר, וועלכער איז אן אמתער מלאך, און ער גיט די בעסטע עצות און אינפארמאציע, אין וועלכע זיי נויטיקן זיך, און וועט פון זיי אפילו ניט נעמען קיין געלט. אויב זיי קאנען ניט באצאלן.

און ס'איז טאקע געווען אמת: אברהם, זייענדיק גוט באקאנט מיט די צרות און מאטערנישן, וואס זיינע ברידער און שוועסטער האבן דורכ-

געמאכט אין רומעניע, גאליציע, און איבערהויפט אין צארישן רוסלאנד, האט פרובירט העלפן מיט וואס נאָר ער האָט געקאָנט די יעניקע, וועלכע האָבן זיך צו אים געווענדט. זיין גרויסער אָפּיס אויף מעדיסאַן סטריט איז שטענדיק געווען געפאַקט, ניט נאָר בייטאָג, נאָר ביז שפעט אין דער נאַכט. די „קייסעס“, די ענינים, מיט וועלכע ער האָט זיך מייסטנס אָפּגעגעבן, זיינען געווען פון יענע אימיגראַנטן, וועלכע האָבן צוליב אַלערליי טעכנישע סיבות געזאָלט צוריקגעשיקט ווערן אין די לענדער, פון וועלכע מיר זיינען געקומען.

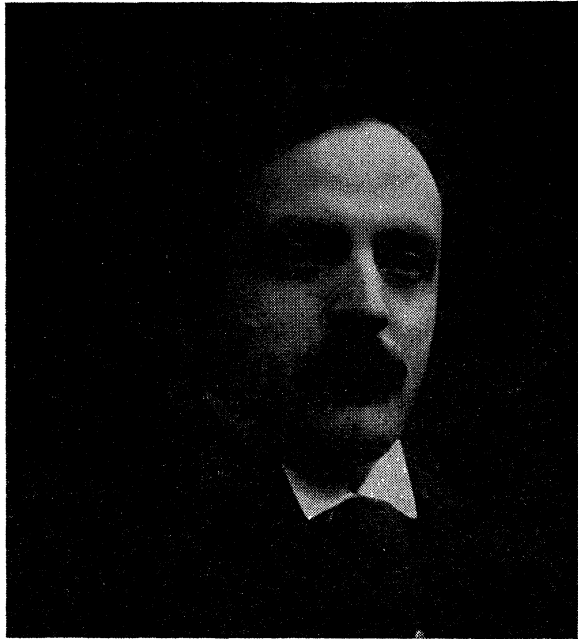
ער איז געווען גוט באַקאַנט מיט די אומשטענדן, וואָס האָבן זיי גע- צוואונגען די לענדער צו פאַרלאָזן, און אויך מיט דעם וואָס זיי דערוואָרט, ווען זיי וועלן זיך אַהין צוריקקערן. מיט אומדערמידלעכע כוחות האָט ער געאַרבעט פאַר די דאָזיקע אומגליקלעכע. ער האָט שטודירט זייערע „קייסעס“, זיי מוטיק פאַרטיידיקט פאַר דעם אימיגראַציע-קאָמישאַנער פון עליס-איילאַנד, און אויך אָפט געפאַרן קיין וואַשינגטאָן צום הויפט-אָפּיס פון דעם אימיגראַציע-דעפּאַרטמענט, און אַזוי אַרום געראַטעוועט הונדער- טער מענטשן פון צוריקגעשיקט צו ווערן.

אַבער דאָס אַליין האָט אים ניט צופרידנגעשטעלט. באַזוכנדיק אָפט דעם „אינדזל פון טרערן“, ווי עליס-איילאַנד איז אָנגערופן געוואָרן, האָט ער געזען די צרות, וואָס די אימיגראַנטן, איבערהויפט די יידישע אימי- גראַנטן, האָבן אויסצושטיין ביים וואַרטן ביז מען וועט זיי אַרונטערלאָזן, אָדער זיי צוריקשיקן פון וואַנען זיי זיינען געקומען. אַדאַנק זיינע באַ- מיאונגען, האָט ער באַוווּזן ניט נאָר צו אַרגאַניזירן כשרע קיכן פאַר זיי, נאָר אויך די פּסח-סדרים, מיט מצה, וויין און כשרע שפּייזן.

מיט יאָרן שפּעטער, ווען ער האָט גענומען שרייבן דראַמעס פאַר דער יידישער און ענגלישער בינע, האָט ער אייניקע פון זיינע פּיעסעס געבויט אויף די פּראַבלעמען, אויף וועלכע ער האָט זיך אָנגעשטויסן אויף עליס- איילאַנד.

אברהם שאַמער גרינדעט דעם „האַיאָס“

אַבער וואָס איז מכה הילף פאַר יענע אימיגראַנטן, וואָס נויטיקן זיך אין דעם, נאָכדעם ווי מען האָט זיי שוין אַרונטערגעלאָזן פון עליס-איילאַנד? אברהם האָט ניט גערוט, און מיט דער הילף פון נאָך עטלעכע ברייט- האַרציקע מענטשן האָט ער געגרינדעט די „היברו אימיגראַנט אייד סאָ- סיעטי“ — „האַיאָס“, וועלכער האָט זיך באַרימט געמאַכט איבער דער

אברהם שאַמער

גאנצער וועלט מיט זיין ארבעט וואָס ער האָט געטאָן און טוט נאָך איצט. פאַר אומגליקלעכע יידן.

אברהם פּאָפּולאַריטעט אויף דער יידישער איסט-סייד איז געווען אַזוי גרויס, אַז עס איז כמעט ניט געווען קיין איין וויכטיקע קולטורעלע, פּאָ-ליטישע אָדער פּילאַטראַפּישע אונטערנעמונג, אין וועלכער ער האָט זיך ניט באַטייליקט. אַפילו אַזעלכע איינפלוסרייכע יאָהודים, ווי דזשיקאָב שיף, לואיס מאַרשאַל, אַסקאַר שטראָוס, סירוס סולצבערגער און אַנדערע, האָבן זיך גערעכנט מיט דעם יוגן שאַמערס מינינגען, ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן אַן ענין, וואָס האָט אַנגערירט די יידן פון דער איסט-סייד פון ניו-יאָרק.

עס איז געווען אין יענע יאָרן, ווען דער ברודער האָט דערזען די הפקות וואָס האָט עקזיסטירט אין יידישן לעבן, ווען יעדע אַרגאַני-זאַציע האָט זיך גענומען די פרייהייט צו רעדן אין נאָמען פון יידישן פּאָלק. מיט עטלעכע יאָר שפעטער (אין 1905), איז ער אַרויס אין דער עפנט-זעכטייט, מיט דער אידיע צו אַרגאַניזירן אַ יידישן וועלט-קאָנגרעס, וואָס זאָל זיין די איינציקע קערפערשאַפט צו רעפּרעזענטירן און רעדן אין נאָמען פון יידישן פּאָלק.

מ ר י ם

אין יאָר 1902 האָט מיין שוועסטער מרים און איך געקראָגן שטעצעס אין דער „היברו עדיוקיישאַנע סאַסייעטי“ אין ברוקלין. דער דאָזיקער אינסטיטוט, וואָס האָט זיך געפונען אין סאַמע האַרץ פון דעם כמעט-אינגאַנצן יידישן שטעטל בראַנזוויל, איז געווען אַרגאַניזירט אין דער זעלבער פאַרם און אויף דעם זעלבן סטיל ווי די „עדיוקיישאַנע עדיענס“ אין ניו-יאָרק. דאָרט האָבן זיך געפונען קלאַסן פאַר ענגליש, געשיכטע פון די פאַראייניקטע שטאַטן, קלאַסן פאַר העברייאיש, פאַר-שיידענע קלובן, און אויך אַ גרויסע ביבליאָטעק. דער דירעקטאָר פון דעם אינסטיטוט איז געווען דר. אַלבערט יודעלסאָן.

מרים אַרבעט איז באַשטאַנען אין אַרגאַניזירן קינדער-קלובן, ווי אויך צו זיין די „לייברעיען“ פון דער ביבליאָטעק, איך האָב פאַרטראָגן די שטעלע פון דער בוכהאַלטערין, ווי אויך — סעקרעטאַרין צום דירעקטאָר. מיין שוועסטער איז אַלט געווען אַ יאָר אַכצן, ווען זי האָט די

ארבעט אין אינסטיטוט אָנגענומען. מיט דער הילף פון אונדזער פריינט, דעם באַוואוסטן ביבליאָטעקאַר ה' פריידוס, האָט זי זיך אין אַ קורצער צייט אויסגעלערנט די אַרבעט ווי אַ „לייברעיען“, און ווי יונג זי איז נאָך געווען, האָט זי אַלס אַרגאַניזאַטאָרין פון קינדער-קלובן געטאָן וואונדער-באַרע אַרבעט.

מרים איז געווען זייער אַ רייזנדע, פון מיטעלן וואוקס, אַ ביסעלע אַ פולע, מיט לאַנגע, פּעך-שוואַרצע האַר, וואָס האָבן בוילעט אַרויסגעבראַכט אין שטאַרקן קאָנטראַסט איר שניי-ווייסע הויט. אירע ברוינע אויגן זיינען געווען אַביסל פאַרחומט, און אַזוי אויך איר האַלטונג — עפעס ווי זי וואַלט געווען ווייט אָפּגעזונדערט פון די קליינע ערדישע ענינים. דאָס האָט איר אָבער ניט געשטערט צו האָבן אַ סך פאַרערער, ניט בלויז צווישן יונגעלייטלעך פון איר עלטער, נאָר אויך צווישן עלטערע מענער, וועלכע האָבן פאַרנומען וויכטיקע פּאָזיציעס אין לעבן.

איר יונג הערצל האָט אָבער געצויגן נאָר צו איינעם — צום יונגן שיינעם טשאַרלז, דעם יינגערן זון פון אַליקום צונזער.

טשאַרלז איז געווען זייער אַ שיינער, הויך, שלאַנק, האַר בראַנז-קאָריטע און געלאַקטע, און גרויסע הימל-בלויע אויגן, ווי ביי זיין פאָטער. אָבער ניט נאָר פאַר זיין שיינקייט האָט אים מרים ליב געהאַט. טשאַרלז איז געווען אינטעליגענט, זייער מוזיקאַליש, און גוט באַלעזן אין דער וועלט-ליטעראַטור, איבערהויפּט אין פּאָעזיע. די פּאָעמעס פון כמעט אַלע גרויסע ענגלישע און יידישע דיכטער האָט ער געקענט אויף אויסנווייניק, און האָט אויך אַליין געקענט שרייבן פּאָעזיע, און זיין טאַלאַנט האָט ער אויסגענוצט צו שרייבן ליבעס-לידער צו זיין געטין — מרים.

דער פאַרטיבער טשאַרלז האָט געמאַכט מרימען אַ הייראַטס-פאַר-שאַג, אָבער זי האָט עס דעמאָלט ניט געוואַלט אָננעמען צוליב פיל סיבות. ערשטנס, איז זי נאָך געווען צו-יונג חתונה צו האָבן; צווייטנס, האָט זי געוואַלט פאַרזעצן איר שטודיום אין מאַלעריי, אַ געביט אין וועלכן זי האָט זיך אויסגעצייכנט ווען זי האָט גענומען אַ קורס אין מאַלן אין „עדין“ קיישאַנעל עליינעס“ און אין קופּער-אינסטיטוט; דריטנס, האָט טשאַרלז ניט געהאַט קיין פּראַפעסיע, וואָס זאל זיי ביידן פאַרזיכערן אַ לעבן צו מאַכן. דעריבער איז איר ענטפּער אויף זיין פאַרשלאַג געווען: — „ניין.“ דער פאַרטיבער טשאַרלז איז געווען פאַרצווייפלט. אויב מרים וועט מיט אים ניט הייראַטן, האָט ער ניט צוליב וואָס צו לעבן... אַדער שטאַרבן,

אָדער אַרױסרײַסן זי פון זײַן האַרצן און פאַרגעסן. זײַן באַשלוס איז געווען — צו פאַרגעסן. האָט ער זיך אַרױפגעזעצט אויף אַ שיף און איז אַוועק־געפאַרן קײן לאַנדאָן.

און כּדי אײנער דעם אַנדערן צו „פאַרגעסן“, האָט זיך אָנגעהויבן אַ קאַ־רעספּאַנדענץ צווישן זײַ וואָס האָט געהאַלטן די בריױטרעגער אויף בײדע זײטן ים זײער און זײער באַשעפטיקט. יעדן טאָג האָט מרים דערהאַלטן אַ צוויי־דריי בריױו פון אים, און דאָס זעלבע ער פון איר.

אַפגעווען אין לאַנדאָן עטלעכע חדשים, האָט זיך טשאַרלו אַרומגעזען, אַז מרים איז גערעכט מיט איר פאַרלאַנג, ער זאָל האָבן אַ פּראָפעסיע. איז ער צוריקגעקומען קײן ניו־יאָרק, און נישט פאַרלידנדיק קײן צײט — איז ער אַרײנגעטראָטן אין קאַלעדזש צו שטודירן אויף „לאַיער“. מרים האָט אויך קײן צײט נישט פאַרלוירן, אים געגעבן איר „יאַ־זוואַרט און צוגעזאָגט חתונה האָבן מיט אים, ווען ער וועט פאַרענדיקן זײַן שטודיום.

א ל נ א

מײן זעכצן־יעריקע שוועסטער אַנאַ אָדער חנה־לע, ווי מיר פלעגן זי רופן, איז געווען אַ שײנהײט. אַ קלײן געוויקסיקע, אַ שלאַנקע, אַ רירעווע־דיקע מיט טונקל־ברוינע האַר, בעקעלעך ווי פּרישע רויזן, און גרויסע, שוואַרצע, דעבעדיקע אויגן, האָט זי פאַרכאַפט מיט איר שײנקײט יעדן, וואָס האָט אויף איר אַ קוק געטאָן. זי האָט פאַרמאַגט אַ דינאַמיש־שטיפערישע נאַטור און, אין קעגנזאַץ צו מרימען, איז זי געווען זײער אַ צוגעדאַזענער מענטש. אינעם קלוב פון בחורים און מײדלעך, צו וועלכן זי האָט געהערט, איז זי געווען דער צענטער. זי האָט אַרגאַניזירט די טעטיקײטן פון קלוב, און איז שטענדיק אויפגעטראָטן אין די פּראָגראַמען, אין פאַרשײדענע ענגלישע און יידישע רעציטאַציעס, אײבערהויפט — ווי אַ זינגערין. זי האָט פאַרמאַגט אַ זיסע סאַפּראַנאַ־שטימע, און אויף אַן אײגנ־אַרטיקן און אינטעליגענטן אופן, אויסגעטייטשט די לידער, וועלכע זי האָט געזונגען. אין די שפּעטערדיקע יאָרן, האָט זי זיך טאַקע געשאַפן אַ גרויסן נאַמען ווי אַן אויסטייטשערין פון דעם יידישן פּאָלקס־ליד.

עס איז געווען נאַטירלעך, אַז די רײצנדע שײנע אַנאַ זאָל האָבן אַ סך פאַרערער. אײנער פון אירע פאַרערער, אין וועלכן זי האָט זיך אויך פאַר־ליבט, איז געווען דער יונגער „לאַאַ־סטודענט מאָריס ראַטענבערג. מאָריס איז דאָן אַלט געווען אַ יאָר אַכצן. הויך און שלאַנק געבויט, מיט שוואַרצע האַר און אויגן, און מיט אַ רונד פּריש פּנימל, האָט ער געמאַכט

א זייער גוטן איינדרוק אויף אונדז אָרעמען, ווען ער האָט אָנגעהויבן אַרײַן-קומען צו אונדז אין הויז. וואָס אונדז איז אָבער אַם מערסטן געפעלן געוואָרן אין אים, איז דאָס, וואָס ער, אַן אַמעריקאַנער-געבוירענער, זײַענדיק ווייט פון ייִדיש און ייִדישער קולטור, האָט מיט אַזאַ חשק גענומען זיך באַקענען מיט דעם אַלעם. ווי אַ דורשטיקע פּלאַנץ זאַפט-אײן וואַסער, אַזוי דורשטיק האָט מאַריס אַרײַנגעזאַפט אין זיך די שמועסן וועגן דער ייִדישער לײַטע-ראַטור, ציוניזם און סתם ייִדישע פּראָגן, וועלכע ער האָט געהערט בײַ אונדז אין הויז. מײַנע עלטערן זײַנען דעריבער געווען שטאַרק צופּרידן, ווען זײַער מוזיקע האָט זײ אָנגעזאַגט די בשורה, אַז מאַריס האָט איר גע-מאַכט אַ הײַראַטס-פּאַרשלאַג, און אַז זײ האָבן באַשלאָסן חתונה צו האָבן ווי נאָר ער וועט ענדיקן זײַן „לאַאַ“־שטודיום.

ר א ז ע

נו, אַ דאַנק גאָט, ביידע טעכטער, מרים און אַנאַ, האָבן שוין חתנים. אָבער וואָס איז מכח דער עלטסטער, וועגן ראָזען? עפעס איז איר באַ-נעמונג צו יונגעלײַט אַ מאַדנע. ניט זי וויל זײ זאָלן קומען צו איר אין הויז, און ניט זי נעמט אָן זײַער אײַנלאַדונג אַרויסצוגיין מיט זײ. מײַנע עלטערן זײַנען געווען שטאַרק באַזאָרגט וועגן דעם.

— מיר דאַכט, — האָב איך געהערט ווי דער פּאָטער האָט אײַנמאַל געזאָגט צו דער מוטער. — מיר דאַכט, אַז ראָזעלע האָט אַ געהײמע ליבע. דער פּאָטער האָט געטראָפּן. איך בין טאַקע געווען פּאַרליבט. איך בין געווען פּאַרליבט אין מײַן באַלעבאַס — דר. יודעלסאָן.

דר. יודעלסאָן איז דאָן אַלט געווען אַ יאָר פּינף-און-דרייסיק. ער איז געווען אַ פּאַרהײראַטער מאַן. זײַן פּרוי, וואָס האָט געלײטן פון אַ נערוון-קראַנקהײט, האָט זיך געפונען אין אַ סאַנאַטאָריום.

ער איז געווען אַ קלײַן-געוויקסיקער, שלאַנג געבוט, שוואַרצע האָר און מיט אַ שוואַרץ פּראַנצויזיש בערדל, און ער האָט געטראָגן ברילן אויף זײַנע בלויע אויגן, זײַן באַנעמונג איז געווען העכסט אַריסטאָקראַטיש.. זײַנע מאַניערן — שײַנע און אײַדעלע.

וואָס מיר האָט אײַמפּאַנירט מער פון אַלץ אין דעם דאַקטאָר, איז געווען זײַן הויכע בילדונג, וואָס ער האָט פּאַרמאַגט. פּראָפעסיאָנעל אַ ראַבאַאי, האָט ער געקענט זײַער שײַן רעדן פון דער פּלאַטפּאָרם. ער איז אויך געווען אַ

אנה

מרים

רחל

גוטער לעקטאָר איבער יידישער געשיכטע, איבער נאַטור און אויך איבער פיזאָסאָפֿיע. מיר האָט אויסגעוויזן, אַז אַזאַ געבילדעטער מענטש, ווי דר. יודעלסאָן, איז אויף דער גאַנצער וועלט ניטאָ.

יא, איך בין געווען פאַרליבט אין אים! ווי האָב איך גאַר געקאַנט פאַרגלייכן צו אים די יונגעלייטלעך, וועלכע האָבן זיך געשדכנט צו מיר? זיי האָבן אויסגעזען אין מיינע אויגן ווי נאַרישע יינגלעך.

דר. יודעלסאָנס באַנעמונג צו מיר און צו מיין שוועסטער, איז געווען אַ זייער העפעלעכע און פריינטלעכע. ווי די טעכטער פון שמ"רן, וועמען ער האָט פאַררעכנט פאַר זיינעם אַ לערער, און וועלכער האָט אים אין זיין יוגנט אָנגעצייגט דורך זיינע ראַמאַנען דעם וועג צו בילדונג, האָט דר. יודעלסאָן גענומען אַ וואַרעמען אינטערעס אין אונדז. ער האָט אונדז דער־מוטיקט צו לערנען און שטודירן, און אונטער זיין איינפלוס זיינען מיר אַפילו געוואָרן וועגעטאַריאַנער. אים איז גאַר אויפן געדאַנק ניט געקומען, אַז זיין יונגע ניינצן־יאָריקע סעקרעטאַרין איז אין אים פאַרליבט.

אין אַ שיינעם, העלן, אָבער פאַר מיר פינצטערן טאַג, ווען איך בין געקומען אין אַפּיס צו דער אַרבעט, האָט מיר דר. יודעלסאָן אָנגעזאָגט די בשורה, אַז ער האָט רעזיגנירט פון זיין שטעלע, און אַז ער פאַרט אַוועק קיין שיקאַגאַ צו שטודירן מעדיצין. און ווירקלעך, אין אַ פאַר וואַכן אַרום האָט ער זיך געזעגנט מיטן אינסטיטוט, מיט אונדזער פאַמיליע, מיט זיינע פריינט, און פאַרלאָזט ניו־יאָרק.

מיט זיין אַפּפּאַרן איז עפעס אין מיין לעבן אויסגעלאָשן געוואָרן. די זון איז פאַר מיר אונטערגעגאַנגען. דער אינסטיטוט, אַן מיין פאַרגעטערטן דר. יודעלסאָן, האָט מיר אויסגעוויזן ווי אַ קבר. איך האָב פאַרלאָרן דעם אינטערעס אין מיין אַרבעט, און גיך אויפגעגעבן מיין שטעלע.

אַ ים טרערן פון בענקשאַפט האָב איך פאַרגאַסן אין די שלאַפּלאַזע נעכט, און באַשלאָסן — קיין מאָל ניט חתונה צו האָבן...

קאפיטל 31

אויף דער 63טער גאס

עס איז געווען זומער פון יאר 1903, און מיר האבן געוואוינט אויף דער 63טער גאס, ניט ווייט פון סענטראל-פארק.

ווי אזוי מיין דינאמישע מוטער האָט געפונען די דירה אין יענער רייכער און דורכאויס־קריסטלעכער געגנט, איז פאַר מיר נאָך ביו היינטיקן טאָג אַ סוד. ווי עס איז געווען איר שטייגער, האָט זי אונדז אַלעמען פּלוצלונג אָנגעזאָגט די בשורה, אַז מיר גייען זיך אַריבערקלייבן אויף דער דעמאָלט־ווייטער 63טער גאָס, און אינגיכן האָבן מיר זיך טאַקע אַהין אַריבערגעצויגן.

די דירה איז געווען אַ גרויסע, אַ ליכטיקע און אַ לופטיקע, און די זיסע ריחות פונעם נאָענטן פאַרק האָבן אַריינגעדורנגען צו אונדז דורך די אָפּענע פענצטער.

מרים און איך האָבן נאָך דר. יודעלסאָנס אָפּפאַרן, געקראָגן שטעלעס אין ניו־יאָרק; זי — ווי אַ לערערין פון מאָלן אין „עדיוקיישאַנעל אַדייענס“, און איך — ווי אַ בוכהאַלטערין און סעקרעטאַרין אין דער גייער „יאָר־מוזאַוסקי באַנק“ אויף איסט־בראָדוועי. דער ברודער האָט געמאַכט גוטע געשעפטן אַלס אַדוואָקאַט, און דאָס לעבן ביי אונדז אין הויז איז געוואָרן אַ רואיקס און אַ פרידלעכס.

דער פּאָטער האָט, ווי זיין שטייגער, אַ סך געשריבן. אַחוץ ראַמאַנען פאַר די צוויי טעגלעכע צייטונגען „טאַגעבלאַט“ און „מאַרגן־זשורנאַל“, האָט ער אין יענע פאַר יאָר אָנגעשריבן אַ צען טעאַטער־שטיק, איין פּיעסע, אַ קאָמעדיע מיטן נאָמען „דער פאַרליבטער שנאַרער“ (*), האָט ער פאַרקויפט צו זיין דיבלינג מאָגלעסאַ. אַ צווייטע, „אני שלמה!“ — צו יאָזעף עדעל־שטיין, דעם פאַרוואַלטער פון „טהאַליאַ־טעאַטער“. די פּיעסעס זיינען אָבער

(* די פּיעסע, אונטערן נאָמען „אוי, די ליבע!“, איז באַאַרבעט געוואָרן פון מיין ברודער און איז אויפגעפירט געוואָרן אין אוירווינג פלייס טעאַטער אין יאָר 1923, צום אַכצנטן יאַרצייט נאָך מיין פּאָטערס טויט.

ניט אויפגעפירט געוואָרן: די ערשטע, צוליב דעם פריציטיקן טויט פון מאָגודעסקאָן; די צווייטע — צוליב סיבות, וואָס זיינען מיר ניט באַקאַנט. כאַטש ער האָט אַ סך געשריבן, האָט דער פּאָטער, אפשר דאָס ערשטע מאָל אין זיין לעבן, געהאַט אַביסל פּרייע צייט פאַר זיך. ער האָט פאַר־בראַכט די צייט אין זייענען אַ סך די העברייאישע און דייטשע ליטעראַטורן. איבערהויפט האָט ער ליב געהאַט צו זייענען די לידער און פּאַעמעס פון זיינע צוויי ליבלינג־פּאַעטן — היינע און שילער. ער האָט אויך ליב געהאַט צו זיצן ביי דער פּיאַנאָ, און מיט איין פינגער, אויסקלאַפּן אויף איר פאַר־שיידענע מעלאָדיעס. חוץ דעם אַלעם, האָט ער זיך פּלייסיק גענומען לערנען די ענגלישע שפּראַך. עס האָט אים געגעבן אַן אומבאַשרייבליכען פאַרגעניגן, ווען ער האָט ענדלעך געקענט שרייבן צו אונדז בריוו אין ענגליש, ווען ווער פון אונדז קינדער איז געווען אין „קאָנטרי“ אויף אַ וואַקאַציע.

צוליב דער ווייטיקייט פון אונדזער וואוינונג, האָבן מיר ניט געהאַט קיין סך באַזוכער אין די וואַכעדיקע טעג. צווישן די, וואָס זיינען געקומען צו פאַרברענגען אַ נאַכמיטאַג מיט די עלטערן, זיינען געווען אברהם גאַלד־פּאָדען מיט זיין פּרוי פּאָלינאַ. אַ סך שטונדן האָבן זיי ביי אונדז אין הויז פאַרבראַכט, גערעדט וועגן זייערע איבערלעבונגען פון אַמאַליקע יאָרן אין אַדעס, ווען זיי, גאַלדפּאָדען און דער פּאָטער, זיינען געווען שותפים אין זייער אייגענעם יידישן טעאַטער. גאַלדפּאָדען האָט ליב געהאַט צו דערציילן ווי ער פלעגט פון פשוטע מיידלעך און יינגלעך, וועלכע האָבן געקענט זינגען, מאַכן אַקטריסעס און אַקטיאָרן.

איין מאָל, ווען ער איז געווען ביי אונדז אין הויז, האָט ער געהערט מיין שוועסטער אַנאַ זינגען. ער איז געוואָרן ווי אַ ניי־באַלעבטער. „שמ״ר“, האָט ער אויסגערופן, אַנכאַפּנדיק מיין פּאָטער ביי דער האַנט, „זי זינגט פּראַכטפול! לאַמיר ביידע אַנשרייבן אַ פּיעסע פאַר דיין טעכטער.“

אויף דעם האָט מיין פּאָטער געענטפּערט:

— ניין, פּריינט גאַלדפּאָדען, איך וויל ניט, אַז מיינע טעכטער זאָלן זיין אַקטריסעס!

יעדן פּרייטיק־צו־נאַכט האָבן מיר געהאַט, וואָס מען רופט אַן: „אַן אַפען האַוז“. יענע אַוונטן זיינען געווען אויסערגעוויינלעך אינטערעסאַנטע און פּריילעכע. מען האָט געגעסן, געטרונקען, געזונגען, געטאַנצט, גע־

ר א ז ע ש א מ ע ר - ב א ט ש ע ל י ס

לייענט א. אַז. וו. יעדער וואָס איז געקומען, האָט געוואָלט מאַכן, און טאַקע געמאַכט, אַ בייטראַג.

צווישן די שטענדיקע באַזוכער פון יענער צייט זיינען געווען: דער שרייבער ישראל זעווין (תשר"ק), ראָז פּאַסטאָר (די שפּעטערדיקע פּרוי פון דעם מידיאַנער סטאַקס), יאַהאַן פּאַליי, און, נאַטירלעך, טשאַרלו צונזער און מאַריס ראַטענבערג, ווי אויך דער יונגער מוזיקער יוסף רומשינסקי, וועלכער איז דעמאָלט נאָר-וואָס געהאַט אַריבערגעקומען פון ענגלאַנד און האָט זיך פּאַרליבט אין מיר. ער פלעגט מער ווי אַלע צוטראַגן זיין טייל אין די אַוונטן. ער האָט פאַרמאַגט אַ זייער אַנגענעמע טענאָר-שטימע, און אַקאַמפּאַנירנדיק זיך אויף דער פּיאַנע, האָט ער ניט נאָר אַליין געזונגען, נאָר ער האָט געמאַכט אַלעמען מיטזינגען. ביזן ווייסן טאַג אַריין האָט מען אַזוי פאַרבאַכט, און נישט גערן האָבן אונדזערע פּריינט פאַרלאָזט אונדזער הויז.

שמ"ר ווערט קראַנק און שטאַרבט

דער פאָטער האָט זיך שטענדיק געפילט גוט און געזונט. דערפאַר איז פאַר אונדז געווען אַן אומגעריכטע טרויעריקע נייעס, ווען ער האָט זיך גענומען באַקלאַגן, אַז ער האָט אַ ברענעניש אין האַרצן און ווייטיקן אין אַ זייט. ער האָט אָנגעהויבן גיין צו דאָקטוירים, האָט פאַרבראַכט אין סאַראַטאַגאַ עטלעכע וואַכן, אָבער קיין זאַך האָט ניט געהאַלפן. ער איז געוואָרן אַלץ דאַרער און דאַרער, קראַנקער און קראַנקער. אַ גאַנץ יאָר האָט ער געליטן פון דער אומהיילבאַרער קראַנקהייט, פון אַ קענסער.

אין דעם יאָר, ווען ער האָט אַזוי שרעקלעך געליטן, האָט זיך זיין איידעלער כאַראַקטער אַנטפלעקט אַלץ מער פאַר אונדז ווי אַלע מאָס. כדי אונדז ניט צו פאַרשאַפן קיין יסורים, האָט ער אין אונדזער קעגנוואַרט פרובירט צו זיין אויפגעלייגט, און האָט זיין קראַנקהייט אַוועקגעמאַכט מיט דער האַנט.

מיר, די פאַמיליע, האָבן ניט געוואוסט ווי ערנסט קראַנק ער איז געווען, אָבער ער האָט עס יאָ געוואוסט. דער דאָקטאָר אין סאַראַטאַגאַ האָט עס אים געזאָגט. ער האָט עס געהאַלטן פאַר אַ סוד, און זיך געפרוּאוּט האַלטן אין אונדזער קעגנוואַרט מונטער און פריילעך. ער האָט אויך די גאַנצע צייט פאַרגעזעצט צו שרייבן זיין ראַמאַן אין „טאַגעבלאַט“.

זיין לאַנגע האָט זיך אָבער אַזוי פאַרערגערט, אַז ער האָט פאַרלאַנגט מ'זאָר אים נעמען אין אַ שפיטאַל.

„איר וועט אַלע קראַנק ווערן, אויב איך וועל בלייבן אינדערהיים,“ האָט ער מיט אונדז געטענהט. און מיר האָבן אים געמוזט צוליב טאָן און גענומען פאַר אים אַ צימער אין דעם בית-ישראל שפיטאַל.

צוויי חדשים איז ער דאַרט געווען. איך האָב אויפגעגעבן מיין שטעלע, וואָס איך האָב געהאַלטן אין באַנק, און בין יעדן טאָג און אַוונט געזעסן ביים בעט פון מיין קראַנקן פאָטער. מיין מוטער, ברודער און ביידע שוועס-טער האָבן אויך פאַרבראַכט פיל צייט לעבן אים, אָבער איך בין כמעט ניט אַפגעטראָטן פון זיין בעט. איך פלעג פאַר אים פאַרלייענען די צייטונגען,

יידישע און ענגלישע, און פרובירט, ווי ווייט מעגלעך, לייכטער צו מאַכן פאַר אים די דאָנגע, טריבע שטונדן.

איין מאָל האָב איך געלייענט פאַר אים די נייעס אין אַ יידישער צייטונג, אַז שלום-עליכם איז קראַנק געוואָרן אויף שווינדזוכט, און ער געפינט זיך אין אַ שפיטאַל אין איטאַליע.

— דאָס שטראַפט אים גאָט פאַר מיר! — האָט דער פּאָטער שטיל אַרויסגערעדט.

מיר אַלע אין הויז האָבן געוואוסט וועגן דער ביטערקייט, וואָס דער פּאָטער האָט געפילט צו שלום-עליכמען. ער אָבער האָט וועגן דעם צו אונדז קיינמאָל ניט גערעדט. צו די שרייבער אָבער, וועלכע האָבן אונדז באַזוכט, האָט ער אָפט פּראָטעסטירט קעגן דער אומגערעכטיקייט, וואָס שלום-עליכם איז קעגן אים באַגאַנגען. דעריבער איז מיר געווען אַ וואונדער, וואָס ער האָט די ווערטער אַרויסגערעדט.

ווען עס איז באַוואוסט געוואָרן, דורך די צייטונגען, אַז ש״מ״ר געפינט זיך אין שפיטאַל, זיינען הונדערטער מענטשן — שרייבער, אַקטיאָרן, פּריינט און סתם לעזער — געקומען אים באַזוכן.

די דאָקטוירים, די „גורסעס“ און אַלע אַנדערע אַנגעשטעלטע פון שפיטאַל, האָבן זיך צו אים באַצויגן מיט גרויס אַכטונג. פאַר זיי איז געווען אַ גרויסער כבוד, האָבן זיי געזאָגט, וואָס דער יידישער „וואַלטער סקאט“, אַדער, ווי אַנדערע פלעגן אים רופן, דער יידישער „אַלעקסאַנדער דיומאַ“ איז ביי זיי אין אַנשטאַלט.

מיין שוועסטער מרים איז אין יענער צייט געווען פאַרקנסט צו אַזיקום צונזערס זון, טשאַרלז.

איין מאָל, ווען מיין שוועסטער און איך זיינען געווען ביים פּאָטער, האָט ער זיך צו איר געווענדט מיט אַ בקשה, זי זאָל באַלד שטעצן אַ חופּה מיט טשאַרלז.

— מאַניעלע, דאָד איין אַזע אונדזערע פּריינט און באַקאַנטע! — האָט ער צו איר געזאָגט. — איך וועל זיך אַנטאָן און קומען אַהיים צו דיין חתונה, און דערנאָך צוריקגיין אַהער.

אַזוי ווי אונדזער פּאָטערס אַ וואונטש איז געווען ביי אונדז הייליק, האָבן מיר גענומען גלייך מאַכן אַזע פאַרבערייטונגען צו דער חתונה. מיין שוועסטער האָט באַשטעלט אַ ווייס חופּה-קלייד, האָט גענומען און איינ-געאַרדנט אַ וואוינונג און באַשטעלט שבת, דעם 25טן נאַוועמבער, פאַר דער חתונה.

פרייטיק אינדערפרי, א טאג פאר דער חתונה, ווען מיין שוועסטער און איך זיינען אריין צום פאטער, איז אונדז ביידן עפעס ווי איינגעפאלן דאס הארץ. זיין אויסזען איז געווען ניט-ערדיש. עפעס געמלעכס האט ארויס-געשיינט פון זיינע אויגן. ער האט ווי באלאנגט צו אן אנדער וועלט. מיר האבן דערפילט, אז זיין סוף איז נאענט.

דעם גאנצן טאג איז די פאמיליע געזעסן זעבן אים. ער האט ווייניק גערעדט, און ווען עס האט אנגעהויבן ווערן נאכט, האט ער געבעטן מיר אלע זאָלן גיין אַהיים.

— גייט אַהיים, איך בין מיד. איך וויל רו. — האט ער זיך געבעטן ביי אונדז.

איך האב דערפילט, אז דאָס איז זיין לעצטע נאכט אויף דער וועלט. איך בין צו אים צוגעגאנגען, זיך אַוועקגעזעצט אויף אַ שטוף לעבן זיין בעט, און אים אַ פרעג געטאָן אין אויער:

— פאפעלע, וועסטו מיר דערלויבן דאָ צו פאַרבלייבן?
ער האט אַ שאַקל געטאָן דעם קאָפּ אויף "יאָ".

ווען אלע זיינע אַוועק אַהיים, בין איך אַרונטער אין אַפּיס פון "סופער-אינטענדענט" פונעם שפיטאַל, און געבעטן דערלויבעניש צו פאַרבלייבן אַ גאַנצע נאַכט זעבן מיין פאטער. איך האב די דערלויבעניש באקומען. דער "סופעראינטענדענט", מר. פרענק, איז געווען אַזוי פריינטלעך און געהייסן אַריינברענגען אין מיין פאטערס צימער אַ בעטל פאַר מיר.

יענע נאַכט וועל איך קיינמאַל ניט פאַרגעסן. ווען איך דערמאָן זיך אָן יענע שרעקלעכע, פיינדלעכע, לאַנגע שטונדן, ווען איך בין געזעסן אליין לעבן מיין שטאַרבנדיקן פאטער, גייט מיר דורך אַ גרויל איבערן לייב, און אַ קאַלטער שווייס באַגיסט מיר.

איך בין געזעסן זעבן זיין בעט די גאַנצע נאַכט, געהאַלטן זיין האַנט אין מיינער. זיין האַנט פיל איך נאָך איצט — אַ וואַרעמע, מיט אַ פעסטן דרוק, אויף מיינער, אַזוי ווי ער וואָלט מיט מיין האַנט זיך געוואָלט אַנהאַלטן אָן לעבן.

איך בין געזעסן און געקוקט אויף זיין בלאַסן פנים, וואָס די קראַנקהייט האַט אַזוי אויסגעצערט. ער איז געלעגן מיט פאַרמאַכטע אויגן, דער אויס-דרוק אויף זיין פנים אַ רואיקער, אַ פרידלעכער, זיין אַטעם רעגלמעסיק און לייכט.

איך האָב אַ הוסט געטאָן. ער האָט געעפנט די אויגן, און מיטן בליק אָנגעוויזן אויפן אָפענעם פענצטער, אַנדייטנדיק איך זאָל עס פאַרמאַכן, און באַלד די אויגן צוריק פאַרמאַכט.

אַ מידע האָב איך זיך צוגעלייגט אויפן בעטל. איך ווייס ניט ווי זאָנג איך בין געשלאָפן. איך האָב זיך אויפגעכאַפט, ווען איך האָב דערהערט די שטימע פון דער „בוירס“. דער פּאָטער האָט עפעס פון איר פאַרלאָנגט, נאָר זי האָט אים ניט פאַרשטאַנען, ער האָט מער ניט געקאַנט אַרויסברענגען קיין ווערטער. איך בין פון בעט אַראָפּ געשפרונגען און צו אים צוגעלאָפן. איך האָב אים יאָ פאַרשטאַנען. מיט די אויגן האָט ער אָנגעוויזן אויף דעם קאַניאַק, וואָס איז געשטאַנען אויפן טישל ביי דעם בעט. מיט אַ לעפעלע האָב איך עטלעכע טראָפנס אַרייַנגעגאַסן אין זיין מויל.

איך האָב זיך שטאַרק דערשראַקן פאַר זיין פאַרענדערטן אויסזען. דאָס האַרץ האָט מיר געזאָגט, אַז דער סוף איז נאָענט. איך האָב פאַרלאָנגט, מען זאָל גלייך אַרייַנשיקן דעם דאָקטאָר. ער איז טאַקע באַלד געקומען. ער האָט געהייסן אַרייַנברענגען דעם „אַקסידזשען-טענק“ און האַלטן אַ רעד ביים פּאַציענטס נאָז, עס זאָל אים לייכטער זיין צו אַטעמען.

עס איז שוין געווען אַזויגער דריי פאַרטאָג. דער דאָקטאָר איז ווידער אַרייַנגעקומען. ער האָט באַטראַכט דעם קראַנקן, און מיך געפרעגט צי מען זאָל אָנזאָגן דער פּאַמיליע, אַז דער סוף איז נאָענט, און אַז זיי זאָלן קומען אין שפיטאַל. איך האָב אים געבעטן דאָס ניט צו טאָן. דער פּאָטער האָט אויסגעזען אַזוי רואיק, און איך האָב מורא געהאַט, אַז ווען מײַן פּאַמיליע וועט קומען און אָנהויבן צו קלאַגן, וועט זיין רו געשטערט ווערן. איך האָב געבעטן דעם דאָקטאָר, ער זאָל אַביסל וואַרטן.

נאָך אַ שעה איז אַריבער. דער דאָקטאָר איז ווידער אַריין און אַנגעקוקט דעם פּאָטער:
— ער שטאַרבט.

— ששש! ... רעדט ניט אַזוי הויך, ער קאָן אַלץ הערן! — האָב איך זיך ביים דאָקטאָר געבעטן.
איך האָב זיך איבערגעבויגן צום פּאָטער, און אים אין אויער אַ פּרעג געטאָן:

— פּאַפּיקע, האַסטו שמערצן?
ער האָט אַ שאַקל געטאָן זיין קאַפּ אויף „ניין“.
ס'איז געווען אַזויגער פינף, ווען מײַן ברודער אברהם איז אַרייַנגעלאָפן

אין צימער. עס איז געווען אין דער מינוט, ווען דער פאטער האט אויס-
געהויכט זיין לעצטן אטעם. דער ברודער האט אים פארמאכט די אויגן,
ניט דערלעבט זיין טאכטערס חתונה...

ש מ " ר ס ל ו ו י ה

זונטיק, דער 26טער נאוועמבער, 1905. א שיינער, בלויער אטיען-טאג.
עס איז נאך גאנץ פרי, אבער איסט-בראדוויי, דער בולוואר פון דער ניו-
יארקער „איסט-סייד“, איז ראשיק און טומלדיק. הונדערטער מענטשן פון
אלע עקן שטאט ציען זיך אהין, און פארזאמלען זיך אין און ארום דער
געביידע פון „עדיוקיישאנעל אליענס“, וואס שטייט אויפן ראג פון איסט-
בראדוויי און דזשעפערסאן גאס. די פארזאמלטע זיינען ערנסט, זיי שטייען
מיט טרויעריקע פנימער און ריידן צווישן זיך שטייניקערהייט. א סך פון
זיי האלטן יידישע צייטונגען, וואס אויף זייערע ערשטע זייטן, אין שווארצע
ראמען, איז געדרוקט אין גרויסע שווארצע אותיות: „שמ"ר טויט!“
די לוויה האט געזאמלט זיך אנהויבן אזויגער צוויי אינעם גרויסן פאר-
זאמלונגס-זאל פון „עדיוקיישאנעל אליענס“.

די מאסע מענטשן איז אלץ געוואקסן און געווארן געדיכטער און
גרעסער, ניט נאר אין די גאסן ארום דער געביידע, נאר אויך אין דעם
„סווארד פארק“ אנטקעגן, איז דער געדראנג געווען אזוי גרויס, אז די
פאליציי איז ארויסגערופן געווארן צו האלטן דעם גרויסן עולם אין
אָרדענונג און אונטער קאנטראל.

דער זייגער איז שוין האלב נאך איינס. פון די עטלעכע הונדערט
מענטשן, וועלכע האבן זיך פארזאמלט אינדערפרי, זיינען שוין איצט געווארן
טויזנטער. אבער די רייטער-פאליציי האט ניט געהאט קיין שוועריקייטן צו
האלטן אין אָרדענונג די מאסן אבליים, וועלכע זיינען געקומען אָפגעבן דעם
דעצטן כבוד דעם פארשטאָרבענעם. שטיל, געדולדיק און מיט יראת-הכבוד
האבן זיי זיך געהאלטן, און זייערע שעפטשענדיקע רייד האבן געהאט דעם
קלאנג פון ביימער אין וואלד, ווען אַ ווינט לויפט דורך זייערע צווייגן.
דער פארזאמלונג-זאל פון „עדיוקיישאנעל אליענס“ איז איבער-
געפלאקט. אפילו די דורכגאנגען זיינען איבערגעפילט מיט מענטשן, ענג
צוגעדריקט איינער צום אנדערן. אין דער ערשטער ריי זיצט די פאמיליע
פון דעם פארשטאָרבענעם.

אויף דער פלאטפארם, איינגעהיט אין שווארצן, שטייט דער אָרון,

וואס אנטהאלט דאס ערדישע, וואס איז געבליבן פון דעם מענטשן, וועמעס טויט האט אויפגעטרייט די יידיש-לייענענדיקע מאסן אין אלע עקן פון דער וועלט. א פשוטער ארון, אן בלומען, אן טעפיקער, באשיידן און איינפאך, ווי שמ"ר איז געווען אין זיין לעבן. ארום דעם ארון זיצן שרייבער, אקטיארן, טעאטער-פארוואלטער, פארשטייער פון דער יידישער און ענג-לישער פרעסע, פון טעאטער-יוניאנס, און נאך אנגעזעענע פערזענלעכקייטן. עס ווערן געהאלטן פיל רעדעס מיט לויב-געזאנגען פארן פארשטארבענעם. אב. קאהאן, דער רעדאקטאר פון „פארווערטס“, רעדט וועגן שמ"ר, דעם פריינט פון די ארבעטער; דער שוישפילער באריס טאמאשעווסקי, רעדט וועגן שמ"ר, דעם דראמאטורג; יוסף באראנדעס רעדט וועגן שמ"ר דעם מענטשן; דר. דוד בלאשטיין, דער דירעקטאר פונעם „עדיוקיישאנעל אדייענס“, רעדט וועגן שמ"ר דעם לערער. ער ווייט אן, אז ער אליין, בלאשטיין, א פראדוקט פון א געטא-שטעטל אין רוסלאנד, איז דורך שמ"רס שרייבן באאיינפלוסט געווארן צו פארן קיין ווין שטודירן, כדי דערנאך קאנען העלפן אויסבילדן די פארוואנדלטע יידישן מאסן, ווי שמ"רס א העלד האט געטאן.

נאך די הספדים, האט דער חזן, באגלייט מיט א גרויסן כאר, געמאכט א „מלא“, און דא איז געשען דאס, וואס האט פארקערפערט דעם מאנדעם געפיל, וואס האט זיך דעם גאנצן פרימארגן געשפירט אין גאס; דער ריזיקער עולם איז, ווי איין מענטש, אויפגעשטאנען און אויסגעבראכן אין א געוויין.

אין דער יידישער פרעסע איז געווען אנאנסירט וואו די באערדיקונג וועט זיין, און אנגעגעבן דעם מארשרוט פון דער לוויה. ווען דער שווארצער טויטן-וואגן, ארומגערינגלט מיט רייטער-פאליציי און נאכגעפאלגט פון הונדערטער קארעטעס, האט לאנגזאם און שטיל געמאכט די לאנגע רייזע צו דעם „יוניאן-פילד“ בית-עולם, זיינען טויזנטער מענטשן געשטאנען אויף די טראטוארן, אין די גאסן, ביי די פענצטער, די „פייער-עסקייפס“ און אויף די דעכער פון די היזער, כדי אנטייף צו נעמען אין דער לוויה. אפילו אויפן לאנגן „ווייאמסבורג-בריק“, וואס שפאנט אריבער דעם טייך וואס טייט אפ ניו-יארק פון ברוקלין, זיינען געשטאנען שורות מענטשן. ביי יעדער שול, וואס די פראצעסיע איז פארבייגעפארן, זיינען געשטאנען יידן אין תליתים און יארמעלקעס, מיט סידורים אין די הענט, און האבן געזאגט קדיש. עס האט אויסגעזען, אז אלע יידן פון ניו-יארק און ברוקלין טרויערן

נאך דעם, וועמען דאס פאלק האט א נאמען געגעבן „דער גרויסער שמ"ר". די יידישע און ענגלישע פרעסע האט שפעטער באריכטעט, אז ביז הונדערט טויזנט מענטשן האבן זיך באטייליקט אין דער לוויה. עס איז געווען איינע פון די גרעסטע לוויות, וואס ניו-יארק האט ווען געזען.

פינף און פערציק יאר טויט, און דאס הארץ אין מיר האט נאך ניט אויפגעהערט צו וויינען און באוויינען דעם טויט פון מיין טייערן פאטער. איז עס, ווייל איך האב אים אזוי שטארק ליב געהאט? איז עס, ווייל ער איז ניט מער ווי ניין-און-פופציק יאר אלט געווען, און איז פאר זיין צייט אוועק פון דער וועלט? איז עס, ווייל אים איז ניט באשערט געווען צו האבן דעם נחת פון קינדער, ווי אנדערע פאטערס האבן? איז עס צוליב דעם ביטערן פארדרוס וואס איך פיל דערפאר, וואס אט דער מענטש, וועמעס נשמה איז געווען אנגעפילט מיט ליבשאפט צו דער גאנצער וועלט, און וועלכער האט אריינגעבראכט ליכט און פרייד אין דעם לעבן פון זיין געדיבטן פאלק, און דערגרייכט די סאמע פארוואגלסטע, די סאמע פאר-חושכטע פון זיי, — וואס אט אים האט מען באווארפן מיט שטיינער, און זיין קורץ לעבן איז אזוי פארביטערט געווען?

אויפן שטילן „יוניאן-פיעלד" בית-עולם, אין ברוקלין, ליגט ער באערדיקט.

אויף זיין שטיינערנער מצבה זיינען אויסגעקריצט די הארציקע ווער-טער, וואס זיין חשובער פריינט און מחותן אליקום צונזער האט אנגעשריבן:

„שמ"ר,

דיין נאמען, ווי קלינגענד.

דיין קבר, ווי שטיל.

געלעבט אזוי ווייניק,

געשאפט אזוי פיל.“

פינפטער טייל

אַפשאַצונגען

ש מ " ר

אין אַ קליין שטעטל, אמאָל אין דער ליטע,
ליגט דאָרט אַ זויג־קינד אין בעט;
זעט, איצט פיל טויזנט באַגלייטן זיין מיטה
אין איינע פון די גרעסטע שטעט!

ווען זיינע לעזער פון אלע וועלט־טיילן
וואָלטן געפונען זיך היער,
וואָלט די לווייה מיט־אָנען זיך ציילן,
עס האָט גאָר קיין שאַץ און קיין שיעור.

קליין איז די בעטל, וואו ער איז געבאָרן,
זיין טויט אָבער גרייכט אומעטום;
וואונדערלעך שטייגט ער אין די ביסל יאָרן,
זיין נאָמען — די וועלט נעמט אַרום!

וואו איז זיין געטלעכער גייסט גיט געפלוין?
אין בבל, מצרים געווען,
אין שפּאַניע געקוקט מיט די גייסטיקע אויגן,
געשילדערט אונדז אלץ מיט זיין פען.

לוי, בן־עזרא, און הורדוס/עס פאלאץ,
זאָהאַרע און קאַלטן סיביר,
האַרעמס פון סולטאַנס, הייזער פון דלות
פּאַטאַגראַפירט אויף פּאַפיר.

ער איז אין יעדנס נשמה געקראַכן,
די צימערלעך גרינטלעך באַזוכט,
האַט פּסיכאָלאָגיש די ווענט איינגעבראַכן,
געוויזן די שעדלעכע פּרוכט.

אליקום צונזער

פרומקייט פאַרשטעלטע, און בילדונג פאַרקריפלט,
צדקות — פאַר אייגענעם נוץ;
פאַפסטן און קרויסטערס מיט טומאה פאַרקניפלט,
און דלות מיט אויסערן פוץ.

איינזאַם אין צימער איז ער זיך געזעסן
און האָט עס זאָ פיל פראָדוצירט;
זאָ פיל ראַמאַנען, און לידער און פיעסן,
מיין זיין ווערט צום שטוינען באַרירט!

ער איז ניט איינער אין צימער געוועזן,
מיט אים וואָר די „וועלט“ און די „צייט“;
קוקן אין זיי . . . און ציטירן און לעזן
פון איצט און פון פאַרגאַנגענהייט.

אויסלעזן זיינע, דאַרף דויערן יאָרן,
און דאַן מאַנוסקריפטן אַ סך . . .
שמ״ר פאַרבלייבט אין דעם יידנס זכרון,
כל זמן עס לעבט נאָך זיין שפראַך.

כ׳האַב נאָר איין טרייסטונג פאַר זיינע אבליים,
זיי זאָלן נאָר דענקען דערפון:
נימאַלס ווערט נאָכט פאַר אַזעלכע גדולים,
אייביק באַלויכט זיי די זון. . .

אנא שאַמער-ראַטענבערג

מיין פאָטער שמ"ר, דער פאָמיליע-מאַן און מענטשן-פריינט

צום באַדויערן, האָב איך גענאָסן מיין פאָטערס שוין, דעם איינפלוס פון זיין פערזענלעכקייט, בלויז אין מיינע קינדער-יאָרן און אין מיין פריער יוגנט. ווען מיין פאָטער איז געשטאָרבן, בין איך געווען נאָך גאָר אַ יוג מיידל.

דער איינדרוק אָבער וואָס איז מיר פאַרבליבן פון מיין פאָטער איז אַזאַ שטאַרקער און דויערנדיקער, אַז אַפילו היינט צו טאָג פיל איך מיך נאָך אונטער דעם איינפלוס פון זיין פיינער פערזענלעכקייט. איך בין נאָך אונטער זיין השפעה אין מיין בליק אויפן לעבן, אין מיין באַציאונג צו יידן און יידישקייט, צו אונדזער קולטור און ליטעראַטור.

אַנשטאָט וואָס די פיר-און-פערציק יאָר, זינט מיין פאָטערס טויט, זאָלן די איינדרוקן פון מיין יוגנט אָפגעשוואַכט ווערן, ווערן זיי גאָר אַדץ-שטאַרקער און טיפער. די בענקעניש נאָך דער פאַרגאַנגענהייט ווערט גרעסער און נאָגנדיקער.

מיין פאָטער איז געווען אַ שטוב-מענטש. דעם גרעסטן טייל פון זיין צייט האָט ער פאַרבראַכט אין דער היים. שעהן און שעהן פלעגט ער זיצן ביי זיין שרייב-טיש, און זיין פען האָט שנעל, שנעל אויסגעפינטלט אין קליינע, קראַע אותיות־עך, פיעסעס, דערציילונגען, שירים און פיל, שפאַנענדיקע ראַמאַנען.

אַלע זיינע שריפטשטעלערישע ענינים האָט ער געפירט אין דער היים : זיינע פיעסעס פלעגט ער פאַרלייענען פאַר אַקטיאָרן און טעאַטער-„מענע-דזשערס“ אין דער היים. בעת אַנדערע שרייבער האָבן פאַרבראַכט די אָונטן און די נעכט אין קאַפּע-הייזער און דיסקוסירט וועלט-פּראָבלעמען און ליטעראַטור, האָט דער פאָטער אונטערהאַלטן קאַלעגן און פריינט ביי זיך אין דער היים, און מיר, קינדער, האָבן מיט גרויס דרך-אַרץ זיך צו-געהערט צו די דאָזיקע דיסקוסיעס.

דער פאָטער האָט זיך ניט פאַרנומען מיט קיין געזעלשאַפטלעכע ענינים און באַוועגונגען. וואָס פאַר אַ מינונגען ער האָט געהאַט וועגן זיי, האָט ער אַרויסגעזאָגט דורך זיין פען. ער איז געווען צו-באַשיידן אויפצוטערעטן

אויף אַ פּאַטפּאַרם און זאָגן אַפּילו אַ פּאַר ווערטער פּאַר אַ פּובליקום. בײַ זײן אײגענעם טיש, אָבער, צווישן פּאַמיליע און פּרײנט, האָט ער געצויכטן, און מיט זײן ליכטיקייט האָט ער באַשײנט אַלץ אַרום אים.

צדקה האָט ער געגעבן ניט אויף פּאַרזאַמלונגען, נאָר אין דער היים, אין דער שטיל, קײנער זאָל ניט וויסן. אונדזער היים איז געווען זײן קעניג-רייך, איבער וועלכן מײן מוטער האָט געהערשט, און וואו מײן ברודער, מײנע שוועסטער און איך האָבן זיך אָנגעפילט מיט די גײסטיקע און קול-טורעלע אוצרות פון אַט דעם קעניגרייך.

ווען איך בין געווען אַ קינד האָב איך ניט גענוי פּאַרשטאַנען דעם באַטייט פון מײן פּאַטערס שטענדיקער אָנוועזנהײט. דאָן איז עס מיר אויס-געקומען נאַטירלעך. איך האָב ניט פּאַרשטאַנען, אַז אַ יום-טוב האָט זיך געפילט יום-טובדיק דערפאַר, וואָס דער פּאַפּאַ איז געווען מיט אונדז, און האָט מיט זײן פּערזענלעכקייט באַלויכטן דעם אַרום, און מיט זײנע דער-צײלונגען און וויצן באַשײנט דעם יום-טובדיקן טיש.

איך האָב אין מײנע קינדערשע יאָרן ניט געקאַנט אַפּשאַצן די וויכ-טיקייט פון געפֿינען דעם פּאַפּאַ אַלעמאַל זיצנדיק אין זײן שטול, פּאַרטיק זיך צוצוהערן צו מײנע פּראַבלעמען אָדער מײנע גוטע באַריכטן פון סקוה, און שפּעטער — פון מײנע מײדלשע איבערלעבונגען און שטרעבונגען. איך האָב דאָן ניט געקאַנט באַגרייפן וואָס זײן זיסער שמײכל, זײן רואיקער בליק האָט געמײנט צו מײן מוטער אין צײט פון לײד.

רואיק, צאַרט און אויפּמערקזאַם איז מײן פּאַטער געווען, גרייט גלײך אַוועקצולײגן זײן פּען, זיך צוצוהערן צו אַ פּאַרזאַנג פון עמעצן פון דער פּאַמיליע אָדער פּרײנט.

פּאַר דער וועלט איז ער געווען „דער גרויסער שמ״ר“, וועמען מען איז נאָכגעלאַפּן אַ קוק צו געבן אויף אים, ער האָט אָבער ניט שטאַלצירט מיט זײן גרויסקייט. ער האָט איבערהויפּט זיך ניט געהאַלטן ווי באַרימטע מענטשן האַלטן זיך.

ער איז געווען אינפּאַך, ניט געוואוסט וואָס שטאַלץ הייסט, און וואָס עס מײנט זיך גרויס צו האַלטן. אין דער היים איז ער געווען דער צערט-לעכער „נחום“, וואָס האָט מיט אַ שמײכל אַלע אינדערפרי אַ גלאַז טיי צו דער מאַמעס בעט געבראַכט; דער גוטער פּאַפּאַ, וועלכער האָט שטאַלצירט מיט זײנע קינדערס מעלות און האָט מיט צערטלעכקייט, קײנמאַל ניט מיט קײן כּעס, פרובירט פּאַריכטן אונדזערע חסרונות. ער האָט מיט זײן געמיט

צוגעגעבן דערמוטיקונג צו אונדזערע האַפענונגען און סטימוֹדירט אונדזערע אַמביציעס.

די ערשטע מעשיות האָבן מיר געהערט פון אונדזער פּאָטערס ליפּן; די ערשטע לידער האָט ער מיך אויסגעלערנט, ווען איך בין געזעסן אויף זיין קני; דעם ערשטן טעם פון טעאָטער האָבן מיר געהאַט פון פּאָטערס פיעסעס; די ערשטע איינדרוקן פון רעליגיע און נאַציאָנאַליזם — פון פּאָטערס רייד און שריפטן.

אַ מוסטער פון ליבשאַפט און איבערגעגעבנקייט, אַן אידעאָליסט פאַר וועמען מאַטעריאַליסטישע ווערטן האָבן געשפּילט אַ קליינע ראַל, אַ מענטש וואָס האָט געחלומט וועגן אַ שענערער, בעסערער און פרידלעכערער וועלט, האָט געוואָלט, אַז כּל ישראל זאָל מיט אים צוזאַמען מיט־חלומען.

אַ ריינע נשמה, וואָס האָט געליטן אין דער שטיל, זיך געבאָדן אין טרערן, די פאַמיליע אָבער זאָל עס ניט זען, זיינע ביזע קריטיקער זאָלן עס ניט וויסן.

פּיר־און־פּערציק יאָר קאָן ניט אויסבלייבן דעם ווייטיק פון דעם פאַר־דוסט פון אַזאַ פּאָטער. זיין פּלאַץ האָט קיינער ניט געקאָנט פאַרנעמען — ס'איז געבליבן ליידיק אין אונדזערע הערצער. ער האָט אונדז איבער־געלאָזן אַ ירושה, וועלכע מען קאָן מיט גאַלד ניט פאַרגלייבן — אַ נאָמען, וואָס האָט אונדז אַלע יאָרן געגעבן כבוד, אַ גייסט, וועלכער לעבט ביז היינטיקן טאָג אין אונדזערע נשמות.

צום 25 יאָריקן יאָרצייט פון שמ"ר

עס איז מיר שווער צו דערמאָנען זיך, וואָס פאַר אַ מיטל האָט געטראָגן דאָס ערשטע יידיש-ביכר, וואָס איך האָב אַלס קינד געלייענט און ווער איז געווען זיין מחבר.

אין דער הויזיקער ביבליאָטעק — אויב די עטלעכע ביכלעך, וואָס האָבן זיך געפונען אין אונדזער הויז, קאָנען טראָגן אַזאַ נאָמען — האָבן זיך צווישן עטלעכע דייטשישע ביכער, דאָס רוב פּאָעטישע, אויך געפונען אַ פאַר קליינע ביכלעך אין יידיש, וואָס דאָס האָט שוין געקויפט מיין מוטער, ביי די פּאָקנטרעגער, וואָס פּלעגן, גייענדיק מיט זייער סחורה פון שטוב צו שטוב, ווי אַרעמע לייט, פּאַרשלאָגן די אַלערליי מעשה-ביכלעך אויף יידיש, אָדער ווי מען האָט עס נאָך דעמאָלט גערופן — „אויף עברי-טייטש“. מיין מאַמע, אַ גוטהאַרציקע, פּלעגט זיכער קויפן די דאָזיקע מעשה-ביכלעך, גיכער אויס גוטהאַרציקייט, איידער אויס נויטיקייט צו לייענען זיי. דערצו איז זי געווען זייער פרום און אויב יאָ לייענען, איז דאָ דער טייטש-הומש, וואָס זי פּלעגט טאַקע לייענען אַלע שבת און יום-טוב, דאָס רוב מיט אַ וויינענדיקן ניגון, שבת און יום-טוב איז בכלל ניט קיין צייט צו לייענען פּוסטע מעשיות. סיידן אין אַ לאַנגן ווינטער-אָונט, ווען דער געדערנטער טאַטע לאָזט זיך אַראָפּ פון זיינע השכלה-הויכן און לייענט אַמאָל פאַר אַזאַ מין מעשה-ביכר אין דער הויך פאַר אַרעמען.

די דאָזיקע ביכלעך, וואָס האָבן זיך געפונען ביי אונדז אין הויז און האָבן צווישן אַנדערע, געטראָגן די טיטלען „די זויבערשע קניפּלעך“, „דער געשמיסענער אפיקורס“, זיינען שוין געווען די באַליבטע אין הויז. אָבער איך אַליין האָב זיי ניט געלייענט, קאָנטיק נאָך צו קליין געווען בכלל צו לייענען. ווען איך האָב שוין אַליין אָנגעהויבן צו לייענען און ניט נאָר יוצא זיין מיט הערן ווען דער טאַטע לייענט פאַר, איז שוין פון די דאָזיקע דערמאָנטע ביכלעך קיין זכר ניט געווען.

דאָס ערשטע ביכר, וואָס האָט זיך געפונען אין אונדזער הויז, ווען איך האָב שוין אַליין געהאַט חשק צו לייענען, איז געווען טאַקע שמ"רס — „דער רייכער בעטלער, אָדער דער אַרעמער מיליאָנער“ (דאָס רוב שמ"רס

ראַמאַנען האָבן געהאַט צוויי טיטלען). איך געדענק אפילו ווי אזוי דער דאָ-
 זיקער ראַמאַן אין צוויי טיילן, איז געקויפט געוואָרן ביי אַ פּאַקנטרע-
 גער. מיין עלטערע שוועסטער, דאָן אַלט ביי אַ יאָר פּופּצן, איז שוין גע-
 ווען לאַנג אַ שטאַרקע לעזערין פון ראַמאַנען, וואָס זי פלעגט נעמען אויף
 פּראָקאַט ביי דוד דעם דרדקי-מלמד, וועלכער האָט צו זיין מלמדות גע-
 האָט — טאַקע אין זיין חדר גופא, וואָס איז אויך זיין וואוינונג געווען —
 אַ שטיקל ביבליאָטעק, מיט עטלעכע צענדליק ראַמאַנען. „דעם רייכן בעט-
 לער“ אָבער האָט ער קאַנטיק נאָך ניט פּאַרמאַגט אין זיין ביבליאָטעק —
 דער דאָזיקער ראַמאַן איז געווען דעמאָלט פון די נייסטע. אזוי האָט דער
 פּאַקנטרעגער עדות געזאָגט. דער דאָזיקער נייער ראַמאַן האָט אָנגעטראָפּן
 צוויי גיזדן (דרייסיק קאַפּיקעס), אַ סומע, וואָס האָט אין יענע יאָרן גע-
 שפּילט אַ ראַלע. די מאַמע האָט זיך געקווענקלט, אָבער ניט צו שטאַרק,
 ווייל מיין שוועסטער, ווי דאָס עלטסטע קינד, איז געווען שטאַרק באַליבט
 און נאָכגעגעבן, און אַלס מיידל, וואָס דאַרף זיין געלערנט — וואָס דאָס איז
 אפשר אויך אַ סגולה שפּעטער צו אַ שידוך — דאַרף מען עס איר אוודאי
 ניט אָפּזאָגן. דערצו האָט מיין שוועסטער שוין דעמאָלט אַליין פּאַרדינט
 פון איר האַנט-אַרבעט. זי איז נעמלעך געווען אַ גרויסע בריה אויף אויס-
 ניען אויף קאַנווע אַלערזיי פּויגל, חיות און סתם קווייטן און אויף
 „שטריקן“ אַלערזיי טישטוכער, וואָס זי פלעגט פון צייט צו צייט פּאַרקויפּן
 אַ רייכער מיידל, אַ שכנה. פון דעם דאָזיקן אָפּגעשפּאַרטן פּאַרמעגן האָט
 זי פּאַרגעשלאָגן אַ העלפט — 15 קאַפּיקעס, די אַנדערע העלפט האָט גע-
 געבן די מאַמע. אזוי איז געקויפט געוואָרן דאָס דאָזיקע וואונדערלעכע
 בוך „דער רייכער בעטלער, אָדער דער אַרעמער מיליאָנער“, אַ ראַמאַן
 פון נ. מ. שייקעוויטש (שמ"ד), ווי עס האָט געהייסן דער טיטל-בלאַט,
 וואָס ביים קויפן האָט מען עס פּאַרזיכטיק דורכגעלייענט צו פּאַר מאַל.
 דאָס אָפּגעבן אַזאַ סומע פּאַר אַ מעשה-ביכל, וואָלט זיך גערעכנט
 פּאַר אַ גרויסער אויסברענגעריי, פון וואָס מיין שוועסטער, און איבער-
 הויפט מיין מאַמע איז געווען זייער ווייט. אמת, קיין קאַרגע איז מיין מאַמע
 ניט געווען. אָבער אזוי ווי מיין פּאָטער, ניט געקוקט אויף זיין השכּחה און
 אויף די העברעאישע שירים, וואָס ער האָט געשריבן, איז אָבער געווען אַ
 סוחר פון תּבואה און פּלאַקס און געהאַנדלט האָט ער מיט פרעמד געלט,
 האָט מיין מאַמע, ווי מיין פּאָטער אַליין, שטענדיק מורא געהאַט, אַז עס
 זאָל ניט אויסקומען צו פּאַרנעמען ביי לייטן. דערפּאַר איז יעדער גראַשן
 געווען אויסגערעכנט. קאָן מען זיך שוין פּאַרשטעלן, ווי גרויס שמ"רס

נאָמען איז שוין געווען, אז מיין מאַמע האָט געגעבן צושטייער אַ גאַנצן גילדן צו קויפֿן דאָס ביכל.

זיין גרויסן נאָמען — אפילו ביי מיין מאַמען, האָט שמו"ר שוין געהאַט פאַרדאַנקען אַ דאַנק זיין ראַמאַן „די בלינדע יתומה“. דעם דאָזיקן ראַמאַן האָב איך אַלס קינד געהערט פאַרדייענען פון טאַטן אין אַ פרייטיק־צו־נאַכטס. מיין מאַמע, וואָס האָט געהאַט אפילו אַ חוש פאַר הומאַר און האָט — ביי אַלע שוועריקייטן פון איר זעבן — געקענט אַ סך לאַכן און פון פּוֹרן האַרצן. האָט אָבער אויך געקענט וויינען ביי יעדער אומעטיקער שטעצע אין טייטש־חומש. ביי דער „בלינדער יתומה“, וואָס דער טאַטע האָט פאַרגעלייענט הויך פאַר אַלעמען — האָט זי זיך גענוג אָנגעוויינט, איבערהויפט דאָן ווען עס איז געקומען צו די קאַפיטלען, וואו בערטשיק, דער שלעכטער העלד פון ראַמאַן, און זיין בייזע מאַמע, האָבן געשטאַגן און געפייניקט דאָס אַרעמע קינד, די געפאַנגענע יתומה.

אָבער דעם ראַמאַן „די בלינדע יתומה“ האָט מען געמוזט צוריק אָפֿ־טראַגן צו דוד דער דרדקי־מלמד, ווען ניט וואַלט ער געמאַנט נאָך דריי קאַפיקעס פראַקאַט־געזיט.

דעם „רייכער בעטלער“, אָבער, אַלס אייגנטום, האָט מען שוין גע־קענט לייענען און לייענען. און דער דאָזיקער ראַמאַן איז געווען אַ געוויי־סער פּעריאָד דאָס באַליבטע בוך פון אונדזער הויז און אפילו ביי די שכנים, וואָס דערהערנדיק פון אַזאַ וואונדער־שיינער געשיכטע האָט יעדער שכנישער בחור — דאָס בוך געבאַרגט.

אויב דאָס דאָזיקע בוך איז ניט געווען דער ערשטער ראַמאַן וואָס איך האָב געלייענט פון שמו"ר און בכלל אין יידיש — איז ער אָבער דער ערשטער, וואָס האָט אויף מיר געמאַכט אַ געוואַלדיקן איינדרוק. געוויסע קאַפיטלען אין אים האָב איך געקענט כמעט אויסנווייניק.

די „קראַפט“ פון דעם „רייכן בעטלער און אַרעמען מידיאַנער“ איז, ערשטנס, באַשטאַנען אין דער מערכנהאַפטער פאַבולע: ווי אַזוי דער גוטער ווערט באַלוינט, און טאַקע דאָ אויף דער וועלט און ווי אַזוי דער שלעכטער ווערט באַשטראַפט און טאַקע ווידער אויף דער וועלט. מען דאַרף, הייסט עס, ניט וואַרטן ביז זיי ביידע וועלן שטאַרבן און פאַרלאָזן זיך אויף דעם משפט, וואָס קומט פאַר אויפן הימל. די אַרעמע נייטאַרין — די וואונדערלעכע שיינע לאה — אַזוי האָט טאַקע געהייסן די העלדין, פשוט לאה, וואָס האָט געלעבט אין גרויס אַרעמקייט מיט איר גוטער טייערער מאַמען, איז ענדלעך באַלוינט געוואָרן. דער בעטלער, וואָס איז צו זיי

געקומען, איז גאר געווען אַ פאַרשטעלטער. ער איז גאַר אַ מיליאָנער און, דאַכט זיך, אַ גראַף אַזש פון פּאָנאַן. אין לאַנדאַן מעגן דאָך זיין אויך יידישע גראַפן... איז שוין קיין קשיה ניט געווען... און דערפאַר וואָס די אַרעמע נייטאַרין לאה מיט איר מאַמען האָבן אים געשטיצט ביי זייער אַרעמקייט — האָט ער ענדלעך זיך געלאָזט דערקענען ווער ער איז... ער שטאַמט טאַקע פון זעלבן שטעטל, זיך גענוג אַנגעליטן אין דער וועלט און איז ענדלעך עולה גדולה און איז געקומען אויספרובירן די משפּחה, צי וועלן זיי אים אויפנעמען פריינדלעך אויך ווי אַן אַרעמאַן, און טאַקע דערפאַר האָט ער פאַרשטעלט זיך פאַר אַ בעטלער — און געפינט אויס, אַז זיין רייכער פעטער אַלחנן וויל אים אפילו אויפן שוועל ניט אַרויפ־לאָזן. „ווערנד“ די אַרעמע לאה מיט איר אַרעמער מאַמען טיילן זיך מיט אים מיט דעם לעצטן ביסן. האָט ער אוודאי לאהן מיט איר מוטער באַ־צוינט, און ער האָט אפילו חתונה מיט לאהן... און דעם רייכן אַנקל אַלחנן, וואָס זיין פאַמיליע נאַמען איז אוודאי געווען שטיינהאַרץ — האָט ער רואינירט, געמאַכט פאַר אַן אַרעמאַן.

אוודאי איז דער דאָזיקער ראַמאַן געווען נאַאיוו געשריבן. ניט נאָר פּסיכאָלאָגיש, נאָר קוים לאַגיש אויסגעהאַלטן אפילו נאָך די אַמאָליקע באַגריפן. נאָר ווער האָט עס דען געפּאָדערט? דאָס לעבן איז געווען אַזוי גרוי און וואַכעדיק, אַן וואונדער, אַן איבערראַשונגען. און דאָ, אין שמו"רס ראַמאַן איז אין יעדן קאַפיטל עפעס אַ יום־טוב, אַ פּאַסירונג. אַט פאַר־קליידט זיך דער מיליאָנער פאַר אַ בעטלער און אַט פאַר אַ מיליאָנער צוריק. אַט גייט ער אין טראַנטעס, אַפּגעריסן און אַפּגעשליסן, און אַט טוט ער זיך אַן ווי אַ גראַף... און האָט צו טאָן מיט שררות... און פאַר־געסט ניט אין דער זעלבער צייט פּאהן, די אַרעמע נייטאַרין, וואָס איר גורל האָבן איך שוין דאָן שטאַרק גענומען צום האַרצן. די דאָזיקע לאה האָט געאַרבעט ביו שפעט אין דער נאַכט און אַ מידע פּלעגט זי מיט אירע „אַלבאַסטער־ווייסע הענט נייען די העמדער ביו שפעט אין דער נאַכט... שפעטער, אַז איך בין שוין געוואָרן אַ לעזער, אויסער וואָס איך האָבן שוין זיך פאַרמאַסטן צו שרייבן אַליין לידער — האָבן איך נאָך אַלץ גע־לייענט שמו"רן מיט דער גרעסטער שפּאַנונג. אויב איז דער „ביבליאָטעק“ ביי דוד דעם דרדקי־מלמד זינען, אין אַ געוויסן פּרייטיק נאַכמיטאָג, אַלע שמו"רס ראַמאַנען צעכאַפט געוואָרן און איך האָבן גענומען אַנשטאַט שמו"רס — עוזר באַשטיינס אַ ראַמאַן, ווי „די שוויגער“, „דער כּהן“, צי פון אַן אַנדער מחבר פון ראַמאַנען פון יענער צייט — בין איך געבליבן ווי אַנ־

טוישט. ס'האט געפעלט, וואָס מען רופט, די ראָזשענקע, ניט די ליבעס-
דערקלערונגען האָבן מיר מיטגעריסן, — פאַרקערט, אַזוינע שטעלן האָב
איך דאָס רוב איבערגעהיפט — ס'האָט געצויגן צו וויסן וואָס וועט פאַ-
סירן מיט דעם העלד בכלל. די „ליבע“ אין שמ"רס ראַמאַנען איז געווען
צו אַבסטראַקט, זי האָט אויפן כוח הדמיון ניט געווירקט. מער האָבן מיך
אין זיינע ראַמאַנען געשפּאַנט די סיטואַציע אַליין, די פאַרפּאַלוגונגען,
וואָס יעדער „העלד“ האָט געהאַט אויסצושטיין אין פאַרלויף פון אַ צאָל
קאַפיטלען און איך האָב שוין געוואָרט וואָס גיכער צוקומען צום פּעצטן
קאַפיטל, וואו אַרץ וועט שוין ווערן גוט, און דער העלד, צי די העלדין,
וועט שוין באַלוינט ווערן.

אמת, ניט שטענדיק איז דער סוף געווען אַ גוטער. אויך שמ"ר האָט
אַמאל אַנטוישט דעם לעזער און אַנשטאַט דעם גוטן סוף, וואָס מען האָט
דערזואַרט האָט זיך דער העלד גאַר געשאַסן, פאַרסמט, צי אַזוי גע-
שטאַרבן פאַר צרות, צי פאַר געוויסע סיבות. צו די דאָזיקע ראַמאַנען האָט
געהערט דער ראַמאַן „פון חופּה צום טויט“, און „דער בלוטיקער אַדיע“
— איינס פון שמ"ר, ווי מיר געדענקט זיך, רירנדיקסטע ראַמאַנען.

ווי לאַנג איך האָב שמ"רן געלייענט, געדענק איך ניט. איך געדענק
נאַר, אַז ענדלעך בין איך געוואָרן אַ מאַרטירער, ווייל מיין פּאַטער האָט
מיר פאַרבאָטן צו פּייענען ראַמאַנען בכלל און איך פּלעג יעדן ראַמאַן
שמ"רס, וואָס איך האָב גענומען אויף פּראַקאַט — מוזן פּייענען באַהאַל-
טענערהייט, אָבער שפּעט ביינאַכט, ווען אַלע פּלעגן שוין שלאָפּן, פּאַרן
קליין פּייערל פון אַ לעמפּל, וואָס האָט געברענט אַ גאַנצע נאַכט. איך האָב
שוין לויט דעם טאַטנס עצה געמוזט אָנהויבן לייענען העברייאישע ביכער,
אפילו אויך ראַמאַנען, אָבער ווי באַלד אויף העברייאיש, מעג מען — איז
ניצלעך — מען דערלערנט דערווייז דעם פּשוט... אַ גליק איז געווען,
וואָס אויך שמ"ר האָט געהאַט אויף העברעאיש עטלעכע ראַמאַנען — איי-
נער „הנדחת“. זיי זיינען אָבער ניט געווען אַזוי שפּאַנענד ווי זיינע ידי-
שע... הגם שפּאַנענדיקער ווי אַנדערע העברייאישע, ניט אַריינרעכענענדיק
סמאָענסקינס „קבורת חמור“ און א. מאפּוס „עיט צבוע“, וועלכע איך
האָב אויך געלייענט. אַלס קליין יינגל, מיט דער גרעסטער שפּאַנונג,
שוין כמעט אַזוי ווי שמ"רס ראַמאַנען.

ערשט אַז איך האָב באַקומען — שוין אויך בשתיקה פון טאַטן — אַ
ראַמאַן אין פיר טיילן, „דער אידישער מוזשיק“, פון אַ מחבר, וואָס איז מיר
דאָן גאַר פּרעמד געווען — מ. ספּעקטאַר, בין איך, נאָכן איבערלייענען

דעם דאזיקן ראמאן, געווארן קעלטער צו שמ"רס ראמאנען.

נאך דעם זעלבן ספעקטאָרס ראמאן „עניים ואביונים“, און נאך שלום עליכמס ראמאן „קינדער שפיל“ און „סענדער בלאַנק“, וואָס האָבן שוין דאָן געגרייכט אין אונדזער שטעטל — האָב איך שוין שמ"רן אויפגעהערט לייצען אין גאַנצן.

פונדעסטוועגן, אַז איך האָב אין דער זעלבער צייט, וואָס איך בין שוין געוואָרן אַ לייצער פון ליטעראַרישע ווערק אויף יידיש — אין דער זעלבער בער צייט געקראָגן דאָס ביכל „שמ"רס משפט“ פון שלום עליכמס, האָט מיר דאָס האַרץ שטאַרק ווי געטאָן. אַזאָ גרויזאַמקייט צו איינעם, וואָס האָט מיר אַזוי פיל פרייד פאַרשאַפט — האָב איך ניט געקענט פאַרטראָגן, אויך מיין טאָטן האָט עס פאַרדראָסן, הגם ער האָט צוגעגעבן, אַז דער שלום-עליכמס וואַקסט אַ גרויסער שרייבער ... „סיאיז קונציק!“...

אַ טרייסט האָב איך אָבער געהאַט, איך בין שוין דאָן געוואָרן געוואָרן אַז שמ"ר איז שוין אין אַמעריקע, און אין יענער צייט איז אַמעריקע נאָך געווען אַ זייער ווייטע וועלט ... וועט עס שמ"רן ניט טרעפן ... און דערצו האָב איך פאַרטיידיקט שוין שמ"רן פון שלום-עליכמס שטרענגן משפט — מיט עטלעכע שמ"רס ווערק, וואָס זיינען עכטע די-טערטאָר, ווי זיין קאָמעדיע „רעוויזאָר“, אַ נאַכאַמאָנג פון גאַגאַלס „רע-וויזאָר“, אָבער מיט יידישע פאַרשויןען און שטאַרק הומאַריסטיש.

אויך זיינע היסטאָרישע ראמאנען האָב איך שוין געוואוסט דאָן, אַלס יינגל — אָבער שוין ליטעראַריש אויסגעבילדעט — ווי אַפּצושאַצן. אַזוי איז מיר אפילו דאַמאַלס זיין ראמאן „דער לעצטער יידישער קעניג“, פון בר-כוכבאס צייטן — שטאַרק געפּעלן געוואָרן. אויך זיין ראמאן „דער געבילדעטער עס-האַרץ“ פון יהודה הלוי און אבן-עזראס צייטן, איז פאַר יענער צייט געווען אַן אַנטפּלעקונג.

אויך אינעם קאָמף פאַר אויפקלערונג זיינען שמ"רס ראמאנען אין זייער צייט געווען איינער פון די ווירקזאַמסטע מיטלען. אַזוי האָבן זיינע ראמאנען „דער חרם“, „דער טרייפניאַק“, און אַנדערע, וואו עס ווערט גע-וויזן דער יידישער קלעריקאַל פון יענער צייט אין זיין ריכטיקער גע-שטאַרט, פיל מיטגעוויירקט צו אַפּשוואַכן דעם אויטאָריטעט פון די קהלס לייט און גאָטס סטראַפּצעס פון יענער צייט.

מיט איין וואָרט — אפילו „שמ"רס משפט“, פון שלום-עליכמס, וואָס דער לעצטער האָט מיך שוין דאָן מיט זיינע ערשטע ראמאנען אַנטציקט — האָט ניט געקאָנט אינגאַנצן פאַרמשפטן שמ"רן. אַן אורטייל „שולדיק“

זיכער ניט געקענט ארויסטראָגן. שמ"רס כוונות זיינען זיכער געווען גוטע, ערלעכע. ניט נאָר פאָרנאָגראַפישע סצענעס זיינען לחלוטין ניטאָ אין זיינע ראַמאַנען, נאָר אפילו עראַטישע, לייטעראַריש־כשרע, האָט ער אויסגע־מיטן. זיינען העלדינען האָבן פאַרמאָגט בלויז אויגן, ווי דער הימל, אָדער שוואַרצע ווי די נאַכט... די וואַנגען — ווי ראָזע עפל. דער שטערן — אַלבאַסטער ווייס...

אַ לייכט־דערקלערונג האָט ער אויסגעדריקט אין סאַמע צערטלעכע ווערטער, אָדער אין די סאַמע ריינסטע.

דער העכסטער עראַטישער מאַמענט איז געווען אויסגעדריקט אין די ווערטער: „און ער האָט זי אומאַרמט“.

אויך האָט שמ"ר ביי מיר נאָך דאָן ניט פאַרלאָרן זיין באַדייטונג, פאָר זיינע ראַמאַנען פון דעם מאַדערנעם מענטש. ער איז, הייסט עס, געגאַנגען מיט דער צייט. אַזוי איז פאָר מיר, אַ קליינשטעטליך דערצויגענעם יינגל, געווען, ווי אַן אַנטפּלעקונג, זיין טיפּ וואָלף לאַט — אַ ניהיליסט, אין זיין ראַמאַן „צווישן צוויי פּלאַמען“. ווי מיר געדענקט זיך איצט, איז וואָלף לאַט געווען אַ נאַכמאַכונג פון באַזאַראָוו פון טורגעניעווס „אַטסי אי דייעטי“ (פּאַטער און קינדער) . . .

אַבער ווי געזאָגט, נאָך דעם ווי איך האָב פאַרזוכט מ. ספּעקטאָר, שפּעטער שלום־עליכם און מענדעלעס „קליין מענטשל“, „די טאַקסע“ און „די קליאַטשע“, האָב איך שוין אַלס צוועלף־דרייצן־יעריקער יינגל — שמ"רן מער ניט געלייענט. אַבער סיי ווי סיי האָב איך שוין דאָן געהאַט שמ"רס כמעט אַלץ דורכגעלייענט, מיט דער אויסנאַם פון די עטלעכע ראַמאַנען, וואָס ער האָט שוין פאַרעפנטלעכט אין אַמעריקע.

די זיינען שוין פאָר מיר פאַרבליבן ווי פאַרזיגלטע ביכער.

אַבער דער נאָמען שמ"ר — ניט געקוקט אויף אַלע נעגאַטיווע זייטן פון זיינע ראַמאַנען — איז פאָרט מיר עד היום טייער, ווי איינע פון די אנגענעמסטע ערינערונגען פון מיין קינדהייט און פריסטער יוגנט, ווען לייענען אַ בוך איז געווען די גרעסטע פרייד.

די דאָזיקע פרייד — ביים לייענען אַנדערע ביכער — איז נאָך אַלץ איינע פון די גרעסטע און דערפאָר האָב איך אַזוי גערן דערציילט וועגן די ערשטע איינדרוקן ביים לייענען אַמאָל דעם שוין איצט לעגענדאַרן שמ"רן.

„פאָרווערטס“, 6טן דעצעמבער, 1930.

שמ"ר און זיינע ראָמאַנען

(צו שמ"רט 1035 יאָרצייט)

אָן שמ"רן האָבן געדייענט בלויז דינסטמיידלעך, איז געווען אַ בלבול פון זיינע קעגנער. כאַטש דאָס וואָס „דינסטמיידלעך“ האָבן אים אויך גע- דייענט, האָט אַוודאי געהערט צו די פּאַזיטיווע זייטן. אינטערעסאַנט איז אָבער, וואָס די קעגנער פון דער יידישער שפּראַך אין יענער צייט האָבן נישט נאָר שמ"רן פּאַרגעוואָרפּן, אָז ער שרייבט בלויז פאַר דינסטמיידלעך. אויך דאָס יידישע טעאַטער האָט מען באַקעמפּט דערמיט, וואָס אין יידישן טעאַטער גייען — זען און הערן — בלויז דינסטמיידלעך און שוּסטער- יונגען און סתם יונגע באַדמעלאַכעס. דאָס איז שוין געווען אַ שוואַכקייט, מילד גערעדט, פון די אַמאָליקע משכילים, די „ליבהאַבער“ פון העברייאיש, פּאַרצוואוואָרפּן דער יידישער שפּראַך, אירע פריינט — די אַרבעטער, די באַלמעלאַכעס, צי די אַרעמע דינסטמיידלעך און קעכניס... פון אַ מעלה האָבן זיי, די דעמאָליטיקע קעגנער, געמאַכט אַ זינד...

אין דער אמתן האָבן שמ"רן, ווי בכלל די יידישע מעשה-ביכלעך, וואָס זיינען דערשינען אין יענער צייט — אין סוף פון די זיבעציקער און אין אָנהויב ביזן סוף פון די אַכציקער יאָרן פון פּאַריקן יאָרהונדערט — גע- ליענט אויך די באַלעבאַטישע מיידלעך, ווייבער, און יונגעלייט — משכילים... ניט אומזיסט האָט שמ"ר צו זיינע גרעסערע ראָמאַנען אויך געהאַט פּאַרעפּנטלעכט — ביים סאַמע אָנהויב, באַלד נאָכן שער-באַט — אַ שיר אויף העברייאיש. דאָס האָט ער שוין, קאַנטיק, געוואַלט באַלויגען זיין לשון-קודשדיקן לעזער דערפאַר, וואָס ער מוז ליענען אַ ביכל אויף זשאַרגאַן, צי אויף עברי-טייטש, ווי יידיש האָט אין יענער צייט געהייסן ביי דעם משכיל בכלל, און, פאַרשטייט זיך, אַז מיטן נאָמען „זשאַרגאַן“ איז מען אויסן געווען דעם ווערט פון יידיש צו פאַרמינערן... בכלל, אָבער, האָבן שמ"רן געלייענט אַלע די, וואָס האָבן געדייענט ביכלעך, וואָס האָבן געהאַט די נייגעריקייט און דעם חשק צו ליענען. אַזעלכע זיינען געווען צווישן אַלע קלאַסן, און צווישן ביידע מינים, מאַנסביל און פרויען, יונגע- צייט און מיידלעך, סיי באַלעבאַטישע, משכילישע, סיי דינסטמיידלעך, אַרבעטער און באַדמעלאַכעס.

מעגלדעך, אז אן אנדער משכיל האט שמ"רס א "זשארגאנישן ראמאן" געדייענט ניט בפרהסיה. וויבאלד אבער, אז אין הויז האט זיך שוין גע" פונען דאס ווייב, צי די טאכטער, צי אפילו טאקע דאס שטוב-מידל, וואס האט שמ"רס ראמאנען יא געלייענט — האט ער, דער משכיל, שוין אויך אריינגעקוקט און טאקע פארקאפט געווארן גלייך מיט זיי, מיט די, וואס האבן שמ"רס ראמאנען געקראגן אריין אין ערגעץ: געקויפט ביים פאקנ-טרעגער, צי גענומען אויף פראקאט ביי דעם יידן אין שטאט גופא, וואס האט געמאכט א געשעפט פון ארויסגעבן זשארגאנישע מעשה-ביכלעך אויף פראקאט, און דער עיקר, נאטירלעך, טאקע — שמ"רס...

דאס לייענען בלויז שמ"רן, זיין פאפולאריטעט, איז געוואקסן דער-פאר, ווייל ער איז דעם דעמאלטיקן דורכשניטלעכן לייענער אזוי שטארק געפעלן געווארן; האט ער טאקע מער געשריבן און געדרוקט. די פאר-לעגער האבן געריסן די מאנסקריפטן ביי אים פון די הענט, און קענענדיק דערציילן גלאט די סאמע פאנטאסטישע פאסירונגען, האט שמ"רן, קאנטיק, א ראמאן, צי א לענגערע דערציילונג, ניט לאנג גענומען אנצושרייבן, בפרט אז געוויסע ראמאנען האט ער איבערגעארבעט אין א יידישן נוסח פון אנדערע שפראכן. האט שוין זיין פראדוקטיוויטעט פאראורזאכט אויך זיין פאפולאריטעט, און אויך דערפאר די באגייסטערונג פון די דעמאלטיקע לייענער פאר שמ"רן בכלל.

און מען מוז צוגעבן: שמ"ר האט געהאט א כוח צו "נעמען" דעם לייענער, צו פאראינטערעסירן, צו פארקאפן אים, אז ביז מען האט דעם ראמאן ניט פארענדיקט, איז מען געווען פארזארגט איבער דעם גורל פון די העלדן און די העלדינען.

שמ"ר האט שוין אין די ערשטע צוויי קאפיטלען פארגעשטעלט זיין גאנצן פערסאנאל, פאראינטערעסירט מיט זיי, און נאכדעם האט מען ערשט געדארפט דערגיין וואס מיט יעדן האט פאסירט ווייטער.

ניט געקוקט אויף דעם ביסעלע דייטש, וואס שמ"ר האט גענוצט אין זיין שרייבן, איז אבער זיין שפראך געווען זייער לייכט, אנציענד. די איינציקע דייטשע ווערטער האט מען שוין, נאכן איבערלייענען זיינע א פאר ראמאנען, געדענקט. ווער האט עס ניט געוואוסט, אז "מאנד" איז די לבנה, און די "זאנגע", אויב אפילו מיט צוויי נונען — די זון, ווער רעדט די משכילים, וואס האבן געזינדיקט מיט לייענען א זשארגאנישן ראמאן פון שמ"ר, האבן געוואוסט די דייטשע ווערטער פון דעם וואס זיי האבן גע-לייענט דעם תנ"ך מיט מענדעלסאנס דייטשער איבערזעצונג. די פריווען,

ווידער, האָבן גענוג דייטשע ווערטער געוואוסט פון טייטש-חומש, פון די תחינות אפילו אויף הויך-דייטש... און אפשר האָט טאַקע דאָס ביסעלע דייטש אַריינגעמישט אין די יידישע רייד, צי אין נאַטור-מאַלעריי, ווי „עס וואָר אַן הערליכער אַוונט, דער מאַנד האָט געשטראַלט אין זיין פאַדען גלאַנץ“ — צוגעגעבן געהויבנקייט דעם בוך בכלל... האָט דאָך אויך אַזאַ איינגטלעך, קינסטלערישער דערציילער ווי שמ"רס פאַרגענגער, אייזיק מאיר דיק, אויך געזינדיקט מיט דייטשישע אויסדרוקן, און פונדעסטוועגן איז זיין „יידיש“ בכלל איינער פון די פיינסטע און פאַקסטימלעכסטע.

אַודאי האָט שמ"רס „סטיל“ — אויב ס'האָט געקאַנט הייסן סטיל — געפעלט איינגארטיקייט, פערזענלעכקייט און אפילו זאַקאַדער קאַלאַריט, וואָס, למשל, עס האָט פאַרמאַגט — ניט געקוקט אויף דעם ביסל דייטש- מערישקייט — דער שוין-דערמאַנטער אייזיק מאיר דיק; אָבער דערפאַר האָט מען טאַקע שמ"רן אומעטום פאַרשאַנען, אין אַדעס ווי אין ווילנע, אין מינסק ווי אין פּאָלשאַווע. זיין יידישער סטיל, די שפראַך, האָט געהאַט דעם קאַלאַריט פון בוך-שפראַך... הגם אין געוויסע „הומאַריסטישע“ דיאַלאָגן פון פרומע יידן, אַדער פון אַן עלטערער קעכין צי פון אַ שדכנטע, איז שוין די שפראַך געווען ריין-יידיש און אפילו כאַראַקטעריסטיש פאַר דער סביבה, אין וועלכער די העלדן, צי די העלדיגען, וואָס האָבן געפירט דעם געשפרעך — האָבן זיך געפונען...

דער סיפור-מעשה איז ביי שמ"רן געווען פאַבלעאָפטיק. אָבער עס האָט זיך געגלויבט, עס האָט זיך געדייגט אויפן געפיל... זאָל טאַקע זיין, ווי דער אמת איז, אַז קיין הויכע ליטעראַטור איז שמ"ר ניט געווען, אָבער איינס — און ניט נאָר איינס — מוז מען מודה זיין, אַז שמ"ר האָט געהאַט אַ געוואַלדיקע פּיאיאָקייט צו דערציילן, און אויב אפילו איבערצודערציילן, ווי זיינע קריטיקער האָבן אים פאַרגעוואַרפן, און מסתם מיט רעכט, האָט ער עס איבערדערציילט מיט זיין אייגנטימלעכן געמיט. יא, מיר האָבן, ווי עס דאַכט זיך אונדז איצט, געקראָגן דאָס ריכטיקע וואָרט צו באַצייכענען שמ"רס אייגנשאַפט — דער ספעציעלער דערציילונגס-געמיט. עס איז ניט בלויז פּיאיאָקייט — עס איז אויך אַליין אַריינגלויבן זיך אין דעם, וואָס מען דערציילט... ווען ניט אָט די אייגנשאַפט שמ"רס, וואָלט ער ניט געהאַט די מאַכט איבער אַזויפיל ליינער, אפילו אין יענער צייט. אַ ראייה, אין זיין צייט זיינען געווען נאָך ראַמאַנען-שרייבער, ווי עוזר בלאַשטיין, בוכ- בינדער, זיפערט און אַנדערע — און קיינער האָט ניט געהאַט דעם דער- פאַרג וואָס שמ"ר. עוזר בלאַשטיינס גרויסן, פיר-בענדיקן ראַמאַן „דער

כהן" האָט דער שרייבער פון די ציילן, ווען ער איז נאָך געווען אַ קליין יינגל פון אַכט צי ניין יאָר, און שוין אַבער אַ גרויסער לייענער פון ראמאנטען. מסתם ביון צוועלפטן יאָר — ביז 1888 — ניט געהאַט דעם געדולד צו לייענען מער ווי איין טייל; און ווי אים דאָכט זיך איצט, אָפילו דער ראמאָן פון זעבליקן בלאַשטיין, „די בייזע שוויגער“, וואָס האָט שוין ביי די לייענער געהאַט מער דערפאַלג, האָט זיך אַבער אַלץ ניט געקאָנט גלייכן צום דערפאַלג, וואָס שמ"רס אַ ראמאָן האָט געהאַט.

ווער האָט געקאָנט, אין יענער צייט, אָנהויבן און ניט ענדיקן לייענען אַזעלכע ראמאָנען שמ"רס ווי „דער חרם“, „דער בעל־תשובה“, „די בלינדע יתומה“, „דער בלוטיקער אַדיע“, „פון חופה צום טויט“, „די אייזערנע פרוי“, „צווישן צוויי פלאָמען“, און פיל, פיל אַנדערע... יעדער העלד און העלדין, צי פון לעבן, צי אויסגעטראַכטע, האָט מען געזען, ביים לייענען און נאָכן לייענען, שוועבן פאַר די אויגן. מען האָט געלעבט מיט זיי, מיטגעפילט זייערע ליידן, און מיטגעצאָרנט אויף זייערע באַליידיקער, אונטערדריקער, און געוויינט אויף דעם גורל פון די פאַרוואַגלטע שיינהייטן, ווי די שיינע בלומע פון דערמאָנטן „בלוטיקן אַדיע“, וואָס איר שוין געשטאַלט האָט לאַנג, לאַנג געשוועבט פאַר די אויגן...

עפעס האָט איבער דעם גרעסטן טייל פון שמ"רס ראמאָנען — אַדער ריכטיקער, איבער די העלדן פון די ראמאָנען — געטראָגן זיך ווי אַ צויבער... אַודאי איז דאָס געווען צו פאַרדאַנקען מער — אַדער ריכטיקער, אויך — דער פאַנטאַזיע פון די לייענער... מען איז געווען פאַרבענקט נאָך שיינקייט, נאָך ווייטע שטעט, לענדער, נאָך וועלדער און פעלדער, און איבערהויפט נאָך שיינע וואוינונגען — מיט זאַלן, וואו עס שטייען „פאַרטאָ-פּיאַנאָס“ און שיינע איידעלע טעכטער זיצן און שפילן אויף זיי מיט זייערע צאָרטע, ווייסע, לאַנגע ליליען־פינגער...

און טאָמער האָט שמ"ר אונדז צוגעטראָגן אַ ראמאָן פון אונדזער גע-שיכטע, זיינען מיר אים אַודאי דאַנקבאַר געווען. דאָ האָבן מיר שוין אויך געקראָגן גרויס דרך־ארץ פאַר זיין וויסן... „דער לעצטער יידישער קעניג“, פון בר־כוכבאס צייט; „חתן דמים“, פון דער צייט פון דער שפּאַנישער אינקוויזיציע, צי „דער געבילדעטער עס־הארץ“, פון דער לעגענדע וועגן אברהם אבן־עזרא, וואָס האָט, באַזוכנדיק דעם גרויסן פּאַעט יהודה הלוי, געשפילט די ראַלע ווי אַן עס־הארץ, און ווי אַזוי לאַה, ר' יהודה הלויס טאָכטער, האָט זיך דאָך פאַרדיבט אין אבן־עזרא, אָפילו מיינענדיק אַז ער איז אַן אומגעבילדעטער, — דאָס זיינען געווען הייליקע מאַמענטן, וואָס

מיר, יענער דור, צי יינגלעך, צי מיידלעך, צי דערוואקסענע, צי אפילו מיטלעריקע, האָבן דורכגעלעבט ביים ליינען אָט די, צי אַנדערע שמ"רס ראַמאַנען...

מיר ווילן זיי איצט ניט קריטיקירן — די דערמאָנטע אַמאָליקע ראַמאַנען — ניט פון קינסטלערישן, צי אפילו ניט פון ליטעראַרישן שטאַנד־פונקט. זיי זיינען צו־טייער געווען אונדזער פריערדיקן דור — אונדז אַליין, אַלס קינדער, און אונדזערע שוועסטער, טאַטעס און מאַמעס, און אפילו מאַנכע באַבעס און זידעס — אויסצולאָכן זיי, צי גאַר חלילה, צו משפטן. סיי־ווי־סיי איז מען — נאָך דעם דערשיינען פון מרדכי ספעקטאָרס ערשטע ראַמאַנען — אין מיטן פון די אַכציקער יאָרן, און באַלד נאָך שלום־עליכמס ראַמאַנען "סענדער בלאַנק" און "קינדער־שפיל" — צו שמ"רס ראַמאַנען קריטישער געוואָרן... אגב אורחא, איז דער סוזשעט פון שלום־עליכמס "קינדער־שפיל" אַ "געבאָרגטער", וועדליק ס'האַט אים, שלום־עליכמען, פאַרגעוואָרפן אַ דעמאָקראַטיקער קריטיקער יוסף הערדער (י. י. לערנער). — דער סוזשעט איז געבאָרגט, ווייל דער סוזשעט איז געווען, ווי אַזוי אַ זון, וואָס זיינען עלטערן זיינען אין קריג מיט די עלטערן פון זיין געליבטער — אַנטלויפט מיט איר...

אָודאי זיינען אפילו אין דעם ראַמאַן שלום־עליכמס דאָ גרויסע קינסט־לערישע שטעלן, אָבער שלום־עליכמס קריטיק אויף שמ"רן, "שמ"רס משפט", איז פאַרט געווען צו־שטרענג און אפשר צו־גרויזאַם, און עס איז סיי־ווי־סיי ניט גוטיק געווען. עס איז שוין געקומען די נייע צייט און די נייע ליטעראַטור :

ספעקטאָרס "הויז־פריינד", אפילו שוין דער ערשטער באַנד אין 1888, אי שלום־עליכמס זאַמלבוך "פּאַלקס־ביבליאָטעק", וואו עס איז שוין געווען געדרוקט זיין ראַמאַן "סטעמפּעניו", און נאָכדעם פרצעס "יודישע ביב־ליאָטעק", און באַלד די דערוואַכטע יידישע אַרבעטער, וואָס האָבן שוין אויסער ראַמאַנען געזוכט אַנדערע גייסטיקע שפייזן, אפילו אין קינסט־לערישער פאַרם — און האָבן שוין טאַקע געפונען. ס'איז אַנגעקומען דוד פּינסקי, און פון אַמעריקע און פון לאַנדאָן אַלערליי אַגיטאַציע־ליטעראַטור, מיט בעלעטריסטישער פאַרם, ווי "רפאל נעריצך" פון אב. קאהאַן, און "די מעשה מיט די פיר ברידער", און נאָך אַנדערע. און דערצו די אומלעגאַצע לידער פון עדעלשטאַט, באַוושואַווער און ווינטשעווסקי — עס האָט זיך דערהערט אַ נייע שאַלונג איבער דער יידישער מחנה...
שמ"ר אַליין האָט שוין דאָן געהאַט פאַרלאָזט רוסלאַנד. ער איז אַוועק־

שמ"ר און זיינע ראמאנען

געפארן — אין 1890 — קיין אמעריקע. געפרואווט דאָ זיינע כוחות. גע־
שריבן פארן יידישן טעאָטער אין אמעריקע, אַרויסגעגעבן דאָ אייניקע
ליטעראַרישע זשורנאַלן, און געקעמפט פאַר זיין טאַפּלער עקזיסטענץ, ווי
יעדער ניי־געקומענער, און מיט זיינע אויגן געזען ווי עס דערציט זיך, ווי
עס וואַקסט אַ נייער דור שריפטשטעלער, דיכטער, און ער האָט זיי זיכער
פאַרגונען און איז אומגעגאַנגען צווישן זיי אַ פריינטלעכער, אַ גוטמוטיקער,
ווי אין אַלע טעג פון זיין באַזונדערס ניט־גרינגן לעבן...

אַ זויבערע פערזענלעכקייט ווי ער איז געווען, איז ער געווען באַדיבט
אויך אין דער נייער וועלט — אין אמעריקע — ביז דעם לעצטן טאַג פון
זיין לעבן. ער איז געשטאַרבן אין ניו־יאָרק אין יאָר 1905, אין עלטער פון
59 יאָר.

איצט קלינגט דער נאָמען לעגענדאַריש. און וואָס קאָן זיין שענער,
ווען פון אַ מענטשלעך לעבן, צי אפילו פון זיין נאָמען, וועבט זיך אויס אַ
לעגענדע מיט אירע אַלע קאַלירן און מיט אַלע שיינקייטן פון אַ לעגענדע?...

„פאַרוערטס“, 17טן נאָוועמבער, 1940.

דרייסיק יאר נאך שמ"רס טויט

די טעג איז געווארן דרייסיק יאר, ווי שמ"ר האט געשלאסן די אויגן. דער היינטיקער יידישער דור ווייסט ווייניק פון שמ"ר, אבער נאך מיט עטלעכע צענדליק יאר צוריק, איז שמ"ר נאמען געווען דער פאפולערסטער אין דער יידישער גאס, ווייל ער איז געווען דער גרעסטער פאָעט אין דער יידישער גאס פון זיין צייט. די היינטיקע יידישע ליטעראטור-קריטיקער פראוואן מאַכן צו קליינגעלט פון דעם מאַן, וועלכער מעג באַטראַכט ווערן אַלס דער פּאָטער פון דער יידישער ליטעראַטור, ווייל זיין ליטעראַרישע טעכניק איז ניט געווען אויף דער הויך פון דער איצטיקער צייט. אָבער שמ"ר האָט ניט געקאָנט האָבן די פּאַרם פון 1935, ווייל ער האָט געשריבן זיינע בעסטע זאַכן מיט צוויי דורות צוריק, ווען די יידישע ליטעראַטור איז נאָך געווען אַ פרומע תּפּילה פון יונגע יידישע טרוימערס. עס איז סתּם לעכערדעך צו באַאורטיילן די באַדייטונג פון אַ גרויסן שריפטשטעלער לויט זיין טעכניק, און עס איז נאָך מער לעכערדעך צו פּאַראַנגען, אַז אַ ליטעראַרישע פּערזענלעכקייט, וואָס האָט גרויסע פּאַרדינסטן אַלס שאַפּער און פּיאַנער, זאָל נאָך דערצו זיין דאָס לעצטע וואָרט אין ליטעראַרישער פּאַרם. שמ"רס באַדייטונג פאַר דער יידישער ליטעראַטור און פאַר דעם יידישן קולטור־לעבן טאָר ניט באַאורטיילט ווערן פון שטאַנדפּונקט פון פּאַרם, נאָר פון געזיכטס־פּונקט פון שאַפּן — און אַלס שאַפּער און בויער, איז שמ"ר די פּאַרבנרייכסטע פּערזענלעכקייט אין דער געשיכטע פון דער יידישער ליטעראַטור. זיין ריזיקער דערפאַלג, וואָס ער האָט געהאַט פאַר די פּיר יאַרצענדליקער פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט, איז ניט געווען קיין צופאַל. ער איז געווען אַ מענטש מיט אַ גוואַלדיקער פּאַנטאָזיע, און זיין טאַלאַנט אַלס דערציילער האָט נאָך ביז דעם היינטיקן טאָג ניט קיין אַנאַלאָגיע אין דער יידישער ליטעראַטור.

דעם סאַרט דערציילער־טאַלאַנט, וואָס שמ"ר האָט געהאַט, רופן אַן די דייטשן פּאַבליקן — דאָס הייסט די קראַפט צו שאַפּן דיכטערישע פּאַבל, דאָס דיכטערישע רוי־מאַטעריאַל. אָבער ניט אַלס גוואַלדיקער פּאַבליקער אַליין איז שמ"ר געווען באַרימט. זיין גוואַלדיקע פּאַפּולאַריטעט, פון וועל־כער דער היינטיקער יידישער דור האָט ניט קיין שום פּאַרשטעלונג, ווייל

זי איז געווען עכט-פאָלקסטימלעך, איז נאָך געווען באַגרינדעט אויף דעם פאָקט, וואָס ער איז געווען אַ פּילזייטיק-באַגאַבטע פּערזענלעכקייט. ער איז געווען אַ דערפאַלגרייכער דראַמאַטורג און איינער פון די זיילן פון דעם יידישן טעאַטער אין זיין צייט; ער איז געווען ניט נאָר אַ יידישער, נאָר אויך אַ העברייאישער נאָוועליסט; ער איז געווען אַ נאַציאָנאַלער דיכטער, און האָט געשריבן פיל העברייאישע פּידער, וואָס זיינען דערשינען אין די בעסטע העברייאישע זשורנאַלן פון זיין צייט, און איז נאָך דערצו געווען איינער פון די וועגווייזער פון דעם יידישן נאַציאָנאַליזם, וואָס האָט זיך אַנגעהויבן צו פאַרשפּרייטן אויף דער יידישער גאַס, ווען שמו"ר האָט זיך אַריינגעוואָרפן מיט זייב און זעבן אין זיין ליטעראַרישער אַרבעט — אין די אַכציקער יאָרן פון לעצטן יאָרהונדערט.

שמו"רס הויפּט-באַדייטונג פאַר דער יידישער ליטעראַטור און קולטור-געשיכטע פון דעם לעצטן דריטל פון ניינצנטן יאָרהונדערט איז באַגרינדעט אויף צוויי ספּעציפישע לייסטונגען — שמו"רס דראַמאַטען און שמו"רס דראַמעס. אין זיין צייט איז ער געווען דער פּאָפּולערסטער און אַנגעזעענער סטער יידישער נאָוועליסט, ווייל ער איז געווען אַ גוואַלדיק-גרויסע עטישע פּערזענלעכקייט. דאָס וואָס מאַסלִיאַנסקי האָט געלייטעט אַלס פּאָדקס-רעדנער, האָט שמו"ר געלייטעט אַלס פּאָדקס-שריפטשטעלער. אַזוי ווי מאַסלִיאַנסקי באַרימטקייט איז ניט געגרינדעט אויף זיין טעכניק, אַזוי זיינען שמו"רס נאָוועלן ניט געווען באַרימט און פּאָפּולער צוליב זייער עסטעטישער טעכניק, נאָר צוליב זייער מעכטיקן עטישן אַפּיל צו די מאַסן. די יידן אין די צאָרישע געטאָס, ווי אַנדערע אונטערדריקטע גרופּן מיט אַ טיף-רעליגיעזן הינטערגרונט, האָבן זיך אָפט פּאַרטראַכט אין די אור-אַטע פּראַגן: רשע וטוב לו, צדיק ורע לו — דעם רשע גייט גוט אויף דער וועלט און דעם צדיק גייט עס שרעכט. די מאַראַלישע פּראַגע האָט געפּייניקט די אונטערדריקטע אין צאָרס געטאָ, און שמו"ר — מיט דעם עכטן אינסטינקט פון אַ גרויסן פּאָדקס-שריפטשטעלער, האָט ניט נאָר גע-שטרעבט צו אונטערהאַלטן די געפּייניקטע יידישע מאַסן, נאָר זיי אויך צו טרייסטן.

שמו"רס יידישער דור האָט ניט געהאַט קיין שום צווייפל איבער זיין טאַלאַנט אַלס פּאָעטישער אונטערהאַלטער, ווייל זיין דור האָט זיינע יידישע דראַמאַטען פאַרשלאָנגען. אָבער אַז שמו"ר איז געווען אַ גרויסער יידישער טרייסטער און וועקער, ווייסן היינט אַלע, וועלכע פאַרשטייען אָפּזשאַצן

שמ"רן ניט נאָר אַלס אונטערהאַלטנדיקן נאַוועליסט, נאָר אויך אַלס נאַציאָנאַלע שאַפּנדיקע פּערזענלעכקייט. איך האָב נאָך אַלס קינד געדייענט שמ"רס יידישע און העברייאישע ראַמאַנען — און ספּעציעל זיין פּליסיק־געשריבענער העברייאישער ראַמאַן „הנדחת" האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זכרון. איך געדענק גאַנץ גוט, אַז יעדער פון זיינע ראַמאַנען האָט געהאַט אַ שטאַרקן מאַראַלישן אינטערעס, און אַז יעדער ראַמאַן איז געווען אַ געשיכטע מיט אַ מוסר־השכל — און דער מוסר־השכל איז געווען אַ בשורה פון טרייסט. אין וואָס איז באַשטאַנען די טרייסט? אין דעם שטענדיק־ווידערהאַלטן געדאַנק, אַז שלעכטסקייט און פאַרדאַרבנקייט באַ־צאַלן זיך ניט, און אַז דער איינדרוק „רשע וטוב דו" איז נאָר אַן אַפּטישע אילוזיע. ווען מען באַטראַכט דאָס לעבן ניט פון שטאַנדפונקט פון דעם אויגנבליק, נאָר פון ווייטע פּערספּעקטיוון, געפינט מען שטענדיק, אַז דער וואָס זייט גאַל, שניידט גיפט. אַט דער עטישער גרונט־געדאַנק, וואָס שמ"ר האָט זיין גאַנצן לעבן פאַפּולאַריזירט, ווייל ער איז אַליין געווען אַ גרויסע עטישע פּערזענלעכקייט, האָט עס נויטיק געמאַכט, אַז ער זאָל שטענדיק אַנקומען צו דער מעלאַדראַמע און צו מעלאַדראַמאַטישע מאַטיוון, און זאָל זיך אַנטוויקלען ווי אַ „פּרימיטיווער". זיין פּרימאַרישע פּרימיטיוויטעט איז ניט נאָר געווען באַדינגט דורך אויסערלעכע אומשטענדן — די פּיטע־ראַרישע אומרייפיקייט פון דעם יידישן לעזער פון צוויי דורות צוריק, נאָר אויך דורך דער טרייבנדיקער עטישער קראַפט פון שמ"רס פּערזענלעכקייט. איך האָב שוין אויבן דערמאַנט דעם פּאַקט, אַז שמ"ר איז געווען אַ פּילזיטיק־באַגאַבטע פּערזענלעכקייט. ער איז ניט נאָר געווען דער פּאַפּו־לערסטער יידישער נאַוועליסט פון זיין דור, נאָר אויך דער פּאַפּולערסטער יידישער דראַמאַטיקער פון זיין צייט. ער האָט אַנגעשריבן ניט ווייניקער ווי פינף און דרייסיק פּיעסעס; אַ גאַנצע ריי פון זיינע פּיעסעס זיינען געווען די דערפאַרגרייכסטע אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער. די צוויי סעזאַנען אויף דער יידישער בינע און האָבן געצויגן געוואַלדיקע מאַסן מענטשן; אויך זיין קאַמעדיע „המן דער צווייטער", אין וועלכער דער אומפאַרגעסלעכער מאַגלעסקאַ איז אויפגעטראַטן און באַוווּן וואונדער אין דער שאַפּונג פון עכטער קאָמיק, האָט געהאַט אַ ריזיקן דערפאַרג. שמ"ר איז געווען אַ זייער מילדער און גוטער מענטש, און זיין הומאָר איז געווען מילד און גוט־האַרציק. אַט די זייט פונעם טאַלאַנט האָט אויך געירשנט זיין זון אברהם, וועמעס קאַמעדיע „דער גרינער מיליאָנער", מיט איר מילדן,

גוט האַרציקן הומאָר, האָט געהאַלטן די ניו־יאָרקער יידישע מאַסן אין איין לאַכן פאַר עטלעכע יאָר.

איך ווייס ניט וויפיל מזל שמ"ר האָט געהאַט אין זיין פּערזענלעכן לעבן, אָבער איך ווייס, אַז ער האָט נאָך זיין טויט גאָר קיין מזל ניט געהאַט. ער איז געשטאַרבן אין אַ צייט, ווען עס האָט זיך אָנגעהויבן דער „שטורעם" און דראַנג־פּעריאָד אין יידישן לעבן, מיט זיינע רעוואָלוציעס, איבער־קערענישן און קאָטאָסטראַפּעס און מיט אירע שטרעבונגען פאַר גרויסע און נייע ציפן. אין אַזאַ פּעריאָד, ווען די בליקן פון אַ פּאַלק זיינען געווענדט צו דער צוקונפט, פאַרגעסט מען די פאַרגאַנגענהייט מיט אירע גרויסע פיגורן. און אַזוי איז אויך שמ"ר פאַרגעסן געוואָרן פונעם היינטיקן יידישן דור. ניט נאָר שמ"ר, וועלכער איז שוין דרייסיק יאָר טויט, נאָר אויך מאַקס נאָרדוי, וועלכער איז נאָר דרייצן יאָר טויט, איז שוין אויך פאַרגעסן גע־וואָרן, און אין מאַקס נאָרדויס געדות האָט דאָך קיינער ניט געלייקנט. פון דעם פּאַקט וואָס שמ"ר איז פון דעם היינטיקן יידישן דור פאַרגעסן געוואָרן, דאַרף מען באַגרייפן די פּאָזיציע וואָס ער פאַרנעמט אין דער יידישער ליטעראַטור און קולטור־געשיכטע. די דאָזיקע געשיכטע איז נאָך ניט געשריבן געוואָרן, און ווען זי וועט געשריבן ווערן, ווען די צייטן וועלן זיין אַביסל רואיקער, וועט שמ"ר, דער פּאַטער און באַגרינדער פון דער יידישער ליטעראַטור און פון יידישן טעאַטער און דער אַפּאָסטאָל פון חיבת־ציון, פאַרנעמען אַ זייער בכבודיקן פּלאַץ.

אויב די היסטאָרישע אַנטוויקלונג איז ניט געווען גינסטיק צו שמ"רן נאָך זיין טויט, איז אָבער זיין פּערזענלעכער מזל געווען גינסטיק און גליקלעך, ווייל ער איז דער איינציקער גרויסער יידישער שריפטשטעלער פון דער נייער צייט, וועמעס טאַלאַנט האָט זיך טיילווייז פאַרפּלאַנצט אין זיינע קינדער, וועלכע האָבן פון אים געירשנט זיין טעמפּעראַמענט.

זיין זון אברהם שאַמער האָט געמאַכט אַ גרויסן בייטראַג צום מאַדער־נעם יידישן טעאַטער דורך זיינע צאָלרייכע גלענצנדיקע און דערפּאָלגרייכע פּיעסעס, צוויי פון זיינע טעכטער, ראָז און מרים, האָבן אָנגעשריבן אַ ריי פּיעסעס, וועלכע זיינען מיט גרויס דערפּאָלג אויפגעפירט געוואָרן אויף דער יידישער בינע, דאַרונטער „איינע פון פּאַלק" מיט בערטא קאַזיש אַלס סטאַר, „די צירקוס־מייידל" מיט מאַלי פּיקאַן אַלס די הויפט־שפּילערין, און „די הענט פון געזעץ" מיט גאַלדענבורג אַלס סטאַר, אַ דריטע טאַכטער, אַנאַ שאַמער־ראַטענבערג, איז אַ באַקאַנטע זינגערין. אַזוי האָט שמ"ר ניט נאָר געשאַפן אַ גרויסע ליטעראַרישע און קולטורעלע טראַדיציע, נאָר אויך

ד.ר. ש. ח. חלמד

א ליטערארישע דינאסטיע — וואָס איז גאָר ווייניקע באַשערט.
ווען אײַך דערמאָן זײַך דעם נאַמען ש״ר, דערמאָן אײַך זײַך אָן אָן
אַלט העברייאיש וואָרט — פֿא ימוש זכרו! (זײַן אַנדענק זאָל זײַך נישט
אַפּטאָן פֿון אונדז).

„קאַליסאָרגיער ייִדישע שטימע“, נאָוועמבער, 1935.

שמ"ר און זיינע קריטיקער

(צו זיין 1035 יארצייט)

די געשיכטע פון ליטעראטור אין פארשיידענע שפראכן גיט אונדז ניט ווייניק ביישפילן, ווי אזוי אן איינזייטיקע, אומגערעכטע קריטישע אפֿשאצונג באקומט אפֿטמאל זייער גיך אַ ברייטע פארשפרייטונג, וואַרצלט זיך טיף איין, ווערט אַן אלגעמיינ־אַנגענומענע סקאַרבאָוע מיינונג, און עס דויערט זייער פֿיל צייט ביז עס שטעצט זיך איין אַן אַנדערע, מער ריכטיקע און גערעכטע באַציאונג צו דעם זעלבן שריפטשטעלער. אזוי איז, למשל, געווען מיט דעם באַוואוסטן רוסישן בעלעטריסט נ. ליעסקאָוו. פֿאַר זיינעם אַ ראַמאַן איז ער אין די 60ער יאָרן פון פֿאַריקן יאָרהונדערט דורך דער ראַדיקאַלער קריטיק פֿאַרשטעמפלט געוואָרן פֿאַר אַ רעאַקציאָנער. און כאַטש ליעסקאָוו איז אין יענעם ראַמאַן, ווי אויך אין זיינע שפּעטערדיקע שאַפונגען, געווען ווייט פון רעאַקציאָנערע טענדענצן, האָבן אין פֿאַרזויף פון צענדליקער יאָרן אי די פֿיטעראַרישע קרייזן, אי דאָס לענדע פֿובֿ־פֿיקום אויף אים געקוקט ווי אויף אַ פֿינצטערדינג. מ'האַט אים אויסגעמיטן, און דער צוטריט צו די בעסטע ליבעראַלע זשורנאַלן איז פֿאַר אים געווען געשלאָסן. ערשט אין די לעצטע יאָרן פון ליעסקאָוו'ס לעבן, האָט זיך אין גרונט געענדערט די נעגאַטיווע באַציאונג צו אים, און ליעסקאָוו האָט פֿאַר־נומען אין דער רוסישער ליטעראַטור יענעם אַנגעזעענעם אָרט, וועלכן ער האָט פֿאַרדינט לויט זיין טאַלאַנט און אידעאָלאָגיע. דאָס זעלבע איז פֿאַר־געקומען אויך מיט דעם באַוואוסטן רוסישן פֿאַעט פּעט־שענשין. צענד־פֿיקער יאָרן לאַנג האָט די ראַדיקאַל־געשטימטע קריטיק זיך איבער אים ממש איזדיעקעוועט, געמאַכט חזק פון זיינע שאַפונגען — און עס האָט געמוזט נעמען כמעט אַ האַלבן יאָרהונדערט, מ'זאַל אים ענדלעך אַנערקענען פֿאַר איינעם פון די באַדייטנדיקסטע רוסישע ליריקער.

אויך אונדזער ליטעראַטור ווייסט פון אַזאַ אומגערעכטער באַציאונג צו איינעם פון די יידישע שריפטשטעלער. בנוגע צו די אַקאַרשט־דער־מאַנטע צוויי רוסישע בעלעטריסטן האָט דער אמת, יושר סוף־כל־סוף גענומען זיינס און געזיגט. אין אונדזער פֿאַל אָבער איז עס פֿיידער געווען

אנדערש: מען האָט איינעם, אָן אַ גענוגנדיקן גרונט, גרויזאָם פאַרדאַמט, אַריינגעלייגט אין חרם, — און ביז אויף היינטיקן טאָג איז אַפילו ניט געמאַכט געוואָרן קיין ערנסטער פּרוואו אָפּצואוואַרפן, אַנולירן דעם אומ- גערעכטן אורטייל, וואָס איז אַמאָל געשטעלט געוואָרן קעגן אים. איך מיין די אומברחמנותדיקע קריטישע אַטאַקע, וואָס איז מיט העכער פּופציק יאָר צוריק געמאַכט געוואָרן אויף דעם באַוואוסטן פּאַלקס-שרייבער, דעם ראַמאַניסט שמ"ר (פּסעוודאָנים פון נחום מאיר שייקעוויטש, געב. 1846, געשטאַרבן 1905).

אין יאָר 1888, אין סאַמע ברען פון שמ"רס אומגעוויינלעכער פאַפּו- לאַריטעט, ווען צענדליקער טויזנטער פשוטע יידישע קינדער האָבן זשענדע געשלונגען שמ"רס ראַמאַנען, איז שלום-עליכם אַרויסגעטראָטן קעגן אים מיט זיין פאַלעמישן פאַמפלעט „שמ"רס משפט". דאָס איז געווען אַ שאַרפּער, האַרבער און שטרענגער באַשולדיקונגס-אַקט קעגן שמ"רן. שלום-עליכם טענהט דאָ, אַז שמ"רס ראַמאַנען זיינען משונהדיק-וויילדע ווערק, זיי שטייען נידעריקער פון יעדער קריטיק; זיי גיבן ניט קיין רעאַלע בילדער פון יידישן לעבן, נאָר אויסגעטראַכטע מעשיות, וואָס צערייצן בלויז די פאַנטאַזיע; ברענגען ניט קיין מוסר; זיי אַנטהאַלטן אין זיך ניבול-פּה, ציינום, א. א. ו. און ער פּסקנט אָפּ, אַז שמ"רס ווערק פאַר- דאַרבן דעם גוסט פון די לעזער, זיי זיינען שעדלעך, ווי דער ערגסטער גיפּט, און אַז מען מוז שמ"רן מיט זיינע ראַמאַנען „אויסרויכערן" פון דער יידישער ליטעראַטור.

אין די ליטעראַרישע קרייזן זיינען ניט אַלע דאָן געווען אייניק מיט שלום-עליכם משפט איבער שמ"רן. אָבער אַזעלכע זיינען געווען אַ קליינע מינאַריטעט. זעלטן ווער פון אונדזערע שרייבער האָט גענומם אויף זיך די טרחה צו ליינען שמ"רס אומציייליקע ראַמאַנען, אָדער כאַטש אַ טייל פון זיי; מען האָט שלום-עליכמען ווי געגלויבט אויפן וואַרט, זיך פאַרלאָזן אויף זיין מבינות; מען האָט נאַכגעזאָגט זיינע באַשולדיקונגען. שלום-עליכם האָט געלייגט פיל מי אויף צו פאַרשפּרייטן וואָס ברייטער זיין פאַמפלעט. אַזוי אַרום האָט זיך טיף איינגעפונדעוועט אַן אויסערסט- נעגאַטיווע שטעלונג צו שמ"רס שאַפונגען. דער נאַמען שמ"ר איז געוואָרן ווי אַ שם דבר, דער סינאָנים פון שונד, פון אַזאַ ליטעראַטור, וואָס פאַר- דאַרבט און פּטרט אַוועק דעם לעזער.

מיר דאַכט, אַז עס איז שוין לאַנג צייט צו רעווידירן שמ"רס פּראָצעס,

דורכקאנטראלירן דעם אורטייל, וואָס איז לכתחילה געווען אומגערעכט, איינזייטיק און פאלש.

ראשית כל, איז ביים משפט ניט גענומען געוואָרן אין באַטראַכט דער גרונט־אונטערשייד צווישן שונד־שטאַף און פאַרווילונג־שטאַף. וואָס איז אזוינס שונד? שונד איז אַליק, וואָס קיצלט די נידעריקע אינסטינקטן, וואָס רופט אַרויס אוממאָראַלישע געפילן. אין שונד שפּילט די הויפט־ראַלע די פשוטע געשעכטלעכע ליידנשאַפט, און דעריבער איז שונד כמעט אידענטיש מיט פאַרנאַגראַפיע. גאַר אַנדערש איז עס מיט דעם פאַרווילונג־שטאַף. ער האָט ניט צו טאָן מיט שמוץ, אוממאָראַלישקייט; ער זוכט צו זעטיקן איינע פון די סאַמע נאַטירלעכע באַרעכטיקטע באַדערפֿענישן — געבן דעם מידן, פאַרמאַטערטן מענטש צעשטרייאונג, גייסטיקן אַפרו, דאָס לעבן פון דער קאַלאָסאַלער מערהייט מענטשן איז שווער, זיי ווערן געדריקט פון אַרבעט, ערגערנישן, דאגות; ווידן זיי אין אַ פרייער שעה אַוועק וואָס־ווייטער פון דער שטיקנדיקער ווירקלעכקייט, פאַרגעסן אָן איר, און זיי זוכן גיריק פאַרווילונג. זי מוז זיין לייכט, מען זאָג ניט דאַרפן ברעכן דעם קאַפּ אויף צו פאַרשטיין רעטענישן, שווערע פראַבלעמען. זי דאַרף דערהויפּט זיין אינטערעסאַנט, פאַרכאַפן און מאַכן פאַרגעסן כאַטש אויף אַ קורצער צייט די שווערע זאַרגן און לעבנס־אומשטענדן.

כמעט אַלע מינים קונסט שטרעבן צו באַפרידיקן אַט די מענטשלעכע באַדערפֿעניש. דאָס טעאַטער מיט פֿאַכע קאַמעדיעס, מיט אינהאַלסטלאָזע פריילעכע וואַדעוויילן; די מואוויס מיט גענגסטער־פיעסעס, מיט אויבער־פלעכלעך־קאַמישע סצענעס, — זיי אַלע ברענגען דעם גרויסן פשוטן עולם פאַרווילונג, אונטערהאַלטונג. און נאָך מער שטרעבט צו דעם פאַרווילונגס־ליטעראַטור אין אַלע מענטשלעכע שפראַכן, מיט די פאַרשיידענע „דעטעק־טיוו־ראַמאַנען, מיט לייכטן, אינטערעסאַנטן לעזע־שטאַף. וואָס אַנדערש, ווי בלויז אַמוזירן דאָס פובליקום, האָבן אין זינען די מייסטע צייטונגס־ראַמאַנען, די וועכנטלעכע „מעגעזינס“, די הומאַריסטישע בלעטער? נאָר טרוקענע „מאַראַליזירער“, וואָס ווידן ניט וויסן פון מענטשלעכע באַדערפֿענישן, וואָס פאַרמאַכן די אויגן אויפן ווירקלעכן לעבן מיט זיינע פיין און ליידיגן, — נאָר זיי קאַנען האַלטן די פאַרווילונגס־ליטעראַטור פאַר שעדלעך. דאָס וואָס באַפרידיקט נאַרמאַלע מענטשלעכע באַדערפֿענישן, ניט אויס־נוצנדיק דערביי קיין שונד, איז ממילא באַרעכטיקט צו עקזיסטירן און וועט שטענדיק עקזיסטירן, ניט געאַכט אויף די טענות פון קורצזיכטיקע „מאַראַליזירער“.

צו אַט דער פאַרוויילונג-פּרעזידענט האָבן באַלאַנגט אויך שמ"רס ראַמאַנען. — און גראַד ניט צו איר ערגסטן מין. שפּוּם-עליכם האָט שמ"רן באַשולדיקט אין עס-האַרצות, געמאַכט פון אים אַ פאַרטאַטש. דאָס איז געווען ניט ריכטיק. קיין עס-האַרץ איז שמ"ר דורכאויס ניט געווען. „שמ"רס מעשיות האָב איך קיינמאַל ניט געלייענט, — באַמערקט מענדעלע מוכר ספרים אין אַ בריוו פון יוני 1888 צו שלום-עזיכמען, — און איך וואונדער מיך, ער זאָל אַזוי שלעכט שרייבן. ער איז דוקא ניט קיין עס-האַרץ, ווי איר זאָגט, און ער שטייט ביי מיר העכער אין ביזדונג אַ סך מער פון אַנדערע שריפטשטעלער.“ שמ"ר איז געווען אַ משכיל, ער האָט פּיין געשריבן העבריאיש; ער פאַרמאַגט שפּראַך-קענטענישן און אַ ליטעראַרישע באַדענקייט.

אויך קיין ליטעראַרישער פאַרטאַטש איז שמ"ר אַלפּאַלס ניט געווען. ער האָט פאַרמאַגט אַ לייכטע פעדער, פּיל פאַנטאַזיע, איינפאַל; געווען אומדערשעפּלעך אין צוטראַכטן פאַרוויקלטע סוזשעטן מיט אומגעריכטע פאַרוואַנדלונגען, שפּאַנענדיקע עפּיזאָדן, נסים. ער האָט געקאַנט אינטערע-סאַנט דערציילן, פאַראינטריגירן דעם לעזער און פאַרכאַפּן זיין אויפּמערק-זאַמקייט. קיין עראַטישע סצענעס, קיין פאַרנאַגראַפּיע וועט איר אין שמ"רס ראַמאַנען ניט געפינען. דער מאַטיוו פון ליבע שפּילט אין זיי אַ באַ-דייטנדיקע ראָלע, אָבער ער ווערט באַהאַנדלט זייער צניעותדיק. די פאַר-ליבטע בענקען דאָ מיינסטנס איינס נאָכן אַנדערן; זיי ליידן טיף און שמערצען, ווייל זיי ווערן צעשיידט דורך שלעכטע, האַרצלעזע מענטשן. די פאַרלעך טרוימען און שעפטשען ניט אַזוי וועגן זייער ליידנשאַפט, ווי וועגן חתונה האָבן.

דער דיאָקטישער עלעמענט, דער מוסר-השכל, פאַרנעמט אין שמ"רס ראַמאַנען אַ גאָר גרויסן אָרט. זיי זוכן שטענדיק צו וועקן ביי די לעזער מיטגעפּיל, רחמנות צו ליידנדע און געקרוודעטע, האָט קעגן באַדריקער און רשעים. פּיל טרערן פלעגן שמ"רס לעזער פאַרגיסן איבער די צרות און פּיין, וואָס זיינע אַרעמע און געיאַגטע העלדן זיינען דאָ אויסגעשטאַנען פון זייערע גרויזאַמע פאַרפאַלגער און שונאים. אָבער דער סיפור-המעשה פלעגט דעם לעזער ברענגען מאַראַלישע טרייסט, ווייל דער יושר און דאָס גוטס באַזיגן סוף-כּל-סוף כמעט שטענדיק אין שמ"רס ראַמאַנען דאָס אומ-רעכט און שלעכטס.

נאָך איין כאַראַקטעריסטישער שטריך מוז דאָ אַנגעמערקט ווערן. אין זיינע ווערק פאַלט שמ"ר צייטנווייז אַריין אין דייטשמעריש (אמת, ניט אַזוי

שמ"ר און זיינע קריטיקער

אפט ווי אנדערע שרייבער פון יענעם פעריאָד; אָבער בכלל איז זיין יידיש זייער פליסיק, פּאָלקסטימלעך און זאָפטיק. פון שמ"רס יידישן סטיל קאָן מען אפילו נאָך איצט אַ היפש ביסל לערנען.

אויב דער פשוטער עולם בכלל האָט זיך שטענדיק שטאַרק גענויטיקט אין פאַרוויילונגס־דיטעראַטור, איז פון דעם יידישן פּאָלקס־מענטש שוין אָפּגערעדט. זיין לעבן איז דאָך געווען שווערער און דריקנדיקער, ווי ביי אנדערע. עס איז דעריבער קיין וואונדער ניט, וואָס ביי די יידישע פּאָלקס־מאַסן איז שמ"ר געווען אזוי פּאָפּולער און באַליבט. קיינער פון אונדזערע שרייבער האָט ניט געהאַט אַזאַ גרויסן לעזער־קרייז, ווי ער. ס'איז ניט ריכטיק, אַז שמ"רן האָבן געלייענט בלויז קעכניס, דינסט־מידלעך און פרויען בכלל. טויזנטער און טויזנטער פשוטע מאַנסלייט פלעגן דורשטיק שרינגען זיינע ראַמאַנען, און וואָסער בייז איז דאָס געווען, אַז שמ"רס ווערק פלעגן דעם פשוטן פאַרהאַרעוועטן פּאָלקס־מענטש כאַטש אויף אַ וויילע אַריבערטראַגן פון זיין פינצטערער ווירקלעכקייט אין אַן אנדער וועלט, אַ פּאַנטאַסטישע וועלט, מיט פרינצן און גראַפן, מיט גרויסאַרטיקע העלדן און שיינע איידעלע העלדינס? דער אַרעמער, שטענדיק פאַרזאָרג־טער לעזער האָט דאָ כאַטש אויף אַ רגע געשעפט צעשטרייאונג, פאַר־גרינגערונג, טרייסט, אין אַ געוויסן זין האָט שמ"ר פאַר די פשוטע יידיש־לייענער געטאָן דאָס זעלבע, וואָס קדמן שולמאַן האָט געטאָן פאַר די העברייאישע לעזער, ווען ער האָט אין 1857-1860 איבערוועצט אין העב־רייאיש יודשין סיו'ס ראַמאַן „די סודות פון פאַריז“ (מסתרי פאַריז). ביידע האָבן ווי דורכגעבראַכן אַ שטיקל פענצטער פון פינצטערן געטאָ אין אייראָפּע אַריין.

ווי מען האָט לכתחילה געקאָנט פאַראויסזען, האָט שלום־עליכמס שטרעבונג „אַרויסצורויכערן“ שמ"רן פון דער יידישער ליטעראַטור זיך ניט אינגעגעבן. דער מאַסן־לייענער האָט אַפילו ניט געוואוסט פון דעם פּאָלעמישן פּאַמפלעט „שמ"רס משפט“, און ער האָט אויך ווייטער זשענדע געשלונגען שמ"רס ראַמאַנען. די, וואָס האָבן געהאַלטן פאַר נויטיק צו באַקעמפן שמ"רס שאַפונגען, האָבן פולשטענדיק איגנאָרירט דעם אומ־שטאַנד, אַז די יידישע ליטעראַטור איז דעמאָלט נאָך געווען זייער אַרעם. וואָס האָט זי אין יענע צייטן אייגנטלעך געקאָנט ברענגען דעם פּאָלקס־לעזער? פון אַלגעמיינ־ליטעראַרישן שטאַנדפונקט איז דער פיניטלעכער, אומברחמנותדיקער נעגאַטיווער צוגאַנג צו שמ"רס שאַפונגען געווען באַ־זונדערס אומפאַרשטענדלעך, ניט באַרעכטיקט. אַזעלכע הויך־אַנטוויקלטע

ליטעראטורן, ווי למשל די פראנצויזישע און דייטשע, האָבן שטענדיק פאָר-
 מאַגט אין זיך אַ רייכן פאָרוויילונגסשטאַף. ס'איז גענוג צו דערמאָנען,
 צום ביישפּיל, די ווערק פון די פראַנצויזישע דאָמאַניסטן קוואַסיע דע
 מאנטעפען אָדער פּאַנסאָן דע טעראַל, אָדער די אומצייליקע דייטשע
 אונטערהאַלטונגס-ראַמאַנען, וואָס האָבן געהאַט און האָבן נאָך איצט
 מיליאָנען פשוטע לעזער. דאָך האָט קיינער ביי זיי, ביי די אומות העולם,
 ניט געליאַרעמט קעגן די פאַרפאַסערס פון אַט דעם מין ווערק, ניט געריסן
 קברים. גראַד ביי אונדז, ניט געאַכט אויף אונדזער ליטעראַרישער אַרעמ-
 קייט, האָט מען געוואַלדעוועט קעגן דעם פאַרפאַסער פון פאָרוויילונגס-
 ראַמאַנען, געמאַכט אים אויסצודרייען, אַריינגעלייגט אים אין חרם. איז דאָס
 ניט משונהדיק?

„די היסטאָריע, — האָט זעליקאָוויטש געשריבן אין אַ בריוו צו שמ״רן,
 — וועט אַמאָל זאָגן, אַז איר האָט אויסגעפלאַכטן אַ קרוין פון אומשטערב-
 לעכקייט פאַר אונדזער זשאַרגאָן.“ דאָס איז, נאַטירלעך, אַ גוזמא. אָבער
 עס איז אַ היסטאָרישער פאַקט, אַז שמ״ר האָט באַשאַפן פאַר יידיש צענד-
 ליקער און צענדליקער טויזנטער פאַקס-לייענער, וואָס וואַלטן אָן אים
 קיינמאָל ניט אַריינגעקוקט אין אַ בוך. דאָס איז זיין גרויסער פאַרדינסט,
 וואָס טאָר אין קיין פאַל ניט פאַרגעסן ווערן.

„צוקונפּט“, נאָוועמבער, 1940.

אונדזער עלטער־פעטער שמ"ר

(צו שמ"רס 1035 יאָרצייט)

ווען שלום־עליכם האָט אין 1888 פאַרעפנטלעכט זיין שטרענגן משפט איבער שמ"רן, האָט ער זיכער געמיינט, אַז ער האָט אים אינגאַנצן אָפֿ־געווישט, אָבער עס איז פאַראַן אַ גערעכטערער שופט — די צייט. ווען נישט אַט דער שופט, וואָלטן זיך די שרייבער איינס דאָס אַנדערע אויפֿ־געפרעסן לעבעדיקערהייט. אָבער די גערעכטע צייט נעמט דעם ווילדן ליטעראַרישן דושאַנגל, און פאַרוואַנדלט אים אין אַ רואיקן זאָלאַגישן גאָרטן, וואו יעדער איינער קריגט זיין ביסל אַנערקענונג.

אַ הומאַריסט איז בטבע אַן איבערטרײַבער, אָבער ער איז אַ גוזמאניק אויף שפּאַס. אַן אויסטראַכטער פון ראַמאַנען איז אַן איבערטרײַבער אין פולן ערנסט, און דערפאַר קאַנען די צוויי נישט לעבן בשלום. ביי שמ"רן זיינען ישיבה־בחרים און קליינשטעטלדיקע מלמדים גאַנץ ערנסט געוואָרן פאַרדייטשמערטע באַראַנען, ביי שלום־עליכמען איז אַ ייד וואָס פירט מיטליקס, געוואָרן אַ פּילאַסאָף אויף שפּאַס.

זאָלן מיר די צוויי בלוטיקע ליטעראַרישע שונאים מוחל זיין, וואָס איך פיר דורך אַ פאַרגלייך צווישן זיי. זיי זיינען שוין ביידע אויפֿן עולם האמת און זיי האָבן שוין מסתמא לאַנג שלום געמאַכט איבער גרויסע פאַרציעס אומשטערבלעכקייט.

אינטערעסאַנט איז, וואָס דער אַמעריקאַנער „שלום־עליכם", מאַרק טוועין, האָט עטלעכע יאָר שפּעטער, אין די ניינציקער, אויך דורכגעפירט אַ משפט איבער דעם אַמעריקאַנער „שמ"ר — פענימאַר קופער. דער משפט איז געווען פונקט אַזאַ פאַרניכטנדיקער און האָט געהאַט דעם זעלבן צוועק — „אויסצורויכערן" דעם אויסטראַכטער פון ווילדע סיטואַציעס און צוזאַמענגעפלאַנטערטע געשעענישן.

מאַרק טוועינס משפט איבער קופערן איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אונטער דעם נאָמען „פענימאַר קופערס ליטעראַרישע עבירות". ער רעכנט אויס גאַנצע 18 עבירות קעגן ליטעראַרישע געזעצן, וואָס פענימאַר קופער איז באַגאַנגען, און ער ווישט אים אָפֿ, ווי אַ ווילדן צוזאַמענפלאַנטערער פון אומגלויבלעכע סיטואַציעס.

ש'לום-עליכם רעכנט אויס אין זיין משפט צען עבירות, וואָס ש'מ"ר איז באַגאַנגען. ער וויינט אויך אָן, אַז זיינע מענטשן זיינען קיין מענטשן נישט און זיינע העלדן זיינען נישט קיין העלדן.

רעזולטאַט: מאַרק טוועין און פענימאַר קופער פאַרנעמען ביידע בכבודיקע פּעצער אין דער געשיכטע פון דער אַמעריקאַנער ליטעראַטור. ש'לום-עליכם פאַרנעמט אָן אויבנאָן-שטויף אין דער יידישער ליטעראַטור, און דאָס יידישע ליטעראַרישע געוויסן פייערט דעם 35טן יאַרצייט פון ש'מ"רן.

די יידישע ליטעראַטור איז שולדיק ש'מ"רן אַ גרויסן חוב. ער האָט געשאַפן אַ יידישן ליענער, אַבער נאָך מער ווי דאָס — ער האָט אויך געשאַפן אַ יידישע ליענערין. דאָס איז גאָר אַ גרויסער אויפטו. די יידישע ליטעראַטור פון זיין צייט איז געווען אַ מאַנסבילישע, אַבער ש'מ"ר האָט אויך גערעדט צו דער יידישער פרוי. ווען יידישע שרייבער פון דער אַנט-וויקלטער ליטעראַטור אונדזערער האָבן דערקלערט בליץ-קריג קעגן ש'מ"רן, האָבן זיי שוין געהאַט אַ פאַרטיק-צוגעגרייטע יידישע ליענערשאַפט, וואָס האָט געוואַרט אויף דעם אויסגאַנג פון דער ליטעראַרישער מלחמה. שלום-עליכמס קאַמף קעגן ש'מ"רן איז נישט געווען אַזוי קעגן ש'מ"רן ווי פאַר דעם ליענער, וואָס ש'מ"ר האָט פאַר זיך אויפגעהאַדעוועט. אַבער ש'לום-עליכמס האָט ניט איינגעזען, אַז עס איז גאָר נישט נויטיק אַרויס-צוטרעטן מיט קאַנאַנען קעגן דעם דרדיק-חדר פון אונדזער ליטעראַטור.

אַפילו ווי אַ ליטעראַרישער קוריאָז וואָלט ש'מ"ר געקראָגן זיין פּלאַץ אין יעדער ליטעראַטור. ש'מ"ר האָט אויסגעטראַכט אַרום 205 ראַמאַנען און דערציילונגען אין יידיש, נישט ווייניקער פון 50 פּיעסעס. ער האָט אויך געשריבן אַרום 15 ראַמאַנען אין העברייאיש און ער האָט נאָך דערצו פאַרפאַסט אַ ריזיקע צאָל העברייאישע לידער.

אַזא וואַרט-פּראָדוקציע — מידיאַנען ווערטער — קאָן נישט אַוועק-געמאַכט ווערן מיט דער האַנט. ער האָט נאָך געפונען צייט צו רעדאַקטירן זשורנאַלן און וואַכנבלעטער, פאַר וועלכע ער האָט געבדחנט וויציקע גראַמען. ער האָט געשריבן עטלעכע ראַמאַנען מיט אַמאָל און „געפירט“ באַזונדערע וועלטן מיט באַזונדערע העלדן, נישט פאַרפלאַנטערנדיק זיך אין חשבון. עס איז זיכער, אַז אַזאַ פענאַמענאַלער ליטעראַרישער פאַבריי-קאַנט, וואָס האָט געשאַפן „בעסט סעלעריס“ פאַר זיין צייט, קאָן נישט אינ-גאַנצן אַרויסגעוואַרפן ווערן פון ליטעראַטור-פּלאַץ. פאַרקערט, אין אַ גרויסער ליטעראַטור וואָלט אַזאַ אינטערעסאַנטע פיגור געוועקט נייגיר

און אַרויסגערופן אַ ריי מאַנאַגראַפֿיעס און ביאָגראַפֿיעס, וואָס וואָלטן גע-
געבן אַ גענוי בילד פֿון שמ"רס לייכטגלויביקן דור, וואָס האָט געשדונגען
זיינע ראַמאַנען.

בפרט ווען שמ"ך איז געווען אַ סך מער ווי אַ ליטעראַרישער ביז-
וואונדער. ער איז געווען אַ גוט-וואונדער. אַ מענטש, וואָס האָט קיינמאָל
נישט איבערגעטריבן זיין ווערט, וואָס האָט באַטראַכט זיין שרייבן ווי אַ
מיסיע. בלויז ווען ער האָט צוריקגעשלאָגן זיינע קריטיקער, איז ער געוואָרן
אַביסל אַנגעבלאָזן-גרויס ביי זיך אַזיין, פֿאַר זעלבסט-שוין. אָבער אין דער
געוויינלעכער טאָג-טעגלעכער ליטעראַרישער פֿראַדוקציע האָט ער זיך באַ-
טראַכט ווי דער צושטעלער פֿון אויסגעטראַכטע מעשיות מיט אַ מאַראַל.

שמ"ך איז נישט געווען קיין ליטעראַרישער דיזיקאַנט. ער האָט
קיינמאָל נישט געוואָלט איינשטעלן. ער האָט אַפּגעשאַצט אַקוראַט פֿאַר
וועמען ער שרייבט, און ער האָט זייער געניט געוואוסט ווי אַזוי צו האַלטן
דעם לייענער געשפּאַנט.

קודם-כל איז ליטעראַטור פֿאַר אים געווען אונטערהאַלטונג-שטאַף (ווי
עס וועט מסתמא אויך זיין אין יאָר 3940). ער האָט געזען אַ וועלט פֿון
גוטס און שדעכטס און ער האָט זי באַאַרבעט אויף אַלערליי אופנים. ער
האָט זיך פֿאַרענטפּערט, אַז ער טראַכט בכיוון אויס נישט-געשטויגענע
העלדן, כדי צו פֿאַרויסן ביטערע פּיילן, וואָס ער וויל אַז זיינע לייענער זאָלן
שלינגען, ווייל אויך ער האָט אויף זיין נאַאיוון אופן, געפירט אַ משכילישן
קאַמף קעגן רעליגיעזער היפּאָקריטטווע, קעגן שדעכטע מאַניערן, קעגן
געטאַאזים. ער האָט אַרויסגעפירט די לייענער פֿון שטעטלדיקן אומעט און
זיי אַריינגעפירט אין פּאַלאַצן פֿון פּרינצן און גראַפּן, וואו מען רעדט הויך-
געפּליגענע און הויך-געשטויגענע עברי, וואו מען גיט דער איידעלער
דאַמע אַ קאַפעטשקע דייטש, פֿאַר שיינקייט וועגן.

שמ"ך איז געווען צו-פּראַדוקטיוו, אַז ער זאָל טאַקע קאַנען זען אמתע
מענטשן. ער האָט נישט געהאַט קיין צייט פֿאַר אַזעלכע זאַכן. ער איז
באמת געווען, ווי איך האָב פּריער געזאָגט, אַן אויסטראַכטער. אָבער ער
האָט עס נישט געטאַן מיט טויטן ערנסט, ווי שלום-עליכם האָט געמיינט.
אויך ער, שמ"ך, האָט געהאַט אַן אייגנאַרטיקן הומאָר, ווייל ער האָט גאַנץ
אַפט אַריינגעלאָזט דעם לייענער צו זיך אין דער לאַבאַראַטאָריע און אים
געוויזן ווי ער דיריגירט, אַדער פירט ביי דער נאַז זיינע העלדן. ער האָט
זיך געוויצט איבער זיי און איבער זיין אייגענער אַרבעט. ער האָט זיך
דערדריבט פֿראַפּאָגירן זיין ווערק, אין סאַמע היץ פֿון דער אַרבעט, ווען

ער האָט אַרױפגעטריבן דעם טערמאַמעטער פון ליבע און ליידנשאַפט ביי זיינע לייענער צו די העכסטע הויכן. ער האָט איבערגעריסן די שטימונג מיט עטלעכע באַמערקונגען פון אַ דערציילערישן קאַנפעראַנסיע, וואָס שמועסט זיך דורך מיט זיינע לייענער, איבער די קעפּ פון זיינע העלדן. ער האָט זיינע לייענער אַריינגעלאָזט צו זיך אין דער גאַרדעראַכע, וואו ער האָט גרימירט זיינע העלדן, און זיי געוויזן, אַז זיי זיינען לייאַלקעס. אָבער זיינע צוטרוילעכע לייענער און לייענערינס האָבן אין דעם אויך געזען אַ וואונדערלעכע פאַנטאַסטיק.

„איך האָב מיך פשוט פאַרזאַראַזעט פון היינטיקע מאַדישע שריפט־שטעלער,“ שטעלט ער פּלוצים אָפּ זיינס אַ ראַמאַן אויף זייט 70 און ער הויבט אָן טענהן צום לייענער: „דער טייפּל זאָל זיי וויסן וואָס פאַר אַ פינצטערע מאַדע זיי האָבן אַרױסגעבראַכט אין דער בעלעטריסטישער וועלט. איידער זיי גייען צו צו דער געשיכטע, הויבן זיי אָן פאַרצושטעלן גאַטור־בילדער מיט זייטיקע זאַכן, אַז מען פאַרלירט אַזש דעם קאַפּ לעזנדיק די איבעריקע זאַכן און מען הויבט אָן צו גענעצן אָדער צו דרעמלען. גולנים, פּגרוּן זאָלט איר! צי די לעזער ווייסן ניט, אַז די זאַנגע שטראַלט פּרעכטיק, און דער מאַנד מיט די שטערן גלענצן, וואָס איר רעדט דריי שעה פון דעם ווי די זאַנגע שיינט און דער מאַנד שימערט? ווייסן זיי דען ניט, אַז זומער זיינען די וועלדער און די פעלדער גריין און די פייגעלעך זינגען, וואָס איר מאַכט פון דעם אַ גאַנצן וועזן און פאַרנעמט האַלבע קאַפיטלעך מיט די פאַרשטעלונגען? נו, איז שוין אַ וואונדער וואָס ביי מיר כאַפט זיך אויך אַרויס אַזעלכע פאַרשטעלונגען? איך בין דאָך אויך ניט מער ווי אַ זינדיקער מחבר, און נאָך אַ זשאַרגאַנישער מחבר. זאָל איך זיין קליגער פון דער גאַנצער וועלט?“

דאָס איז אַ זייטיקע, סצענישע באַמערקונג פון דעם „זשאַרגאַנישן“ מחבר, בעת ער ציט די שטריקלעך פון זיינע העלדן. ער איז אָבער אַזוי זיכער מיט זיינע לייענער, אַז ער ווייסט, זיי וועלן נישט פאַרלירן דעם פאַדעם. פאַרקערט, זיי וועלן אַביסל אַפּכאַפּן דעם אַטעם און לייענען ווייטער. מאַרק טוועין וואַרפט פאַר דעם אַמעריקאַנער „שמ״ר“, וואָס זיינע אינדיאַנער גייען לייכט איבער פון גאַסיקייט צו שעקספיר־עברי. שמ״ר האָט אויך נישט אָנערקענט לשון ווי אַ צוים. ביי אים איז שפּראַך געווען אַ לויזע עטנאָלאָגישע באַדינגונג. אַזוי ווי אַ העלד איז אַרויס פון שטעטל, האָט ער גלייך גענומען רעדן לייטיש, און לייטיש האָט געמיינט טייטשיש. אין דעם פּרט האָט שמ״ר אַ סך, אַ סך אייניקלעך, וואָס פאַרכלינען זיך

אזוי דערציילנדיק די מעשה, אז זיי פעדעמען אזוי שנעל, ביז זיי הערן אויף צו זען, אז זיי נוצן גראטעסקן פאָדעם.

ווען נישט די שפראַכלעכע פאַרשווענדערישקייט אויף דער לינקער זייט, ווען נישט דאָס רעדן „עלעגאַנט“ מיט איין קול פאַר אַלע העלדן, וואָלט מען נאָך היינט געקאָנט לייענען שמו"רס אַ ראַמאַן.

צום 35טן יאַרצייט פון נחום מאיר שייקעוויטש וויל איך זאָגן דאָס, וואָס איך האָב שוין געזאָגט מיט צען יאָר צוריק, צו זיין 25טן יאַרצייט, אין אַ ליד, אַז אונדזער ליטעראַטור האָט אומזיסט זיך געגוידערט קעגן אים, קיין ליטעראַרישן „קבורת־חמור“ איז אים נישט געקומען פאַר זיין ערלעכער פראָדוקציע. ער האָט געהערט צו אונדזער וויינגאַרטן ביי זיין לעבן, און זיכער געהערט ער צו אונדזער יידישן וויינגאַרטן נאָך זיין טויט. עס איז זיך אַסור' דאָ מיט אים וואָס צו שעמען.

שמו"ר האָט איבערגעלאָזט אין אונדזערע הענט אַ לייענער. מיר האָבן דעם לייענער ביי אים מיט געוואָלט אַרויסגעריסן, אָבער וואָס האָבן מיר, די יינגערע, מיט אים געטאָן? וואו איז ער, דער אויסגעוואַקסענער לייענער, וואָס זאָל וואַרטן אויף אונדזער וואָרט מיט אַזאַ הונגער און דורשט. מיט אַזאַ פייער? ווי אזוי האָט זיך דער לייענער ביי אונדז אַרויסגעגליטשט פון די הענט?

ווער ווייסט ווי אזוי דאָס איז געשען, אָבער זיכער איז, אַז נישט דער לייענער און נישט דער שרייבער האָבן אַ רעכט זיך צו בלאָזן אַנטקעגן שמו"רן. אויב מענדעלע איז אונדזערס אַן עלטער־זיידע, איז שמו"ר געווען אונדזערס אַן עלטער־פעטער, מיט אַ טאַלאַנט צו דערציילן און דערציילן. מיט אים איז קיינמאַל נישט געווען אומעטיק צו פאַרברענגען. ער, אַז ער איז געקומען צו־גאַסט, האָט ער ליב געהאַט צו פאַרברענגען מיט דעם משרת און מיט דער דינסט. ער האָט פאַרמאַגט דעם שליסל צו זייער וואונדערלעכער פרייעכקייט און ער האָט געוואוסט אַקוראַט, ווי אזוי ביי זיי אַרויסצוקריגן אַ כשרע טרער.

ער האָט זיך נישט געריסן אין דער סאַליע, וואו מען איז געזעסן און געשפילט שאַך און גערעדט וועלט־פאַזיטיקע. אָבער איידער מען האָט זיך אַרומגעקוקט, האָבן זיך די שאַך־שפילער פון דער סאַליע אַריינגעגנבעט אין קיך אַריין און געהערט דעם עלטער־פעטער, שמו"רן, פאַנטאַזירן ביז עס האָט אַריינגעבלויט דער פאַרטאַג.

„מאָרגן־שורנאַל“, נאָוועמבער, 1940.

א נייער וויכוח וועגן שמ"ר

גאנץ פלוצים, ווי איינער פאלט אַרונטער פונעם בוידעם, האָט זיך ביי אונדז אַנטוויקלט אַ דעבאַטע וועגן שמ"ר און זיין ליטעראַרישן באַטייט. ש. ניגער האָט אין זיינעם אַן אַרטיקל אויפגעהויבן די פראַגע פון שמ"ר'ס ליטעראַרישער באַדייטונג. איז אַרויסגעקומען שמ"ר'ס אַ תלמיד מיט אַ "רמינהו". האָט דאָס ניגערן געצוואונגען אַרויסצוקומען מיט אַן ענטפער, וואו ער פאַרפלאַנטערט זיך אויפסניי אין דער פאַלעמיק.

ש. ניגער זאָגט: "שמ"ר איז געווען ווי דער ערשטער נידעריקער שטאַפל אין אַ לייטער. אַ סך דאַרפן אים גאָר ניט האָבן, זיי שטעלן זייער פוס גלייך אויפן צווייטן שטאַפל". געפעלט מיר זייער דער דאָזיקער משל. ווייל איך פלעג אין מיינע קינדערשע יאָרן זייער גערן קריכן צוזאַמען מיט חברים אויף לייטערס און מיר זיינען אויך אָפט אַרונטערגעפאלן. ווען מיר האָבן געוואָלט איבערהיפן אַ שטאַפל. דאָס זעלבע איז אויך אין אונדזער ליטעראַטור. איר קאַנט ניט שטעלן דעם פוס אויפן צווייטן שטאַפל פון דער לייטער, ווי ש. ניגער זאָגט. אמת, עס זיינען פאַראַן אַ סך אַזעלכע, וואָס טוען עס יאָ. דאָס טרעפּל איז צו הויך פאַר אייערע פיס און איר קענט זיך עפעס קאַליע מאַכן איבערווייניק.

די יידישע ליטעראַטור קען ניט דערגרייכן די מדרגה פון אַן אמתער ליטעראַטור, ווי לאַנג אירע קריטיקער און היסטאָריקער וועלן מעסטן די באַדייטונג פון די ערשטע ליטעראַרישע שאַפער מיט דער מאָס פונעם "לעצטן וואָרט" אין דער געגנוואָרט. אין דער דייטשער ליטעראַטור וועט קיינער ניט מעסטן די באַדייטונג פון שפּילהאַגן מיט דער מאָס פון פראַנץ ווערפעל און וועגן דער פּוילישער ליטעראַטור וועט קיינער ניט זאָגן, אַז מען קען איבערהיפן אַזאַ שריפטשטעלער ווי קראַשעווסקי.

זייט שמ"ר האָט אויפגעהערט שרייבן, האָט זיך דאָס לעבן געביטן אפילו אין ווילנע. און ווען מען וועט מיך ציען פאַר דער צונג, וועל איך זאָגן, אַז אפילו קאַבצאַנסק און גלופסק, ווי מענדעלע שידערט, עקזיס-טירן היינט ניט מער און פאַר דער היגער יוגנט זיינען מענדעלעס שיל-דערונגען ווי מעשיות פונעם "דור המדבר". איך וויל דאָ ניט ריידן אַס

א ליטערארישער „פוסק“. איך וויל דאָ בלויז קאָנסטאַטירן דעם פּאַקט, אַז זינט שמ"ר איז געשטאַרבן, האָט די וועלט-ליטעראַטור דורכגעמאַכט גרויסע איבערקערענישן, טאָר מען זיך ניט וואונדערן, ווען דער געשמאַק פונעם לעזער האָט זיך געענדערט.

נעמט מען זיך אָבער מעסטן שמ"רס באַדייטונג ניט מיט דער מאַס פון שלום-עליכמס „שמ"רס משפט“, מוז מען מודה זיין, אַז דער דאָזיקער שמ"ר שטייט העכער פון אַלע זיינע קעגנער. ער האָט טאַקע אָפטמאַל דער-צײלט מעשיות פון נסים ונפלאות וועגן מלמדים-לאַרדן און קוימענקע-רערס-גראַפן. ער האָט אָבער אויך געשריבן היסטאָרישע ראַמאַנען, וועלכע האָבן באַלויכטן ווייניק באַקאַנטע עפאַכעס פון דער יידישער געשיכטע, און טאַמער וויל מען באַצײכענען שמ"רס ראַמאַנען מיטן נאָמען „שונד“, קאָן מען דאָס באַקעמפן מיט ק"ן טעמים. ביי היינטיקע צײטן, ווען מען „רעוויז-דירט“ אַזוי פיל „משפטים“, היסטאָרישע און געזעשאַפטלעכע, וואָרט מען אפשר אויך געדאַרפט מאַכן אַ רעוויזיע וועגן „שמ"רס משפט“?

וואָס שמ"רס קעגנער האָבן געהאַט אַ גרעסערן דערפאַלג ביי די אַזוי אַנגערופענע אינטעליגענטע יידיש-לעזער איז — לויט מיין מיינונג — די אורזאַך, ווייל די דערפאַלגריכע שרייבער האָבן פשוט חוזק געמאַכט פון יידן, און ווי עס איז אַלגעמיין באַקאַנט, האָבן די אַזוי אַנגערופענע אינטעליגענטע יידן זייער ליב צו לייענען אָפּשפּעטערישע מעשיות וועגן יידן, מענדעלעס גרויסער ליטעראַרישער דערפאַלג איז אויך גרעסטנ-טיילס צוצושרייבן צו דעם, וואָס פרומע יידן ווייזן זיך ביי אים אַרויס אַלס קאַריקאַטורן. האָט אים דעריבער דער באַוואוסטער אַנטיסעמיט קלעמענס יונאַשאַ איבערזעצט אויף פּויליש. שמ"ר פּלעגט אַרויסציען טרערן ביי זיינע לעזער און די אַנדערע האָבן דעם לעזער געקיצט אונטער די פּאַכ-וועס. שמ"ר האָט געשילדערט יידישע טיפן, וועלכע האָבן געמוזט אַרויס-רופן סימפּאַטיע, אַנדער האָבן געשידערט קאַריקאַטורן, און ווער עס האָט שטאַרקער קריטיקירט דער איז געווען אַ מער געהויבענער שרייבער.

קעגן דער מיינונג פון אַלע אַנטי-שמ"ריסטן וויל איך דאָ אָפּן דער-קלערן, אַז שמ"ר איז אין מיינע אויגן ניט בלויז אַ קולטור-טרעגער און אַ קולטור-פּאַקטאָר, נאָר ער איז פשוט אַ פּיאַנער פון דער יידישער לי-טעראַטור. דוד פּרישמאַן איז געווען אַ קעגנער פון שמ"ר. טאָ איז וואָס? דוד פּרישמאַן איז טאַקע געווען אַ באַרימטער העברעאישער סטיליסט און אַ שאַרפּער שיינגייסט מיט טיפע פּאַעטישע עמפּינדונגען. פּונדעסט-וועגן מעג מען זיך דערדרייבן צו זאָגן, אַז טאַמער איז ער געווען עמעצנס

אַ קעגנער, איז דאָס נאָך ניט קיין באַווייז, אַז מען דאַרף יענעם דן־זיין למיתה. פרישמאָן איז אויך געווען אַ קעגנער פון פרצן און אין איינער פון זיינע קריטיקן אויף פרצן האָט ער געשריבן: „הנה הכתשתי את האויל הזה במכתש בתוך חריפות בעלי, אולי תסור מאתו ספרותו“, דאָס הייסט: אַט האָב איך דאָ צעשטויסן דעם דאָזיקן נאָר (פרצן) אין אַ מערזער, גלייך ווי מען שטויסט גרויפן אין אַ שטויסל, טאַמער וועט אַרויסגיין פון אים זיין ליטעראַטור. האָט אפשר די דאָזיקע קריטיק קלענער געמאַכט פרצן אין אונדזערע אויגן? און האָט זיך ניט שלום עליכם (אין זיין „פראַס־פעקט“ פון 1892) פרובירט אויסצומעקן פרצן פון דער ליטעראַטור אויף דעמזעלבן שטייגער ווי ער האָט שמ״רן געמשפּט?

אַזעלכע קריטיקן זיינען אין מיינע אויגן באַדייטונגסלאָז. אפילו וועגן שלום־עליכמען איז אַמאָל געדרוקט געוואָרן אַ שאַרפע קריטיק — טאַקע „אַ־לאַ־שדום־עליכם“ — פון איינעם מנחם מענדל מיילעס, מיטן נאָמען נגלה עון אפרים“ (געדרוקט תרנ״ב אין מיין פאַרלאַג אין דער פאַרם פון אַ דערציילונג).

שמ״רס זאַכן — זאָגט ניגער — האָט אַ מענטש מיט אַ מינדעסטן גע־שמאַק ניט געקענט נעמען אין האַנט אפילו דאָן, ווען זיי זיינען געשריבן געוואָרן. מוז איך זאָגן, אַז אַזאַ באַהויפטונג איז לחלוטין ניט אמת! אני הקטן נעם מיר די העזה, איך זאָל מיר וועלן איינריידן, אַז איך האָב אַ שטיקל ליטעראַרישן געשמאַק, פונדעסטוועגן האָב איך געלייענט מיט הנאה כמעט אַלצדינג, וואָס שמ״ר האָט געשריבן.

דער שטאַרקסטער פאַרוואורף קעגן שמ״ר איז, וואָס ער האָט דאָס שרייבן אַזוי צו זאָגן „מעכאַניזירט“. איינער אַ שרייבער איז געזעסן ביי שמ״רן אין דער דרוקעריי, איז אַריינגעקומען איינער פון די זעצערס וועגן „קאַפּיע“, האָט זיך שמ״ר אַוועקגעזעצט ביים שרייבטיש און בעת דער גאַסט האָט אין אים אַריינגערעדט, האָט ער געשריבן די פאַרזע־צונג פון אַ ראַמאַן, איז דערפון געדונגען, אַז שמ״ר טויג ניט. איך האָב אויך געזען, ווי מיכאל באַלוצקי (אַ באַוואוסטער פּוילישער שריפט־שטעלער) האָט געשריבן אַ ראַמאַן ביי אַנטשיץ אין דער דרוקעריי. איך האָב צו אים גערעדט און ער האָט מיר געענטפערט, אין דער זעלבער צייט האָט ער געשריבן אַ ניי קאַפיטל אין זיין ראַמאַן. דאָס זעלבע האָב איך געזען ביי אונדזער נחום סאַקאַלאָוו, וועלכער איז געזעסן אינמיטן טומל אויפן ערשטן ציוניסטישן קאָנגרעס אין באַזעל, און ווען ער האָט

א נייער וויכוח וועגן שמ"ר

גערעדט מיט צענדליקער מענטשן פון ארום אים, האט ער געשריבן צוויי
ארטיקלען: איינעם א העברעאישן פאר דער "הצפירה" און איינעם א
פויילישן פארן "איזראעליטא".
קאן מען אפשר פון דעם ארויסדרינגען, אז דער שריפטשטעלערישער
טאלענט זייערער איז דערפאר א קלענערער ?
"ידישעס טאגעבלאט", ניויאָרק, דעם 29טן פעברואַר, 1928.

שלום-עליכם און שמ"ר

ביים ברייטן עולם הערשט אַ פּאַלשע מיינונג, אַז דער קאַמף, וואָס שלום-עליכם האָט אין נאַמען פון דער יידישער ליטעראַטור געפירט קעגן שמ"ר, איז געווען צווייב פּרינציפּן פון ליטעראַטור-קוואַליטעט, ד. ה. אַז די טענות וואָס שלום-עליכם האָט אַרויסגעשטעלט קעגן שמ"רן זיינען געווען ליטעראַריש-פּאַרמעלע. שלום-עליכם, הייסט דאָס האָט ניט געקאַנט פּאַרטראַגן די מעטאָדן, די ליטעראַרישע פּאַרמען פון שמ"רס שרייבן, דאָס איז אָבער אַ גרויסער טעות.

שלום-עליכם שטעלט אַרויס קעגן שמ"רן כמעט נאָר אידעאָלאָגישע טענות. שלום-עליכם איז קעגן דעם יידישן אינהאַלט פון שמ"רס ווערק אין דער ערשטער ליניע, און באַזונדערס קעגן דעם שמ"ר, וועלכער באַ-קעמפט און פּאַכט אויס יידישקייט.

פּאַמיר אַ קוק טאָן אין די באַשולדיקונגען, וועלכע שלום-עליכם שטעלט אַרויס קעגן שמ"רן אין זיין „שמ"רס משפט". מיר וועלן נעמען פון פּראָקוראַרס רעדע די כאַראַקטעריסטישע שטעלעס:

„מע הרגעט זיך ביז טויט (אין שמ"רס ראַמאַנען) איבער אַ שיין מיידל, אַ ברונעטיין, אָדער אַ פיינעם בחור אַ באַאַנדין, וכדומה אַזעלכע ווידע פּאַנטאַזיעס" א. אַז. וו.

אַזוינס האָט, פּאַרשטייט זיך, ניט געשטימט מיט שלום-עליכמס טעאָריע וועגן „יידישער ליבע" און ער האָט פּוּר רעכט בייז צו זיין אויף שמ"רן, וואָס האָט אַוועקגעשטעלט אַזעלכע יונגען און אַזעלכע מוידן. אָבער לאַזט זיך אויס, אַז שלום-עליכם האָט אויך ניט געקאַנט פּאַרטראַגן שמ"רס באַציאונג צו אַנדערע זאַכן, אַחוץ ליבע — קודם צו דער יידישער באַרד. „אַט ליגט נאָך אַ ראַמאַן פון שמ"ר, — רעדט ווייטער שלום-עליכמס

דער פּאָלגנדיקער אַרטיקל איז אַ זאַמלונג פון אויסצוגן פונעם בוך „רעוויזיע" (דערשינען אין סאַוועטן-פּאַרבאַנד אין 1931). א. וועוואַרקאָ האָט געווידמעט אַ היפּשן טייל פון זיין בוך צום ענין „שלום-עליכם און שמ"ר". — ר. ט. ב.

פראקוראָר, — וועלכער הייסט מיט דעם נאָמען /גוואַלד, וואו איז מיין באַרד?'. אויפן ערשטן טאָוול זיצט אויסגעמאַלט אַ שיכורע גויה, מיט אַ צילינדער-הוט, און אַ קאַצאַפּ מיט אַ גרויסער שער אין דער האַנט; עס ווייזט אויס, אַז די ערילת מיטן צילינדער-הוט איז מסתמא אַ חסיד, וואָס האָט זיך אָפּגעשאַרן די באַרד און פּיאות."

"אַז מען לאַכט פון אַ באַרד, איז אַ סימן אַז מ'איז שוין אַ געבילדעטער מאַן, אַן אַריסטאָקראַט, אַ גאַנצער דייטש, ווי דער, עולם זאָגט..."
 שלום-עליכמען איז שווער געווען צו פאַרטראַגן דעם שפּאַטישן "גוואַלד, וואו איז מיין באַרד?..." און אונדז דערמאָנט זיך האַצמאַך — מיכאַעלס' אין מאַסקווער מלוכה-טעאַטער מיט אַזוי פיל יאָר שפּעטער:
 "מיין פּיאה, מיין אַרעמע פּיאה!"

שלום-עליכמען פיינטשאַפט צו שמ"רן איז געווען אַזאַ אַז ער האָט זיך בפּירוש געטשעפּעט צו אים מיט ניט-געשטויגענע באַשולדיקונגען און זידלערייען. אַט אַזוי מאַכט ער פון אים אַן עם-הארץ, כאַטש שמ"ר איז גראַד געווען אַ מענטש מיט אַ סך וויסן און קולטור, סיי יידישע סיי וועלט-לעכע, וואָס וועגן דעם זאָגן עדות די גרויסע צאָל היסטאָרישע ראַמאַנען זיינע, וואָס דאָס איז גאָר געווען אַ נייעס אין יידיש, און וועגן וועלכע מען דאַרף באַזונדער רעדן.

שלום-עליכם שרייבט (אין זעלבן "שמ"רס משפּט"): "אין ראַמאַן 'צווישן צוויי פּלאַמען' זאָגט שמ"ר, אַז נתן האָט זיך דערצויגן 'אין מילך און האַניק' — איר האָט אַמאָל געהערט אַזאַ מין פאַרגלייכונג?..."

אַט אַזעלכע פאַרוואָרפן געפינען זיך ביי שלום-עליכמען אַ סך קעגן שמ"רן. קלאַר, אַז דאָ האָבן מיר צו טאָן מיט אַ פיינטשאַפט, וואָס מאַכט זיך ניט-זעענדיק.

ס'איז די זעלבע פיינטשאַפט וואָס הייסט שלום-עליכמען שרייבן וועגן שמ"רס ביכער, פון וועלכע ער ציטירט אין "שמ"רס משפּט", אַז אין זיי איז צעקאַליעטשעט די יידישע שפּראַך. אַלע ביכער, וואָס שלום-עליכם דערמאָנט דאָרט, זיינען אַנגעשריבן אין אַ ריינעם, זאַפטיקן יידיש. שלום-עליכם דערמאָנט ניט מיט קיין שרעכט וואָרט אייניק מאיר דיקן, כאַטש יענעמס אַלע דערצילונגען שטייען אמת אין דעם פרט פיל, פיל נידעריקער ווי שמ"רס. זיי זיינען כמעט אַלע אַנגעשריבן אין אַ צעקאַליעטשעטן דייטש. שמ"ר האָט פאַקטיש פאַרמאָגט אַ רייכע יידישע שפּראַך. נאָך מער, ער האָט באַרייכערט יידיש, אַריינברענגענדיק אין איר אַ שלל נייע ווער-

טער. אין זיינע ווערק קאן מען געפינען א גאנצן אוצר ווערטער, וואס קלינגען נאך איצט ניי און פריש.

זיין שפראך איז דורכאויס א פאלקלאָריסטישע. מען וואָרט פון שמ"רס דערציילונגען געקאָנט צוזאַמענשטעלן די רייכסטע פּאָפּולאַריסטישע כּרעסטאַמאַטיע. וואָס איז שייך גערמאַניזמען, די אַזוי-גערופּענע „דייטש-מעריזמען“, זיינען אַלע קלענערע דערציילונגען, ווי שוין געזאָגט, אַנגע-שריבן אין אַ ריינעם, זאַפּטיקן, פּאָפּולאַריסטישען יידיש. נאָר אַפילו בנוגע די גרויסע ראָמאַנען זיינע, זיינען אויך אונדזערע פּאַרשטעלונגען וועגן די דייטשמעריזמען אין אַ גרויסער מאָס איבערטריבן. פּאַקטיש האָט שמ"ר אומפּאַרגלייכעך ווינציקער געזינדיקט מיט דייטשמעריזמען ווי דיק, און אַ סך ווינציקער ווי אַלע אַנדערע יידישע שרייבער אין יענער צייט האָבן געזינדיקט מיט סלאַוויזמען, איינגעשלאָסן אַפילו דעם דעמאָלטיקן שלום-עליכמען, באַזונדער אין זיינע פעליעטאַנען און אַרטיקלען.

די ערשטע שורות פון שלום-עליכמס „שמ"רס משפט" וועלן אונדז איבערצייגן דערין:

„אין אַ גרויסן זאָל ביי אַ גרויסן טיש אויבן-אָן זיצט דער פרענד-טעדאַטעל, אָן אַטער מאָן, לעבן אים, פון ביידע זייטן, — צוויי טשלענעס. ביי דער זייט, אין דער לינקער האַנט, ביי אַ קליין טישל, זיצט דער פּראָ-קוראַר, אַ בייזער יונג מיט פייערדיקע אויגן; אַנטקעגן, אין דער רעכטער האַנט, אויך ביי אַ קליין טישל, זיצט דער זאַטשטיטניק, דער אַדוואָקאַט, אַ לעבעדיקער, אַ פּריילעכער יונגערמאַן“ א. אַז. וו. (די אַלע רוסישע ווערטער האָבן מיר אונטערשרייכט.—א. וו.)

שמ"רס ירושה

שלום-עליכמס האָט באַקומען ירושה פון שמ"רן מער ווי אַ זייענער. פון שמ"רן צו שלום-עליכמען ציען זיך אויך מאַטעריעלע פעדעס. מאַטעריעלע אינעם זין פון דיטעראַרישן מאַטעריאַל. די קליינע זאַכן, וואָס מיר דרוקן דאָ איבער פון שמ"רן, איז גענוג כדי אַנצואווייזן אויפן דירעקטן וועג, וואָס פירט פון שמ"רן צו שלום-עליכמען. ניט שווער צו דערקענען אין כאַסע-זעלדען („אַ שד אין זאַק“) מיט איר „ווי זאָגט מען עפעס, אָן אַקס האָט אַ לאַנגן צונג“ א. אַז. וו. — שיינע-שיינדלס אַ שוועס-טער. ניט שווער צו דערקענען אין אַ גאַנצער ריי אַנדערע שמ"רס פּער-סאָנאַזשן זייער שפעטערדיקן שלום-עליכמשן גלגול. אַפילו נעמען און

צונעמענישן שמ"רשע, וואָס מיר באַגעגענען דערנאָך ביי שלום-עליכמען, איז ניט קיין צופאַר ("לעמעשקע" און אַנדערע).

פונעם ספּעציפּישן שלום-עליכמען מאַנאַלאַג געפינען מיר ביי שמ"רן דעם אָנהויב, די גאַנצע סעריע "יודקע שמערקעס" איז דורכאויס געשריבן אין אַ מאַנאַלאַגישער פּאַרם, טאַקע אין יענער באַרידעוודיק-שאַרזשירטער פּאַרם, וואָס שלום-עליכם האָט זי אינגאַנצן אויסגעשעפט.

אַבער מיר געפינען אויך ביי שלום-עליכמען זאַכן, וואָס סוזשעטיש פּאַלן זיי זיך צונויף מיט שמ"רן. עס טרעפט, אַ זייטיק קאַפּיטל ביי שמ"רן אין אַ ראַמאַן וואַקסט אויס ביי שלום-עליכמען אין אַ זעלבשטענדיקער זאַך און געפינט דאַרט זיין קינסטלערישן תּיקון. אַפּטמאַל איז עס אַ פּשוטער צונויפּפאַל: ביידע האָבן זיי געשעפט פון איין קוואַל — פון די קאַסרידעווקעס און איפעשקעס (איפעשקע — שמ"רס אַ נאַמען פאַר זיינע שטעטלעך), און פון דעם פּאַלקלאַריסטישן מעשה-מאַטעריאַל, וואָס איז געוואַקסן אויף די מיסטן און אין די קלוגע קעפּ פון די דאָזיקע שטעטלעך. שלום-עליכם האָט אויך געמוזט באַטראַכטן אַפּטמאַל שמ"רס אַ שטאַף ווי רוי-שטאַף, ווי אַ פּאַדקס-מעשה, אַדער פּאַדקס-אַנעקדאָט, וואָס יעדער שרייבער האָט דאָס רעכט אויסצונוצן עס ווי ער געפינט פאַר נויטיק פאַר זיינע קונסט-צוועקן (פיל פון שמ"רס זאַכן, בפרט פון די קלענערע, זיינען טאַקע געשריבן אין פּאַרם פון פּאַלקס-מעשיות. די זיינען, אגב, די זאַפּטיקסטע זאַכן זיינען). צו אַלע כּעסן, וואָס שלום-עליכם האָט געהאַט אויף שמ"רן, איז מסתּמא צוגעקומען נאָך אַ כּעס: שמ"ר האָט אים קאַליע געמאַכט טעמעס. שפורן פון שמ"רשע טעמעס ביי שלום-עליכמען געפינען מיר אַפּילו אין די פּאַרהעלטנישמעסיק-שפּעטע זאַכן שלום-עליכמעס.

אַן אינטערעסאַנטער מוסטער איז שלום-עליכמעס קאַמעדיע "דאָס גרויסע געווינס" (אַדער ווי זי איז באַקאַנט ביי אונדז מיטן נאַמען "צוויי הונדערט טויזנט"). די דאָזיקע קאַמעדיע פירט דירעקט צו שמ"רס אַ דער-ציילונג. די אידענטישקייט פון דער טעמע איז דאָ אַזוי גרויס, אַז זי האָט אַן אויסשליסלעכן אינטערעס פאַר אונדזער ליטעראַטור-געשיכטע און פאַר דער שלום-עליכמעס-פּאַרשונג. דער אונטערשייד אין דער פּאַבלי צווישן שמ"רס דערציילונג און שלום-עליכמעס קאַמעדיע ליגט נאָר אין ניואַנסן.

ביי שלום-עליכמען געווינט דער שניידער שימעלע סאַראַקער דאָס גרויסע געווינס, ווי ער "אַריסטאָקראַטעווען", משדך זיין טאַכטער מיט אַ זון פון "פּני". צום סוף נאַרט מען ביי אים אויס דאָס געלט, ער ווערט

ווידער אַ שניידער, און זיין טאַכטער האָט חתונה מיט איר „אמתן“ באַשערטן, דעם שניידער־יינגל.

ביי שמ"רן געווינט אַ שניידער־יונג, בערל קירבעס, צען טויזנט רובל, וויל ער „אַריסטאָקראַטעווען“, וויל ניט מער חתונה האָבן מיט דעם שניידערס מיידל, וואָס האָט אים ליב; אים גיט זיך איין צו ווערן אַ חתן פאַר דער טאַכטער פון אַ יחסן, אַ יורד, וואָס האָט זיך מיט אים משדך געווען צוליב זיינע צען טויזנט רובל. דער סוף איז, אַז ביי בערל קירבעס שווינדלט מען אַרויס די צען טויזנט רובל, פונעם יחסנישן הויז וואָרפט מען אים אַרויס, ער ווערט צוריק אַ שניידער, און האָט סוף־כל־סוף חתונה מיט דער פריערדיקער כלה, דאָס שניידער־מיידל.

דאָס זעלבע איז אין אַ געוויסן פרט מיט אַנדערע זאַכן שלום־עליכמס, וואָס האָבן — טייל מער, טייל ווייניקער — אַ קרובהשאַפט מיט שמ"רן. שלום־עליכמס האָט זיך אין פרעמדס ניט גענויטיקט, נאָר אויף שמ"רן האָט ער אַפנים געקוקט ווי אויף איינעם וואָס מאַכט קאַזיע טעמעס, וואָס זיגן צוגעגרייט אין דער פּאָלקלאָרישער מעשה־טאַרבע. שמ"ר, פון זיין זייט, האָט שלום־עליכמען באַשולדיקט אין פּלאַגיאַט. דאָס איז, אַפנים דער זין פון דער שטעף אין זיין פאַררעדע צו „די אַמעריקאַנער גריקן“: „וואָס מאַכן ביי אייך די שלום־עליכמס מיט די גאַנגע פינגער, וואָס מיט איין האַנט שרייבן זיי גאַנצע משפּטים און מיט דער צווייטער . . .“

שמ"ר האָט אין זיך געהאַט אַ היפשע מאָס דעם שלום־עליכמשן ערע־מענט; שמ"ר איז אָבער געווען אַ קעמפּערישער טעמפּעראַמענט. מיט שמ"רס ליקווידירונג זיינען זיינע שאַפונג־עלעמענטן פּאַנאַנדערגעטיילט געוואָרן אין די פאַרשיידענע ליטעראַטור־צווייגן, פּויט זייער סאַציאַלער צוגעהעריקייט. דעם קעמפּערישן פּאַדעם האָבן געצויגן ווייטער (שוין אין אַ געזייערטער רעוואָלוציאַנער־פּראַלעטאַרישער דערהויבונג) די ערשטע אַרבעטער־דיכטער אונדזערע. שלום־עליכמס האָט גענומען וואָס איז אים געקומען. איבערנעמענדיק שמ"רס ירושה, האָט ער גענומען ניט נאָר די נשמה, נאָר אויך דעם גוף, אָבער ערשט נאַכדעם ווי ער האָט נאָר פון דאָרט אַרויסגעגאַזן דעם פּולווער און די איבעריקע אויפרייס־שטאַפּן.

צווישן שלום־עליכמען און שמ"רן איז פּאַראַן געמיינזאַמעס אין זייער קינסטלערישער לעבנס־עמפּינדונג —

דער אַפטימיזם.

שלום־עליכמס הומאַר איז ניט נאָר אַ קינסטלערישע פּאַרם, נאָר אויך

א קינסטלערישע אידעאלאגיע, א קינסטלערישע וועלט־אנשוואונג — א פאזיטיווע, אפטימיסטישע, א לעבנס־בארעכטיקנדיקע. שמ"ר, אין די צענדליקער קליינע דערציילונגען, איז אויך דורכאויס דורכגעזאפט מיט געזונטן, פריילעכן הומאָר. פון דער ריזיקער צאָל קליינע דערציילונגען זיינע, זיינען 99 פראָצענט הומאַריסטישע. ווען שמ"ר גייט אַריבער פון דער קליינער דערציילונג צום גרויסן אינטריגע־פאַרכאַפּנדיקן ראַמאַן, דריקט זיך דער דאָזיקער אַפטימיזם אויס דער עיקר אין די גוטע סופן פון זיינע ראַמאַנען. ווי שמ"ר אליין האָט דערקלערט, נעמען זיך די דאָזיקע גוטע סופן דערפון, וואָס ער גלויבט אין גערעכטיקייט, ער גלויבט, אַז זיגן מוז דאָס גוטע און גערעכטע און, אַז דער סוף פון דער אומ־גערעכטיקייט מוז זיין אַ שוואַרצער, די שרייבער, וואָס פאַרענדיקן זייערע זאַכן טרויעריק און פינצטער, האָט ער באַשולדיקט אין אומגלויבן, אַט דער דאָזיקער אַפטימיזם, ווי מיר זעען, איז ביי שמ"רן געווען אַן אַרגאַני־שער און באַוואוסטזיניקער, פונקט אַזוי ווי ביי שלום־עליכמען, וועלכער פאַרויכערט, אַז לאַכן איז געזונט.

שמ"ר איז געווען דער שרייבער פון די המונים אינעם פאַרוואַרפּענעם, פאַרחושכטן יידישן שטעטל, און אַנגעשפאַרט האָט ער זיך אויף די סאַמע אונטערשטע האַרעפּאַשנע שיכטן פון די דאָזיקע המונים, פון דער דאָזיקער נאָך ניט דיפּערענצירטער מאַסע, סיי שמ"ר סיי שלום־עליכס טרעטן אָבער אַרויס אויף דער ליטעראַרישער אַרענע, ווען עס בליט זיך פאַנאַנדער דער קאַפיטאַליזם אין רוסלאַנד, וועלכער האָט געגעבן אַ שטויס דעם פאַט־ריאַרכאַלישן שטעטל, עס קומט פאַר אַן אויפטרײסלעניש אין דער יידישער גאַס. די פאַליטישע רעאַקציע און די פאַגראַמען (דער אָנהויב פון די אַכציקער) האָט די דאָזיקע אויפטרײסלעניש פאַרטיפּט פאַליטיש, עס שאַפט זיך די קליינבירגערלעכע נאַציאָנאַליסטישע חיבת־ציון־באַוועגונג און אין דער זעלבער צייט ווערן געשאַפן די ערשטע יידישע סאַציאַליסטישע גרופּעס. די פאַליטישע אויפטרײסלונג גייט פאַראַלעל מיט אַ סאַציאַל־עקאָנאָמישער איבערגרופּירונג: די גרויסע עמיגראַציע קיין אַמעריקע, פון איין זייט, און אַן עמיגראַציע פון די שטעטלעך אין די גרויסע שטעט, פון דער צווייטער, דער היינטיקער געזעלן אין קאַבצאַנסק איז געווען דער מאַרגנדיקער פּראַלעטאַריער אין ניו־יאָרק; דער היינטיקער קרעמער אין שטינקאָוקע, איז געווען אַ מאַרגנדיקער מעקלער אויף דער יעהופּעצער בירזשע, דאָס שטעטל האָט געפיבערט, אָבער דאָס איז געווען אַ פיבער פון אַריבערגיין אין העכערע שטופן אויף דעם סאַציאַלן לייטער, דער דאָזיקער

איבערגאַנג איז פאַרגעקומען פון צוויי פלאַנגען: פונעם „אונטערשטן“, האַרעפאַשנעם שיכט און פונעם „העכערן“, קרעמערשן לופט־מענטש־שיכט. איינער האָט צוגעשטעלט דעם מאַטעריאַל פאַר אַ נייעם צוקונפֿט־קלאַס, אַן אַרבעטער־קלאַס, דער צווייטער — פאַר אַ נייער בורזשואַזיע, אַ קלענערע און אויך אַ גרעסערע, שוין ניט אין די באַדינגונגען פונעם פאַטריאַרכאַליש־פעאַדאַלישן און פאַרשפּאַטן שטעטל, נאָר ווי אַ טייל פונעם גרויסשטאַטישן אויפגייענדיקן יוגן קאַפיטאַליזם.

אַט די דאָזיקע צוויי פלאַנגען, זייערע שטימונגען און לעבנס־עמפינדונג־גען האָבן אויסגעדריקט שמ״ר און שלום־עליכם.

שמ״ר איז געווען דער אויסדריקער פון דער ניט־דיפּערענצירטער מאַסע אויפן „אונטערשטן“ שטאַפל, וועלכע האָט געהאַט פאַר זיך דעם מאַרגנדיקן טאַג, און האָט געטראָגן אין זיך דעם עמבריאָן פונעם יידישן אַרבעטער־קלאַס.

שלום־עליכם איז געווען דער אויסדריקער פונעם צווייטן פלאַנג, פונעם „העכערן“ שיכט, פון דעם, וואָס האָט געטראָגן אין זיך דעם עמבריאָן פון אַ נייער בורזשואַזיע.

די ביידע פלאַנגען האָבן נאָך פאַרגעשטעלט מיט זיך ערב־קלאַסן, אַדער בעסער געזאָגט: קלאַסן אין ווערן, סאַציאַלער מאַטעריאַל אין פליסיקן צושטאַנד, וואָס הייבט זיך ערשט אָן צו פורעמען, און דאָס דאָזיקע פורעמען איז פאַרבונדן מיט באַוועגונג, מיט איבערוואַרפן פון שטעט צו שטעט, פון לענדער צו לענדער, פון וועלט־טייל צו וועלט־טייל.

אַט די דאָזיקע פליסיקייט, האַנדלונג, דינאַמיק, לעבנס־אינטריגעס, דאָס דאָזיקע קאַכן און זידן שפיגלט זיך אָפּ אין די ווערק פון שמ״ר און שלום־עליכם, צוזאַמען מיט אַן אומבאַגרענעצטן אָפטימיזם און לעבנס־פרייד.

די שמ"ר-ביבליאגראפיע

לויט דעם „לעקסיקאן פון דער יידישער ליטעראטור“

פון זלמן רייזען

די שמ"ר ביבליאגראפיע איז נאך אבסאלוט ניט באארבעט און ק'איז ביי היינטיקן טאג נאך אוממעגלעך פעסטצושטעלן אפילו די מיטלען פון אלע זיינע פארפאסונגען.

די רשימה, וואס מיר גיבן דא אונטן, איז ניט קיין פולע און בלויז צום טייל פון אוטאפסיע; די נעמען פון די פארלאנגן און יאָר פון דרוק, וואס מיר ברענגען, זיינען דאָ, ליידער, אָפט צופעליקע און גיבן ניט אלע-מאָל אָן די דאטע פון דער ערשטער אויסגאבע.

אויס כלה ווייטער מויד /-איינע וואָהרע ערצהלונג, וועלכע קאָן הייסן ראָמאָ. מן, תרמ"ט, 1912, 32 זייטן

דיא אונגליקליכע ליעבע אָדער דער כשרער מחזר, ראָמאָן אין צוויי טיילן, וואַרשע, 1882, תרמ"ה און תרמ"ט.

דיא אונגליקליכע רחל, וואַרשע.

די אונגליקליכע שיינדעלע, וואַרשע.

דער אונגעטרייער חתן אָדער דער מאָדנער לעהרער, ראָמאָן אין 3 טיילן, ראָם, 1884, 1888, ז' 88+86+90 זייטן.

אונגעריכטער גליק / זייער איין שיינע געשיכטע, זיא וועט מאַכן דיא לעזער גרויסע פערגעניגען, ווילנע, 1877, 24 זייטן; ראָזענקראַנץ שריפטזעצער — 1923, 32 זייטן.

דער אוצר אָדער דער קאַלטער גולד, ראָמאָן אין 2 טיילן, ראָם, 1884, 84+78 זייטן, יוצא לאור ע"י יעקב דרוקערמאָן מסדילקיס.

דיא אייזערנע פרויא אָדער דאָס פערקויפטע קינד / איין וואונדער-שיינער ראָמאָ, מן, 1882, 1903, 156 זייטן.

איציקל אָדער דאָס יודיש גליעד, מן, 1912, 1914, 32 זייטן.

דיא אַמעריקאַנישע גליקע / אַ ראָמאָן פון אידישעו לעבן אין אַמע-ריקאַ, אין 5 טיילן, מ. קאַצענעלענבויען, 1895, 1912, 92+96+100+72 זייטן.

זלמן רייזען

- אָנגעפֿיפּט / איינע שיינע ערצעהלונג וועלכע קאָן הייסן ראַמאַן, מי
1889, 1912, 32 זייטן.
- דאָס אַנטיקל אָדער די כשרע מציאה / אַ ניי מאָדער ראַמאַן, מי,
תרמ"ז, 1888.
- דער אַנטלאָפּענער סאָלדאַט, וואַרשע, תרמ"ט; ווילנע, 1895.
- דער אַנטלאָפּענער פון סיביר, ניו־יאָרק.
- דער אַנטלאָפּענער קאָסיר, פאַרלאַנג בלעטניצקי, אָדעס.
- דער אַרימער מיליאָנער, לויט שמ"רס משפט — איבערגעזיצעוועט
פון די געהיימיס פון פאַרזי און פון דיומאַס גראַף מאָנטע קריסטאָ,
וואַרשע, 1893.
- דער באַראָן און דיאָ מאַרקזיז / אַ העכסט אינטערעסאַנטער ראַמאַן,
אָדעס, בלעטניצקי, 1902, 74 זייטן.
- דער באַראָן דע אַגילאַר / איין אינטערעסאַנטער ראַמאַן, פאַרלאַנג
ברידער חיים און פריץ בלעטניצקי, וואַרשע, 1883, 2טע אויסגאַבע, 1884,
1890, 74 זייטן.
- ביהעטן אַרום האָניג אָדער די רייכע מומע, ראַמאַן אין 3 טיילן, ראָם,
1890, 92+96+94 זייטן.
- דיאָ בלוטיגע ליעבע, וואַרשע.
- דער בלוטיגער אָדיע! אָדער גיפט אין גליקסבעכער / איין וואונ־
דערליכער רירענדער ראַמאַן, וועלכער ווערדעט דעם לעזער פיעל פער־
געניגען פערשאַפּען, 1879, תרמ"ט, מי, 1911, 88 זייטן.
- דער בלוטיגער קעניג, ניו־יאָרק.
- די בלינדע יתומה אָדער צווישען טיגערן, ראַמאַן, מי, 1911, 1915,
156 זייטן.
- דער בעל מופת, דערציילונג, ווילנע (וואַרשע?), 1890.
- דער בעל תשובה, ראַמאַן, ווילנע, 1880, 1890, 170 זייטן.
- בריינדעלע אָדער שלעכט ספעקולירט, מי, 1896, 1912, 1914, 32
זייטן.
- גאַלדהענדלער, ראַמאַן, בלעטניצקי, ווילנע, 1896.
- גאַלד פאַר שטיינער / איינע וואַהרע ערצעהלונג מי, תרמ"ט, 1899,
1913, 32 זייטן.
- דיאָ גאַלדענע קעלבער אָדער דער קצב אין סאַלאָן / ראַמאַן אין צוויי
טהיילן, ראָם, 1887, 1890, 88+102 זייטן.
- דער גאַלדענער פויגעל, וואַרשע, 1888, 48 זייטן.

די שמ"ר-ביבליאגראפיע

- נוואלד וואו איז מיין באָרד / איין ראַמאַן, מײַ, 1886, 1895, 1911, 79 זייטן.
 גוטער טייפּעל, ראַמאַן, ניריאָרק.
 אַ גוט מיט אַ חתונה, 1884.
 גלות מאַסקווע, ניריאָרק.
 גראַפּירשט קאָנסטאטין, ניריאָרק.
 דער גליקליכער פּאַסטווד, ראַמאַן, ווילנע, 1879, 40 זייטן, ראָם 1887, 1888, 50 זייטן, וואַרשע, 1894.
 דיאָ גן עדן פייגעלע / איינע הערליכע געשיכטע וואָס עס האָט גע-
 טראָפּען אין אַ רוסישער שטאָט מיט 140 יאָר צוריק, אויסגאַבע שווענ-
 צאַנער, 1878, 1881, מײַ, 1908, 1912, 1914, 32 זייטן.
 דער געבילדעטער עס האַרץ / אַ היסטאָרישער ראַמאַן, ראָם, 1884,
 1893, 108 זייטן, אַרויסגעגעבן פון ב. קאַפּעלאָוויטש, דענעבאָרג.
 דער געבעטשטער פּאַטש / איינע וואַהרע ערצעהלונג, 1887, 1888,
 64 זייטן, הערויסגעבער בוכהאַנדלער ש. פּאַטאַשניק מסלאַוויטא.
 געגעטע מיידעל (?).
 געהיימע יודען, ראַמאַן, ניריאָרק, 1901.
 געטרייע מוסער, ראַמאַן, וואַרשע, 1897.
 געלד פאַר פעטש / איינע וואַהרע ערצעהלונג, מײַ, 1889, 1912,
 32 זייטן.
 דער געמאַכטער יורש / אַ היסטאָרישער ראַמאַן, וואַרשע, 1881.
 די גערצאָגיןע (? — זע גרינבוים).
 דער דערטרונקענער אין טייך ווייסיל, וואַרשע, 1885.
 די דריי קמיעות, דערציילונג, ווילנע, 1878, 1898, 30 זייטן.
 האַלב מענוס האַלב אַפּפּע אָדער וואו זוכט מען דעם אמת / איינע
 וואַהרע ערצעהלונג, ראָם, תרמ"ח, תרמ"ט, 66 זייטן.
 האָניג פון אַ לייב אָדער אַרענסליך בעצאַהלט / איינע וואַהרע ער-
 צעהלונג, מײַ, ווילנע, — 1888-1889, 1896, 1914, 32 זייטן.
 הימעל און ערד און שווינדעל / אַ בילד פונם לעבן, ראַמאַן, ווילנע,
 תרמ"ט, מײַ, 1912, 32 זייטן.
 די היינטמאָדיגע כלה, ראַמאַן, 1881, 1887, וואַרשע, תרמ"ט.
 הונס מפּלה אָדער דער פּסק / איינע העכסט אינטערעסאַנטע ער-
 צעהלונג, מײַ, תר"ן, 32 זייטן.
 ווידוי פון אַ אַרעסטאַנט, ניריאָרק.

זלמן רייזען

- זון פון צוויי מאמעס, ראָמאַן, ווילנע, 1890.
דער זיגעל (?), מז, 32 זייטן.
דער זשענטעלמאַן אָדער סוף גנב לתליה / אַ העכסטע אינטערע
סאַנטער ראָמאַן אין 5 טהייל פון אַמעריקאַנישען רומענישען יודישען
לעבען, ראָמיקאַצענעלענבוניגען, 1899, 56+48+52 זייטן.
קאַצקיל דער באַבעס זון, זייער אַ שיינע געשיכטע, וואָס איז גי-
וועזין, זיא איז זייער גישמאַק צום לעזין, מי קען פון איר לוסטיג ווערין,
און אויך פּערגיסין טייכין טרערין, אַ שיינער מוסר איז אין איר אויך
פאַראַן, פאַר דעם וואָס איז ניט קיין בולוואַג, פּין, 1876 (צענזורירט 16/1
1876), 30 זייטן, 1898, 32 זייטן.
קאַצקעלע דער קצין, ווילנע, 1886.
די חליצה / איין אינטערעסאַנטער ראָמאַן, פאַרלאַג פון בוכהענדלער
ר. ברוך קאַפּעלאַוויטש פון דענבאָרג, ווילנע, 1883, 1884, 1893.
דער חכם, ראָמאַן, 1884, וואַרשע, 1890.
די חצופה אָדער אַן איבערקערעניש, דערציילונג, ווילנע, תרמ"ה.
אַ חתונה אָהן אַ כלה / הומאַריסטישע געשיכטע, וואַרשע, 1892.
אַ חתן אויף אַ ווילנע, איינע וואַרע שיינע ערצעהלונג וועלכע קאָן
הייסן ראָמאַן, 2טע אויפלאַגע — מז, תרמ"ט, 1889, 1899, 1912.
דער חתן קומט / איינע לוסטיגע ערצעהלונג, ווילנע, מז, תרמ"ט,
1912.
חתן דמים אָדער די בלוטיקע ליבע, וואַרשע, תרמ"ט.
אַ טאַטע פון יענער וועלט, ווילנע, פונק, תרמ"ט, 1895.
אַ טויטער בעולם הזה / אַ גרויסער חסא אַרויס גיומען פון דיאָ
חסאים וואָס דער אַפיקורס סאַלאַמאַן בוימבלאַט האָט גיטאַן אין זיין
לעבין / אַרויס גיגעבין אין דער וועלט על ידי אַחד מעשרה הבטלנים
אשר בקלויז נפסק יהודה ב"ר שמריהו הנוודע בשם יודקע שמערקעס,
פּין (ראַזענקראַנג—שריפטזעצער), 1892, (פון דער ווילנער אויסגאַבע,
1876), 24 זייטן, 1923.
טויטער גאַסט, ניו־יאָרק.
טייפעל כאַפט דעם מלמד, דערציילונג, ווילנע, 1886.
דער טיראַן — אַ ראָמאַן פון דער היינטיגער טיראַנישער רעגירונג
פון רוסלאַנד, פאַרלאַג יעקב סאַפּירשטיין, ניו־יאָרק, 1893, 80 העפּטן.

די שמ"ר-ביבליאָגראַפיע

- דער טיראָנישער ברודער אָדער דער אָפּטקוּן, וואַרשע, דרוק גינז, 1883. תרמ"ט, 44 זייטן.
- טרייפּניאָק, ראָמאַן, ווילנע, 1894.
- יאָקעל מאָפּט אָדער פון לייך אין פרייך / איינע וואָהרע ערצעהלונג, מין, 1896, 1912, 1913, 32 זייטן.
- יודקע שמערקעס גליקטו, הומאָריסטישע דערציילונג, ניו-יאָרק.
- יודקע שמערקע פּאָהרט נאָך אַמעריקאַ, ניו-יאָרק.
- דער איד און די גרעפּין אָדער יודעלע דער וועלט בעריחטער חוּדאָז'ניק / אַ העכסט אינטערעסאַנטער און רירענדער ראָמאַן פון דיא רוסישע עמיגראַנטן אין אַמעריקע, אין 4 טיילן, פּאַרלאַנג מרדכי קאַצענעלעבויגן, ווילנע, 1892 (?), 1912, 92+96+92 זייטן.
- די יודישע קעניגין, איינע וואָהרע ערצעהלונג, וואַרשע, דרוק גינז, תרמ"ט, 40 זייטן.
- דער אידישער פּריץ / דראַמאַ אין פינף אַקטען און צעהן קאַרטינעס, מין, 1888, 1897, ראָם, 1909, 72 זייטן.
- יחיאל בוף, דערציילונג, ווילנע, 1894.
- דער ישיבה-בחור / איינע הומאָריסטישע ערצעהלונג וועלכע קאָן הייסן ראָמאַן, 2טע אויפלאַגע — ווילנע, תרמ"ט, 1912.
- אַ כלה אויף פּראָקאַט / איינע שיינע ערצעהלונג וועלכע קאָן הייסן ראָמאַן, 2טע אויפלאַגע — מין, תרמ"ט, 1895, 1912.
- אַ כלה פון דרייאַ חתנים / אַ היסטאָרישער ראָמאַן, ראָם, 1892, 62 זייטן.
- דער כשרער יוד אָדער צוויי קעץ אין אייז זאָק, ראָמאַן, מין, 1884, 1900, תרע"א, 190 זייטן.
- דער כשרער חמור, וואַרשע.
- אַ לונג און לעבער אָדער די אשתי'איש'ניצע / אַ מעשה פון דער פּער-גאַנגענהייט, מין, 1889, 1895, 1912, 32 זייטן.
- לעבעדיקע מתים — קאָמישער וואָדעוויל, ניו-יאָרק.
- דער לעבעדיקער טויטער — קאָמעדיע, אַדעם, 1883.
- דער לעצטער יודישער קעניג / אַ היסטאָרישער ראָמאַן, מ. קאַצענעלעבויגען, 1911, 100+122 זייטן.
- דיא מאַדאַם פּלאַטקע, דערציילונג, מין, תרמ"ט, 1912, 32 זייטן.
- דער מאָרד אויס ליבע / אייז היסטאָרישער ראָמאַן, אין צוויי טיילן, ראָם, 1890, 112+136 זייטן.

זלמן רייזען

- די חומע טאָלצע, ווילנע, 1888, תרמ"ט.
חזותנים פון שוואים / אַ קורצער ראָמאַן / פּאָהן שמ"ר, ראָזענ-
קראַנץ, פּין, 1876, 40 זייטן, 1893, 32 זייטן.
אַ מיאָסער טענות / איין סאַטירישע ערצעהלונג וואָס דער בערימ-
טער אַפיקורס סאַלאָמאָן בוימבלאַט האָט דערציילט פאַר זיין טויט דעם
בטלן פון נופּטקער קלויז יודקע שמערקעס, פּין, ראָזענמראַנץ און שרייב-
זעצער, 1876, 24 זייטן, וואַרשע, 1910.
אַ מענש אַלס גאָט, דערציילונג (ראָמאַן?), ווילנע, 1887, 1888.
אַ נאָר פון באַד אַרויס / איינע שיינע ערצעהלונג, מץ, תר"ן, 1912,
32 זייטן.
דער נייער נגיד אָדער די שלעכטע שטיפּחוטער, מץ, 1913, 37 זייטן.
ניט טויט ניט לעבעדיג / ערצעהלונג פון דעם בטלן יודקע שמערקעס,
מץ, 1893, 72 זייטן.
דיא נייע וועלט אָדער דער אידעשער לעבען אין אַמערקע / איין
העכסט אינטערעסאַנטער ראָמאַן, אין 4 טיילן, ראָם, תרנ"ד, מ. סאַצענע-
לענבויען, 1897, 121 זייטן.
נישט געשטויגען און נישט געפּלויגען, דערציילונג, ווילנע, 1890.
ניקאָלאַי דער ערשטער, ניריאָרק.
דער ספּעקולאַנט, דערציילונג, ווילנע, 1886.
דיא עגווה, ראָמאַן אין 2 טיילן, בלעטניצקי, שפּעטערע אויסגאַבע
— ווילנע, 1894.
דער עניפּטישער חוץ / אָדער די לאַנגע נעז / היסטאָרישע ערצעה-
לונג, ראָם, 1889, 52 זייטן.
דער פּאָרדיאַטשיק, ראָמאַן, 2טע אויסגאַבע — וואַרשע, 1884,
תרמ"ט.
אַ פּאָטער פון זיין ליבן נאָמען, ראָמאַן, צווייטע אויפּלאַגע, וואַרשע,
דרוק גינס, 1887, 1894, 33 זייטן.
דער פּאַימאַניק אָדער דאָס העלדישע מעדכען, ראָם, 1892, 1897,
42 זייטן.
דער פּוסטער מיוחס / אַ וואַהרע ערצעהלונג, ראָם, 1887, 58 זייטן.
פּלטיאל אָקס דער אַנטלאַפּענער קאַסטיר, ראָם, 1887, 167 זייטן,
2טע אויפּלאַגע — תרמ"ט.
דיא פּסולע הושענא אָדער אַ חתונה מיט גוואַלד, ווילנע, מץ, תרמ"ט,
1914, 32 זייטן.

די שמ"ר-ביבליאָגראַפיע

- דער פעדלער, ניו-יאָרק.
דיא פּריוצעטיו אין וואַלד אָדער דאָס וואַלד-קינד / אַ וואונדערליכע
געשיכטע וואָס האָט זיך גיטראָפּין אין דער לאַנד מאָראַקע אין דעם 13 טען
יאָר הונדערט, 1876, 28 זייטן, 5. מיי, 1879, א. א., 32 זייטן.
דער פּרעזידענט אָדער דער אידישער לעבין אין רומעניע / אַ
העכסט אינטערעסאַנטער ראַמאַן פון דעם אַמעריקאַניש-רומענישען יו-
דישען לעבין, אין 4 טיילן, מ. קאַצענעלענבויען, ווילנע, 1898, 64+
64 זייטן.
דער פּאַלשער הערצאָג, אַ היסטאָרישע דערציילונג (זע שמ"רס משפּט),
וואַרשע, 1895.
דער פּאַלשער פּרינץ / איינע היסטאָרישע ערצעהלונג, ראָם, 1888,
1891, 72 זייטן.
דאָס פּאַרדרייעניש, ווילנע, תּרמ"ט.
דער פּערלאָרענער זאָהן מיט דאָס זיידענע העמדלע / אַ הערליכע
געשיכטע וואָס עס האָט זיך געטראָפּין אין האַלאַנד מיט אייניגע יאָהרן
צוריק, אויפלאַגע פאַן אברהם צבי שווינצאַנער מ"ם בווינא, 1878, 32
זייטן, מיי, 1912, 1913.
דער פּערפּלעקטער יחוס אָדער פון דער חופּה צום טויט, ראַמאַן אין
2 טיילן, בלאַטניצקי באַדעסע, 1894, וואַרשע, 1902, 120 זייטן.
די פּאַרקויפּטע כּלה, ראַמאַן, וואַרשע, 1886, תּרמ"ט.
פון גיהנום אין גרעדן אָדער דער חלום / איינע העכסט אינטערע-
סאַנטע ערצעהלונג, מיי, תּר"ן, 1912, 1913, 31 זייטן.
פון וואַסער אין פייער / אַ בילד פונם לעבען, מיי, 1895, 1912,
1913, 32 זייטן.
פון טראָהן צום עשאַפּאַט, היסטאָרישער ראַמאַן, ניו-יאָרק.
פאַן קליין צו דער קרוין — איין היסטאָרישער ראַמאַן, אין 2 טיילן,
2טע אויסגאַבע — ווילנע, 1889, 134+132 זייטן.
אַ פּונק יודישקייט אָדער דער בלוט בלבול / אַ העכסט אינטערעסאַנט
טער ראַמאַן אין 2 טהיילען פון דעם אַמעריקאַנישען אונד רומענישען יו-
דישען לעבען, ראָם, 1899.
פיינער יונגערמאַנטשיק, דערצעהלונג, לעמבערג, 1883.
דער פּרומער מערדער, ראַמאַן, ראָם, 1888, 1894, 136 זייטן (זע
ווייטער — שורר ישראל).
צדקניות, דערציילונג, מיי, 1885.

זלמן רייזען

די צווייגערנדיגע ליבע אָדער געפעלט אייך מיין שוויגער, ראָם, 1888, 78 זייטן.

צווייא טעג און צווייא נעכט / צוויי שיינע ערצעהלונגען וואָס דער אַראַבער מוראָס האָט דערציילט דעם קעניג ריכאַרד לעווענהערץ פון ענגלאַנד / דער לעזער וועלכער וועט זיא לעזן וועט דעם גרעסטן פאַרגעניגן האָבן, דרוק 5. מץ, 1876, 36 זייטן.

„פאַרקויפט אויף אייביג לר' אברהם צבי שווינצאָנער מ"ם בוויילנא." די צוויי יתומים, ווילנע.

צווייטער חמו, אָפערעמע, וואַרשע.
צווישען ליבע און ראַכע, ניו־יאָרק.

צווישען צווייא פלאַמען אָדער דער הפּקרי־ונג, ראַמאַן אין צוויי טיילן, ראָם, 1887, 1888, 128+141 זייטן, ווילנע, דרוק ציונסאָן, 1912. דער קאַטאַרוניק / איין העכסט אינטערעסאַנטער ראַמאַן, 1878 (?), הוצאה שניה עם הוספות — ווילנע, פונק, 1881 (אויסצוג ביי גרינבוים, ז"ו 75—76), ראָם 1888, 1889, 1910, 144 זייטן.

קאַקעטע דאַמען, אַדעם, 1882.

קוגעל, דערציילונג, ווילנע, 1890.

קלמן און זלמן / איינע חאַראַקטעריסטישע ערצעהלונג, 1895, מץ, 1912, 32 זייטן.

קעניג איבער נאַכט, ניו־יאָרק.

דער קעניג קאַזימיר — אַ היסטאָרישער ראַמאַן, וואַרשע, גינז, 1905, 40 זייטן.

ראַטהשילד / אַ בעשרייבונג פון רי מאיר אַנשעל ראַטהשילד, ניו־יאָרק.

ראַשקעלע קאַזאַק אָדער אַ קלאַפּ נאָך אַ קלאַפּ / אַ כאַראַקטעריסטישע ערצעהלונג פאַן יודישען לעבען וועלכעס קאָן דינען אַלס שפּיעגעל פאַר שלעכטע פרויען, מץ, 1879, 1887, תרמ"ח, 1912, 32 זייטן.

רי דניאל דער בעל נס / איינע וואַרע גישיכטע וועלכע עס איז גייער שעהן אין יאָר 1200 / דאָ ווערט דער ציילט דיא גרויסע טובות וואָס דער גוטער קיניג „לודוויג דער אייזערנער“ האָט גיטאַן צו זיין מדינה בעת עס איז אים נתגלה גיוואָרין דיא גאַנצע פאַלשין און אומרעכט וואָס זיין פאַלק האָט גיליטן דורך זיינע שופטים נאָך אָן זיין ידיעה ביז עס איז אַלץ קלאַר געוואָרין דורך דעם רי דניאל דעם שמיד און עס איז פּלוצלינג פּערקערט גיוואָרין אַלע ליידין צו פריידין: / איבערגעזעצט ע"י

די שמ"ר-ביבליאגראפיע

נחום מאיר שייקעוויץ (שמ"ר) מ'ן, 1884, 1886, 1895, 1912, 1914,
32 זייטן.

די רייכע ירושה אָדער אַ מעשה אָהן אַ סוף, ראָמאַן אין 2 טיילן, ראָם,
1886, 86+96 זייטן.

ריכאַרד צווישען שפּאַנישע רויבער / דאָס איז אַ געשיכטע גאָר איין
אַנטיק, דאָ זעהט מען אַז דער ערליכער האָט טאַקע גליק, אַ שוואַרצ'ן סוף
האָבען די שלעכטע, און גאָט איז שטענדיג מיט די גערעכטע, ראָזענ-
קראַנץ שריפטזעצער, 1894, 32 זייטן.

דאָס רעדעל דרייט זיך, דערציילונג, ווילנע, 1886.
דער רעוויזאָר / אַ קאָמעדיע אין 4 אַקטען / אומגעאַרבייט פרייאַ
פּאָן דער בעריהמטער רוסישער קאָמעדיאַ „רעוויזאָר“, אָדעס, 1883,
56 זייטן.

אַ רפואה פאַר דער מכה, 2טע אויפלאַגע, תרמ"ט.
דיאַ שבתיגע פעטש / איין אינטערעסאַנטע ערצהלונג, מ'ן, 1913,
32 זייטן.

אַ שד אין זאַק / איינע שיינע ערצהלונג, מ'ן, 1914, 32 זייטן.
שווד ישר אָדער דער פרומער מערדער, ווילנע, 1879, 134 זייטן.
שטיינערנער מענטש, ראָמאַן, ניויאָרק.
דער שטערענזעהער, ניויאָרק.

דער שטרענגער פעטער אָדער פון טויט לעבעדיק, ראָמאַן אין 2
טיילן, צענזורירט אַפּריל 1888, ראָם, 1890, 128+158 זייטן.
דיאַ שיינע (אַ?)אַמליע, ראָמאַן, שאַכמאַן אין אָרעם, וואַרשע, 1897,
44 זייטן.

אַ שיינע מעשה נאָר אַ קורצע / איינע וואַהרע ערצהלונג, ראָם,
1887, 67 זייטן.

די שיינע רחלע / די געשיכטע קען אַלס איין פערשפּעקטיווע דינען,
יודען ! קוקט זיך איין זרינען, איר וועט אין איר ריכטיג זעהן, וואָס
פאַר איין וועלט אַמאָל איז געווען, איר וועט דע אַלער העכסטן לויבן,
וואָס ער האָט אייך פון אַלע צרות אויס געהויבן — אַ מעשה פון דער
אינקוויזיציע צייט אין פאַרסוגאַל, מ'ן, 1912, 32 זייטן.

אַ שיינע ריינע כפרה — סאַטירישע דערציילונג (זע „שמ"רס משפּטי").
די שליח'מזלידיגע קנישקלעך — דערציילונג, ביילאַגע צום „יוד-
דישן פּאָלקסבלאַט“, 1888, 16 זייטן.

דער שליחמזלידגער האָז, מ'ן, 1886, תרס"ט, 68 זייטן.

זלמן רייזען

דער שליחמזלדיגער מזל טוב אָדער אָדעלע, ראָם, 1888, 58 זייטן.
אָ שנעל אין נאָז / איינע וואָהרע ערצעהלונג, מיין, 1896, 1912,
31 זייטן.

שפּאַנישע אינקוויזיציאָן / סראַגעדיע אין 4 אַקטען, פאַרלאַנג ראַבי-
נאָוויטש, ניו-יאָרק, 74 זייטן.
אָ שפּיטצעל פון אַ ברוחן / איינע לוסטיגע ערצעהלונג, מיין, 1896,
1912.

אָ שפרונג אין הימעל אָדער אויס גביר ווייטער שניידער, ראָמאַן,
מיין, תרס"ו, 2טע אויסגאַבע — 1888, תרמ"ט.
שרעקליכע געהיימויס, ניו-יאָרק.
שרעקליכע געשיכטע, דערציילונג, ניו-יאָרק.
דער שרעקלעכער בלוט בלבל פון טיסאַ עסלער (אונגאַרן), אָדעס,
1884, 90 זייטן.

דער שרעקלעכער מערדער קריפּאַ, ראָמאַן, וואַרשע, 1908.
דער שרעקלעכער מערדער ריכאַרד אָדער דער זיעגעל / אַ שרעק-
ליכע געשיכטע וועלכע האָט זיך געטראַפּען פּאַן דאָס יאָהר 1780 ביז דאָס
יאָהר 1800 אין פּאַרטוגאַל, מיין, 1895, 1912, 31 זייטן.

נאָרין פאַרצייכנט פּאַלנדיקע טעאַטער-שטיק שמ"רס: שפּאַנישע
אינקוויזיציאָן, דער מאַמעט זינדל, דער מסור, דער יידישער פּריץ, דער
בעל-תשובה, דער פּראַצענטניק, דער קאַטאַרוזשניק, דער חלוט, דער טעות,
דער רעוויזאַר, דער לעבעדיקער טויטער, אונגעטרייע ווייב, קאַקעטע דאָ-
מע, צווישן צוויי פּלאַמען; הימל, ערד און שווינדל; צוויי מתים גייען
טאַנצן, דער פּאַראַזיט, יהודית, די בלינדע פּרינצעסין, אַלטער, דער פּאַר-
ליבטער שונאָרער, די געהיימע יידן, דער פּאַשאַ, דער פּוימעניק, דער זינ-
דיקער רב, סאַפּאַ אָדער די רויטע חופּה, די חרטה, אני שלמה, זרובבל,
די אלמנה, ציליע אָדער גערעטעט דורך אַ קינד, דער נדר אָדער עקיבא
מיט זיינע 24,000 תלמידים, די געטרייע פרוי אָדער דער בלוטיקער
אַדיע — מעלאָדראַמע אין 5 אַקטן (1887); די לייכטזיניקע אָדער פּרויען
פאַרפירער, רבקה אָדער אַ פונק יידישקייט, דער לעצטער יידישער קעניג
(1889); באַראָן ראָטשילד, אסטורקע אָדער די פּאַלינישע קעניגין (1890);
טיטוס הרשע (1891); רבי יהודה הלוי (1892); דער געלט-קעניג —
היסטאָרישע אָפּערע אין 5 אַקטן, 8 בילדער; החן דער צווייטער אָדער
דער קאַמישער הערשער — היסטאָרישע אָפּערעטע אין 5 אַקטן; שושנה

די שמ"ר-ביבליאָגראַפיע

אָדער די בלוס פון יריחו — היסטאָרישע אָפּערע (1896); די יידנפּרע-
טער אָדער די געטויפּטע מלכה — היסטאָרישע אָפּערע אין 5 אָקט, 8
בילדער (1897); דבורה הנביאה אָדער יעל און סיסרא, קאָפיטאָן דריי-
פּוס (1898); דער יידישער גראַף אָדער דאָס פּאַרביטענע קינד — היסט-
טאָרישע אָפּערע אין 5 אָקט (1899); די יידישע עמיגראַנטן אָדער דער
ביגאַמיסט (1900); די גרינע אָדער דער פעטער אין אַמעריקע — קאָ-
מעדיע (אויפגעפירט מיט דוד קעסלער); די גאַלדענע מדינה (1901);
אַמעריקאַנער יידישקייט — דראַמע (1903); אַ יידיש קינד — לעבנבילד
מיט געזאַנג, אַנטנומען (אויפגעפירט 1909). (אין זיין ראַמאַן „די חליצה“
ברענגט שמ"ר אַ ליד פון זיינס אַ טעאַטער-שטיק „יתומים“).

שמ"ר האָט אויך געשריבן אַ סך אין העברייאיש, באַזונדערס אין די
ערשטע יאָרן פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט. ער האָט פאַרפאַסט ביי
200 שירים, געדרוקט דאָס רוב צום אָנהייב פון זיינע ראַמאַנען (ניט אַלע
מאַל — אין אינעווייניקסטן צוזאַמענהאַנג מיט דעם אינהאַלט פון ראָ-
מאַן; אַזוי, למשל, באַמערקט ער אַליין אין אַ הערה וועגן זיין שיר „רחל
מבכה על בניה“ — צו זיין ראַמאַן „די חליצה“ — אַז דער שיר האָט
ניט קיין שייכות צום עצם סיפור המעשה און ער האָט אים אַריינגע-
שטעלט נאָר צוליב דער אַקטועלוקייט), ווי אויך אין די יידישע צייט-
שריפטן, וואָס ער האָט אַרויסגעגעבן.

פון זיינע דערציילונגען אין העברייאיש זיינען אין באַזונדערע אויס-
גאַבן אַרויס:

„קין או מות ישרים“, ראַמאַן אויס דעם יידישן לעבן אין פּאַרטוגאַל
(וואַרשע, תרמ"ז, ז' 176).
„גלגל החוזר“.
„עונות ראשונים“.

אַ סעריע סיפורים אין סאַטיריש-משכילישן טאָן (פאַרפאַסט „כשפת
כבל הבטלן הנכבד ר' יודקא שמערקעס מעיר נירכסא ועתה נעתק לשפת
עבר צחה מאת נחום מאיר שייקעוויטש“ — וואַרשע, 1881; „אַחרית
צדיקים“ (איבערדרוק פון „הבוקר אור“), 28 ז'; „טעות גוי“ (29 ז'),
„כויה תחת כויה“ (30 ז'), „מומר להכעיס“ (30 ז'); „אַגודת רומנים /
קבוצת ספורי-אהבים שונים / לקוחים מעולם המעשה, וביחוד מחיי בני
ישראל, אַנטהאַלט דעם ראַמאַן „הנדחת“ / ספורי-אהבים נוסד על מעשה
שהיה“, 1 און 11 ט', ווילנע, 1886, ז' 101 און 100, III וואַרשע, 1887,
ז' 110.

אין דער „הקדמה קצרה“ צום דריטן טייל פארענטפערט ער זיך, אז טאָמער וועט מען געפינען ביי אים וועלכע עס איז גרייזן קעגן די שפראך־געזעצן, זאָל מען ניט פאַרנעסן, אז ער איז איינער פון די קליינע צאָל פאַרפאַסערס, וואָס שרייבן זייערע סיפורים אין יידיש, און ער האָט זיך שוין געהאַט מיט געווען אין דער האָפּענונג צו שרייבן אַ סיפור אין העברייאיש, אָבער אַ געוויסע סיבה האָט אים באַוואויגן צו פּרוּוואון זיין כוח אין דער שפראַך, וואָס מיט איר האָט ער זיך אין דער יוגנט באַ־שעפּטיקט מיט אַזאַ ליבשאַפּט, און דאָס קטורת, וואָס מ'האַט אים גע־רויכערט פאַר די ערשטע חלקים, האָט אים דערוועקט אַרויסצוגעבן אויך דעם דריטן.

אַ סך פון שמ"רס דערציילונגען זיינען איבערגעזעצט געוואָרן אויף העברייאיש ניט אָנצוגעבן דערביי זיין נאָמען (זע זיין התראה אין דער הקדמה צו „הנרחת“, III); אַזוי איז, למשל, זיין ראָמאַן „די שיינע רחל“ איבערגעזעצט פון ח. ש. שפּירא אויף העברייאיש א"ט „רחל היפה, ספר נפלא, יסודתו בדה"י ביהודים האנוסים בפורטוגל, מתורגם מאשכנזית לעברית“ (ירושלים, תרס"ד, 26 ז').

לויט זיין אויטאָביאָגראַפיע זיינען אייניקע פון זיינע ווערק אויך איי־בערגעזעצט געוואָרן אויף רוסיש, דייטש, פראַנצויזיש.

אויף דייטש האָט ד"ר שלמה מאַנדעלקערן איבערגעזעצט זיין העברייאישע סעריע סיפורים פון יודקא שמערקעס אין דער Allg. Ztg. des Judenthums.

אויף העברייאיש האָט ש' אויך פאַרפאַסט אַ בריוונשטעלער א"ט „פּנקס פּתוח / קובץ ספורים, משלים, שירים, מכתמים, מכתבים וידעיות מאמריקה בשפ"ע מקבילים אל הכתבים האלה בשפת זשאַנגאָן בשם „שמ"רס פּנקס“ אַלס פאַראַלעל צו שמ"רס פּנקס“, דער צווייטער טהייל „שמ"רס ברעפּענשטעלער“ / ענטהאַלט פאַרשידענע ערצעהלונגען, פּאַ־בעלן, עפּיגראַמען, ברעפּ אונד וויכטיגע זאַכען פון אַמעריקע, געשריעבען אין יידיש אויך אין העברייאיש אונטער דעם נאָמען „פּנקס פּתוח“ (פ"ג און אייגענטהום פון יוסף רעזניקאָווסקי ושותפו, ווילנע, 1902, 84 ז'; דער ערשטער טייל איז אַרויס א"ט „שמ"רס ברעפּענשטעלער / אַלערהאַנד ברעפּ פיר קליין אונד פיר גרויס, פיר אָרס אונד רייז . . .“ 160 ז').

שמ"רס בריוונשטעלער האָט אויסגעהאַלטן 50 אויפלאַגעס. עס איז אויך צו דערמאָנען שמ"ר אַ ליטעראַרישן קאַלענדער (תרמ"ח).

די שמו"ר-ביבליאגראפיע

די דאטעס און קוועלן פאר שמו"רס ביאגראפיע זיינען גענומען :
פון זיין אויטאביאגראפיע, געשריבן אין העברייאיש, וועלכע איז נאך
אין מאנוסקריפט ; פון שמו"רס בריוו פון אמעריקע צו זיין מוטער ; פון
שמו"רס "פנקס" ; שמו"רס "זכרונות וועגן יידישן טעאטער אין אדעס",
"מענטשנפריינט", 1891 ; ז. רייזענס "לעקסיקאן פון דער יידישער ליי-
טעראטור" ; א. וועוויארקעס "רעוויזיע" ; פון "ארכיוו פאר דער געשיכטע
פון יידישן טעאטער און דראמע" ; ל. קאבריןס "דעראינערונגען פון א
יידישן דראמאטורג" ; שמו"רס "יהי אור", 1898 ; ש. גינזבורג : "שמו"ר און
זיינע קריטיקער", "צוקונפט", נאָוועמבער 1940 ; שמו"רס פאַררעדע פון "א
פאטש פאר א פאטש" ; שמו"רס פאַררעדע "אנטלאָפּענער סאַלדאַט",
1894 ; קלמן מרמס אַרטיקלען וועגן שמו"ר, אין "פרייהייט", דעצעמבער
2, 1923, נאָו. 24, 1930, דעצ. 22, 1946 ; ש. טענענבוים, אין "טאָג", יאָ-
נואַר 1941 ; א. גאַלדפּאדענס בריוו צו שמו"רן, אין שמו"ר "נאַציאָן", 1902 ;
שמו"רס אַרטיקל "למי אני עמד", "לאַנד-חכם", נומער 10, 1893 ; מרים
שאַמער-צונזערס "Yesterday", 1939 ; דר. ישראל שאַפּיראַ "Dictionary
of American Biography" ; ש. פּערדמוטער "שמו"רס באַרימטע ראַמאַ-
נען און פּיעסן, "פאַרווערטס", 24טן נאָו. 1946 ; יעקב מיך, "נייע ווינטן
הויבן אָן בלאָזן", "מאַרגן-פּרייהייט", אַקטאָבער 13, 1940 ; ל. ניימאַן "צו
שמו"רס 25טן יאַרצייט", דעצעמבער 7, 1930.

